

GIRLEANU

SCRIERI ALESE

Ediție îngrijită,
studiu introductiv
și bibliografie de
TEODOR VIRGOLICI

Vol. I

București
EDITURA PENTRU LITERATURĂ
1963

2.2674/863.

STUDIU INTRODUCŢIV

În jurul anului 1900, o nouă generație de scriitori intra entuziasă în literatura română. Era generația reprezentată prin Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, prin scriitori de mai mare sau mai modest talent, cum sînt Gala Galaction, N. D. Cocea, Octavian Goga, St. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Panait Cerna, I. A. Bassarabescu, Jean Bart, C. Sandu-Aldea și alții, care au constituit prezențe active fie numai în primele decenii ale veacului, fie în tot decursul epocii contemporane.

Printre cei ce-și făceau intrarea în literatura română la începutul acestui secol se numără și Emil Gîrleanu. Opera sa, alcătuită din nuvele, schițe și povestiri, nu are dimensiuni largi, desfășurarea ei fiind curmată de moartea prematură a scriitorului, în 1914. Ca și St. O. Iosif, Dimitrie Anghel și Panait Cerna, stinși din viață între 1913—1914, Emil Gîrleanu a pășit în lumea amintirii cînd nu împlinise încă 40 de ani, cînd mai avea atîtea planuri de realizat. Totuși, moștenirea sa literară prezintă calități incontestabile, care-i asigură stima și interesul posterității.

Emil Gîrleanu s-a născut în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1878, în Iași. Tatăl său, colonelul Emanoil Gîrleanu (1846—1918), descindea dintr-o veche familie moldovenească, din împrejurimile Bacăului, fiind unul din cei șase copii ai serdarului Dincă Gîrleanu. Mama scriitorului, Pulcheria, decedată în 1896, provenea din familia Antipa. La nașterea lui Emil, părinții locuiau în apropierea Copoului. Încîntătorul peisaj înconjurător a desfătat copilăria scriitorului, i-a sădit încă din fragedă vîrstă dragostea de frumos, l-a sensibilizat, predispunîndu-l la reverie. „Am crescut — spune Emil Gîr-

leanu — pe ulița boierească a iașului, pe «Podul-Verde», cum i se zicea odată, în fața grădinii lui Mihai-vodă Sturza și în coașta pădurii Copoului. Am crescut pe ulița din capătul căreia privirea pătrundea pînă departe, spre șesul întins, în fundul căruia Cetățuia se ridica deodată, ca înălțată de niște brațe uriașe, mîndre că pot scălda în razele soarelui un asemenea juvaer.”¹ Locurile natale au determinat și în alt sens drumul vieții lui Emil Gîrleanu. Locuind în imediata apropiere a cazărmilor ieșene, copilul este martorul vieții de regiment, lăsîndu-se impresionat de strălucirea exercițiilor și parăzilor militare, pentru care capătă o vie dragoste, ceea ce-l va determina, mai tîrziu, să îmbrățișeze el însuși cariera armelor, devenind ofițer. La aceasta a contribuit, desigur, și educația primită de la tatăl său. „Îmi aduc aminte — notează scriitorul — cum ascultam, toată ziua, trîmbițele, al căror glas războinic făcea să răsune cazărmile ce ne înconjurau casa. Toată lumea militărească era tărăbuită lîngă noi, «la deal». Nu o dată am rămas uimit, în poartă, cînd regimentul de linie pornea la paradă, cu tamburul-major în frunte, un țigan cît un munte, purtînd în cap o căciulă de urs, cît o baniță de mare, haine numai aur, și în mînă un buzdugan pe care îl azvîrlea în aer de se rotea de două ori. apoi îl prindea în palmă și-l ținea o clipă sus, pînă ce clocotea glasul de tunet al tobei celei mari. Din poarta ogrăzii duceam mîna la pălărie, să salut militărește pe tata, care mergea călare în fruntea batalionului. Tata, parcă-l văd, se uita de sus, pleca sabia spre gîtul calului, ca să-mi răspundă, iar eu mă credeam un soldat strașnic.”²

Emil Gîrleanu urmează clasele primare la Școala publică de băieți nr. 2 din Sărărie. Aici învață după *Povăștitorul copiilor* al lui Ion Creangă, pe care-l va păstra tot timpul vieții cu venerație și despre care va scrie într-un moment de reîntîlnire cu îngălbenitele file: „Nici un colț rupt, — am iubit cartea aceasta, se vede c-am iubit-o”³. În iunie 1889, după absolvirea școlii primare, intră la liceul din localitate. Nu urmează însă decît primele trei clase, deoarece, fie din porniri personale, fie din dorința tatălui, se reînscrie în clasa I

¹ Emil Gîrleanu, *Cea dintîi durere*, București, Alcalay, 1909, p. 7.

² *Ibidem*.

³ Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară, schițe, însemnări*, ed. a II-a, București, Alcalay, 1925, p. 243.

la Școala de fii de militari din Iași, în urma examenului de admitere ținut în august 1892 și trecut cu media 12,68.¹ La această școală, Gîrleanu dobîndește, pe lîngă cunoștințele de specialitate, și o vie admirație față de marii creatori ai literaturii noastre. Profesorul de limba romînă, Drăghici, le predă în așa fel materia, încît elevii deprînd încă de pe băncile școlii temeinice învățăminte. „De atunci — notează Gîrleanu — cunosc scrierile lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, ale lui Creangă, Slavici, poeziile lui Eminescu și Coșbuc. Sînt pagini, comparații, strofe care și azi le pot spune pe dinafară, deși de învățat nu le-am învățat niciodată pe de rost, ci numai le ascultam.”²

În vacanțele de vară, Gîrleanu se ducea la bunica sa, într-un sat de lîngă Tîrgu-Frumos. Din gară, pleca cu căruța lui moș Gheorghe, străbătea pădurea Strungăi, apoi semănăturile, ochii lui urmărind întinderile: „Privirea mi se pierdea departe, departe, spre fundul zării, unde munții cu pădurile se prefăceau în nouri străvezii, ce mi se păreau că se destramă încetul cu încetul în aerul vaporos al zilelor de vară; și cînd se pierdeau la vreo cotitură a drumului, cînd iar apăreau, intrupîndu-se în alte chipuri și sub alte fețe”³. Verile petrecute în casa și în satul bunicii au constituit în viața lui Gîrleanu momente importante, care vor avea urmări directe în opera sa. Aici el cunoaște noi frumuseți ale naturii, folclorul, realitățile satului și oamenii din popor. În timpul zilei hoinărea prin cîmpiile de prin împrejurimi, prin pădure, căuta să pătrundă tainele vieții plantelor, gîzelor și animalelor, lumea „celor care nu cuvîntă”. Iar seara asculta „multe, din alte vremuri, spuse domol și cu rost de bunica, ce știa așa de frumos a povesti, în cerdacul de lemn încărcat cu flori de bună-dimineața, care așteptau zorile spre a se redeschide iar”⁴.

Absolvînd Școala militară, Emil Gîrleanu își continuă drumul spre cariera armelor, intrînd în Școala de artilerie, geniu și marină. Dar, după un an de cursuri și trei luni de specializare la marină, părăsește această școală, deoarece, spirit visător, nedeprins cu științele exacte, rămîne corigent la matematici. Și cum infanteria era singura armă care nu cerea calcule al-

¹ *Certificatul de admisibilitate* se află în arhiva familiei scriitorului.

² Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară, schițe, însemnări*, ed. cit., p. 247.

³ Emilgar, *Din trecut*, în *Făt-Frumos*, an. I, nr. 9, 15 iulie 1904, p. 135.

⁴ *Loc. cit.*, pp. 137—138.

gebrice, se hotărăște să se dedice acesteia, trecînd la Școala de infanterie din Dealul Spirii. Aici are coleg pe Gh. Brăescu, cunoscutul scriitor de mai tirziu, critic al vechii armate. În 1898 primește gradul de sublocotenent de infanterie și este repartizat la Regimentul 13 „Ștefan cel Mare” din Iași.

După obținerea gradului de ofițer, eliberat fiind de cursuri și de activitatea pregătirii de specialitate, Emil Gîrleanu se dedică literaturii, începînd să frecventeze cercul scriitoricesc din jurul revistei *Arhiva*, condusă de A. D. Xenopol, și cel al ziarului *Evenimentul*. Intenționează chiar să urmeze Facultatea de litere, la care se și înscrie în 1900, dar nu perseverează.

Sub pseudonimul Emilgar, pentru a nu fi recunoscut de superiori, care priveau nefavorabil preocupările extramilitare ale ofițerilor, Emil Gîrleanu publică prima sa lucrare literară, poezia *Iubitei*, în revista *Arhiva*, în numărul din iulie-august 1900. Continuă apoi să colaboreze atît la această revistă, cît și la ziarul *Evenimentul*, începînd din ianuarie 1901, cu recenzii, cronici literare și plastice, versuri și schițe.

Activitatea publicistică a tînărului sublocotenent nu va rămîne tănuită multă vreme. Aflîndu-se, superiorii îl admonestează, pregătindu-i mutarea disciplinară în alt oraș. Maiorul Georges Macri din Bîrlad, unchiul său, ceru să fie trimis în acest oraș.

Venînd în Bîrlad, pe la jumătatea anului 1902, Emil Gîrleanu întîlnește și aici o atmosferă culturală prielnică preocupărilor sale literare. Tradiția presei bîrlădene, întemeiată cu ani în urmă de ziare și reviste ca *Sămănătorul* (1870—1876), *Gheorghe Lazăr* (1887—1889) și *Vocea Tutovei* (1891—1892, 1897), era continuată în acel timp de ziarul *Paloda* (înființat încă din 1881), în jurul căruia se strînseseră o serie de dascăli animatori ai ideilor culturale, precum și tineri cu visuri literare, printre care G. Ionescu, cunoscut apoi sub numele de G. Tutoveanu, Dimitrie Nanu, Atanasie Mindru și Corneliu Vasiliu, care va semna mai tirziu Corneliu Moldovanu. La acest grup se mai adăuga altă serie de tineri cu preocupări artistice și culturale, printre care Becescu-Sylvan, doctorul în litere Ghergheli, N. Lupu-Kostaki și alții. Cu aceștia, Emil Gîrleanu leagă o strînsă prietenie, făurindu-și împreună planuri de viitor, din realizarea cărora se va naște mai întîi *Paloda literară* și apoi *Făt-Frumos*.

La Bîrlad, Emil Gîrleanu cunoaște pe Marilena Voinescu, fiica inspectorului comunal Teodor Gr. Voinescu, cu care se logodește. Au stat însă aproape doi ani logodiți, deoarece Marilena nu avea dota necesară pentru a se putea căsători cu un ofițer, cum prevedeau regulamentele militare din acea vreme. Intervenții în favoarea logodnicilor se făceau din multe părți. Bătrînul novelist N. Gane, cu autoritatea de primar al Iașului, îi scria astfel, la 28 aprilie 1905, unei persoane influente: „El dorește să se căsătorească cu domnișoara Voinescu, care nu are zestrea reglementară. Fă deci toate chipurile pe lîngă generalul Manu sau pe lîngă cine vei ști, să-i acorde o dispensă și să-i aprobe actele. Se cade să se facă această favoare d-lui Gîrleanu, care este un tînar de talent și de viitor.”¹ Cu toate acestea, căsătoria n-a fost aprobată de forurile militare, ceea ce l-a determinat pe Gîrleanu să demisioneze din armată. Astfel, la 12 februarie 1906 se căsătorii cu Marilena Voinescu, unicul lor copil fiind Rodica, pentru care scriitorul a nutrit o dragoste nemărginită.

Evoluția ideologică și artistică a lui Emil Gîrleanu este strîns legată de atmosfera și problemele epocii în care își face intrarea în literatură. Începîndu-și activitatea scriitoricescă în prima decadă a acestui veac, cînd sămănătorismul se manifestă tot mai pronunțat ca un curent retrograd, diversionist, exercitînd o influență nefastă asupra multor scriitori interesați sincer în schimbarea situației țărănimii împilate, Emil Gîrleanu nu rămîne străin de toată această frămîntare de idei și atitudini.

Sămănătorismul, ca expresie ideologică a claselor exploatatoare, începe să se constituie încă de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, cum s-a subliniat, cu justețe, în studiile publicate în ultimul timp de G. C. Nicolescu, Mircea Zăciu, Al. Săndulescu, Z. Ornea și Silviu Iosifescu.² El a apărut ca o re-

¹ Scrisoarea, inedită, se află în posesia noastră.

² G. C. Nicolescu, *Sămănătorismul*, în *Viața romînească*, nr. 11, noiembrie 1959, p. 106; Mircea Zăciu, *Sămănătorismul*, în *Tribuna*, 21 ianuarie 1960, 28 ianuarie 1960, 4 februarie 1960, 11 februarie 1960; Al. Săndulescu, *Discuții despre sămănătorism*, în *Gazeta literară*, 10 martie 1960; Z. Ornea, *Confruntări și delimitări cu privire la sămănătorism și poporanism*, în *Iașul literar*, nr. 10, 1960; Silviu Iosifescu, *Probleme privind studierea marxistă a unor curente literare*, în *Lupta de clasă*, nr. 12, 1960.

acție ideologico-politică a burgheziei și moșierimii împotriva atitudinilor și forțelor înaintate ale societății românești din epoca respectivă. La sfârșitul veacului trecut, proletariatul românesc devine o forță revoluționară activă, se transformă dintr-o clasă în sine într-o clasă pentru sine, se reorganizează, în 1893 înființându-se Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. Proletariatul nostru cunoaște un puternic avânt revoluționar la începutul secolului al XX-lea, mai ales sub înfrîurirea primei revoluții ruse. Mișcarea muncitorească nu-și limitează însă sfera de influență numai la mediul industrial, al orașelor. În primul deceniu al veacului nostru, idealurile de luptă ale clasei muncitoare pătrund tot mai mult și tot mai adânc în lumea satelor, a țărănimii, luînd ființă, în acest mediu, numeroase cercuri socialiste.

Concomitent cu creșterea avîntului revoluționar al proletariatului industrial, se accentuează și nemulțumirea și revolta țărănimii crunt exploatare, edificatoare fiind dese războaie care au loc la sfârșitul veacului trecut, mai ales în anii 1888, 1889 și 1894. La începutul primului deceniu al veacului de față, mizeria și suferința țărănimii se agravează, ura și revolta împotriva împilatorilor și exploatarelor nu mai pot fi înăbușite, cum va dovedi anul de flăcări 1907.

În fața acestui complex de situații, clasele exploatare, burghezia și moșierimea, și-au dat seama că existența și interesele lor sînt în pericol, și atunci au pornit contraatacul, propagînd, sub cele mai variate forme, o diversiune social-politică, ideologică, cunoscută sub denumirea de sămănătorism. În această diversiune, burghezia și moșierimea au reușit să înșele și mica burghezie, anexînd-o ca remorcă la interesele lor.

În ce consta caracterul diversionist, reacționar al ideologiei sămănătoriste?

Elogierea boierimii, cu intenția de a propaga ideea reacționară a „armoniei” sociale, de a abate atenția de la lupta de clasă, a constituit una din principalele direcții diversioniste. În articolul *Boierimea de țară care se duce*, publicat în revista *Sămănătorul* din 2 noiembrie 1905, N. Iorga se mărturisea mîhnit de faptul că „vremurile moderne au adus, pe lingă păcatele noastre cele vechi, și unul nou, foarte greu, ura de clasă”. Pe de altă parte, ideologii burgheziei și moșierimii lansau cele mai înverșunate teze naționalist-șovine și

antisemite, încercînd să acrediteze ideea că groaznicele realități sociale din acea vreme erau provocate numai de acțiunile arendașilor de altă naționalitate, ale circiumarilor evrei, ale „veneticilor”. Prin această diversiune, clasele posedante sperau să anihileze lupta de clasă, transformînd-o într-o ură de rasă, să înșele masele țărănești asuprite, nemulțumirea și revolta acestora să nu se mai îndrepte împotriva marilor latifundiași, împotriva moșierilor, împotriva boierilor așa-zisi „de neam”, de „viță veche”.

Idilizarea trecutului, caracteristică ideologiei sămănătoriste, era, de asemenea, în concordanță cu interesele moșierilor, care căutau prin toate mijloacele să perpetueze relațiile de tip feudal. Această teză retrogradă avea drept scop demonstrarea faptului că vremurile de odinioară, „patriarhale”, ar fi fost atît de „fericite” deoarece s-ar fi aflat sub oblăduirea „înțeleaptă” și plină de „bunătate” a boierimii, văzută ca singura păstrătoare de tradiții, legată de pămînt, înțelegătoare față de soarta țărănimii. Dezvoltarea capitalismului, care aducea cu sine alte relații sociale, subminîndu-le pe cele feudale, schimbînd totodată și mentalitatea oamenilor, nemulțumea pe cei interesați în conservarea vechilor stări de lucruri. De aici regretul pentru vremurile „patriarhale”, pentru stingerea boierimii, aversiunea față de oraș și idilizarea satului.

Intenționînd să îndepărteze țărănimea de clasa muncitoare de la orașe, al cărei avînt revoluționar ia amploare în epoca respectivă, reprezentanții claselor exploatare au strecurat cu perfidie, prin intermediul ideologiei sămănătoriste, ideea că orașul constituie un adevărat iad, un mediu de descompunere fizică și morală, stăpînit de cele mai înjositoare patimi și dorințe deșarte. Și ca soluție, îndemnau la refugiu în lumea satului, pe care îl prezenta, însă, cu totul fals, ca pe o oază de seninătate, liniște și fericire. Idealizînd și idilizînd satul, înfățișîndu-l ca un rai de belșug și fericire, sămănătorismul îl prezenta totodată și ca singurul leagăn în care s-ar fi păstrat tradițiile și datinile din bătrîni. Numai că, tot din tendința de a îndepărta țărănimea de ideile și idealurile noi, progresiste, afirmate în epoca respectivă mai ales prin lupta clasei muncitoare, sămănătorismul exalta cu exclusivitate credințele, tradițiile și obiceiurile retrograde, înapoiate, întreținînd misticismul, superstițiile și practicile primitive. Sămănătorismul, spune G. C. Nicolescu în studiul său asupra acestui

curent, este așadar „gruparea forțelor mic-burgheze la remorca burghezo-moșierimii și îndeosebi a moșierimii contra mlșcării muncitorești și primejdiei ce o reprezenta înfruntarea forțelor proletarietului cu ale țărănimii nemulțumite, oferind refugiul în satul considerat ca o chintesență a naționalului”¹.

Pentru a propaga aceste concepții reacționare, diversioniste, reprezentanții ideologiei claselor exploatoare și-au concentrat atenția în primul rând asupra literaturii, exercitând, în acest mod, o influență funestă, mai slabă sau mai accentuată, asupra multor scriitori din epoca respectivă. Principala tribună de manifestare a sămănătorismului a fost revista *Sămănătorul*, de unde i s-a tras și denumirea, secondată de alte reviste, cum sînt *Făt-Frumos*, *Ramuri*, *Luceafărul*, *Junimea literară*.

Revista *Sămănătorul* a apărut la 2 decembrie 1901, din inițiativa lui Spiru Haret, pe atunci ministru al instrucțiunii publice, primii ei conducători fiind A. Vlahuță și G. Coșbuc. În articolele-program publicate în primele numere, cei doi scriitori aveau unele idei bine intenționate, cerînd o literatură legată de viața poporului, de realitățile din țara noastră. G. Coșbuc, de pildă, arăta, în articolul *Uniți*, apărut în nr. 2, că „noi cu literatura astăzi nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre, nu stăm nici în mijlocul poporului nostru”. Caracterul retrograd al sămănătorismului se face însă simțit din chiar articolele-program ale revistei, cei doi directori, A. Vlahuță și G. Coșbuc, datorită unor confuzii și neclarități de concepție, imprimă și o linie greșită orientării revistei. Bunăoară, în cel de al doilea număr al ei, A. Vlahuță cerea o literatură care să zugrăvească și „puterea providențială a unui preot, a unui învățător, a unui primar”, contura o viziune idilică asupra satului, îndemnînd la „armonia” claselor sociale. În articolul *Probleme privind studierea marxistă a unor curente literare*, apărut în *Lupta de clasă*, nr. 12 din 1960, Silviu Iosifescu sublinia cu justețe că „ideea caracteristică a unei iluzorii unități naționale deasupra contradicțiilor sociale, accentul pus pe contradicția sat-orăș se regăsesc și în articolele-program publicate de Vlahuță și Coșbuc”.

¹ G. C. Nicolescu, *Noi precizări cu privire la sămănătorism*, în *Viața românească*, nr. 10, octombrie 1960, p. 113.

Accentuarea acestor trăsături înapoiate, evoluția lor către diversiune a fost favorizată de schimbarea conducerii revistei. Începînd cu cel de al doilea an de apariție, 1903, *Sămănătorul* intră sub direcția lui N. Iorga. Noul conducător imprimă revistei un caracter naționalist, o atitudine de compasiune față de boierimea pe cale de dispariție, infiltrază ideea împăcării între clase. În articolul programatic *O nouă epocă de cultură*, publicat la puțin timp după venirea sa la conducerea revistei, N. Iorga cerea scriitorilor „cărți pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogatei doamne și a sătenței”¹. După 1906, cînd N. Iorga se retrage de la conducerea *Sămănătorului*, în locul lui venind A. C. Popovici, sămănătorismul alunecă tot mai mult pe panta naționalismului și șovinismului, constituindu-se pe deplin într-o diversiune a claselor exploatoare. A. C. Popovici „dă revistei un caracter fățîș și violent reacționar”, precizează Silviu Iosifescu în același articol din *Lupta de clasă*.

Dintre scriitorii maturi, numai Vlahuță și Coșbuc, ca întîii conducători ai *Sămănătorului*, au propagat, îndeosebi prin articolele-program, unele idei conforme cu tezele retrograde ale acestui curent. Scriitorii tineri, care debutaseră aproape cu toții în jurul anului 1900, s-au lăsat însă mult mai lesne captați în mrejele sămănătorismului. Mai întîii, datorită faptului că nu erau încă pe deplin formați, nu aveau încă bine clarificată și bine consolidată o viziune reală, justă asupra celor ce se întîmplau în jurul lor. În al doilea rînd, fiindcă cei mai mulți dintre ei proveneau din mediul rural sau aveau legături intime cu acest mediu, și deci erau sincer îndurerăți de situația grea a țărănimii, erau însuflețiți de dorința de a contribui la rezolvarea pozitivă a problemei țărănești. Din nefericire, sentimentele lor patriotice, bine intenționate, au fost înșelate, mistificate, canalizate în direcții contrare, convertite, sub paravanul unor lozinci frumoase în aparență, dar, în esență, îmbibate de cele mai retrograde și înapoiate principii. Ideologia sămănătoristă a influențat atît pe scriitorii autentici, de mare talent, cît și pe cei mai modești sau minori, deoarece era ideologia dominantă în societatea românească de atunci, împărțită în clase antagoniste, ideologia claselor dominante.

¹ N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, în *Sămănătorul*, an. II, nr. 20, 18 mai 1903, p. 309.

Această influență a înriurit vremelnice, accidentale, scriitorii care au creat, în general, o operă realistă, cu valoare social-umană și artistică.

În perioada de constituire a sămănătorismului, Emil Gîrleanu adoptă mai întâi o atitudine de expectativă. De pe la jumătatea anului 1902 și pînă la începutul anului 1904, Emil Gîrleanu nu se manifestă de loc, nu publică nimic. În 1903, în numărul 2 al revistei *Arta* din Iași, deși este menționat printre cei care „au mai anunțat articole pentru numerele viitoare”, totuși nu colaborează cu nimic. Doar în unicul număr al revistei ieșene *Reînvierea*, din decembrie 1903, publică un articol despre prefața lui Mihail Kogălniceanu la *O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi* de Costache Caragiale. S-ar putea afirma că absența lui Emil Gîrleanu din publicistică s-ar datora mutării sale, ca ofițer, la Birlad. În sprijinul unei asemenea afirmații nu s-ar putea aduce însă nici un argument temeinic. Întîi, pentru că, așa cum reiese din corespondența sa cu G. Tutoveanu¹, Emil Gîrleanu mai păstra legături cu revista *Arhiva* din Iași, fără a mai publica ceva. În al doilea rînd, pentru că în Birlad existau ziarul *Paloda* și revista *Paloda literară*, în care putea să publice. Mult mai aproape de adevăr sîntem însă dacă emitem părerea că această perioadă în care nu mai tipărește nimic este pentru Emil Gîrleanu o perioadă de căutări, de oscilare și de aderare la una din pozițiile estetice ale vremii.

Rezultatul acestei perioade ni-l oferă revista *Făt-Frumos*, apărută la 15 martie 1904, la Birlad. Pornită din inițiativa lui Emil Gîrleanu, în colaborare cu D. Nanu și G. Tutoveanu, revista *Făt-Frumos* are de la început un pronunțat caracter sămănătorist. Rolul jucat de această publicație în răspîndirea ideilor înapoiate ale acestui curent literar era subliniat încă din acea vreme de către N. Iorga, directorul *Sămănătorului*, în articolul *Curentul nou*, publicat în *Făt-Frumos* din 15 noiembrie 1904, în care, deși exagera poziția *Luceațărilor*, spunea: „Astăzi sînt trei reviste tinere care înfățișează curentul cel nou în literatura și cugetarea romînească. *Făt-Frumos* din Birlad stă la mijloc între *Sămănătorul* bucureștean și *Luceațărul* din Budapesta. Aproape orice se cuprinde într-una din aceste reviste ar putea să-și afle locul și în celelalte două.”

¹ E. Veroni, G. Ursu, *Corespondență literară*, în *Scrisul nostru*, an. I, nr. 6—7, iunie-iulie 1929, p. 6.

Deși se anunța că apare sub conducerea unui comitet, revista avea de fapt ca director pe Emil Gîrleanu. Într-un proces-verbal alcătuit și semnat de membrii redacției, Corneliu Moldovanu, A. Mîndru, D. Nanu și I. Antonovici, publicat în *Paloda* din 28 octombrie 1904, se preciza că „inițiatorul și directorul literar al revistei este d-l E. Gîrleanu-Emilgar”.

Atît Emil Gîrleanu, cît și ceilalți colaboratori au imprimat revistei *Făt-Frumos*, încă de la primul număr, o fățișă atitudine sămănătoristă, lăsîndu-se tutelați de ideile propagate de N. Iorga și de odiosul profesor universitar naționalist A. C. Cuza. Într-o scrisoare din 10 noiembrie 1904, semnată de Emil Gîrleanu și D. Nanu, prin care mulțumeau lui N. Iorga pentru articolul *Curentul nou*, se spunea: „Toți cei din jurul revistei *Făt-Frumos* vă mulțumesc din suflet pentru articolul ce ați binevoit a ne trimite. În acest sens vă vom urma, rămî-nînd pururea lingă d-voastră. Primiți, vă rugăm, expresiunea nețărîmuritei admirațiuni și deplinul nostru devotament.”¹ Și în scrisorile lui Emil Gîrleanu către N. Iorga, afecțiunea și atașamentul față de mentorul sămănătorismului erau mărturisite deschis. De pildă, într-o scrisoare din 17 aprilie 1906, vorbind despre greutățile întîmpinate în tipărirea revistei *Făt-Frumos*, Gîrleanu îi scria: „Anul al doilea, de nu voi putea-o scoate la 3 luni o dată într-un singur volum, vom veni cu toții la *Sămănătorul*, lingă povața d-tră înțeleaptă. În orice caz, chiar dacă va apărea și al doilea an revista, tot vom scrie așa încît să putem fi și la revista-mumă.”²

Concomitent cu înriurirea exercitată de ideologia *Sămănătorului* de sub conducerea lui N. Iorga, colaboratorii revistei *Făt-Frumos* au suferit și influența funestă a lui A. C. Cuza, pe care și-l luaseră drept îndrumător apropiat. În amintitul proces-verbal, pe lingă precizarea faptului că Emil Gîrleanu era conducătorul revistei, se mai sublinia că *Făt-Frumos* apărea „sub îndrumarea directă a d-lui A. C. Cuza”. Într-adevăr, chiar din cel de al doilea număr al revistei, A. C. Cuza începe să-și răspîndească teoriile sale naționaliste, șovine, propagînd împăcarea claselor sociale, teorii care se înscriau întru totul în programul retrograd, diversionist al sămănătorismului. Astfel, în articolul *Ideea națională romînă*, apărut

¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, p. 372.

² *Idem*, p. 374.

în nr. 2 al revistei *Făt-Frumos*, din 1 aprilie 1904, A. C. Cuza se ascundea cu perfidie după o frază a lui N. Bălcescu din *Cuvînt preliminar* la *Magazinul istoric pentru Dacia*, care suna astfel: „Romîinii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter”, și mistificîndu-i barbar adevăratele sensuri, se deda la rușinoase atacuri șovine, naționaliste.

În paginile revistei *Făt-Frumos*, sămănătorismul s-a manifestat atît pe plan teoretic, cît și pe plan literar, beletristic. Naționalismul, șovinismul și antisemitismul, ca și teza reacționară a „armoniei” sociale, au fost propagate cu acerbă brutalitate de A. C. Cuza prin articole ca *Școala lui Ștefan-vodă*¹, *Naționalism și cosmopolitism*², *Naționalitatea în artă*³ și altele.

Înriuriți de programul ideologic promovat de N. Iorga prin *Sămănătorul* și tutelați de mistificările și exaltările naționaliste ale lui A. C. Cuza, scriitorii grupați în jurul revistei *Făt-Frumos*, toți de origine și mentalitate mic-burgheză, au început să publice producții literare tipic sămănătoriste, conforme cu tezele și preceptele acestui înapoiat curent literar. Poeziile, schițele și nuvelele publicate aici de către G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu, A. Mîndru, D. Nanu, I. Ciocîrlan, Vasile Pop, N. Stoleriu, și alții, erau viciate de concepțiile sămănătoriste, preocuparea lor exclusivă fiind aceea de a aduce un elogiu boierimii, de a exprima regretul după așa-zisele vremuri „patriarhale”, de a zugrăvi lumea satului, a țărănimii, în culori trandafirii, idilice, presărată numai cu flori, cu cîntece și iubiri feciorelnice, ca și cînd biciul boierului și baioneta jandarmului ar fi dispărut cu decenii în urmă.

Influența cea mai puternică a suferit-o, în primul rînd, Emil Gîrleanu, conducătorul revistei. Ea este evidentă în unele articole ca *Instrăinații*⁴ sau *Ion Creangă și Mihail Eminescu*⁵, bîntuite de naționalism, dar mai ales în schițele și povestirile pe care le publică aici, cum sînt *Conu Iordache*

¹ *Făt-Frumos*, nr. 7—8, 15 iunie—1 iulie 1904.

² *Idem*, nr. 23—24, 1 iulie 1905.

³ *Idem*, nr. 2, 15 septembrie 1905, nr. 7, 1 decembrie 1905.

⁴ *Făt-Frumos*, nr. 3, 15 aprilie 1904.

⁵ *Idem*, nr. 6, 1 iunie 1904.

lovu¹, *Sineturile conului Gheorghieș*², *O zi ca altele*³, *Sufletul nu-mbătrînește*⁴, *Suflet de femeie*⁵, *Franș*⁶, *Furtună*⁷, *Odată*⁸ și altele. În perioada în care se află la conducerea revistei *Făt-Frumos*, Emil Gîrleanu începe să colaboreze și la *Sămănătorul*, prima dată cu schița *Boierul Furtună*⁹. Toate schițele și nuvelele publicate în aceste două reviste sînt tributare în întregime sămănătorismului, sînt viciate de regretul după vremurile „patriarhale”, elogiază boierimea. Ele vor alcătui primul volum al lui Gîrleanu, *Bătrîinii — schițe din viața boierilor moldoveni*, apărut în 1905.

După ce revista *Făt-Frumos* își încetează apariția, la 1 februarie 1906, Emil Gîrleanu părăsește Bîrladul, stabilindu-se la București, unde se dedică în întregime literaturii. Alături de Corneliu Moldovanu, D. Nanu și A. Mîndru, foștii redactori de la Bîrlad, veniți și ei în București, Gîrleanu depune eforturi susținute pentru a scoate din nou *Făt-Frumos*, de data aceasta în capitală, cum reiese din corespondența sa cu G. Tutoveanu.¹⁰ Revista *Făt-Frumos* rămîne însă un vis nerealizat tocmai pînă la 1 martie 1909, cînd reapare, dar numai trei numere.

Neputînd să întemeieze o revistă a sa, pe care și-o dorea mult și pentru realizarea căreia se trudea neobosit, Emil Gîrleanu se alătură redacției *Sămănătorului*, urmîndu-l pe N. Iorga cu fidelitate.

În 1906 intervine însă ruptura dintre N. Iorga și *Sămănătorul*. Unele cauze ale acestei rupturi au fost arătate, în 1908, de St. O. Iosif, M. Sadoveanu și I. Scurtu în scrisoarea lor deschisă adresată lui N. Iorga, publicată în *Sămănătorul*. Cei trei semnatari ai scrisorii arătau că N. Iorga a părăsit revista deoarece „d-sa, de la o vreme, nu mai vroia să țină seamă că *Sămănătorul* a fost întemeiat ca o revistă *impersonală*, ci vroia să-i dea un caracter personal tot mai pronunțat, în

¹ *Făt-Frumos*, nr. 13, 1 octombrie 1904.

² *Idem*, nr. 14, 15 octombrie 1904.

³ *Idem*, nr. 19, 15 februarie 1905.

⁴ *Idem*, nr. 20, 4 iunie 1905.

⁵ *Idem*, nr. 23—24, 1 iulie 1905.

⁶ *Idem*, nr. 1, 1 septembrie 1905.

⁷ *Idem*, nr. 6, 15 noiembrie 1905.

⁸ *Idem*, nr. 8—9, 1 ianuarie 1906.

⁹ *Sămănătorul*, an. III, nr. 37, 12 septembrie 1904, p. 585.

¹⁰ E. Veroni, *Corespondență literară*, loc. cit., p. 5.

paguba intereselor literare de obște", și că „d-sa cerea să ne solidarizăm cu orice atitudine publică a d-sale, chiar străină de literatură”¹. Aceste cauze sînt atestate și de Dimitrie Anghel într-un articol al său despre N. Iorga, în care scrie : „Sămănătorul a mers și a creat curentul pe care îl știm cu toții. Cauzele dezmembrării, însă, au rămas ascunse și sînt multe. Printre altele, voi spune numai că cea dintîi a fost poate că personalitatea d-lui Iorga se acuza prea covârșitoare și că el a uitat că și noi, ceilalți mai mărunți, aveam poate și noi o scînteie asupra căreia suflam cu deznădejde ca s-o mărim și că poate era ceva și în sufletele noastre, că aveam și noi unele gînduri estetice ce poate nu se asemănau cu ale lui, și că frumosul, pentru unii din noi, era poate altfel decît acela pe care îl vedea el.”²

Cînd N. Iorga părăsește *Sămănătorul*, dintre toți redactorii revistei numai Emil Gîrleanu îi rămîne alăturat, urmîndu-l la *Neamul românesc*, revista nou înființată.

Rămînera lui Emil Gîrleanu alături de N. Iorga avea să fie însă de scurtă durată. Scriitorul nu mai are față de conducător atitudinea de mai înainte, nu mai împărtășește aceleași idei, căutîndu-și un drum propriu de dezvoltare. Detașarea lui Emil Gîrleanu de N. Iorga, încheiată cu o ruptură definitivă la sfîrșitul anului 1906, se poate ușor sesiza încă din timpul activității sale la *Neamul românesc*. În afară de cîteva note la „Cronica mărunță” și „Felurimi”, Gîrleanu nu publică în paginile acestei reviste decît trei articole. Conținutul lor dovedește că scriitorul era animat de idei și atitudini noi. Spre exemplu, în articolul *Veteranii*, vorbind, printre altele, de totalul dezinteres manifestat față de construirea Palatului Invalizilor, Emil Gîrleanu scria : „Cei bogați, tare bogați, n-au ajutat cu nimic ; aceia, știindu-se ei singuri invalizi, își fac palate pentru dișșii. Și au făcut bine că n-au dat ajutor, căci, dacă palatul să rădica în București, *supfirii* neamului nostru l-ar fi vizitat ca pe o grădină zoologică, iar, de s-ar fi înălțat afară de oraș, cîte *excursii* de plăcere, în automobile, n-ar fi îndurat acest nou local de petrecere.”³

¹ St. O. Iosif, M. Sadoveanu, I. Scurtu, *Răspuns la o „somație”, în Sămănătorul*, an. VII, nr. 5, 27 ianuarie 1908, p. 100.

² D. Anghel, *Triumful vieții*, București, Alcalay, 1912, p. 50.

³ Emil Gîrleanu, *Veteranii în Neamul românesc*, an. I, nr. 5, 25 mai 1906, p. 71.

Iar în articolul *Expoziția națională a tuturor romînilor*, scris cu ocazia mincinoasei expoziții jubiliare din 1906, Gîrleanu amintea, îndurerat, soarta țărănimii exploatare : „Dar cînd rătăcești prin mijlocul atîtor avuții strînse la un loc și te gîndești la răsplata împărtășită de acești oameni, și cînd îți amintești de chipurile lor slabe de mucenici, de copiii lor bolnavi de nemîncare, de cocioabele lor în care n-are unde sta lumina soarelui, cînd îți amintești cum i-ai văzut pe cîmp, în mijitul zilei, începînd munca ce-o părăsesc tocmai noaptea tîrziu, muncind aproape degeaba, și cînd știi că nu cîteva mii, ci milioane ce alcătuiesc neamul tău stau în robia și ticăloșia asta, te întrebi ce cauți tu în incinta desfătării, și ce cauți desfătarea într-o țară unde se plînge atîta ?”¹

La ruptura de N. Iorga au contribuit, într-o mare măsură, și condițiile în care lucra în redacția *Neamului românesc*. Cît timp s-a aflat în această redacție, Gîrleanu a fost un ade-vărat salahor, era întrebuințat în toate muncile tehnice și administrative. Însuși N. Iorga mărturisește² că Emil Gîrleanu era utilizat la toate, încît și cele 3.000 de adrese pentru abonați tot el le scria și le lipea, de două ori pe săptămînă, pînă după miezul nopții, ajutat de soția sa. „Eu îl ajutam să facă expediția. Scriam amîndoi adresele pe benzi”³, își amintea și Marilena Gîrleanu. Prost remunerat, scriitorul trăia greu, într-un neînterupt zbcucium. Doveditoare sînt rîndurile din scrisoarea adresată lui N. Iorga, la 28 octombrie 1906 : „Astăzi — scria Gîrleanu — n-am casă, nevasta mea o să nască, o să am copil... și eu sînt silit să-mi fac bugetul cu 120 lei !... Acum însă e iarnă, sînt multe greutăți... Așa, dimineața sînt la revistă, iar după prînz trebuie să alerg să caut parale, ca să pot trăi.”⁴

La sfîrșitul anului 1906, Emil Gîrleanu părăsește definitiv redacția *Neamului românesc*, alăturîndu-se revistei *Convorbiri*, devenită mai apoi *Convorbiri critice*, de sub conducerea lui Mihail Dragomirescu. Deși această revistă nu era situată pe pozițiile realismului, avînd mai mult un caracter eclectic, a

¹ Emil Gîrleanu, *Expoziția națională a tuturor romînilor*, în *Neamul românesc*, an. I, 23, 27 iulie 1906, p. 360.

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, 1935, p. 110.

³ *De vorbă cu Marilena Gîrleanu*, în *Universul literar*, an. XLVII, nr. 40, 19 noiembrie 1938, p. 8.

⁴ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 399.

contribuit totuși la schimbarea atitudinii scriitorului. În primul rând, îl rupe tot mai mult de atmosfera sămănătoristă și, prin aceasta, îl ajută să-și dezvolte mijloacele de exprimare artistică.

La noua orientare a scriitorului a contribuit întreaga atmosferă social-politică și culturală din perioada respectivă. Creșterea avântului mișcării noastre muncitorești după revoluția rusă din 1905, demascarea cruntei exploatare a maselor țărănești de la noi, făcută de mulți scriitori și publiciști cu prilejul mincinoasei expoziții jubiliare din 1906, a celor 40 de ani de domnie a lui Carol I, ani de singeroasă asuprire a poporului, afirmarea unei literaturi legate de aspirațiile maselor muncitoare, cum este, de pildă, lirica lui D. Th. Neculuță, toate acestea au deschis scriitorilor vremii o nouă viziune asupra realității.

O astfel de viziune începe să capete și Emil Gîrleanu. El imprimă scrisului său un nou orizont. În conștiința fostului conducător al revistei sămănătoriste *Făt-Frumos* au biruit cinstea și demnitatea, a biruit adevărul vieții. Cu toate că în creația sa ulterioară se mai face simțită influența negativă a sămănătorismului, totuși Emil Gîrleanu se desprinde din ce în ce mai mult de concepțiile obtuze, eronate, pe care el însuși le promovase prin revista pe care a condus-o, pășind pe drumul creației realiste.

Începînd din anul 1907, Emil Gîrleanu părăsește preocupările sale de a zugrăvi lumea apusă a boierimii, părăsește idilismul, apropiindu-se din ce în ce mai mult de viața reală, descifrînd fapte, întâmplări, atitudini și sentimente pline de semnificații și dramatism. Apropierea de realitate, de oamenii simpli, îl determină să creeze schițe și nuvele străbătute de realism. În 1907, de pildă, deși nu surprinde ecurile răscocalei, totuși publică schițe și nuvele ca *Înecatul*, *Ochiul lui Turculeț*, *Bolnavii*, *Punga* și altele, care vorbesc cu atitudine critică despre realitățile din viața țărănimii. După 1907, Gîrleanu începe să colaboreze și la alte ziare și reviste, ca *Viața literară și artistică*, *Falanga literară și artistică*, *Universul*, *Tribuna*, *Romînul*, *Luceafărul* și altele. Schițele, nuvelele și povestirile pe care le publică în această perioadă le va aduna în volumele *Cea dintâi durere* (1907), *Odată!* (1908), *Intr-o noapte de mai* (1908), *1877 — schițe din război* (1908), *Punga* (1909), *Trei vedenii* (1910), *Nucul lui Odobac*

(1910), *Amintiri și schițe* (1910) și *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (1910).¹ O serie de schițe și însemnări, neintroduse în volumele de mai sus, ca și o parte din articolele sale, au fost adunate în volumele postume *Visul lui Pilat*, *O lacrimă pe-o geană* și *Priveliști din țară, schițe, însemnări*, apărute în 1915.

Emil Gîrleanu a fost unul dintre scriitorii generației sale care nu s-a rezumat la citirea și studierea clasicilor, ci a înțeles o acțiune susținută de retipărire a operei lor. Astfel, a îngrijit și a prefăcut edițiile *Poezii* de Grigore Alexandrescu (1907), *Iluzii pierdute* de Mihail Kogălniceanu (1908), *Poezii, proză, scrisori* de C. Negri (1909), *Poezii populare* de V. Alecsandri (1909). Pe lângă acestea, a revăzut și republicat traducerea lui Ioan Barac din *Halima sau O mie și una de nopți* (1909). Gîrleanu se preocupa de retipărirea clasicilor pentru că vedea în ei oameni „cari au făcut întîii pași spre deștelenirea limbii și pentru trezirea și întărirea conștiinței naționale”². Din nobila sa dorință de a-i face pe scriitorii clasici cunoscuți și iubiți de cele mai largi mase de cititori, de a contribui la luminarea și culturalizarea poporului, s-a născut și *Istoria populară a literaturii romînești povestită pentru popor*, descoperită recent, în manuscris, în Biblioteca Academiei R.P.R., printre hîrțile rămase de la scriitor. Pornind de la cronicari și ajungînd pînă la Ion Eliade Rădulescu, lucrarea fixează în linii mari cursul dezvoltării literaturii noastre din perioada respectivă. Fără să aibă pretenția unei istorii literare întemeiate pe criteriile științifice, ea se remarcă prin forma clară, vioaie și curgătoare, de povestire populară.

La București, Emil Gîrleanu depune o muncă neobosită și entuziastă pentru strîngerea scriitorilor noștri într-o organizație a lor, într-o grupare profesională. Întemeierea unei astfel de societăți, prin care scriitorii să-și poată coordona activitatea și să-și apere drepturile lor materiale, atît de mult batjocorite de editori și proprietarii de reviste, era o

¹ La sfîrșitul volumului *Din lumea celor cari nu cuvîntă*, editat în 1910, în lista lucrărilor lui Emil Gîrleanu sînt menționate, prematur, și volumele *Pe Bistrița la vale* și *1910 — Pagini, însemnări și gînduri — Jurnal*, ambele purtînd data de 1911. Ele nu au mai apărut însă.

² Emil Gîrleanu, *Preiață* la ediția *Poezii, proză, scrisori* de C. Negri, București, Mînera, 1909, p. V.

dorință legitimă, însuflețind deopotrivă pe toți creatorii de frumos, în primul rând pe cei tineri.

Sprijit de St. O. Iosif și Dimitrie Anghel, Gîrleanu convoacă, în ziua de 28 aprilie 1908, pe toți scriitorii din București și din provincie, într-o încăpere a berăriei „Wilhelm”, din str. Edgar Quinet, unde s-a hotărît înființarea Societății Scriitorilor Romîni, s-a ales primul comitet de conducere și s-au votat statutele.

Ca secretar al societății, Emil Gîrleanu s-a străduit să stimeze afirmarea conștiinței profesionale scriitoricești prin solidaritatea confrăților în cadrul societății. La 5 februarie 1910, cînd se inaugurează primul sediu al Societății Scriitorilor Romîni, Gîrleanu rostea aceste cuvinte edificatoare pentru strădaniile depuse în această direcție: „Lăsăm pe cei ce vor veni după noi să judece dacă, într-o vreme cînd cuvîntul de scriitor era totuna cu cel de copist, fapta aceluia care au avut îndrăzneala să întroneze acest cuvînt din nou, în adevăratul și înaltul lui înțeles, va însemna ceva în mersul istoric al literaturii noastre. Lăsăm tot lor sarcina să arate dacă acești tineri au avut sau nu dreptate atunci cînd au socotit că talentul e o proprietate absolut personală, că, prin urmare, împărțindu-l altora, se cuvine a fi răsplătit, și că deci în-deletnicirea scrisului înseamnă o profesiune...”

În șaptezeci de ani de literatură romînească, astăzi e în-tăiași dată cînd scriitorii romîni se întrunesc supt un acoperămînt al lor. Vedeți-l: e modest, e o odaie mică, — să ne ție mai strîns apropiați... Căci cea mai mare mîngiere a noastră e aceea că știm sigur cum că roadele muncii și jertfei noastre cei de după noi le vor culege, că știm sigur că, dacă în scrisul nostru ei nu vor găsi mult, vor afla mult în această faptă a noastră, care va fi o încununare a vieții și activității noastre de scriitori.”¹

Ales, în adunarea din 20 noiembrie 1911, președinte al Societății Scriitorilor Romîni, Gîrleanu reușește ca, în același an, respectiva societate să fie recunoscută ca persoană morală de către Parlament.²

¹ Cuvintele spuse de către d. Em. Gîrleanu cu prilejul inaugurării localului Societății Scriitorilor Romîni, în *Falanga literară și artistică*, an. I, nr. 6, 14 februarie 1910, p. 4.

² Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară, schițe, însemnări*, p. 175.

O muncă și mai neobosită, mai plină de încordare, depune Gîrleanu ca director al Teatrului Național din Craiova, unde este numit la 11 iunie 1911, avînd ca secretar pe Liviu Rebreanu. Cînd Gîrleanu ocupă această funcție, respectivul teatru se afla într-o situație dezastruoasă; era încărcat de datorii, avea un local insalubru, scena și decorurile erau mizerabile. „La Craiova — își amintește Corneliu Moldovanu — se juca, vai de lume! O sală ca un grajd și o scenă cit o plăpomărie... Pereții dărăpănați și decoruri tărcate de ploaia prelinsă din bagdadie. Sobele teatrului, ascunse sub rampă, dogoreau ca la brutărie.”¹ Ca director, scriitorul întreprinde imediat acțiuni energice, transformatoare. „Gîrleanu — scrie mai departe Corneliu Moldovanu — nu s-a mulțumit să încaseze leafa fără bătaie de cap, ci s-a pus să reformeze. A stricat, a dărîmat, a schimbat pînă a pus rînduială A avut curajul să joace chiar piese romînești...”

Prima stagiune a Teatrului Național din Craiova, sub directoratul lui Emil Gîrleanu, s-a deschis la 9 octombrie 1911. Scriitorul s-a străduit și a reușit ca, o dată cu această stagiune, teatrul să intre într-o nouă fază de dezvoltare, să înceapă o activitate la înălțimea sarcinilor care-i reveneau. Festivitatea de deschidere a stagiunii respective a fost alcătuită dintr-un *Prolog* de Dimitrie Anghel și Victor Eftimiu, din piesa *Cînd ochii plîng* de A. de Herz, în care au jucat Agatha Bîrsescu și Romald Bulfinsky, din „apoteoza în versuri pentru Eminescu”, intitulată *Rapsozii*, de Victor Eftimiu. Tot în cadrul acestei festivități au citit din versurile lor St. O. Iosif, D. Nanu, Corneliu Moldovanu și alții. Pe bună dreptate se remarcă atunci, într-o cronică dramatică, că „d-l Emil Gîrleanu a ținut cu orice preț ca deschiderea stagiunii din anul acesta să aibă toată înfățișarea unui început de eră nouă. Nu s-ar putea spune că d-sa a ținut să dea o evidență deosebită directoratului de azi, ci mai degrabă se poate spune că directoratul de azi a ținut să întrebuințeze și haina sclipitoare a fastului pentru a da mai multă autoritate și mai mult prestigiu unei instituții care nu întotdeauna s-a bucurat de aceste două lucruri.”²

¹ Corneliu Moldovanu, *Emil Gîrleanu*, în *Flacăra*, an. III, nr. 39, 12 iulie 1914, p. 322.

² D. Tomescu, *Deschiderea Teatrului Național din Craiova*, în *Ramuri*, an. VI, nr. 22, septembrie 1911, p. 534.

În puținele stagioni teatrale pe care le-a organizat pînă la prematura sa stingere din viață, Emil Gîrleanu a ridicat prestigiul teatrului, pe de o parte, iar pe de alta, a oferit publicului spectator reprezentații de bună calitate, cu piese românești și străine, în care și-au dat concursul actori de real talent din companiile teatrale din capitală. Astfel, în 1912, Iancu Brezeanu a jucat în *O scrisoare pierdută*, și Tony Bulandra în *Heidelbergul de altădată*, iar în 1913, N. Soreanu în *Institutorii*, Lucia Sturdza-Bulandra în *Moartea civilă*, Maria Filotti în *Prostul*, și Petre Liciu în *Banii*.

Îndată după numirea sa în funcția de director al Teatrului Național din Craiova, Emil Gîrleanu a încurajat punerea în scenă a celor mai valoroase lucrări din dramaturgia originală românească. Și primul său gând a fost, bineînțeles, la Caragiale, căruia i-a închinat o întreagă săptămîină de reprezentații cu piesele sale, la începutul anului 1912.

Preocupat continuu de a găsi noi modalități de îmbunătățire și dezvoltare a activității teatrului pe care îl conducea, precum și de a oferi publicului posibilitatea să asiste la cît mai multe și variate spectacole, Emil Gîrleanu a luat frumoasa inițiativă de a organiza o „rotație”, un schimb de trupe între Teatrul Național din Craiova și Teatrul Național din Iași, al cărui director era Mihail Sadoveanu. Pusă în practică la începutul anului 1914, această nouă modalitate de activitate teatrală dădu rezultate lăudabile. În articolul *Rotația în teatru*, publicat în revista *Proza* din 1 februarie 1914, Gîrleanu arăta că „s-a alcătuit un repertoriu, din repertoriile celor 3 ani din urmă, întocmit astfel ca o trupă să nu joace din piesele avute pe afiș de trupa locală, și reprezentațiile au început, primite fiind cu multă bunăvoință de publicul obișnuit să meargă la teatru”.

Pe lângă activitatea depusă ca director al Teatrului Național din Craiova, Emil Gîrleanu desfășoară, în acest timp, și o febrilă muncă literară. Începînd din ianuarie 1913 devine redactor la revista *Ramuri*, în redacția căreia introduce entuziasmul și avîntul care-l caracterizau. Cea mai elocventă dovadă a neobositei sale trude creatoare, a prezenței sale mereu active în cîmpul literaturii o constituie însă revista *Proza*, al cărei prim număr apare la 1 februarie 1914, la Craiova. Această revistă era scrisă în întregime de Emil Gîrleanu, în însuși subtitlul ei specificîndu-se: „Revistă

bilunară scrisă de Emil Gîrleanu”. Scriitorul redacta singur cele 16 pagini ale fiecărui număr. Revista *Proza*, pe care o scotea cu mari greutate, scriind-o, așa cum mărturisește unul din contemporanii săi, „pe marginea aspră a unui pat de hotel”¹, se stinge însă după apariția celui de al treilea număr, o dată cu viața celui ce o scria.

În ultimele clipe ale vieții sale, Emil Gîrleanu nu numai că nu s-a bucurat de liniște și odihnă, dar a fost și profund mîhnit de intrigile și calomniile ce se țesau împotriva sa, intrigi și calomnii sprijinite de oficialitatea culturală a burgheziei și moșierimii cu scopul de a-l înlătura de la direcția Teatrului Național.

În timp ce se afla la Cîmpulung, unde plecase pentru a se întrema în urma operației de rinichi pe care o suferise, un gazetăraș obscur din Craiova, Alexandru Olteanu, care uneltea să-i ocupe locul de director al Teatrului Național, recurge la o mare mirșăvie, organizînd un proces calomniator în presă. Cîteva fițiuci craiovene, ca *Avangarda* și *Alarma*, publicară articole pline de insulte și injurii la adresa lui Emil Gîrleanu, cerînd aducerea lui Alexandru Olteanu la conducerea teatrului.² Dar cea mai perfidă lovitură o dă ziarul craiovean *Liberalul*, care publică articolul *Neregulile de la Teatrul Național. Directoratul d-lui Emil Gîrleanu*.³ Adîncă mîhnire cauzată de citirea acestui articol, adus de un răuvoitor la patul de suferință, a agravat boala scriitorului, l-a zdrobit sufletește, grăbindu-i sfîrșitul. Durerosul lui exod se întîmplă la 2 iulie 1914, cînd nu avea decît 36 de ani.

Emil Gîrleanu s-a stins din viață într-o atmosferă ostilă și nedreaptă, caracteristică unei societăți în care dorința de parvenire nu ocolea mijloacele cele mai josnice. Acest fapt l-au dezvăluit, încă de atunci, mulți scriitori și publiciști cinstiți. La numai cîteva zile după moartea scriitorului, în ziarul *Lumina* din Craiova, D. Tomescu scria, printre altele: „Gîrleanu a fost numit în funcția de director al Teatrului Național nu «din considerațiuni politice», ci în virtutea dru-

¹ C. S. Făgețel, *Emil Gîrleanu*, în *Ramuri*, an. IX, nr. 14—16, 15 iulie — 15 august 1914, p. 227.

² Th. Andronescu-Rigo, *D. Al. Olteanu a revenit la direcția Teatrului Național*, în *Avangarda*, an. I, nr. 10, 13 iunie 1914, p. 2; *Fraudele de la Teatrul Național*, în *Alarma*, an. XV, nr. 284, 5 mai 1914, p. 2.

³ *Liberalul*, an. V, nr. 275, 27 iunie 1914, p. 3.

mului frumos pe care și-l deschisese *singur* în mișcarea noastră literară. Nu «omul de casă» al d-lui C. Arion a fost numit, ci omul în fața căruia se pleca și d-l Arion, așa cum ne plecăm cu toții în fața celor care reprezintă în mijlocul nostru: munca unită cu talentul.” Și, în încheiere, spulbera minciunile grosolane și injuriile cuprinse în articolul din *Liberalul*, pe care-l califica drept „act de brutalitate”, scris „cu toată sălbătăcia de care sînt în stare oamenii hămesii după slujbe”¹. Iar într-un alt articol, publicat la 4 ani de la moartea lui Emil Gîrleanu, Gala Galaction sublinia că „soarta lui Emilgar a fost soarta unei întregi generații de scriitori romîni”, încheind cu o mușcătoare ironie la adresa societății de atunci: „Fericit Emilgar! Ai murit la vreme. Ai murit tocmai atunci cînd oamenii serioși plănuiau, în taină, să te dea afară din postul tău de director al teatrului din Craiova și să așeze în locu-ți un om cu scaun la cap. Un scriitor, un poet... este, prin firea lucrurilor, un om neserios, și instituțiile noastre, ca să meargă atît de bine precum merg, trebuie conduse de altcineva decît de oameni de imaginație și cu simțire.”²

Moartea lui Emil Gîrleanu a îndoliat inimile celor ce-l iubiseră și-l prețuiseră. Vechii săi prieteni și confrăți îi închină rînduri și versuri mișcătoare.³

Cincinat Pavelescu, în sonetul *Lui Gîrleanu*, o dată cu exprimarea durerii și regretului său, acuza soarta amară a scriitorilor romîni din acele vremuri:

„Blînd, bun și visător zîmbești-nainte
Și nu-nțelegi că-n lacrima fierbinte
Ce-mi arde-n ochi tu-nvii ca un parfum.

Și nici nu simți că-n doliul ce-l poartă
Ființei tale, clipa mea de scrum,
Nu plîng doar omul și artistul, ci o soartă.”⁴

¹ D. Tomescu, *Em. Gîrleanu judecat de „Liberalul” din Craiova*, în *Lumina*, an. I, nr. 11, 10 iulie 1914, p. 3.

² Gala Galaction, *Emilgar*, în *Renașterea*, an. I, nr. 24, 21 iulie 1919, p. 1.

³ G. Tutoveanu, *Emil Gîrleanu*, în *Ramuri*, an. IX, nr. 14—16, 15 iulie—16 august 1914, p. 228; A. Mîndru, *Emil Gîrleanu*, în *Convorbiri literare*, an. XLVIII, nr. 7—8, iulie-august 1914, p. 844.

⁴ Cincinat Pavelescu, *Lui Gîrleanu*, în *Flacăra*, an. IV, nr. 1—2, 25 octombrie 1914, p. 2.

Poezia *Iubitei*, cu care Emil Gîrleanu a debutat în revista ieșeană *Arhiva*, din iulie-august 1900, constituia o palidă înseilare de versuri, în maniera lui D. Anghel:

„În cupa parfumată a unei tuberoză,
A primei flori țesute de dor în paradis,
Un flutur cu aripa brodată de o rază
Se tupilase dornic să-și schimbe viața-n vis.

Tu l-ai zărit. Capriciul te-a îndemnat a-l prinde,
Ca-nlănțuit, sârmanul, de-un bold, la piept să-l ai;
Sfîrîmîndu-i astfel visul și viața-i, ce cuprinde
Întreaga poezie a florilor de mai.”

Debutînd ca poet, precum și cu un ciclu de epigrame¹ și o traducere din Paul Verlaine², la foarte scurtă vreme Emil Gîrleanu începe să publice cronici literare, dramatice, plastice, eseuri, schițe și nuvele. Epigramele erau însă, ca și celelalte versuri, naive și plate, împerecheri de cuvinte rimate, lipsindu-le poanta umoristică, spiritul ironic.

Cronicile literare, dramatice și plastice dovedeau un om cu spirit de observație, cu un apreciabil bagaj de cunoștințe, capabil să se orienteze în ierarhia valorilor. Edificatoare în acest sens sînt cronicile sale asupra romanelor *Fecioara* de Petru Vulcan și *Străbunii* de Ludovic Daus, asupra pieselor de teatru *Casta Diva* de Haralamb Lecca și *Gura lumii* de I. Găvănescul, precum și asupra *Expoziției permanente de pictură*. În analiza lucrărilor amintite, deși era un începător, Gîrleanu nu se sfîia să emită aprecieri severe asupra unor autori cunoscuți în acea vreme. Pe Petru Vulcan îl denunța ca pe un fals moralist, deoarece acesta, în prefața romanului său, afișa o ținută morală pudică, pe cînd în cuprins se dovedea un pornograf. „Scriitori ca d-l Vulcan — spunea Gîrleanu — trebuie înfrînați prin orice mijloace de a da la iveală lucrări atît de dăunătoare, scoase nu din iubire de

¹ Emilgar, *Epigrame*, în *Arhiva*, an. XI, nr. 9—10, septembrie-octombrie 1900, p. 448.

² Emilgar, *Deznădejde* (după Paul Verlaine), în *Arhiva*, an. XI, nr. 9—10, septembrie-octombrie 1900, p. 450.

artă, ci numai dintr-o interesare josnică.”¹ Cît despre romanul lui Ludovic Dăuș, care încerca să reinvie întîmplări de pe vremea dacilor și romanilor, din anul 251, afirma că e un adevărat eșec, ironizînd imaginația fantasmagorică și modernizarea absurdă a personajelor de către autor. Interesant de remarcat e faptul că, în această cronică, fără a repudia romanul istoric, pe care îl admitea numai construit pe o solidă și bogată documentație, Gîrleanu pleda pentru ancorarea scriitorului în actualitatea vremii sale: „Fiecare artist ar trebui să aibă ca chestiune de conștiință zugrăvirea lumii în care trăiește”... „Romancierul, care trebuie să fie drept, să ne deie lucrurile supt adevărata lor formă și nuanță chiar atunci cînd le poetizează, trebuie să-și aleagă părți din viața văzută, pipăită și întipărită bine în mintea lui.”²

În aprecierea diferitelor lucrări de literatură și artă, Emil Gîrleanu își propunea să fie obiectiv: „Criticul trebuie să iasă din orice nuanță falsă a părerii lui, rămînînd imparțial și judecînd lucrarea din punctul de vedere artistic, avînd totdeauna în minte intenția creatorului”³. Un exemplu grăitor al modului în care Emil Gîrleanu știa să aprecieze o operă de artă îl constituie studiul său asupra vieții, operei și manuscriselor lui Ion Creangă, publicat în 1902, în *Arhiva*, unul din primele studii valoroase asupra marelui nostru povestitor. Gîrleanu sublinia mai întîi că „Ion Creangă a fost totdeauna lingă cei din popor, lingă cei mai apăsați de soartă”, scriînd, în continuare: „Pe Creangă l-au mișcat întotdeauna acele povestiri născute din sinul masei populare, din care el se trăgea de-a dreptul, și mai mult ca oricine a fost în puțință a le înțelege, ba, mai mult încă, a le da iarăși înfrumusețate printr-o haină atît de măiestrită cum e aceea a limbii în care dînsul le-a îmbrăcat”. Trecînd la analiza operei humuleșteanului, Gîrleanu reliefa modul în care realitatea a fost oglindită veridic, umorul robust, plin de miez, valoarea amănuntului semnificativ, baza folclorică a acestei opere, încheînd: „Unic în literatura noastră, Creangă își are locul

¹ Emilgar, *Asupra romanului „Fecioara”*, în *Arhiva*, an. XV, nr. 9—10, septembrie-octombrie 1900, p. 451.

² Emilgar, *Asupra romanului „Străbunii”*, în *Arhiva*, an. XI, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1900, p. 556.

³ Emilgar, *Asupra „Castei Diva”*, în *Arhiva*, an. XI, nr. 7—8, iulie-august 1900, p. 369.

său de frunte, fiind singurul care a scris într-o limbă ce într-adevăr e a noastră”¹. Puterea de analiză, de subliniere a realismului și caracterului popular al operei lui Ion Creangă dovedea nu numai înclinațiile de exeget literar ale lui Gîrleanu, cît, mai ales, interesul și dragostea sa pentru marii noștri scriitori realiști, pentru cei ce aduceau în operele lor imagini din viața poporului. Același lucru îl demonstrează și articolul despre I. L. Caragiale, publicat la 28 februarie 1901 în *Evenimentul*, cu prilejul sărbătoririi jubileului de 25 de ani de activitate literară a autorului *Scrisorii pierdute*. Observații judicioase și interesante întîlnim și în alte cronici și articole publicate de Emil Gîrleanu la începutul activității sale scriitoricești. Așa sînt, de pildă, cronicile asupra volumelor *Jurnal de bord* de Jean Bart și *Dureri înăbușite* de Mihail Sadoveanu. În acesta din urmă, cu o putere de percepție sigură, care nu i-a fost dezmințită de creația ulterioară a confratelui său de generație, Gîrleanu sublinia că „acest foarte tînăr scriitor are puterea creatoare de care numai acei într-adevăr chemați se bucură. D-l M. Sadoveanu îmbogățește repede și într-un chip fericit literatura romînească. În acest scriitor de o bogăție rară, paginile reies luminoase, pline de farmec și de limpezime. D-l Sadoveanu are o mare putere de analiză; d-sa are puțința de a se scobori în cutele cele mai adînci ale sufletului; durerile, clipele de mulțumire, de veselie sau de zbuciumare, frica zguduitoare sau bărbăția plină de avînt sînt redade în culori vii și adevărate.”²

Propunîndu-și, după cum am văzut în cronica asupra piesei *Casta Diva*, să se plaseze pe o poziție obiectivă în aprecierea diferitelor lucrări de literatură și artă, Emil Gîrleanu a reușit, în cele mai multe cazuri, să respecte acest principiu, dar, uneori, nu a fost consecvent cu sine însuși. Devierea de la acest principiu se observă mai ales în activitatea sa ulterioară, în perioada în care suferă influența nefastă a sămănătorismului. Ceea ce e mai întristător este faptul că, în această perioadă, căutînd să apere tezele și preceptele sămănătoriste, Gîrleanu aluneca în polemici violente, lansa aprecieri și insinuări mai puțin controlate.

¹ Emilgar, *Ion Creangă*, în *Arhiva*, an. XII, nr. 7—8, iulie-august 1902, pp. 311 și urm.

² Emilgar, „*Dureri înăbușite*” de M. Sadoveanu, în *Făt-Frumos*, an. I, nr. 15, 15 noiembrie 1904, p. 233.

Astfel, cînd Ovid Densusianu editează revista *Viața nouă*, în 1905, Gîrleanu o repudiază fără măsură. Apariția acestei reviste, ca o tribună de promovare a simbolismului, era considerată de Gîrleanu drept un pericol pentru literatura sămănătoristă, pentru idilismul și patriarhalismul care îi înțeptoșau gândirea și pe care, în acest articol, le apăra astfel: „Rămîie d-l Densusianu cu dorințele deșarte. Iar voi, tineri scriitori, rămîneți, ca și pînă acum, rodnici de înțelepciunea voastră, cu sufletul îndreptat spre priveliștile mărețe și senine, spre viața liniștită, curată și duiosă a celor de la țară... Fugiți de aerul înăbușitor de la orașe, spre cîmpiile întinse, acoperite cu flori.”¹

Pe prozatorul de mai tîrziu îl prevestesc cele patru nuvele de debut — *Dragul mamei*, *Dreptate cerească*, *Mama Catrina* și *Mihai* — apărute în *Arhiva*, în anii 1900—1901. Aceste nuvele, deși au conflicte naive, uneori cu o prea mare doză de sentimentalism, atrag atenția în primul rînd prin expresivitatea stilului lor. În *Dreptate cerească*, de pildă, inspirată din viața țărănimii, tabloul satului cuprins de secetă este realizat prin imagini sugestive, realiste: „Cerule era sticlos ca o față de cristal. În mijlocul lui, soarele sămăna cu o fereastră rotundă, pe deschizătura căreia se revărsa pînă jos pe pămînt o dogoreală omorîtoare... Pămîntul se împietrise de atîta arșiță și începuse a crăpa, ca o stîncă supt loviturile unui ciocan de fier.

Drumurile sunau a deșert supt copitele vitelor ce se întorceau înspre sară flămînde, de pe cîmpul dezbrăcat de iarbă. Pădurea se pleca jăluitoare, plîngîndu-și moarta găteală de frunze. Riul secase aproape cu totul, doar prin mijlocul lui o șuviță de apă se înfira ostenită, ca urma unei lacrimi, luncată pe un obraz uscat de boală; înșirate pe marginea ei, păsările satului sorbeau mereu din apa încropită, plecîndu-și la fiecare înghițitură capetele pe spate, ca pentru o rugă-giune.

Ulițele satului erau pustii. Oamenii, îngîndurați, de-abia dacă mai pășeau pragul casei.”²

¹ Emilgar, *O nouă revistă: „Viața nouă”*, în *Făt-Frumos*, an. I, nr. 19, 15 februarie 1905, p. 301.

² Emilgar, *Dreptate cerească*, în *Arhiva*, an. XII, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1901, p. 48.

Activitatea ulterioară a lui Emil Gîrleanu se va desfășura, în bună măsură, pe coordonatele debutului. Versuri nu va mai scrie. Paralel cu creația originală, va mai traduce *O viață* de Guy de Maupassant, *Sapho* de A. Daudet, *Nevestele artiștilor* de A. Daudet, *Brîndașa* de Brioux, *Portofoliul* de O. Mirbeau și *Păsări călătoare* de Descaves și Donnay. Își va continua, sporadic, activitatea de cronicar literar și de valorificator al moștenirii literare, preocuparea de căpetenie, căreia i-a acordat cea mai mare atenție și toate eforturile, rămîind proza artistică.

Cum am mai arătat, după un debut literar bogat și variat, Emil Gîrleanu absentează din publicistică timp de doi ani, în perioada respectivă asimilînd și lăsîndu-se tutelat de tezele și preceptele înapoiate ale sămănătorismului, pe care va începe să le propage mai întîi prin revista *Făt-Frumos*, într-o serie de articole și mai ales în schițele și povestirile care au alcătuit primul său volum, *Bătrîni — schițe din viața boierilor moldoveni*, apărut în 1905. Intenționînd să evoce atmosfera și oamenii Iașului copilăriei și al adolescenței, cum va face, în aceeași epocă, Dimitrie Anghel prin volumul său *Fantome*, iar mai apoi Mihail Sadoveanu, Emil Gîrleanu alunecă pe panta interpretării eromate și false a trecutului, reînviînd unele imagini care concordau cu tezele ideologiei sămănătoriste, imagini din viața „celor de pe urmă boieri, îmbrăcați totdeauna în haină neagră, cu pălării înalte, rătăcind pe sub aleile de ței, cu ochii pierduți în urmărirea unui vis ce nu se poate îndeplini”, pe care îi văzuse în anii copilăriei.

Cum era și firesc, viața acestor boieri nu i-a putut oferi lui Gîrleanu prilejul de a zugrăvi în schițele sale conflicte puternice, dramatice, pline de intensitate. În tot cuprinsul volumului plutește o atmosferă de moleșeală, de lincezeală, toate încercările scriitorului de a introduce o notă de patetic rămîind zadarnice. Intriga schițelor este banală, statică, inexistentă aproape, este alcătuită din momente neesențiale, lipsite cu totul de însemnătate. Boierii, zugrăviți cu un idilism desuet, sînt incapabili de vreo acțiune majoră, duc o existență stereotipă, mărginită la cîteva mici gesturi fără semnificație și fără nici o consecință. Conul Gheorghies stă cuibărit în fundul divanului, cu cațaveica pe umeri, cu ochelarii

legați cu șireturi pe după urechi și cu besecteaua cu sineturi în brațe, pe care le citește în fiecare zi, pierzându-se în amintirea unor vremuri apuse (*Sineturile conului Gheorghies*). Tot din lipsa altei îndeletniciri, Iordache Iovu, „de două ori pe an, primăvara și toamna, scotea redingotele verzii, jiletcele spălăcite, și le întindea pe frîngii în grădină, să le bată soarele și vîntul... Apoi le scutura, le lua una cite una, le punea prin buzunări săculețe cu boabe de piper, tutun, să le ferească de molii, și le rînduia la loc, în dulap, pînă la o altă primăvară sau toamnă” (*Conul Iordache Iovu*). Coana Bălașa, în timpul unei furtuni, nu face altceva decît să rostească *Tatăl nostru* (*Furtuna*). Conul Alecu se sperie de focurile de armă trase în ciorii, ascunzîndu-se „în fundul divanului, speriat și răsuflînd din greu” (*O zi ca altele*). Coana Sultana visează în van, re-memorînd anii copilăriei și ai tinereții (*Sufletul nu-mbătrînește*) etc.

Sub influența ideologiei retrograde a sămănătorismului, Emil Gîrleanu a scris aceste schițe cu tendința de a idealiza și idiliza așa-ziii boieri „de neam”, cărora le atribuia, în mod fals, preconcepțit, o mare candoare sufletească. Boierii Racliș și Gavrila, hotărînd să se încuscreze, sfîrșesc prin a se îmbrățișa, plîngînd (*Bătrînii*); boierul Gavrilaș, supărîndu-se pe fiica sa pentru că a reparat o nadișancă veche, o iartă și apoi plînge (*Nadișanca*). Cercetarea unor zapise și documente îl face pe boierul Cantea și pe vizitatorul său să încheie lectura prin lacrimi (*La un urmaș*). Boierul Furtună, din schița cu același nume, pare aprig și hotărît, neîngăduind ca fiica sa să iubească pe ascuns, din care cauză o și izgonește de la moșie. După plecarea acesteia, începe însă să plîngă. În alte schițe, dacă în final nu se varsă lacrimi, totul se rezolvă cu o pasență sau o „concină prădată”. În schița *Intr-o duminecă*, conflictul dintre un politician și boierul Mihalache se sfîrșește printr-o concină prădată, pe care boierul o joacă cu soția sa, după discuția cu politicianul.

Gîrleanu încerca să acrediteze ideea că boierii ar fi fost oameni cumsecade, legați de pămînt, trăind în armonie cu țărani. Despre conu Gheorghies, de pildă, spunea că, pe vremea cînd stăpînea o mare moșie, „împrumutase pe sineturi în dreapta și-n stînga, căruia cum îi cerea”, boierul călăuzindu-se, chipurile, după principiul că „omul trebuie să facă bine dacă vrea să trăiască între oameni”.

Evocarea idilică a vieții boierimii e corelată în schițele lui Gîrleanu cu elogiul primitivismului, al vremurilor „patriarhale”, pe care scriitorul, împreună cu personajele sale, le regretă. Alături de boierul Ionică Rodan, Gîrleanu suspină și el după „farmecul” călătoriilor de altădată, cu butca sau cu trăsura, în chiotele surugiilor, considerînd trenul „o chichineață îngustă, fără aer, cu niște ferești de-o palmă, de-abia să poți privi în ele”.

Sentimentul de regret, de tristețe, nota melancolică, nostalgică față de viața stinsă a boierimii, care cangrenează schițele respective, derivă din situarea lui Emil Gîrleanu, în momentul scrierii lor, pe pozițiile retrograde ale sămănătorismului. Aceasta a determinat ca și realizarea lor artistică să fie la un nivel extrem de coborît. Nefiind axate pe nici un conflict puternic, avînd o intrigă banală, dezlinată, zugrăvind o existență statică, cu preocupări minore, schițele respective sînt lipsite de orice suflu epic, de dramatism, de orice putere emoțională. Dialogurile sînt convenționale, plate, fără să imprime un ritm susținut narațiunii. Stilul e monoton, lipsit de respirație, sărac în imagini și culoare.

La apariție, volumul *Bătrînii — schițe din viața boierilor moldoveni* s-a bucurat de aprecieri superlative tocmai din partea acelor care idilizau viața „patriarhală” și „primitivă”. Unii dintre acești comentatori, ca E. Lovinescu, îi reproșau numai faptul că nu a zugrăvit mai amplu „viața acestor bătrîni, plină de o poezie arhaică și primitivă”¹.

Volumul *Bătrînii* reprezintă primul și ultimul mare tribut pe care Emil Gîrleanu l-a plătit sămănătorismului. Creația sa ulterioară, deși nu a fost scutită de unele influențe ale ideologiei acestui curent, se caracterizează însă, în cea mai mare măsură, prin realism, evoluția ei fiind dependentă de însăși evoluția ideologică și artistică a lui Emil Gîrleanu, așa cum ne-am străduit să o înfățișăm în capitolul închinat biografiei scriitorului.

Opera lui Emil Gîrleanu, alcătuită din schițe și nuvele, zugrăvește cu precădere fapte și întîmplări extrase din cercetarea amănunțelor vieții obișnuite, a existenței cotidiene. Scriitorul a manifestat o preferință deosebită pentru faptele

¹ E. Lovinescu, *Pași pe nisip*, București, Librăria națională, 1906, p. 174.

de mai mică întindere, pentru așa-zisele „fapte diverse”. Fără a cădea în naturalism, el a știut să descifreze semnificațiile social-umane pe care le degajau aceste fapte aparent obișnuite. Că Emil Gîrleanu era conștient de importanța cercetării acestor fapte și întâmplări, o demonstrează articolul său *Faptul divers*, în care e sintetizată concepția care l-a călăuzit în realizarea schițelor și nuvelor sale, brodate pe acele fapte mărunte, ignorate de alții. „A! dar când ai sta să cercetezi — scria Gîrleanu — să adîncești aceste fapte diverse, să le afli în tot înțelesul și în toată adîncimea lor, să străbați și să dezvelești toată forma sufletească a eroului unei asemenea întâmplări, atunci vei vedea că ceea ce e înregistrat ca un biet «fapt divers» e însăși viața, însăși taina ei. Căci ce e existența aceasta dacă nu o înlănțuire de *fapte diverse*, o înlănțuire de întâmplări, cari, toate la un loc, alcătuiesc romanul unui om? Nu e fapt divers care să nu poată da prilejul unei capodopere, unei nuvele sau unui roman care să închege pentru veșnicie una din fețele lumii aceștia.” Și adăuga, dînd ca exemplu pe Maupassant, de la care a avut mult de învățat: „Firește că, supt condeiul reporterului, orice dramă rămîne supt rubrica «faptelor diverse», dar aceeași întâmplare, căzută supt lumina unui adevărat talent, poate da prilejul unei lucrări de seamă”¹.

Emil Gîrleanu arăta că, pentru a putea sesiza semnificația și importanța faptelor aparent mărunte, pentru a putea discerne în ce măsură sînt sau nu ele caracteristice vieții oamenilor, e necesar ca scriitorul să fie neconținut un fin și atent observator al vieții, să fie mereu în mijlocul oamenilor, să-și însemne tot ceea ce e demn de reținut. Gîrleanu se conducea în activitatea sa după asemenea criterii. În articolul *Munca scriitorului*, el amintea exemplul marilor creatori ai literaturii universale, Daudet, Maupassant, Zola, care își notau zilnic observațiile în carnete sau fișe personale, dar și pe marii noștri clasici, Eminescu, Alecsandri, Creangă, în manuscrisele cărora se află un noian de însemnări și observații răzlețe, fructificate în operă.

În experiența de viață cîștigată prin observarea atentă și continuă a realităților și a oamenilor, Emil Gîrleanu vedea

¹ Emil Gîrleanu, *Faptul divers*, în *Tribuna* (Arad), an. XV, nr. 12, 16 ianuarie 1911, p. 1.

condiția principală a consolidării personalității unui scriitor. Căutînd să stabilească raporturile dintre scriitor și realitatea înconjurătoare, în articolul *Artistul și lumea dinatâră*¹, Emil Gîrleanu arăta că materialului brut, luat ca obiect al zugrăvirii artistice, scriitorul trebuie să-i adauge „cite ceva din întregul capital de observație pe care ochiul lui, în chip inconstient, l-a cules din atingerea lui cu viața” și că „aceasta e lucrarea cu adevărat mintală, lucrarea neprevăzută”, încheind: „Din acest capital de observație și experiență răsare partea cu adevărat personală a scriitorului, care-l și așază pe scara valorilor”. Transfigurarea realității în opera sa de artă era considerată de Gîrleanu o condiție absolut necesară. Afir-mînd că „realitatea prinsă de ochiul unui artist e *din nou creată*”, el preciza: „Transpusă, în toată cruditatea ei, fie pe-o pînză, fie într-o scriere literară, realitatea rămîne înjosită tocmai fiindcă luînd-o de pe temelia ei firească o așezi pe o alta șubredă. Fotografia nu poate înlocui pictura, nici stenografia literatura.”

Realismul operei pe care Emil Gîrleanu a creat-o după desprinderea sa din atmosfera viciată a revistelor sămănătoriste izvorăște în primul rînd din cercetarea atentă, obiectivă a realității, din prezența sa activă în viață, în mijlocul oame-nilor.

Realismul operei lui se hrănește și din cercetarea minuțioasă, plină de dragoste și admirație a operelor marilor noștri scriitori clasici, din însușirea creatoare a bogatelor lor învățăminte. Gîrleanu a văzut că în centrul acestor opere stă omul, cu toate problemele vieții lui, a înțeles că forța de emoționare și valoarea lor constă tocmai în corespondența dintre imaginea artistică și adevărul vieții. În multe din articolele sale, Gîrleanu își exprimă cu căldură admirația față de înaintași. În Grigore Alexandrescu, de pildă, vede omul și scriitorul care „vibrează pentru durerea și binele celorlalți oameni”, remarcînd că „prin aceste simțiminte a fost poetul mare, poetul care se înalță deasupra tuturor contimporanilor săi și, pășînd decenii, vine de se așază lingă tovarășul său de glorie, în literatura noastră, Mihail Eminescu”². Cu aceeași admirație și dragoste vorbește

¹ *Universul*, an. XXVIII, nr. 300, 1 noiembrie 1910, p. 1.

² Emil Gîrleanu, *Gr. M. Alexandrescu*, în *Ramuri* (Craiova), an. VIII, nr. 1, 1 ianuarie 1913, p. 25.

și despre M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, I. L. Caragiale și alții.

În literatura inspirată de luptele pentru dobândirea independenței naționale, schițele lui Gîrleanu din volumul 1877 — *schite din război* aduc o notă originală. V. Alecsandri, în *Ostașii noștri*, G. Coșbuc, în *Cîntece de vitejie*, Al. Macedonski, în poezii ca *Steagul*, *Plevna*, *Armatei romine*, M. Sadoveanu, în *Povestiri din război*, și alții¹, au zugrăvit cu precădere încheștarea luptei, dezlănțuirea vijelioasă a forțelor armate, reliefînd eroismul ostașilor romîni, spiritul lor de jertfă patriotică. Emil Gîrleanu nu se oprește însă asupra luptei propriu-zise decît fugitiv, într-o frază sau două, necesare creării atmosferei sau situații în timp și spațiu a acțiunii schiței respective. El insistă aproape exclusiv asupra stărilor sufletești și a atitudinilor morale ale luptătorilor, ale oamenilor simpli, axîndu-și schițele pe nobila idee de umanitate.

Eroii schițelor sînt oameni simpli, din lumea satelor. Pe lingă sentimentul patriotic, asupra căruia, ce-i drept, Gîrleanu nu insistă, lăsîndu-l pe cititor să-l deducă din ansamblul narațiunii, ei sînt înzestrați cu o mișcătoare omenie, sînt firi ușor impresionabile în fața tragismului vieții altor oameni. Soldatul Cardaș, din schița *Santinela*, pornind în patrulare noaptea, pe o ploaie torențială, ajunge să se adăpostească împreună cu un turc, aflat și el într-o misiune similară, sub frunzarul unui copac. După ce turcul pleacă, soldatul Cardaș se teme că acesta să nu fie ucis de ceilalți membri ai patrulei, făcîndu-și un raționament simplu, dar edificator pentru gradul de umanitate ce-l caracteriza : „De ce, săracu? se întreabă Cardaș. Cine știe de unde l-au adus pe meleagurile astea? Cine știe pe cîți hrănea dînsul acolo, într-un sat, în vreo cocioabă hrentuită?... Își făcea și el datoria, ca oricare soldat...” Și de aceea, cînd își reintîlnește tovarășii din patrulă, raportează calm comandantului lor : „Nimic, bună pace, să trăiți, domn' sergent !”

Frumoasele trăsături morale ale ostașilor romîni se reliefează mai ales în acele cazuri în care ei se află în fața răniților din tabăra adversă. Schița *Răniții* este ilustrativă în

¹ Cf. Ioan Săndulescu, *Poezia lirică din timpul războiului pentru neafîrnare*, București, 1908.

acest sens. Un grup de soldați, în frunte cu un caporal, cercetează cîmpul de luptă pentru a aduna răniții romîni și ruși. Printre aceștia găsesc însă și un turc. La întrebarea unui soldat : „Pe ista îl luăm, domn' căprar?”, „căprarul stete puțin pe gînduri, pe urmă vorbi hotărît : — Cum să nu-l luăm ! Se cheamă că-i om, și că-i rănit... Să-l ridicăm.” Hotărîrea este luată fără ezitare, în numele omeniei.

Schița *Prizonierul*, ce ne amintește prin atmosfera generală schița *Convoiul* de Mihail Sadoveanu și începutul romanului *Papucii lui Mahmud* de Gala Galaction, aduce imaginea raporturilor umane dintre ostașii romîni și prizonierii turci. Brigadierul Păilă, unul din însoțitorii convoiului de prizonieri, trăiește o adevărată dramă interioară văzînd că prizonierii care cad în zăpada cîmpului sînt lăsați pradă gerului și corbilor. Pe un tînăr sublocotenent turc, căzut în drum, încearcă să-l ridice. Neputînd, pornește mai departe. Sub apăsarea unei neliniști sufletești, el se întoarce însă, întinde pistolul său turcului, care se sinucide, scăpînd de o moarte chinuitoare.

Emil Gîrleanu reușește să concentreze diferite stări sufletești ale mai multor oameni într-un tot unitar, în jurul unui singur element din natură, cum face în schița *Răniții*. Un romîn, un rus și un turc, toți trei grav răniți, își deapănă firul vieții privind o rază de soare care străbate printr-o crăpătură a cortului, „topindu-se pe pămînt într-un bănuț de aur”. Gîndurile și ochii lor „se îndreptară deodată spre dînsa, ca la ceva la care aveau cîteșitrei dreptul să se uite și de lumina căreia să se bucure”.

În schițele sale, Gîrleanu amintește, prin notații succinte, și prietenia de arme romîno-rusă din timpul războiului de la 1877, exprimîndu-și deseori admirația pentru vitejia ostașului rus, pentru alesele lui trăsături morale. În unele schițe, prin cîte o aluzie integrată în firul narațiunii, sugerează lupta comună a romînilor și rușilor. În *Cîteva zile din august 1877*, admirația pentru un viteaz ofițer rus este afirmată direct : „Se spun fapte mari despre generalul Skobelev ; a fost eroul zilei de alaltăieri. Iubit la nebunie de către soldați, Skobelev are și faima omului viteaz ce este. Se pare că soldații lui merg cu el cîntînd. Și nu dau înapoi, pentru că el e mereu înaintea.” Cu aceeași admirație vorbește și despre calitățile morale ale soldaților ruși : „Am băgat de seamă că soldatul

rus cîntă toată vremea. El nici nu-și dă seama cînd străbate etapele. Și lucrul acesta îi ține mereu împrăștiat în suflet dorul de casă, de țara lui. Cîntecul îl înfierbîntă și-i dă și îndrăzneală."

Cititorul neavizat al schițelor din volumul 1877 este înclinat să creadă că autorul lor a participat efectiv la luptele pentru dobîndirea independenței țării noastre. Și acestea pe bună dreptate, deoarece schițele respective lasă o impresie de autenticitate. Totul este firesc redat, încît te face să crezi că scriitorul a fost martor al evenimentelor, că a trăit alături de oamenii zugrăviți.

Deși sînt străbătute de realism, redînd veridic latura umană a eroilor, totuși schițele inspirate de războiul pentru independență nu conțin referiri la lumea pe care ostașii o lăsașeră în satele lor, la viața zbuciumată pe care o trăiseră pînă să vină pe cîmpul de luptă, așa cum întîlnim, spre exemplu, în schița *Două dureri* de M. Sadoveanu, care demonstrează că diferențierile de clasă din lumea satelor persistă în mintea oamenilor chiar și pe front. Imagini din viața de suferință și mizerie a țărănimii vom întîlni însă în schițele și nuvelele inspirate din realitățile epocii scriitorului.

Schițe și nuvele ca *Înecatul*, *Punga*, *Ucigașul*, *Bolnavii* și altele, cuprinse în celelalte volume ale lui Emil Gîrleanu, surprind în mod realist unele aspecte caracteristice din viața țărănimii din trecut, reliefind condițiile sub povara cărora oamenii sînt distruși moralicește, sînt dezumanizați, împinși la acțiuni anormale. În schița *Înecatul*, de pildă, se întrevede starea de mizerie și sărăcie a țărănimii. În iazul unei mori, țărănii găsesc un înecat. Scoțîndu-l la mal, reușesc să-l identifice. Tocmai atunci sosește însă o căruță cu un om, care sare iute și aleargă spre înecat. Scotocindu-l prin buzunare, găsește un singur leu. Înecatul nu e altul decît fratele său, căruia îi dăduse acest leu pentru a cumpăra făină, deoarece „îmi moare un copchil acasă... și mi-i nevasta bolnavă, și n-am para frîntă-n pungă. Am avut numai leul ista de parale, că vindusem un lăvicer." Fără a mai da alte lămuriri și fără a se mai îngriji de înecat, el se suie în căruță și, repetînd „...mi-i nevasta bolnavă, și-mi moare copchilul...”, dă bici cailor, lăsînd pe cei din jurul înecatului în mare spaimă și nedumerire. Lipsa oricărei preocupări față de fratele înecat se justifică nu-

mai parțial prin celelalte griji, mai apropiate, ale țaranului — boala nevestei și agonia copilului. Atitudinea își găsește explicația în întreaga lui viață de pînă atunci. Starea de cumplită mizerie în care s-a zbatut întotdeauna l-a abrutizat, făcîndu-l să uite datoriile sale morale față de fratele pierdut în împrejurări atît de tragice. Din prezentarea faptelor, Emil Gîrleanu lasă să se înțeleagă că nu țaranul era vinovat de atitudinea sa, ci condițiile vieții pe care o ducea, și care l-au dezumanizat.

Schița *Înecatul* surprinde însă și diferențierile de clasă din lumea satelor. Atitudinea de dispreț a chiaburimii față de țărănimea aflată în suferință și nevoie este ilustrată prin modul în care reacționează morarul față de cele întîmplate. Acesta batjocorește sforțările celorlalți oameni de a scoate înecatul pe mal, zicînd că e mai bine să-l lase dus de apă. Apostrofat de un țaran, morarul își dezvăluie în întregime caracterul meschin, răspunzînd cu cinism: „Păi dacă aș fi prins pe toți umflații care au trecut pe aici, vă mai măcinam eu făină?”

Propunîndu-și să pună „la îndemîna celor interesați cîteva icoane adevărate din viața de toate zilele”, într-o suită de însemnări intitulate „*Chestiile vitale*” ale neamului! *Icoane din viață*¹, Emil Gîrleanu descrie, cu atitudine critică, o întîmplare reală, petrecută într-unul din satele Moldovei, revelatoare pentru sumbrele realități din acea vreme. Murindu-le feciorul, niște bieți bătrîni roagă preotul satului să-l înmormînteze. Acesta se dovedește însă a fi un om hrăpăreț, meschin, stăpînit de patima banului. Rugat să officieze slujba de înmormîntare, el întrebă: „Bucuros. Faceți sicriul... Dar ce-mi dați?” La care primește un răspuns edificator pentru sărăcia cumplită în care se zbăteau țărănii: „Păi... doar sufletul din noi, sfinția-ta, că altceva n-avem!” Respingînd, neînduplecat, repetatele cereri ale țaranului, preotul avar e silit în cele din urmă să cedeze: a patra zi, dimineața, găsește pe prispa casei sale mortul în sicriu. E nevoit să-l înmormînteze fără a mai pretinde vreun ban.

Emil Gîrleanu nu povestește întîmplarea amuzat de farsa făcută de moșneag preotului, ci dintr-o atitudine net ostilă respectivelor stări de lucruri. El era îndurerat sincer de viața

¹ *Universul*, an. XXVIII, nr. 266, 28 septembrie 1910, p. 1.

grea a țărănimii sărace și revoltat împotriva tuturor acelor care o apăseau și o exploatau. Revelatoare sînt rîndurile din finalul însemnărilor sale : „Țăranul nostru e cel mai nefericit om de pe lume ! Deasupra lui sînt două feluri de stăpîni. Unii care-l îndrumează, vorbind de «sfintele» lui palme scrijelate, alții care-l asupresc, luîndu-l drept «vita lor de muncă», încheind : „O să vie vremea cînd țăranul o să-i blesteme și pe unii, și pe ceilalți !”

Un ecou din viața de suferință și mizerie a țărănimii din trecut răzbate și în nuvela *Punga*. Soții Safta și Neculai Lăptuc, în timp ce porneau din tîrg spre satul lor, dau peste un sinucis, pe o bancă din grădina publică. După momente de ezitare, se decid să-i ia punga, convinși fiind că în ea se află bani. Prezența pungii, deși ulterior le provoacă o serie întreagă de frămîntări de natură psihologică, le dă la început nădejdea că vor scăpa de nevoi și sărăcie, mai ales că se aflau în timp de iarnă. La vederea pungii, „femeia simțea o bucurie caldă, care i se împrăstia în tot trupul, și gîndea... O pungă cu bani, pe vremea asta, cînd nici tu para, nici tu lemne, nici tu mălai, nimic n-aveau !” Însușirea pungii sinucisului este determinată nu de sentimente necinstite, nu din porniri de fraudă, ci de situația îngrozitoare în care se aflau, de speranța ieșirii din această situație. Gîndurile pe care și le face femeia, la vederea pungii, sînt doveditoare. Deznădămintul nuvelei aduce însă nota de intensitate a acestei mici drame : în pungă nu se aflau bani, ci gloanțe. Și atunci, orice vis de îmbunătățire a traiului lor se năruie : „Amîndoi simțeau un gol așa de mare în sufletul lor, că parcă le scose cineva inimile din ei”.

Pe oamenii simpli de la sate, Emil Gîrleanu i-a prezentat întotdeauna cu dragoste și compasiune. Chiar cînd comitacte inumane, aceștia își păstrează totuși, sub crusta mizeriei morale, fondul sufletesc caracterizat prin cinste și demnitate. Scriitorul lasă să se înțeleagă că săvîrșirea unor fapte condamnabile se datorește unor împrejurări cu totul excepționale, vina trecînd asupra condițiilor din strîmba alcătuire socială în care sînt siliți să trăiască. Atît în *Inecatul*, cit și în *Punga*, se întrevede acest lucru. Mai clar apare însă în schița *Uciagașul*. Un bătrîn e acuzat că și-a ucis vecinul cu toporul. La ancheta procurorului, recunoaște fapta, fiind gata să-și primească pedeapsa. În acel moment, însă, intervine feciorul

bătrînului, asumîndu-și în întregime săvîrșirea crimei. El afirmă că și-a ucis vecinul deoarece acesta îi palmuise tatăl. Arestat, feciorul pleacă la osîndă. Mai întii „a sărutat pe rînd mîna bătrînilor... La ușă se opri, de chemă pe tată-său. Apoi se căută în sîn, scoase o basma, o desfăcu și luă dintr-însa o hîrtie galbenă. O întinse moșneagului și-i spuse :

— Iaca hîrtia de plata ghirului ; te-o pune să-l mai dai o dată.”

Dacă tatăl e gata să primească osînda pentru o crimă de care nu e vinovat, feciorul nu poate accepta sacrificiul. Dragostea filială și mai ales sentimentul de dreptate îi impun să-și mărturisească vina, salvîndu-și tatăl, pentru cinstea și apărarea căruia săvîrșise crima. Dragostea pentru părinți nu-l părăsește nici în clipa dureroasă a despărțirii. El „a sărutat pe rînd mîna bătrînilor”, iar îngrijorarea ce-l stăpînește nu a anulat grija față de viitorul lor, lăsîndu-le hîrtia doveditoare de plata birului. Acest ultim gest al tînărului are însă o adîncă semnificație. Prin el străbate un ecou, slab dar plin de înțelesuri, din viața de zbcium și suferință a maselor țărănești, apăstate de biruri, supuse odiosului sistem de a stoarce birul de mai multe ori de la același om. Deși Gîrleanu nu-l comentează, gestul oferă totuși o cheie de înțelegere a condițiilor sufocante care determinau pe oamenii cu sufletul curat, cinstiți, să fie mînați de porniri oarbe.

În general, Emil Gîrleanu nu adîncește faptele care i-ar fi permis conturarea unei imagini mai ample și mai complexe a vieții țărănimii, ceea ce face ca realismul prozei sale să aibă un caracter limitat. Scriitorul a zugerăvit în mod veridic unele aspecte ale vieții de mizerie și suferință a țărănimii, a descris unele drame din lumea satelor, dar n-a mers pînă la căutarea cauzelor adînci sociale care provocau mizeria și durerea țărănimii. O singură dată încearcă acest lucru, în nuvela *Intr-un an*, dar abdică în naționalism. Nuvela își propune să oglindească acțiunea întreprinsă de locuitorii unui sat în timpul răscoalelor din 1907. „În anul acela — scrie Gîrleanu — părea că se împrăstie printre oameni un gînd de răzvrătire. În satele tăcute pînă acum, glasurile țărănilor răsunau puternice, miniate ; femeile se strîngeau și ele lîngă bărbați, ascultînd îngrijate ce se vorbea. Lumea era sătulă de greutate, de nevoi, de viața aceasta de șarpe, de viața tîrîită prin noroiul necazurilor, pe care o duc cea mai mare

parte din oameni. Nu mai voiau legile care-i asupreau... Sufletul le aștepta alt trai, după cum pământul așteaptă razele calde ale soarelui să cadă de sus." Episodul care urmează, o acțiune a țărănilor îndreptată împotriva circiumarului evreu, contrazice însă în mod flagrant această justă prezentare de ansamblu, fiind conform cu tezele diversioniste sămănătoriste.

Una din cele mai bune nuvele ale lui Emil Gîrleanu, inspirată din lumea satelor, este *Nucul lui Odobac*. Conflictul ei este susținut de lupta dintre generații, de lupta dintre bătrînul Toader Odobac și tînăra sa noră, Ruja, fiica unui hoț de cai. Ruja, știind că Toader Odobac s-a împotrivit căsătoriei lui Mitru cu ea, și privind cu ochi răi autoritatea despotică și mîndria bătrînului, care nu permitea să i se schimbe cu ceva felul de viață ce-l statornicise, se decide să-l doboare. Începe mai întii să-l hărțuiască pe bătrîn pentru toate nimicurile din ogradă. În cele din urmă, pornește la o luptă cu scop precis. Punctul nodal în jurul căruia se duce această luptă și în jurul căruia gravitează întreaga acțiune a nuvelei îl constituie un copac, un nuc bătrîn, care străjuiește hotarul Odobacilor. De existența nucului este legată însăși existența eroilor. Bătrînul Odobac intră într-un aprins conflict cu nora sa, deoarece aceasta voia să taie nucul ce străjuia hotarul, pe motiv că umbrea locul unde intenționa să sădească o vie. Bătrînul este lipsit de apărare și sprijin, pe cînd Ruja, femeie energică, cîștigă aproape tot satul de partea ei. Mergînd în zori, cu alai, pe dealul nucului, Ruja asistă satisfăcută la tăierea copacului. O dată cu nucul, cade însă și bătrînul Odobac, care se spînzurase de crengile lui, fiind acoperit, ca într-un mormînt, de frunzișul des și fremătător.

Lupta dintre bătrînul Odobac și Ruja este o ciocnire violentă de caractere. Ruja, femeie îndrăzneală, aprigă, asemănătoare cu Vidra sau Mara, poartă cu Toader Odobac o luptă surdă. În această luptă ambii își dezlănțuie pasiunile, urmărind cu îndirjire împlinirea țelurilor. Nici Ruja, nici Toader Odobac nu cedează un pas, rămînînd neclintii pe pozițiile lor.

Descrierea luptei îndirjite dintre Toader Odobac și nora sa e făcută de Emil Gîrleanu cu sobrietate, prin reliefaarea iscusită a gesturilor, sentimentelor și faptelor personajelor, prin

redarea înfruntării lor verbale, asigurînd nuvelei un viu dramatism. Scenele se desfășoară dinamic, personajele acționează energic, conform caracterelor lor, în întreaga nuvelă plutind o atmosferă de încordare neliniștitoare.

Deși Gîrleanu narează faptele cu un aparent spirit obiectiv, totuși cititorul nuvelei se convinge lesne că o notă de durere și regret pentru soarta lui Toader Odobac pulsează aproape în fiecare pagină. Simpatia scriitorului se îndreaptă asupra bătrînului. Pe Ruja o privește cu oarecare aversiune, prezentînd-o drept stricătoare de tradiții și viciată de mari patimi, printre care, prima, hoția de cai. Nuvela, conținînd această atitudine a scriitorului, în atmosfera generală și în conturarea personajelor, lărgeste semnificația ciocnirii de caractere umane, înfruntarea dintre Toader Odobac și Ruja apărînd ca o înfruntare între răzeșime și elementele capitalismului în plină dezvoltare. În dispariția bătrînului Odobac, scriitorul vede pieirea vremurilor patriarhale și instaurarea unei lumi în care tronează violența, perfidia, impietatea față de tradițiile statornicite. În această atitudine a lui Emil Gîrleanu se resimte influența ideilor sămănătoriste.

Ca ofițer, Emil Gîrleanu a putut cunoaște atît panica ce stăpînea pe tinerii de la țară la apropierea intrării în armată, cît și caracterul antiuman al acestei instituții în societatea burghezo-moșierească. În *Ochiul lui Turculeț*, de pildă, groaza de armată se dovedește a zdruncina puternic viața oamenilor. După ce Gavrilă Turculeț își pune un ochi de sticlă în locul celui ce-i lipsea, mamă-sa manifestă un sentiment de regret, de neliniște, gîndindu-se la apropiata tragere a sorților. De aceea, se adresează medicului cu aceste cuvinte: „Barem nu-l lăsași, coane Iorgule, să-și tragă băiatul sorții. Acu o să ni-l ia la oaste, și ce mă fac eu?!...” În schița *Părtașul*, viața de cazarmă apare sub un alt aspect. Soldatul Nicolae Oană, fiind santinelă, cade victimă unei șarlatanii, îngăduind să se ia din magazia pe care o păzea un număr de saci cu orz „pentru calul domnului ghinărar”. Păcăleala izbutește pentru că tînărul era educat în convingerea că superiorul poate dispune în mod absolut nu numai de avutul cazarmii, ci și de viața oamenilor.

Zugrăvind viața micii burghezii, a intelectualității și funcționării de la oras, diferite drame omenești din această

lume, sau unele tipuri morale, Emil Gîrleanu utilizează aceeași modalitate artistică. În cercetarea acestei realități el înregistrează tot faptele mărunte, aparent neînsemnate, dar care au o anume semnificație umană și socială. De obicei, scriitorul ne introduce în amănuntele vieții unuia sau mai multor oameni prin înfățișarea unei întâmplări învăluite într-o subtilă nuanță de umor. Trebuie însă să subliniem că sub haina aparent umoristică a întâmplărilor se ascunde adesea o realitate sumbră, dramatică. Gîrleanu își construiește în așa fel schițele și nuvelele, încît, fără comentarii auxiliare, lasă să se înțeleagă că nu a prezentat asemenea întâmplări de dragul umorului.

Schița *Demisia* ne introduce, printr-o anecdotă, în viața actorilor, în mizeriile ei. Cînd Știucă, funcționar la percepție, se decide să-și dea demisia, pentru a deveni actor, Șerbescu îi declară: „Dragă, frate Știucă, a fost o glumă... Am glumit, bătu-m-ar Dumnezeu să mă bată! Uite, întreabă și pe Mincu dacă n-am glumit. De ce să-ți dai demisia? Păi, noi, știi dumneata cum tragem pe dracul de coadă? Crezi că-i ușor să rămii așa, fără cinci parale? Noi am vrut numai să rîdem, așa, prietenește. Haide, Știucă băiete, haide, de hatîrul nostru, dacă ne iubești, lasă demisia încolo. Vezi-ți de slujbă...” Cuvintele lui Șerbescu închid în ele dramatismul vieții actorilor din trecut. Demonstrîndu-i ce zile întunecate îi oferă scena, dacă părăsește percepția, cîntărețul de operetă îi prezenta de fapt însăși situația sa. Slujba lui Știucă era totuși mai sigură decît a lor. De aceea, unul din ei îi spune: „Ce n-am da noi să avem o slujbă ca a dumitale...” Cu tot umorul pe care-l conține, schița respectivă aduce în ea imagini dintr-o realitate amară. Imagini similare aduce și nuvela *În turneu*, al cărei subiect este luat tot din viața actorilor. Peripețiile unei trupe în turneu, istorisite sub formă anecdotică, sînt departe de a-l înveseli pe cititor. Peregrinările din loc în loc, cu mijloace de locomoție detestabile, permanenta criză pecuniară, lipsa de hrană, toate acestea alcătuiesc un tablou dramatic grăitor pentru realitățile de odinioară.

Prin intermediul unor procedee asemănătoare, Gîrleanu ne introduce și în tainele dureroase ale vieții scriitorilor din epoca sa. În portretele celor trei eroi ai schiței *Din viața noastră*, Dumitru Brazi, Corneliu Stîncă și Tănăsul Cucerni

cul, recunoaștem ușor pe Dimitrie Nanu, Corneliu Moldovanu și Atanasie Mindru, bunii prieteni și confracți ai lui Gîrleanu. Întîmplările narate se petrec într-un început de vară. Autorul și cei trei prieteni își făuresc planuri pentru vacanță. Dumitru Brazi își propune să plece la Lausanne; Corneliu Stîncă, la München; Tănăsul Cucernicul, cu vaporul pe mări și oceane, iar autorul, la mănăstirea Putna sau Văratec. O dată hotărîrea luată, cei patru se despart, pentru a se revedea după terminarea voiajului. Nu mică este însă mirarea autorului cînd, după trecerea unei scurte perioade de timp, întîlnește într-o seară, în Cișmigiu, pe Dumitru Brazi și Corneliu Stîncă. Întrebările ce și le pun reciproc dovedesc că nici unul din cei patru nu-și realizează planurile. Dumitru Brazi fusese puțin timp la Predeal, Corneliu Stîncă depusese banii la casa de economii, iar Tănăsul Cucernicul „și-a cumpărat o stropitoare, a legat-o de-un copac și face toată ziua dușuri!...” Autorul mărturisește și el că era să plece, dar „așa... a plesnit un motor la tipografie... și m-a lăsat la coala a 3-a. A trebuit să aștept o săptămînă, să reiau corecturile...” La o lectură atentă, nota de veselie a schiței se spulberă. În loc să-l distreze pe cititor, schița sădește în inima lui un sentiment de compasiune pentru viața amară, plină de privațiuni a celor patru scriitori, făcîndu-l să înțeleagă că și alți mulți creatori se aflau, în trecut, sub povara aceluiași vitrege condiții de viață.

Destinul scriitorului, al creatorului, în societatea burgheză, este înfățișat de Gîrleanu și în basmele *Făgăduința* și *Meșterul de oglinzi*. Primul demonstrează că, în orînduirea burgheză, artistul este neglijat, este înlăturat din cîmpul atenției și al solitudinii, făcîndu-i-se întotdeauna ipocrite și mincinoase promisiuni. În *Meșterul de oglinzi*, asemănător fabulei *Oglindele* a lui Grigore Alexandrescu, Gîrleanu subliniază că artistul adevărat, care exprimă sincer și obiectiv realitatea, cu toate aspectele ei întunecate, nu poate trăi în societatea în care domnesc minciuna și falsitatea.

Schițele și nuvelele lui Emil Gîrleanu surprind diferite aspecte și din alte medii și categorii sociale, zugrăvind tipuri variate, dezbătînd probleme de morală, de conduită în viață, de atitudine socială. Există însă o notă particulară în modul în care a zugrăvit aceste realități. Din lumea satului și a artiștilor, Gîrleanu a luat mai întotdeauna aspectele dureroase,

fapte și întâmplări care închideau în ele o dramă omenească. În lumea politicianilor burghezi, a slujitorilor justiției și presei, a marii și micii burghezii cu pretenții de nobilitate, scriitorul a văzut însă un climat moral ros de vicii și patimi, oameni meschini, fără conștiință umană, cu porniri retrograde, asupra lor îndreptînd ascuțitul criticism și satirei sale.

Schița *Oratorul* creionează tipul politicianului-cameleon, gata oricînd să aibă o altă părere dacă interesul și profitul îi impun aceasta. Eroul, Tase Filoreanu, în urma instrucțiunilor primite de la centru în ajunul alegerilor, ține în fața alegătorilor dintr-o circumscripție un discurs fulminant, în care, emfatic, prin fraze găunoase, demagogice, încearcă să argumenteze că victoria va fi de partea partidului lui, deoarece are ca semn de vot o cruce, și că opoziționiștii vor fi înfrinți, deoarece au ca semn de vot o stea. În momentul în care se pregătea să meargă la altă circumscripție, primește însă vestea că, dintr-o eroare, semnele de vot i-au fost comunicate invers. Pentru Tase Filoreanu această inversare nu constituie o problemă gravă. El iese ușor din încurcătură. În fața noului grup de alegători perorează cu aceeași violență, debitînd aceleași fraze demagogice, combătînd opoziția și prezicîndu-i înfrîngerea prin faptul că și-a ales ca semn de vot o cruce. Că un grup de alegători știa că semnul partidului lui e unul, și alt grup știa că e altul, nu avea importanță. În asigurarea victoriei interveneau alți factori, pe care Tase Filoreanu știa bine să-i dirijeze.

O satiră la adresa politicianismului venal, demagogic și patriotard conține și schița *Om milostiv*. Satira are aici un sens mai larg; ea se răsfrînge și asupra justiției burgheze. În avocatul Mitică Limbă-Dulce, scriitorul a satirizat nu numai tipul politicianului perfid, cît și tipul „slujitorului” justiției corupt, escroc și șantagist. Primind vizita cîrciumarului Ghiță Pașalău, care făptuise un omor, Mitică Limbă-Dulce îi promite că-l va scăpa de condamnare deoarece „ii d-ai noștri”. Însă, cu toată afecțiunea pe care încearcă s-o arate față de acest confrate de idei, avocatul nu se sfiește ca, în numele justiției, să recurgă la cele mai josnice mijloace pentru a-i storce lui Ghiță Pașalău cel din urmă ban.

Tot sub forma anecdotică, Emil Gîrleanu satirizează, în schița *Un volum de capodopere*, presa literară din acea vreme. Făcînd o statistică a calificativelor cu care diferite

publicații apreciază un volum de nuvele, scriitorul ajunge să constate, cu surprindere, că volumul recenzat era alcătuit numai din capodopere, deoarece unele considerate capodopere de o revistă erau depreciate de celelalte, și invers. Satira lui Gîrleanu se îndrepta împotriva superficialității și diletanțismului, condamnînd critica făcută pe baza unor impresii subiective, de ordin pur personal, critica aservită măruntelor interese de grup.

Față de morala societății burgheze Emil Gîrleanu a manifestat întotdeauna o netă aversiune. În schițe și nuvele ca *Un om de zahăr*, *Viața e un vis* și altele, el atacă această morală, surprinzîndu-i în mod realist caracteristicile. În schița *Un om de zahăr*, descriînd cum un rentier ramolit, care își duce viața în provincie, în petreceri de club, își ține frumoasa soție la București, unde poate să-și „trăiască” viața fără griji, dîndu-i din timp de veste că va veni s-o vadă, scriitorul a criticat familia burgheză, aflată în descompunere. Nu numai relațiile familiale sînt prinse în obiectivul criticism, ci însăși comportarea femeii burgheze. Este lesne de înțeles că respectiva soție era adulteră, deoarece rentierul constată că nici unul din copii „nu-mi seamănă mie”, neștiînd precis cînd au venit pe lume, și că mai toți vorbesc cu admirație despre „niște prieteni” care erau mereu prezenți în preajma mamei lor.

Tase Filoreanu, Mitică Limbă-Dulce, rentierul ramolit și imbecil, soția acestuia sînt tipuri morale caracteristice vechii lumi, zăgrăvite cu ostilitate, cu atitudine critică. În afară de acestea, Gîrleanu a mai pictat o galerie întregă de alte tipuri morale, în schițele *Pisălogul*, *Ursuzul*, *Palavragiul*, *Scaiul* etc. Bine caracterizați sînt, îndeosebi, avarii din schițele *Comoara* și *Moștenitorul*. Dacă avarul din *Comoara* sugerează avarul lui Delavrancea, cel din *Moștenitorul* are trăsături originale. Cămătarul Manea, deși putred de bogat, umblă tot timpul în zdrențe, vătîndu-se de sărăcie. Dezgustătoarea sa cupiditate apare mai pregnant atunci cînd intervin relațiile dintre el și nepotul sărac, lipsit de cele necesare pe timp de iarnă. Cînd nepotul, îmbrăcat într-un pardesiu ferfenițit, vine să-i ceară suma trebuitoare pentru cumpărarea unui cojocel sau unui palton, cămătarul „apucă marginea pardesiului între degete, prefăcîndu-se că-i în-

cearcă grosimea. Apoi, cu glasul schimbat, miorlăitor, îi vorbi, arătînd parcă bucurie :

— Ei ! te-ai îmbrăcat pentru iarnă ! Te-ai făcut cu palton ! Da' ştii că-i gros, e foarte gros. Da, da. Îmi pare foarte bine c-ai venit să-mi arăţi şi mie. Aşa... Acum du-te, că am puţină treabă."

Ca şi în alte schiţe şi nuvele, Gîrleanu nu comentează gestul, lăsîndu-l pe cititor să tragă concluzia. Prin modul în care încheagă acţiunea, el pregăteşte însă pe cititor, sădindu-i un sentiment de repulsie şi indignare faţă de atitudinile avarului.

Dacă în schiţele de mai sus scriitorul stăruie asupra trăsăturilor morale negative, pentru a dezvălui meschinăria şi goliciunea sufletească a respectivelor personaje, în alte schiţe şi nuvele de analiză psihologică s-a concentrat asupra unor frământări şi drame umane. În schiţa *Ochii*, de pildă, zugrăveşte remuşcarea copleşitoare sălăşluită în sufletul soţului ros de gelozie, care şi-a persecutat soţia cît timp aceasta a fost în viaţă. Interesante, prin analiza psihologică, sînt şi nuvelele *În ajunul Crăciunului* şi *Fetiţa mamei*. Prima zugrăveşte adîncă durere care pune stăpînire pe sufletul bătrînului izgonit de nepoata la care găzduia ; iar în a doua, deşi cu multe accente melodramatice, Gîrleanu întreprinde o analiză a stărilor sufleteşti ale unei mame căreia îi moare fetiţa, expunînd în mod gradat, dar cu un exces de amănunte, întregul proces lăuntric cauzat de durere, care duce la dezechilibrarea mintală a mamei.

Opera lui Emil Gîrleanu este inegală. Alături de cele mai multe din schiţele şi nuvelele care au un interesant conţinut de idei şi o realizare artistică meritorie, întîlnim însă şi altele cu nimic valoroase. Unele din acestea poartă urme vizibile ale ideologiei sămănătoriste, cum sînt *Întîrziatul*, *Petrecere*, *Vierul*, *Hambarul*, care falsifică realitatea. În schiţa *Vierul*, de pildă, satul e prezentat ca o oază însorită, stăpînită de suflul unei vieţi senine şi fericite. Bătrînul vier, care întîmpină pe feciorul boierului cu voioşie şi copleşitoare dragoste, pare a fi uitat toate suferinţele pricinuite de tatăl acestuia. Ideea retrogradă a împăcării între clase, specific sămănătoristă, apare mai pregnant în schiţa *La cules de vii*. Boierii care vin la conul Corbu, la culesul viei, „se înfrăţesc” cu flăcăii şi fetele din sat, cinstesc împreună, rîd, cîntă şi

spun glume ca niște vechi prieteni. Flăcăii și fetele sînt îmbrăcați sărbătorește, nu au nici un fel de griji, iar boierii, generoși, îi răsplătesc cu sume de bani. „Generozitatea” boierilor este elogiată cu deosebire în schița *Domnul Seneca*, în care acesta apare ca un adevărat mină-spartă, milos fără reținere față de cei ce-l înconjoară.

Alte schițe sînt tributare naturalismului. Așa este, de pildă, *Vrabia*, singura schiță a lui Gîrleanu inspirată din viața muncitorilor. Descriind atmosfera dintr-o tipografie, scriitorul selectează în mod greșit datele realității, conflictul schiței fiind alcătuit din ciocnirea violentă dintre doi tipografi. Astfel se ajunge la o prezentare naturalistă a lumii muncitorești din acea vreme, insistîndu-se asupra aspectelor neesențiale, accidentale, ca invidia față de cei capabili, birfeala întreținută de elementele răuvoitoare, intriga colportată pe lîngă patron și chiar bătaia dintre membrii atelierului. Pe lîngă naturalism, în această schiță se face simțită și teza sămănătoristă a orașului ca mediu descompus, corupt.

O serie de alte schițe sînt dulcele, searbede, nu spun nimic, nefiind decît o înseilare fugară de instantanee, de anecdote banale, fără vreo semnificație. Într-o măsură, nereușita acestor schițe se datorește și condițiilor vitrege în care scriitorul era silit să lucreze. Așa cum mărturisesc contemporanii săi, Emil Gîrleanu trăia numai din literatură, și de aceea deseori era constrîns să lucreze în grabă, la comanda diferitelor redacții, pentru a asigura existența destul de grea a sa și a familiei sale cu onorariile colaborărilor. „În colțul unei mese de la Terasă — scrie Corneliu Moldovanu — printre cești și chibritelnițe, sub duhoarea de fum care i se îmbiba în haine și-n păr, scria, scria mereu. Unul, două și chiar trei articole pe zi, de multe ori neisprăvite, pe care le vindea în grabă prin comisionari.”¹ Iar Vasile Savel nota: „El nu trăia decît în literatură, prin literatură și pentru literatură. Era silit să scrie, mereu să scrie pentru multiplele colaborări ce avea. Multe din lucrările lui se resimt de această grabă de a răspunde directorului de revistă sau de ziar la termenul fixat.”²

¹ Corneliu Moldovanu, *Emil Gîrleanu*, în *Flacăra*, an. III, nr. 39, 12 iulie 1914, p. 321.

² Vasile Savel, *Contemporanii*, p. 19.

Prin schițele grupate în volumul *Din lumea celor cari nu cuvîntă*, Emil Gîrleanu inaugurează în literatura romînă genul de povestiri inspirate din lumea plantelor, gîzelor și animalelor. Cu toate că a avut ca model acele *Histoires naturelles* ale lui Jules Renard, Gîrleanu creează o operă plină de originalitate, cu trăsături proprii, manifestîndu-și în ea individualitatea sa artistică. Deosebirea fundamentală dintre Emil Gîrleanu și Jules Renard a fost pusă în lumină de mulți comentatori. Cercetătoarea italiană Lena Maria Bevilacqua, într-o monografie închinată scriitorului nostru, sublinia că „Jules Renard, scriitor impresionist, care a suferit influența fraților Goncourt, face despre animale și despre lucruri observații nete, precise, umoristice, redade adesea în forme sugestive, fără elanuri epice; fluturele este pentru el «un bilet de dragoste îndoit în două, care caută adresa unei flori»... La Gîrleanu totul este mult mai simplu, mai moderat, chiar dacă și la el găsim unele imagini grațioase... Dar mai ales, după mine, marea deosebire ce există între cei doi constă în spiritul în care înfășoară lucrurile. Observația precisă a lui Gîrleanu e făcută cu un ochi vigilent și atent, dar care, trecînd prin spiritul poetului, capătă o notă melancolică, nostalgică, care dă întregului un farmec cu totul deosebit, de o mare finețe, din cauza căruia observațiile, chiar acelea care la un altul ar putea să fie crude, excesiv de realiste, sînt înfășurate de către autor într-o lumină de poezie care le transformă și le înalță. Asta nu se întîmplă cu Jules Renard, care este mai realist și, adesea, ne lovește, smulgîndu-ne dintr-o viziune încîntătoare, plină de viață, cu amănunte vulgare și neplăcute.”¹

Dimitrie Anghel descoperă și el o diferență specifică între povestirile lui Gîrleanu și cele ale lui Jules Renard. El ia însă în discuție și volumul de povestiri de același gen al lui Louis Pergaud, premiat de Academia „Goncourt”, arătînd că în volumul lui Louis Pergaud, „ca și în volumul lui Gîrleanu, veți găsi micile drame ori măruntele bucurii din cari e alcătuită viața celor cari nu cuvîntă. Mărturisesc însă — scria mai departe D. Anghel — cu un fel de mindrie națională, și spre bucuria dobitoacelor noastre, că oricît ar fi de

¹ Lena Maria Bevilacqua, *Emilio Gîrleanu nella vita e nelle opere*, Roma, Angelo Signorelli, 1939, p. 74.

premiat volumul lui Pergaud, nu poate fi asemănat nici pe departe cu acela al lui Gîrleanu. Unul pune cincizeci de pagini ca să descrie mișcătoarea dramă a unei vulpi, și celălalt e în stare să concentreze un elefant în trei cuvinte. Cel dintîi nu face grație de nici un detaliu spre a da mai multă putere unui deznodămînt, cel de-al doilea alege numai cîteva amănunte și procedează prin imagini. Pergaud mărește proporțiile, celălalt le reduce și le micșorează: gîză ori girafă, la dînsul e totuna, și precum înduioșatul Heine făcea mici cîntece din marile lui dureri, tot astfel procedează și autorul nostru cu victimele lui.”¹

Povestirile lui Emil Gîrleanu, creații de proporții reduse, de concentrare maximă, denotînd un subtil spirit de observație și analiză, sînt străbătute de o vibrantă notă de duioșie și blîndețe, de delicatețe sufletească și umanitate. În ele s-a răsfrînt întreaga personalitate morală a scriitorului. Portretele pe care contemporanii săi i le-au închinat scot în relief tocmai trăsăturile care se întîlnesc în aceste povestiri. Numindu-l „cel mai bun prieten”, Liviu Rebreanu scria astfel despre Emil Gîrleanu: „Și astăzi nu-mi pot aduce aminte de el fără o mare duioșie. Îi văd și acum ochii negri plutind într-un fel de ape visătoare, care te prindeau în farmecul lor imediat... Blîndețea fără seamăn o exercita mai ales față de prietenii mai tineri și fără mijloace. Sufletul lui Gîrleanu era așa după cum reiese din *Lumea celor cari nu cuvîntă*.”² La fel îl portretiza și I. Chiru-Nanov: „Gîrleanu a fost o fire blîndă și îngăduitoare, el ajută și pe prieteni și pe neprieteni, și cu mina lui largă împărțea din puștinul lui oricui; ochii lui mari, negri, în cari se răsfrîngeau blîndețea și vioiciunea, totdeauna erau veseli și binevoitori; iar de pe buzele nuvelistului niciodată nu lipsea zîmbetul, acel zîmbet al omului care vrea numai binele și în sufletul căruia răutatea și bîrfa nu-și găseau liman”³. Iar N. Pora își amintea, mai tîrziu, de „blînda figură de poet a lui Emil Gîrleanu, ai cărui

¹ D. Anghel, *Pe un volum al lui E. Gîrleanu*, în *Ramuri*, an. VI, nr. 13—14, 16 iunie 1911, p. 201.

² I. Valerian, *De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu*, în *Viața literară*, an. I, nr. 1, 20 februarie 1926, p. 2.

³ I. Chiru-Nanov, *Cuvînt înainte la Privelîști din țară, schițe, însemnări*, p. V.

ochi negri, mari, încărcați de duioșie cvăsi feminină, păreau că se scoboară dintr-o regiune de vise..."¹

Povestirile sint alcătuite din mici drame „din lumea celor cari nu cuvintă”, aduse de scriitor la nivelul dramelor umane. Cum arăta Ilarie Chendi², acțiunea propriu-zisă rămîne deseori pe planul al doilea, înaintea cititorului punîndu-se o problemă de viață. Procedul obișnuit prin care Emil Gîrleanu descrie lumea necuvîntătoarelor este evocarea narativă, făcută ingenios prin comprimarea scriitorului la proporțiile eroilor săi, în sens metaforic, prin substituirea sa în lumea vietăților. Cercetînd această lume, Gîrleanu a descifrat în ea unele întîmplări asemănătoare cu cele din viața oamenilor. În *Sărăcuțul* descrie pieirea tragică a unui cărăbuș. Luat de furtună și dus departe, cărăbușul scapă de cocoș, de curcan și păun, dușmanii lui de moarte, și pierе în ciocul unui sturz, pe care îl credea prieten. O întîmplare asemănătoare este înfățișată și în *Musculița*. Colindînd paginile unui ceaslov, mica ființă găsește o pată de zahăr lăsată de degetele copiilor și începe să se înfrupte din ea, ca pe urmă să adoarmă liniștită. Cînd se credea însă mai fericită, stăpînul ceaslovului vine și-l închide, strivind-o între filele lui. Scriitorul redă emoționant, în schița *Părăsită*, durerea și zbciumul care pun stăpînire pe o iapă oarbă, părăsită în nemărginirea cîmpului. Tot atît de emoționant este descrisă și durerea cînelui Grivei, din schița cu același nume, la despărțirea lui de curtea la care slujise, cu credință, vreme îndelungată. Emil Gîrleanu umanizează sentimentele și stările sufletești ale necuvîntătoarelor, le înzestrează pe acestea cu atribute omenești. Simțind că i se apropie sfîrșitul și că va fi izgonit, Grivei „plîngea, plîngea cum plîng oamenii, cu lacrimi fierbinți, cari îi lunecau pe bot și parcă-l ardeau”. Gîrleanu vede o durere și o sensibilitate umană chiar și într-o frunză. La venirea vîntului de toamnă, „frunza își simți puterile slăbite; cu greu putea să ție piept vîntului, care o clătina în toate părțile; ...frunza tînjea, se îngâlbea... auzea mereu, de acolo, din vîrf, foșnetul cobitor al tovarășelor ce o părăseau, strecurîndu-se ușor, ca o șoaptă, ca

¹ N. Pora, *Caleneaua literară*, în *Răzeșul*, an. I, nr. 2, martie 1926, p. 68.

² Ilarie Chendi, *Schite de critică literară*, București, Cultura Națională, 1924, p. 64.

o rugăciune, așternîndu-se jos, într-un lăvicer pe deasupra căruia vîntul alerga grăbit”. În *Nedespărțite*, turturica și soțul ei sint caracterizați, de asemeni, prin sentimente umane. Turturica e ucisă de vînător, cade într-o apă și începe să fie purtată de valuri. Stăpînit de durere, soțul ei părăsește stolul călător, urmărind deasupra apei trupul neînsuflețit de care nu poate să se despartă. Spiritul de jertfă maternă este redat impresionant, sublim, în paginile schiței *Căprioara*. Pornind cu iedul ei prin pădure, sint atacați de lup. Căprioara nu pregetă însă să sară ea în gura lupului, pentru a-și salva fiul: „Prăbușită în singe, la pămînt, supt colții fiarei, căprioara rămîne cu capul întors spre iedul ei. Și numai cînd acesta, înapămintat, se topește în adîncul pădurii, căprioara simte durerea, iar ochii i se turbură de apa morții.”

Între viața lumii celor care nu cuvintă și între viața oamenilor, Gîrleanu stabilește deseori o legătură organică, viața necuvîntătoarelor fiind sau condiționată, sau în strînsă legătură cu a omului, și invers. Legătura dintre om și animalul din preajma sa e zugrăvită în admirabila schiță *Tovarășii*. Pe o arșiță îngrozitoare, un țaran își ară pămîntul cu cei doi boi ai săi. După ce își ia sărăcăciosul prînz, dejugă boii și se lungește jos, spre a se odihni. Deși e frînt de oboseală, reușește totuși să așipească sub împunsăturile razelor dogoritoare ale soarelui. După ce adoarme însă, Duman vine lîngă el și-l privește parcă cu drag: „Și parcă înțelege, parcă simte, parcă în mintea lui se face deodată o lumină omenească: pornește cu pași grei, se apropie de stăpîn, pînă cînd îl învelește în umbra trupului lui trudit, ca într-o pinză răcoasă. Apoi, cu ochii închiși, bouleanul rămîne în soare, încremenit, cu genunchiul piciorului drept îndoit, gata să urnească iarăși plugul pe brazdă.”

Simpatia pentru omul necăjit, trudit, pentru omul îndurerat e caracteristică, metaforic vorbind, și altor elemente din natură. Cea mai elocventă în acest sens este povestirea *O rază*. Pornită în lume, în întîia ei zi, o rază de soare caută ceva pe care să se oprească. Vrea să se strecoare în apa strînsă în golul făcut de copita unui cerb, dar lupul o izgonește; încearcă să se așeze pe o pușcă, dar aceasta împrăștie moarte. Ajungînd într-un oraș, într-un salon bogat, unde se bea ceai aromat, se dansează și se ride zgomotos, vrea să intre în diamantul din inelul unei tinere. Dar aceasta, ime-

diat ce zărește strălucirea diamantului, plină de infatuare, spune celorlalți: „Uitați-vă la diamantul meu”. Nemulțumită și de data aceasta, raza de soare pornește mai departe, ajungând în cele din urmă într-o mahala sărăcăcioasă, la o cocioabă, lângă fereastra căreia o mamă, „cu fața suptă de neodihnă”, își leagă pe genunchi copilul bolnav. Când din ochii mamei cade o lacrimă, raza de soare se topește în ea, poleind-o: „Iar copilașul, care de mult nu se mai înviorase, o zări; întinse mînușița spre obrazul mamei și zîmbi ușor”.

Alături de nota dramatică, uneori dureroasă, de accentele cu o anume vibrație și intensitate emoțională, în schițele lui Gîrleanu se întilnește un umor blajin, menit să-l facă pe cititor să se apropie cu mai multă bunăvoință de cei care nu cuvîntă. Gîndăcelul, din povestirea cu același nume, care își propune să urce pe lujerul unei flori și de acolo la bulgărele de aur din mijlocul boltei albastre, devine iubit prin peripețiile lui, care stîrnesc hazul. Scriitorul îl numește mereu „voinicul”, urmărindu-i cu atenție truda de a străbate adîncurile lujerului, care i se păreau a fi dealuri înalte și văi adînci.

Înzestrarea necuvîntătoarelor cu trăsături umane se realizează uneori printr-un umor plin de savoare. Așa prezintă, de pildă, dragostea dintre un cocoș și o puică, în schița *Cucoșul*. Dimineața, cînd cocoșul își caută iubita, „un foșnet ușor de aripi îl făcu să ridice ochii; drept deasupra lui, Puica, șireata, întinsese gîtul și, pe cînd celelalte visau încă, ștregăriță, îl sărută de «bună dimineața»”. Iar frica înspăimîntătoare a iepurelui este ingenios redată în schița *Fricosul*, micul personaj, iepurașul, temindu-se și sperîindu-se chiar de propria-i umbră.

Pentru a portretiza diferite vietăți, atît fizicește, cît și moralicește, Emil Gîrleanu recurge la mijloacele prozei epice. El încadrează portretul într-o acțiune, elementele lui componente reieșind din desfășurarea unor fapte și situații. Libelula este portretizată, în *După asemănarea lor*, pe baza legendei apariției ei pe pămînt. În *Cioc! cioc! cioc!*, ciocănitărea este înfățișată prin descrierea furtului săvîrșit de ea și a pedepsei primite. Și în alte schițe, cum sînt *În fel de fel de fețe*, *Pasere de noapte*, portretele sînt realizate tot într-un cadru epic. Alteori, însă, necuvîntătoarele sînt înfățișate direct, descriptiv, portretul lor nu mai reiese din cadrul unei acțiuni, ci din relatarea scriitorului. În schița *În curtea*

mea, păsările sînt portretizate cu un rar talent descriptiv, în imagini de o mare exactitate realistă, gingășia și umorul blajin contopindu-se în pasaje de strălucitoare originalitate.

Stilul folosit de Em. Gîrleanu imprimă un farmec deosebit acestor schițe. Este un stil plin de poezie, bogat în metafore, alegorii, comparații și imagini pitorești, un stil de o deosebită expresivitate. Nuanțele cele mai vii și mai colorate servesc mai ales descrierilor de natură. Răsăritul soarelui e pictat într-o autentică pagină de antologie: „Mijește de ziuă. Departe, în zare, se deslușește, ușoară, dunga de lumină a zorilor; întii e ca o diră de zăpadă, apoi, încetul cu încetul, se preface într-un întins de apă care-și înalță o margine tot mai sus, prelingîndu-se pe cer, ca sorbită de-o putere a văzduhului. Pe urmă, oglinda aburită de pină acum pare că răsfrînge un foc depărtat, se face lucie, poala cerului prinde ființă parcă, și lumina începe să se cearnă peste pămînt, ușoară, ca un colb de argint.” (*Cucoșul*.) Metaforele și comparațiile pitorești sînt prezente aproape în fiecare pagină, prin bogăția și expresivitatea lor creînd deseori o atmosferă poetică: „Iarnă. Noapte lucie pe o lume ca din povești: copaci de zahăr, cîmp de cristal, iaz de oglindă. Și-n cuprinsul larg, uriașul policandru al cerului își aprinde, una cîte una, luminile, ca într-o nemăsurată sală de danț.” (*Fricosul*.)

Comunicarea unui sentiment de durere, de tristețe se realizează printr-un stil grav, sobru. O frunză, toamna, își simte apropiatul sfîrșit: „Un fior o străbătu și se gîndi la paserea care nu o văzuse de cîteva zile... Și paserea parcă auzi chemarea tovarășei de altădată; veni, dar se opri pușin, pe o altă ramură, ca și cînd n-ar fi cunoscut locul obișnuit în care cîntase; apoi își luă zborul și, în trecerea grăbită, fără să întoarcă măcar capul, lovi cu virful aripei frunza care, de-abia mai țînîndu-se, căzu la rîndul ei. Și lăvicerul de jos nu se mai îngroșă, din ce fusese, cu această, cea din urmă, moartă.” (*Frunza*.) Frazele lungi, molcome redau același sentiment al duioșiei și regretului din momentul unei despărțiri: „Paserile se roteșc în înalt, se deșiră, iar se strîng și iar se răresc, apoi își aleg călăuzele, le pun în frunte, și-n virf de săgeată călătoreșc. Se ridică stolul sus-sus, pe apa albastră a cerului, și lin, ca împinse de un dor tainic, vîșlesc, se șterg din zarea plaiurilor noastre. Se duc!” (*Nedespărțite!...*)

Zugrăvirea atentă, plină de finețe și sensibilitate, a lumii celor care nu cuvîntă, selectarea amănuntelor interesante, capabile să cuprindă în ele semnificații și simboluri, umanizarea personajelor, stilul plin de poezie, toate acestea asigură schițelor o deosebită valoare. În cadrul operei lui Emil Gîrleanu, schițele din ciclul *Din lumea celor cari nu cuvîntă* reprezintă punctul cel mai înalt al artei sale scriitoricești.

Tehnica prozei lui Emil Gîrleanu, remarcă G. Călinescu¹, se bazează aproape în întregime pe criteriul dramatic. În majoritatea schițelor și nuvelor sale, acțiunea se desfășoară dinamic, într-o succesiune rapidă de situații. Frazele sînt de obicei scurte, sacadate, dialogul viu și concis, armonizînd prezentarea faptelor de către scriitor cu vorbirea propriuzisă a personajelor. În unele schițe și nuvele predomină dialogul, intervențiile scriitorului fiind minime. Edificatoare, în acest sens, este nuvela *Nucul lui Odobac*. Aici acțiunea se bazează mai mult pe înfruntarea verbală dintre Toader Odobac, Mitru și Ruja, iar intervențiile scriitorului nu depășesc de cele mai multe ori concizia unor indicații de regie :

„Bătrînul se-ntoarse după ea, dar în aceeași clipă zări și pe Mitru venind. Se duse, gîfîind, spre dînsul.

— Ce, vroîți să doborîți nucul ?

— Cum să-l doborîm ?

— Acuma mi-a spus dînsa, nevastă-ta, că îl tăieți... să sădiți vie.

— Nu te potrive.

Dar bătrînul ridică în sus capul și îl privi pe Mitru drept.

— Cine s-o atinge măcar de-o frunză din copac, îi sfîrm capul ca la o năpîrcă ! Și moșneagul, scos din minți, răcni de răsunau împrejurimile : Atîta rămăsese neatins pe locul ista, și vreți să-l dați jos... Da' nucul e și-al meu. Auzi tu, băiete, nucul e și-al meu ! Să nu vă atingeți de el !

Și clătînînd din cap amenințător, Odobac se duse. Mitru intră în casă, dar nu găsi pe Ruja. Atunci ieși iar în ogradă și o strigă. Ruja venea pe poartă, legănată, cu un bujor după ureche, rîzînd. Cînd se apropie de Mitru, îl întrebă :

— S-o dus moșul ?

Dar bărbatu-său încruntă sprincenele.

— De ce i-ai spus că tai nucul... despre ce vie îmi tot vorbiți ?

— Ce, nu ți-am spus că am și cumpărat cîrlige ?” etc.

Mijloacele artistice variază în proza lui Emil Gîrleanu. În alte schițe și nuvele, cum sînt, de pildă, cele de analiză psihologică, predomină comentariile scriitorului.

Intensitatea, evoluția și consecințele diferitelor stări sufletești ale personajelor sînt zugrăvite cu atenție. Valoarea nuvelei *Punga*, de pildă, constă și în analiza echilibrată, gradată a gesturilor și frămîntărilor lăuntrice ale celor doi soți. Cînd găsec punga, o tratează ca pe un obiect oarecare, bărbatul vîrînd-o în cizmă, bucurîndu-se ori de cîte ori o simte că-i apasă pulpa piciorului. În momentul în care descoperă însă că, în loc de bani, în pungă se aflau gloanțe, încep să se ferească de ea ca de ceva înfricoșător, temîndu-se chiar să o atingă. Punînd gloanțele în chimir, cu intenția de a merge undeva tainic să le arunce, bărbatul trece prin covîrșitoare emoții, sfiindu-se să facă mișcări agitate, ținîndu-se țeapăn. Punctul culminant al neliniștii lor este atins în momentul aruncării gloanțelor în prăpastie. De teamă să nu explodeze la ciocnirea de pietre, ei aruncă rînd pe rînd cîte un glonte, după ce îl înfășoară, în prealabil, cu bucăți de pinză rupte din fusta femeii. O dată aruncate gloanțele, bărbatul cade jos istovit, ca după o groaznică întîmplare. Faptele și întîmplările celor doi soți nu conțin nimic extraordinar. Cu toate acestea, Emil Gîrleanu a știut să le ridice la nivelul unor elemente care determină puternice reacții sufletești prin sesizarea consecințelor și semnificațiilor care pot rezulta dintr-un fapt mărunț, dintr-un gest simplu. Acest procedeu îl întîlnim și în schița *Furnica*. Eroul, Ion Cuhulea, are pasiunea de a urmări, în timpul mesei, o furnică ce-și cară hrana pentru iarnă. Într-una din zile, urmărind furnica pe piciorul mesei, ajunge să descopere un bilet ce-i dovedește infidelitatea soției sale. Cuprins de mîhnire, se sinucide. Pasiunea lui Ion Cuhulea este o pasiune umilă, neînsemnată, dar ascunde în ea o notă tragică. Și Gîrleanu tocmai acest lucru a demonstrat, că un gest mic, mărunț în aparență, poate deveni mare și tragic în consecințe.

Emil Gîrleanu creează uneori finaluri care cuprind în ele toată intensitatea unei drame omenești. Pentru realizarea acestui lucru, introduce, alături de om, elemente din natură,

¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, București, 1941, p. 562

din lumea animală, care contribuie la soarta personajului, contopindu-se cu ea. Așa procedază în nuvela *Trei vedenii*, în care zugrăvește iubirea nefericită, tragică a unui tânăr. Acesta, aflând că fata pe care o iubea se căsătorește cu un altul, se hotărăște să-și pună capăt zilelor, aruncându-se într-o prăpastie. Călare, însoțit de cîinele său credincios, pornește spre locul de piere. În fața prăpastiei, calul simte însă intenția stăpînului, se oprește, nechează, se împotrivesc. Cînd tînărul îi înfige pîntenii adînc în coaste, singerîndu-l, calul e gata să sară în prăpastie. În acel moment intervine cîinele, care, intuind și el intenția stăpînului, încearcă să se opună, înfigîndu-și colții în gura calului, spre a-l opri. Dar calul își luase avînt. Și în prăpastie cad toți trei, tînărul, calul și cîinele. În mod simplu, drama eroului s-ar fi sfîrșit prin aruncarea lui în prăpastie. Gîrleanu o prezintă însă într-o lumină mult mai puternică, mărindu-i vibrația prin eforturile animalelor de a opri dezlănțuirea ei, prin pierirea acestora o dată cu omul.

Proza lui Emil Gîrleanu, în cea mai bună parte a ei, se distinge prin simplitate și concizie, prin economie verbală. Plastic, sugestiv, îl portretizează pe Toader Odobac: „E un moșneag înalt, spătos și uscat ca un schivnic; privește ascuțit, vorbește limpede și calcă apăsat. Cînd se oprește să se uite la om, își îndreaptă șalele, care trosnesc ca un vreasc.” Cu aceleași mijloace o prezintă și pe Ruja: „Era voinică, smeadă, cu obrazul rotund, cu părul, ochii și sprincenile negre, ca pămîntul cel bun. Cozile, lăsate pe spate, se îndoiu pe oblîncul șălii, așa erau de lungi. Gura, cu buzele cărnoase, umede și roșii ca miezul piersicei pietroase.”

Scriitor realist, Gîrleanu nu „înfrumusețează” vorbirea țaranului, devenit de atîtea ori eroul schițelor și nuvelilor sale. În schița *Santinele*, dialogul dintre soldați se desfășoară simplu, firesc. Despre ostașii care dorm obosiți, Cardaș spune:

„— Îs și ei oameni, domn' sergent!

— Mai bine-i de ceilalți! adaogă A Vădăni.

— De cari?

— Ia, de cei cari s-o dus pe ceea lume!”

Un evident simț al limbii l-a condus pe Gîrleanu să nu pună în gura personajelor sale, oameni din lumea satului, neologisme stîlcite sau construcții hibride. Întîlnim însă fonetisme caracteristice graiului țaranilor moldoveni, ca: „ghine”, „fu-

meie”, „copchil”, „doftor”, „de-aghe”, „chiatră” etc. Folosirea lor nefiind abuzivă, nu duce desigur la denaturări lingvistice, la naturalism lexical.

În proza lui Emil Gîrleanu, stilul contribuie la caracterizarea personajelor, acestea definindu-se prin însăși structura vorbirii lor. De pildă, Tase Filoreanu, din *Oratorul*, apare ca tip al politicianului demagog, panglicar, prin limbajul său găunos, sfărăitor. Petru Știucă, din *Demisia*, vorbește ca un mic burghez semidoct, ratat: „Vedeți — spune el celor doi cîntăreți de operetă — așa fi vrut să rămîn în gazetărie... dar, vedeți, nici în gazetărie nu-ți poți spune gîndul lămurit... eu sînt pentru libertate... da, am făcut și conservatorul... Vedeți, fără libertate, nu e nimic frumos pe lume... și gazetăria... ei, am avut multe nenorociri...”

Emil Gîrleanu nuanțează stilul narațiunii în raport cu faptele și situațiile descrise. Astfel, în zugrăvirea dramei bătrînului izgonit de nepoata la care găzduia (*În ajunul Crăciunului*), scriitorul folosește un stil lent, curgător, în care descifram duioșia și compasiunea. În urma bătrînului izgonit, „ușa se închide, în zăngănitul geamlîcului, și bătrînul rămase în mijlocul uliței tăcute și întunecoase. Ningea, fulgii se scoborau ușor, de-abia se zăreau, dar le simțea lunecarea rece pe obraz. Încotro să apuce? La cine? Se întoarse: departe, înspre barieră, ochiul de lumină al unui felinar clipea somnoros. Într-acolo, înspre singurătate. O luă încet pe drumul moale, în care gheata i se afunda. Și se trezi în dreptul grădinei publice; se așeză pe bancă; Brînduș se încolăci la picioarele lui, rămînînd amîndoi sub cernerea din ce în ce mai deasă a ninsoarei...” Iar schița *Santinele*, pentru a reda atmosfera încordată, apăsătoare, care învăluie patrula romînească, are o altă construcție stilistică. Pasajul respectiv este alcătuit din propoziții scurte, sacadate, din notații concise, sugestive: „Ploaia se întetea din ce în ce. Întunericul era de nepătruns. Aerul încărcat te înădușa. Santinelele se despărțiră, și-n șuietul apei ce cădea de sus, șuietul pașilor se stinse. Cardaș se opri o clipă, ascultă, din urmă se auzi un țigal ușor, repețit de două-trei ori... Și porni mai departe. Picioarele îi lunecau, simți că scoboară într-o vilcea; se opri din nou. Nu mai auzi țigalul.” Un stil bogat în nuanțe, colorat și plin de expresivitate, se întîlnește frecvent în descrierile de natură încadrate într-o acțiune lirică. Semnificația stărilor

sufletești ale eroului din *În unele clipe*, de pildă, e anticipată, e pregătită de un sugestiv tablou de natură : „E toamnă, o seară caldă, în care pământul parcă mai primea din adâncimi cerești suflul primăverii care deschide bobocii și acoperă de flori copacii. Castanii își păstrasera haina lor de frunze, din bogăția căreia când și când se desprindea cite una și flutura prin aer pînă ce se așeza, foșnind ca o mătăasă, pe nisip. De sus, din înălțimi, luna își trimitea mănunchiul ei de raze împărțiate.

Mai încolo, lacul se întindea neted, răsfrîngînd aproape în fiecare clipă dîrele luminoase ale stelelor ce cădeau prin aer lunecînd aiurea, în lumi necunoscute. Între cer și pămînt părea că plutește un colb mărunț, un colb scînteietor, care se cernea peste fire, ușor, infiorînd-o.”

Prin asemenea procedee stilistice, Emil Gîrleanu cîștigă atenția cititorului, îl transpune mai mult în miezul acțiunii.

Alături de St. O. Iosif, Panait Cerna, Dimitrie Anghel, I. A. Bassarabescu, I. Al. Brătescu-Voinești și alții, Emil Gîrleanu se înscrie ca o prezență activă în literatura romînă din primele două decenii ale veacului al XX-lea, situîndu-se printre cei care au cultivat cu predilecție genul scurt.

Opera lui Emil Gîrleanu aduce imagini din societatea romînească de la începutul acestui veac, aspecte caracteristice din viața grea a țărănimii, din viața minată de neajunsuri a intelectualității, critică putreda morală a orînduirii burgheze și instituțiile acesteia. Pătrunsă de un cald sentiment de umanitate, cu pagini de duioșie și blîndețe, relevînd cu deosebire calitățile morale ale oamenilor și procesele lor lăuntrice, zugrăvind în culori pline de gingășie și sensibilitate universul gîzelor, plantelor și animalelor, presărată cu un umor fin, opera lui Emil Gîrleanu continuă să emoționeze și pe cititorul de azi.

TEODOR VIRGOLICI

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față, alcătuită după un criteriu selectiv, cuprinde cea mai mare parte a operei lui Emil Gîrleanu.

În primul volum am introdus *Schițe și nuvele incluse în volume de Emil Gîrleanu*. Nu am păstrat unitatea volumelor pe care Emil Gîrleanu nu le-a alcătuit după un criteriu anumit, și chiar a reluat unele bucăți în mai multe volume, uneori cu titlul schimbat. Schițele și nuvelele din această secțiune au fost extrase și transcrise după textul edițiilor :

Într-o noapte de mai, București, Socec, 1908 ;

Punga, București, Socec, 1909 ;

Cea dintâi durere, București, Socec, 1909, ediția a II-a ;

Amintiri și schițe, București, C. Sfetea, 1910 ;

Nucul lui Odobac, București, Minerva, 1910 ;

Trei vedenii, București, Librăria Nouă, 1910, ediția a II-a.

În volumul al doilea al ediției noastre am introdus volumele lui Emil Gîrleanu *1877 — schițe din război* (București, Socec, 1908) și *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (București, Editura *Convorbirilor literare*, 1910). Am păstrat unitatea acestor volume, deoarece ele au o tematică specifică, un profil de sine stătător. Volumul *Din lumea celor cari nu cuvîntă*, de pildă, prin care Emil Gîrleanu a inaugurat un gen nou de scrieri în literatura romînă, nu poate fi înțeles și apreciat decît în întregul lui, în unitatea lui caracteristică. Tot astfel volumul *1877 — schițe din război*, axat pe ideea de umanitate a soldatului romîn din timpul războiului pentru independență, trebuie privit în ansamblul lui. Schițele din aceste volume sînt așezate în ordinea dată de scriitor în unicele ediții apărute în timpul vieții sale, al căror text l-am luat ca bază pentru ediția noastră.

După volumele 1877 — *schife din război și Din lumea celor cari nu cuvintă*, am introdus *Schife și nuvele neincluse în volume de Emil Gîrleanu*. Unele sînt bucăți scurte, publicate în ultima parte a vieții și activității scriitorului, și urmînd să alcătuiască volumul anunțat, *Medalioane*. Tot în cadrul acestei secțiuni figurează schițele și nuvelele extrase din volumele postume ale lui Emil Gîrleanu: *Visul lui Pilat*, București, Librăria Nouă, 1915; *O lacrimă pe-o geană*, București, Universala-Alcalay, 1926, ed. a II-a.

Schițele și nuvelele extrase din aceste două volume postume au fost transcrise însă după textul din periodicele în care au apărut în timpul vieții scriitorului. Schița *Recunoștința* a fost transcrisă după textul din volumul postum *O lacrimă pe-o geană*, deoarece nu am întilnit-o publicată în nici unul din periodicele cercetate. E posibil ca această schiță să fi fost tipărită prima dată în acest volum, după manuscrisul rămas în posesia soției scriitorului, care s-a îngrijit îndeaproape de apariția edițiilor postume. Tot astfel, schița *Scisoarea pierdută* a fost transcrisă după textul din volumul postum *Visul lui Pilat*, deoarece amplifică și modifică textul apărut în *Falanga literară și artistică* din 7 februarie 1910. Este iarăși posibil ca această schiță să fi fost revăzută de Emil Gîrleanu după publicarea ei în revista amintită, iar textul modificat să fi fost introdus în volumul postum de către soția scriitorului.

Schițele și nuvelele extrase atît din volumele antume cît și din periodice și volumele postume au fost așezate în ediția noastră în ordinea cronologică a primei lor apariții în periodice. La sfîrșitul fiecărei bucăți am indicat, între paranteze, anul primei apariții. Schițele și nuvelele publicate pentru prima dată într-unul din volume au fost așezate după schițele și nuvelele tipărite în anul în care a apărut volumul respectiv.

Urmează apoi o destul de amplă secțiune intitulată *Însemnări și articole neincluse în volume de Emil Gîrleanu*, în care am introdus, după un criteriu selectiv, recenziile, cronicile literare, evocările, portretele unor scriitori, artiști dramatici sau plastici, articolele de interes general pe care Emil Gîrleanu le-a publicat în tot decursul activității sale. Articolele au fost transcrise după textul din periodicele în care au apărut și au fost așezate în ordinea cronologică a primei lor apariții. Neputînd identifica apariția în periodice a articole-

lor A. Baltazar, Soreanu, *Compturile scriitorilor, Munca scriitorului și Din viața scriitorilor noștri*, le-am transcris după textul din volumul postum *Privești din țară — schife, însemnări* (București, Casa Școalelor, 1915). Nu este exclusă posibilitatea ca aceste articole să fi rămas printre manuscrisele nepublicate ale lui Emil Gîrleanu. Volumul *Privești din țară — schife, însemnări* a fost alcătuit și propus spre editare de către soția scriitorului, Marilena Gîrleanu. Faptul ne este atestat de un referat al lui A. Vlahuță, pe atunci referendar la Casa Școalelor, pus la dispoziția noastră cu colegială bunăvoință de tov. Valeriu Rîpeanu, căruia îi aducem calde mulțumiri și pe această cale. În referatul său, aflat azi la Arhivele Statului (dosar 207, mapa 6, volumul 4, fila 4), A. Vlahuță aproba propunerea făcută de Marilena Gîrleanu, la 4 februarie 1915, scriînd: „Din alăturatele manuscrise rămase de la scriitorul E. Gîrleanu, s-ar putea alcătui un volum frumos și de un real interes literar. Pentru aceasta ar trebui ca unul din tinerii noștri scriitori să-și ia delicata și pioasa sarcină de a coordona și limpezi materialul acesta de schife și impresii, lăsînd, bineînțeles, la o parte unele lucruri neînsemnate, scrise prea în grabă, și îndreptînd numeroasele greșeli de tipar ce s-au strecurat în mai toate bucățile publicate de zor prin ziare și reviste. În fruntea volumului ar fi bine să se puie portretul scriitorului cu un autograf și o mică schiță biografică.”

Tînărul scriitor care și-a luat „delicata și pioasa sarcină” de a îngriji volumul *Privești din țară — schife, însemnări* pare a fi I. Chiru-Nanov, deoarece notița biografică introductivă a acestui volum poartă semnătura sa.

Volumul al doilea al ediției noastre mai cuprinde și o secțiune de *Scrisori*. Marea majoritate a acestor scrisori, adresate lui G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu, I. Ciocîrlan, Mihail Dragomirescu, I. L. Caragiale sînt inedite, aflîndu-se azi la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. Ele sînt interesante atît pentru faptul că ne oferă o serie de date necunoscute sau mai puțin știute din biografia lui Emil Gîrleanu, cît și pentru faptul că aduc cîteva elemente semnificative din atmosfera literară a vremii respective.

Ultima secțiune cuprinde *Bibliografia* generală, alcătuită din următoarele capitole:

I Poezii, schițe și nuvele

1. În periodice
2. În volume

II Articole

III Traduceri și prelucrări

IV Studii, ediții îngrijite și prefațate

V Volume postume

VI Scrieri despre Emil Gîrleanu

La sfîrșitul fiecărei indicații bibliografice am dat, între paranteze, titlul volumului în care scrierea respectivă (schiță, nuvelă sau articol) a fost introdusă pentru prima dată.

În transcrierea textului am ținut seama atît de particularitățile limbii autorului cît și de normele ortografice în vigoare.

Astfel, am păstrat alternanțele *mîini și mîni, care și cari* (pentru plural), *întii și întăi* (forma specifică graiului moldovelesc), *pînă și pănă, lacrămi, lacrimi și lăcrămi, scobori și cobori, întuneric și întunec, sălbatic și sălbatec, duminică și duminecă, perete și părete*, atestate ca regionalisme în *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*.

Genitiv-dativul cuvintelor cu plural dublu (de ex.: *dimineței*) a fost, de asemenea, conservat.

Au fost transcrise întocmai formele ortoepice *pasere, streșină, dăunăzi, februarie, noiembrie, vrun, orcine* și altele.

Dat fiind faptul că Emil Gîrleanu a utilizat aproape cu consecvență formele *supt, adăoga, sint*, alternate într-o extrem de mică măsură cu formele *sub, adăuga, sunt*, am adoptat un sistem unitar, transcriind peste tot *supt, adăoga și sint*, ca fiindu-i caracteristice.

Am modificat, după normele în vigoare, numai formele de grafie: *amiază* (în loc de *amează*), *sămînță* (în loc de *semînță*), *vuiet* (în loc de *vuet*), *piatră* (în loc de *peatră*), *împreună* (în loc de *îpreună*), *primprejur* (în loc de *prinprejur*), *birou* (în loc de *biurou*), *apropie* (în loc de *apropiă*), *aripi* (în loc de *aripe*, formă neatestată de *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*). Prefixul *res* a fost transcris *răs* (*răsîrînge* în loc de *resîrînge*).

Greșelile de tipar au fost îndreptate tacit.

I. V.

SCHIȚE ȘI NUVELE

INCLUDE ÎN VOLUME DE EMIL GÎRLEANU

PUIȘORII

Supt lumina trandafirie a unui blînd apus de soare, pămîntul pare adîncit într-o odihnă neclintită : frunzele ațipesc, pregătindu-se pentru tihnitul somn al nopții ; în depărtări, miriștile scînteiază singuratic, ca niște țesături de fir ; iazul își așterne fața umedă, sorbind, pînă în adînc, din lumina asfințitului. Din jos, din văi, răsună talanca ; iar pe deal, în vii, doinește fluierul.

În aer un popor întreg de rîndunele se pregătește de plecare ; s-au adunat rînd pe rînd de prin părțile acestea și, de bucurie, în zbor nebun, străbat văzduhul ca niște săgeți. Atrase de întinsul sclipitor al iazului, ele se lasă deasupra lui, ca o perdea, apoi, răzlețindu-se în ciripiri ascuțite, se avîntă cu toatele înspre păduricea de sălcii ; ascunzîndu-se, rătăcesc prin frunzișul răcoros, apoi o iau de-a lungul miriștilor și iar se întorc în bătaia lină a aripilor. De după deal vine în zbor rotat un uliu. Paserea de pradă pare că nu ia în seamă mulțimea paserilor călătoare. Ele îl zăresc ; un strigăt de îmbărbătare, și stolul întreg năvălește la luptă. Uliul ocolește iscusit prin aer și pierе cu repeziciunea fulgerului dincolo de deal. A scăpat ! Rîndunelele, vesele de această fugă, plutesc sus, crezînd că l-or mai vedea ; zarea rămîne însă limpede, și dînosele se întorc obosite de se înșiră pe vîrfurile șurelor de paie...

Pe prispa casei, copilașul, numai în cămășuță, cu capul gol, urmărește de mult jocul stolului de pașeri, printre care se află și cei trei pui ai lui, din cuibul de humă de supt streșină. Îi căpătase doar de la mămuca lui.

De câte ori era neastîmpărat, mămuca îi zicea : „Fii cuminte dacă vrei să-ți dau puii cînd or crește mari !”

Și el a fost cuminte, puii au crescut mari, dar în urmă au zburat ! El îi văzuse cum au ieșit zilele trecute de s-au jucat prin aer, dar parcă niciodată nu zburaseră mai mult ca astăzi.

Și-și cunoaște el destul de bine puii : sînt cei de la mijlocul șurei din dreapta, trei, unul lîngă altul, sau cei de lîngă aceștia, dacă n-or fi chiar cei de la capăt. Toți parcă seamănă unii cu alții, și-s așa de sus, așa de sus !...

Păsărelele s-au odihnit puțin, apoi și-au șoptit nu știi ce, au scos un strigăt vesel și s-au ridicat deodată cu toatele. Cîteva din ele s-au despărțit o clipă din stol, au atins ușor streșina casei, apoi s-au pierdut iarăși în mulțimea celorlalte. Puișorii copilașului își luau rămas bun de la el și de la cuibul lor de humă.

Stolul mai ocoli de vreo două ori iazul, apoi se înalță și porni încet să lunece spre asfințit.

Copilașul privi lung stolul care se pierdea, ca o fluturare, în adînc, apoi duse mînușitele la ochi și începu să plîngă.

Maică-sa aruncă furca și veni în fugă de-l luă în brațe ; în cuvinte dezmierdătoare îl întrebă ce are.

Copilul nici nu poate vorbi de atîta năvală de lacrimi. Întinde mîna spre cer, îi arată stolul care lunecă în zbor necurmat și de-abia îi poate șopti :

— Puișorii !

Mama îl strînge la sîn și-l sărută cu drag :

— Nu plînge, puiul mamei, au să se întoarcă înapoi... la primăvară...

Copilașul se liniștește ; punînd mînușita deasupra ochilor, ca mămuca-sa, împreună privesc stolul pe zarea depărtată a cerului.

Și lumina slabă a duiosului asfințit de toamnă le îneacă ochii înrouați acum la amîndoi.

(1 9 0 4)

ÎNŞELAT

E spre-nserat. Cerul acoperit de nouri groşi întunecă şi mai mult sfîrşitul zilei. Un vînt puternic îndoiaie crengile copacilor. Portiţa de la grădină se zbate de parmaclîcul şubred, gata să cadă.

Mătuşa Catrina îşi şterge ochii umflaţi de plîns şi se apropie de fereastră. Priveşte, îşi cuprinde capul în mîini, îl clatină deznădăjduită şi vorbeşte singură :

— Vai de mine şi de mine ! Unde s-o fi dus, dragul mamei, unde s-o fi dus !

Îşi şterge iar ochii, apoi iese din odaie şi deschide uşa de la sală. Vîntul îi smulge uşa din mînă, mai să trîntească pe bătrîna la pămînt ; dar ea se tupilează pe lîngă pîrete pînă la colţul casei, de unde se uită spre drum ; în lungul lui de-abia se zăreşte un car cu boi, grăbind spre tîrg...

Vîntul furios se năpusteşte şuietînd pe vale, mîinînd, ca pe o turmă de sălbătăciuni, ciulinii smulşi de pe tot lungul şesului ; ciulinii se rotesc, se gonesc unii pe alţii, apoi, încîlcîţi, merg să se prăvale în apele tulburi ale Bîrladului, care îi duce, gîlgiînd, la vale. Nourii se îndesesc, se întind ca o streşină deasupra dealului ; din cînd în cînd, în zare fulgerul sclipeşte : atunci depărtările se rumenesc, şi valea se umple de vuietul groaznic al tunetului. Picături mari de ploaie încep să cadă. Mătuşa Catrina priveşte toate acestea cu ochii spăimîntaţi. Parcă nu-şi poate da seamă de ce se petrece împrejurul ei.

Vasile, argatul, după ce hîşuie nişte păseri spre coteţ, o zăreşte şi vine spre dînsa :

— Intră, conişă, în casă, te-ai făcut una de apă.

Bătrîna tresare, se dezlipeşte din colţ şi intră în sală. Înainte de a închide uşa, argatul o mîngîie :

— O veni el şi stăpînul, n-ai grijă *mata*.

În casă, bătrîna se suie pe pat şi rămîne strînsă cu coatele pe genunchi. Din cînd în cînd vorbeşte singură :

— Poate c-o veni, puiul mamei. Trebuie să vie, nu se poate.

Mai tîrziu se scoboară de aprinde candela. Se duce în kuhne, aduce şi aşterne pe masă un şervet curat, peste care aşază un tacîm, pîne şi o farfurie cu o bucată de pui fript. Şi vorbeşte iar :

— Trebuie să fie flămînd. Şi-i plouat, vai de capul lui !... Îşi cuprinde capul în mîini şi prinde a se boci : Dumnezeuule, Dumnezeuule, mare şi puternic eşti !

Apoi se suie în pat de-a curmezişul, îşi reazimă capul de prichiciul ferestrei, ca de-o pernă, şi rămîne, aşa, neclintită...

Afară ploaia plescăie neînterupt în geamuri picăturile mari. Citeodată, în răstimpuri, cînd vijelia parcă se potoleşte puţin, bubuie de pe deal, din vii, puşca vreunui pîndar.

Bătrîna a adormit...

Dinspre şoseaua pietruită de-abia străbate, prin şuietul ploaiei, tropotul calului. Un glas răsună la poartă ; argatul sare şi o deschide, apoi ia calul de pe care a sărit stăpînul.

Bătrîna se dă jos de pe pat şi nu-i vine să-şi creadă ochilor cînd îşi vede băiatul în odaie. După ce-i trece mirarea — parcă nu l-ar fi aşteptat — îl cuprinde cu amîndouă mîinile de după gît şi-l întreabă, şi-l jăleşte :

— Ud mai eşti, băiete, şi flămînd ; pe unde mi-ai fost ? Vai de capul tău, băietul mamei !

Băiatul îşi scoate pălăria, o aruncă într-un colţ, apoi, fără să spuie un cuvînt, se aşază pe marginea unui scaun.

Pe bătrână nu o rabdă sufletul. Vrea să afle mai degrabă ce-a făcut dînsul de cînd a pornit în zorii zilei :

— Pe unde-ai fost ? Ce-ai făcut ? Și iar îl ia de gît și începe să-l sărute ca pe un copil mic.

El se scoală ; cuvintele mamei parcă-i fac rău, îl chinuiesc.

— Lasă-mă, mamă, sînt obosit ; o să mă culc puțin.

Dar bătrîna își amintește că ploaia l-a udat și că-i nemîncat :

— Schimbă-te, Gheorghită, ești ud pînă la piele. Să-ți aduc surtucul, schimburi.

— Mamă, lasă-mă, te rog, în pace, îi răspunde el amărît.

Bătrîna începe să plîngă și să se tînguiască :

— Schimbă-te, Gheorghită, ești ud pînă la piele. De ce mă omori cu zile ? De ce ?

Băiatului îi vine să se ducă, să se ascundă undeva. Bocetele aceste îi zdruncină sufletul.

— Lasă, mamă, nu mai plînge, că m-oi schimba. Du-te și te odihnește. Ți-oi spune mine toate.

Bătrîna se mai liniștește, se apropie cu sfială și-l întrebă, șoptind :

— Ai găsit-o, puiul mamei ?

Dînsul tresare și răcnește :

— Nu, nu, nu ! Du-te de te culcă ; lasă-mă, lăsa-ți-mă în pace !

Mătușa Catrina se strecoară, suspinînd, pe ușă. Dînsul rămîne în picioare cîtva, zăpăcit. Pe urmă își schimbă numai haina și se trîntește pe pat.

...O durere grozavă îl cuprinde. S-ar duce iar să alerge, cum alergase, într-un suflet, de dimineață pînă acuma. În partea inimei parcă-l sfredelește ceva ; apasă cu mîna, dar durerea se face din ce în ce mai nesuferită. Începe să se vaite ; ca să nu-l audă bătrîna, își îngroapă fața în perne, apoi izbucnește într-un plîns zguduitor, care clatină patul...

De la o vreme se mai liniștește. Picăturile de ploaie ce bat în geamuri parcă-l sfătuiesc priete-

nește. Foșnetul salcîmilor scuturați de vînt parcă-l cheamă la viața altor zile, ticnite, nespuse de fericite, cînd o astfel de vreme era un prilej să rămîie cu dînsa acasă.

Gîndurile i se mai limpeziră. Poate judeca : Adică prin ce se făcuse vinovat ; ce-i greșise oare ? O iubea ca pe ochii din cap, îi făcuse toate gusturile ; un cuvînt de supărare nu auzise din gura lui.

Și mintea îi fugea de la un fapt la altul : „Unde s-o fi dus ? Cu cine ?”

Clipele de ieri seară i se strecurau din nou, cum le-ar fi trăit iarăși... Intrase în sală și găsisese pe măicăsa îngrijată, așteptînd. Se inserase, și Elenuța tot nu se întorsese încă de la tîrg. Într-un tîrziu, vizitiul veni cu trăsura goală ; îi spuse că „duduca” rămăsese în tîrg și că i-a poruncit să se întoarcă. Îi dase numai o scrisoare. În scrisoare dînsa scria scurt și cuprinzător : „Să nu te superi, dar iubesc pe un altul. Putem rămînea prieteni. Elena.” După ce a citit-o, s-a răzimat de perete, asta își aducea bine aminte, apoi nu mai știe ce s-o fi întîmplat cu el. În zorii zilei se trezise, dezbrăcat, în patul lui. Cuvintele scrisoarei parcă-i stăteau în litere de foc dinaintea ochilor. Sări, se îmbracă, apoi încălecă și porni în galop spre tîrg. A întreat, a căutat, a cercetat pretutindeni ; nici o urmă. Mătușa ei, care o crescuse, și din casa căreia o luase, cînd auzi vestea, începu a se lovi cu capul de pereți. Dar el n-avea vreme de pierdut să asculte vaiete. Alergă pînă-n seară, cînd pe ploaia ceea, istovit, se întorsese acasă...

Apoi îi munci mintea amintirea zilelor de după logodnă ; apoi cununia, fericirea celor dintăi săptămîni de căsnicie și liniștea mulțumitoare de pe urmă...

Cumpărase peticul acesta de pămînt, zidise căsuța aceasta, tot după dorința ei, ca să facă plugărie, să strîngă ceva parale. Niciodată nu se-ndoise de credința, de iubirea ei. Nici o clipă n-ar fi crezut că

dînsa ar putea nutri în inimă o iubire străină... Și cine ar putea fi acela? La tîrg se ducea rar, și atunci la mătușa ei, care era o femeie cinstită, și unde nu întâlnea pe nimeni. În casă nu-i călca decît vreo doi proprietărași, ca și dînsul, de pîmprejur, bătrîni și liniștiți... Cine să fie acela?... Oricine ar fi fost, ar ierta-o, ar închide durerea în sufletul lui. N-ar spune un cuvînt, numai s-o găsească, să se întoarcă !...

Privirile i se pironiră pe păretele din față. În lumina candelii, portretul nevestei lui se deslușea ușor : obrazul alb, ochii zîmbitori păreau acoperiți ca de-un văl străveziu ; părul îi încunjura capul ca o cunună.

Un suspin adînc i se rupse din piept. „Lîngă cine putea fi acuma, lîngă cine?” Surîsul liniștit din portret îl ardea. Pe păretele înspre care se întoarse, ca să nu mai sufere atîta, ochii întâlneau fotografia vărului său... Și pe dînsul îl căutase să-i spuie nefericirea ce-l lovise, dar nu-l găsisese acasă.

Fără să-și deie seamă, gîndul i se opri asupra lui. Crescuseră împreună. Ținea la băiatul acesta ca și la un frate. Liniștit și cuminte, era o sărbătoare pentru el, și pentru dînsa, cînd se repezea din tîrg pînă la el, la țară. Deodată tresări, cuprins ca de friguri. „Și pentru dînsa!” Sufletul i se strînse la gîndul acesta ca într-un clește... De ce nu-l găsisese în tîrg? El nu se ducea nicăieri, niciodată. Și începu să-și amintească de întîmplări la cari i se părea că nici nu privise atunci. Șoaptele, zîmbetele, plimbările lor, toate luau acum un înțeles. Cum de nu se gîndise încă ?!

Se uită iarăși la chipul ei, apoi la cel al vărului său ; privirile cele liniștite, ademenitoare îl înțepeară cu două ace. Sări de pe pat, își luă pălăria și se repezi pe ușă.

Mătușa Catrina auzise vuiet, se sculă și se duse în odaia băiatului ; acolo găsi întuneric, vîntul făcut

de ușă stinsese candela. Bijbii pînă lîngă pat : patul gol. Un tremur de groază o cuprinse, păși înapoi, se împiedică și căzu jos ; apoi se sculă cum putu, ieși în sală și deschise ușa. Pe poartă trecea în fuga mare calul.

— Gheorghită, Gheorghită !

Dar glasul se pierdu în șuietul ploaiei, iar bătrîna căzu pe prag, smulgîndu-și părul.

(1 9 0 5)

FRAȚI

Fără să ridice privirea de pe hîrțile ce iscălea, maiorul răspuse răstit :

— Va merge cornistul companiei.

Ofițerul vroi să mai adauge ceva, dar maiorul nu-i dădu vremea, ridică în sus capul și, cu acea luminiță gălbuie în ochi, ce dădea căutăturii lui un aer de veselie, chiar atunci cînd era înfuriat, spuse răspicat :

— Cred c-ați înțeles, domnule sublocotenent.

Ofițerul răspuse scurt că a-nțeles, și plecă. Străbătu sala pe lîngă camarazii ce-l priveau bănuitori, apoi luă drumul drept înspre compania lui. În ușă îl aștepta sergentul-major. Ofițerul îi porunci, la rîndul lui, cu un glas ce împrumutase ceva din acel al maiorului :

— Va merge cornistul companiei.

Sergentul-major se întoarse și strigă :

— Va merge...

Dar nu avu cînd să sfirșească, cineva din fundul întunecos al sălii, cornistul, care și auzise ordinul comandantului de pluton, răspuse înăbușit, dar hotărît :

— Am înțeles, să trăiți, domnule sergent-major.

În această vreme, ofițerul intră în cancelaria companiei, își puse mantaua, își luă chipiul și, ridicîndu-și gulerul, ieși în curte, îndreptîndu-se spre poartă ; o luă pe o stradă lăturalnică, mai apropiată. Ajuns acasă, își aruncă sabia și chipiul în-

tr-un colț, mantaua în altul, nu dădu voie să ; se facă focul, și se trînti pe pat.

Cu fața înfundată în perne, degeaba căuta să-și găsească astîmpăr. Îi fu peste putință să adoarmă. La urma urmei, vrînd să-și gonească neliniștea, se încercă să gîndească într-un anumit fel : Mă rog, nu-i murise nimeni dintre cei de aproape ai lui, nici o rudenie mai depărtată, nici măcar un prieten dintre aceia cu cari ar fi petrecut clipe tulburi, sau fericite, ce pecetluiesc trăinicia înfrățirii a doi oameni. Nu ; ci un soldat, un străin, un om pe care-l avusese un an în frontul companiei... Așa vroia ofițerul să-și înlătore mîhnirea, dar nu putea. Gîndul celalt, cel ce izvora fără voia lui, acela îi reîmprospăta alte lucruri. Își aducea aminte cum, în cutare zi de marș, pe o arșiță dogoritoare, ceruse apă la soldații din pluton — mai nimeni nu avea, iar celor ce le rămăsese cîteva picături, le păstrau pentru setea lor de oameni trudiți ce duc atîta *amuniție* pe dinșii... Un singur om a întins bidonul, dar în așa fel, că rămînea ascuns, parcă într-adins, după ranița camaradului din rîndul întăi. Cînd i l-a înapoiat, a ținut bidonul aproape, silind pe soldat să se arate : era Stan Petre... Dar, în cutare noapte ploioasă, în avanposturi, în manevra trecută, cînd a găsit în cort un culcuș de paie uscate, pregătit pentru o odihnă mai cumsecade ! Tocmai tîrziu află, printr-o întîmplare, că tot Stan Petre i le adusese... Îl primise ca recrut în urma stăruinței fratelui său, cornist al companiei, cu doi ani de vechime. Îl întrebuse : „Vrei să vii la mine, băiete ?” Recrutul își apropie repede călcîiele, își scoase iute căciula și răspuse din toată inima : „Vreau, cum nu, să trăiți, domnule sublocotenent...” Ce voios era soldatul acesta. Numai să-l fi privit, în marșuri, mergînd voinicește, totdeauna zîmbind, și-ți trecea orice osteneală. Rar soldat și prieten credincios ca Stan Petre !... Acum cîteva zile, intrînd dimineața în companie, îi ieși cornistul înainte ; cu glasul înecat de lacrimi, îi spuse că peste noapte dusese pe frate-său la spital. Îl cuprinsese o căl-

dură grozavă, vorbea într-aiurea, iar doctorul, chemat grabnic, spusese că-i tifos. De frică să nu se îmbolnăvească și alții, îi scosese repede din cazarmă.

Îl văzuse la spital, pe patul de chinuri, cu buzele arse, cu fața suptă, cu ochii șterși ce nu mai puteau cunoaște. Ieri, la raportul companiei, caporalul de serviciu îi raportase că soldatul Stan Petre murise... Iar maiorul, om bun, dar cu toane, nu îngăduise ca la înmormintare să sune un alt cornist.

Înțelegînd că nu va putea adormi, chinuit de gânduri și amintiri, ofițerul se îmbracă și, cu toate că nu era nevoie, plecă din nou la cazarmă.

A doua zi începuse să ningă. Plutonul de paradă venise și se înșirase în ograda spitalului, în fața odăii întunecoase ca o hrubă de beci. Un caporal și cîțiva soldați intrară înăuntru. Ofițerul făcu semn cornistului să se ducă și el, apoi înaintă singur, intră pe ușa îngustă, scoborî cîteva scări și rămase lîngă părete. În mijlocul cămăruței de piatră, pe o masă, Stan Petre părea că doarme ușor, gata să tresară la cel dintâi sunet al „deșteptării”, pe care nu mai avea să o audă. De pe față i se dusese urma de zbuclium ce rămîne după o boală plină de chinuri; în locu-i răsărise zîmbetul acela cuminte ce-l prindea atît de bine.

La căpătîii îi plîngea maică-sa, o femeie slabă, trudită de muncă, cu picioarele goale pe o vreme ca aceasta de început de iarnă. Mai încolo, un frate al ei, cu decorațiile războiului pe piept. Cînd bătrîna văzu pe celalț băiat, pe cornist, începu să se bocească în gura mare:

— Mi l-o luat Dumnezeu și m-o lăsat numai cu tine! Băietul mamei băiet.

Iar bătrînul căuta s-o liniștească:

— Taci, Mărando, așa a vrut cel de sus. Apoi veni lîngă ofițer, se opri la o parte și spuse: Să trăiți, domnule sublocotenent, nu vă supărați, așa-s femeile, mai slabe.

Cu două zile înainte, se dăduse ordinul de zi prin care Stan Petre era făcut fruntaș. Doi dintre camarazi îi cusură, pe mînele tunicii, galonul îm-

pletit din mătăsă: puseseră mîna de la mîna și-l cumpăraseră. Și deodată unul băgă de seamă că nu mai cravata îi lipsea *fruntașului* Stan Petre; cornistul își desfăcu repede cravata lui și o înfășură ușor la gîtul fratelui său. Iar maică-sa, cu degetele ei groase, de-abia îi atinse fruntea și-i așeză capul pe pernă:

— Așa, să nu se lovească, dragul mamei.

Preotul sluji puțin, apoi patru soldați așezară sicriul pe o năsălie și-l scoaseră afară. Soldații se descoperiră. Ninge des, cu fulgi mari, ce cădeau ca niște flori albe de cununie. Preotul trecu înainte, apoi veneau cei ce purtau năsălia, cei doi bătrîni, ofițerul și plutonul. Plecară în bocetele mamei.

Ofițerul privi pe cornist. Îl văzu că duce cornul la gură, că stă cîteva clipe fără să poată suna, apoi auzi un scîncet ce se schimbă într-un hohot de plîns și, deodată, ca un strigăt de durere, cîntecul de îngropare al ostașilor străbătu aerul. Și-n clipa ceea i se păru că aude un șopot înăbușit în rîndurile soldaților din urma lui, vroi să privească înapoi, dar nu putu, căci lacrămile îi năpădiră în ochi; înclină capul pe piept și începu să plîngă.

(1 9 0 6)

TATĂ

— Te miri de ce mă găsești mîhnit ? mă întrebă prietenul meu, în ochii căruia căutam cercetător.

Iar după cîtăva vreme adăogă :

— Mi-au plecat toți copiii la țară. Am rămas eu cu nevasta.

După ce spuse acestea, căzu pe gînduri. M-am uitat din nou în ochii mari, adînci, umeziți de stropul lacrămei sfărîmate în repede clipit al genei. N-am mai spus nici o vorbă. Mă gîndeam la omul acesta potolit, mulțumit în mijlocul alor lui, lîngă nevasta pe care o iubea mai presus de orice, alături de copiii fără de cari nu putea trăi. Ce rar se găsesc oamenii aceștia și cît n-am da să schimbăm, măcar pentru un an din traiul lor, întreaga noastră viață răvășită, viață cu zilele spulberate de către furtuna dorințelor și plăcerilor neizbutite. Mă uitam cum a doua lacrimă răsărea iarăși, ca un bob de mărgăritar, în scoica de sîdef a ochiului. Prietenul îmi vorbi :

— Tu, care ești singur, dragul meu, nu vei înțelege mîhnirea mea. Ai venit acum la mine, peste cîtăva vreme te vei întoarce iarăși între cei patru pereți ai odăiței tale liniștite, între lucrșoarele puse și rămase la locul lor de zile, de săptămîni întregi. Nici o schimbare nu vei găsi — aceiași salcîmi de la fereastră, aceleași strigăte pe uliță, la același ceas, aproape aceleași scrisori săptămînale, și, rar, aceiași prieteni cari, fie vorba între noi, nu prea sînt legați sufletește cu viața ta de

cunoscător al multor lucruri... Tu ești singur, ești deprins cu lîncezeala aceasta, care pentru mine e ucigătoare. În casa noastră trebuie să tresalte viața, s-o simțim. Uită-te împrejur : pentru că sînt la birou, să luăm de pildă cuțitul acesta de os ; ieri, nu mai departe, nu l-am găsit la locul lui ; l-am căutat un ceas, îmi trebuia să tai o carte, și de-abia l-am aflat, știi unde ? colo, supt vraful cela de cărți. Îl ascunsese Sandi. Și de cîte ori am nevoie, de atîtea ori îl caut. Mă necăjesc, nu-i vorbă, dar cu cîtă bucurie nu țin cuțitul în mînă cînd știu că s-a jucat Sandi cu dînsul. Clopoțelul cela de lîngă mîna ta — lasă-l, lasă-l acolo, a căpătat el și alte trîntituri, nu ca aceea ce poate să i-o dai fără voia ta — clopoțelul acesta mă trezește întotdeauna după prînz, cînd de-abia ațipesc după munca grea a dimineței. Dar cum mînușița lui Sandi e departe, azi, vezi tu, clopoțelul parcă nici nu mai e, iar eu, pentru că știam că nu o să fiu trezit, nici nu m-am culcat. Să văd cîte ceasuri sînt : sînt patru și jumătate. Peste cîteva clipe ar trebui să sosească Puiu de la școală. Parcă-l aud : trîntește portița, își aruncă tașca pe bibliotecă din sală, apoi se repede ca o furtună să mă sărute. Și nu-mi lovește auzul dupăitul, pe scări, al lui Vasilică, dupăit de ursișor plin de viață ; îmi lipsește arătarea, așa, din senin, a Miei, cu pălăria ferfenițită, la o parte, crezîndu-se tare cochetă, cu întreg boclucul de hîrtii și poze subțioară, cu zîmbetul cela strîns, ca într-un degetar de argint, în gropița de la colțul gurii. Vezi tu, toate acestea îmi lipsesc... Apoi se uită într-un colț : Uite, Mia și-a uitat tot boclucul despre care ți-am vorbit. Și cît l-a cules, și l-a așezat, și l-a bătăturit ! O să i-l trimit chiar azi. Strînsura asta de hîrtii e cea dintăi gospodărie a ei, gospodărie care o să pregătească pe cea de mîne, cea temeinică, la casa ei de femeie harnică și cinstită... Dacă ar da Dumnezeu să o văd așa !... Dar sînt bolnav... cam slăbit.

La gîndul unei așa de mari fericiri, neliniștea de acum se schimbăse pentru dînsul într-o boală gro-

zavă, de care n-ar fi putut scăpa. Am căutat să-l liniștesc.

Deodată își aminti ceva.

— Hai, îmi zise, să-ți arăt un lucru.

În odaia de alături, într-un sertar încuiat, păstrase tot felul de amintiri ce se legau de viața celor patru copilași ai lui. Mărturii de botez, cordele, jucării. De supt un vraf de hîrtiuțe scoase un caiet.

— Uite caietul lui Puiu, caietul din clasa a doua primară (acum a trecut în liceu, îmi adăogă cu mîndrie, ca și cînd n-aș fi știut despre aceasta). Vezi ce bine scria de pe atunci? Dar bagă de seamă. Uită-te cum a scris cuvîntul „*Tablă*”, și privește, ici, mai departe, cum a scris „*Tată*”. Cu cită răbdare și iscusință e așternut *T* de la tată. Privește bine cu cită mlădiere, alintare copilărească e trăgănată coada literei în jos, ca brațul lui cînd mă apucă de după gît să mă sărute. De multe ori, în astfel de lucruri mici, neluate în seamă, se ghițește tot sufletul unui copil.

Prietenul închise caietul, se mai uită încă o dată, peste tot, în sertarul din care se împrăstia nu știu ce mireasmă umedă, pătrunzătoare ca mirosul florilor de tei, apoi îl închise, puse cheia în buzunar și ne întoarserăm amîndoi în birou.

În astfel de clipe cineva trebuie lăsat singur — singur cu gîndurile lui. Astfel de înduioșări au ceva din poezia plimbărilor ascunse în serile pline de mirosul crinilor, ce tînjesc, singurateci și mîndri, pe tulpinele lor înalte. O privire, o vorbă — care niciodată nu poate fi la locul ei — împrăstie tot farmecul acestei suferinți curate și rare. M-am sculat să plec, dar prietenul, împotriva așteptării mele, îmi puse mîna pe umăr și mă opri :

— Ce rău îmi pare că tu, cu sufletul tău duios, n-ai putut încă simți iubirea de părinte. În legătură cu asta, urmă el, o să-ți povestesc ceva. Sînt de atunci vreo șapte ani. Puiu avea trei ani. Să stăm.

Ne așezarăm iarăși pe scaune, la locurile ce le avuseserăm înainte; prietenul meu își sprijini cîteva clipe fruntea în palmă, apoi lăsă să-i cadă mîna și începu :

...Plecasem într-o lungă călătorie, numai eu cu copilul, cu Puiu. Sînt răstimpuri cînd, alături de un copil sau nevastă, pornesc să rătăcesc în lume. Tu știi. E o patimă. Cum aș fi călătorit și acuma, să fi putut! Pe drum, între străini și locuri necunoscute, pacea te învăluie mai ușor; priveliștile frumoase — munții, apele, satele pierdute în ceață, departe în clinurile munților acoperiți de păduri întunecate — îți ușurează inima, îți răcoresc sufletul ca aripa unui vînt ce se strecoară între piept și faldul hainei care te înăbușă. Așa sînt călătoriile. În anul acela am cutrierat Italia. Două luni de zile am alergat de la un oraș la altul, de la mare la uscat și iarăși la mare. Minunile de artă, în muzee, sau prin mănăstirile ascunse, ca niște comori, prin munți, toate mi-au furat din privire și din suflet. În urma unei asemenea călătorii te simți obosit și dorești să te întorci cît mai repede în căsuța ta mică, cu lucruri de toate zilele, cu o altfel de poezie, pe care sufletul o poate cuprinde. De cîte ori nu ai simțit tu cît de mărginit ți-i sufletul, cît de puțin poate încăpea într-însul! Așa eram eu atunci; și am fugit din Italia, am fugit pe coasta Dalmației, într-un oraș vechi, pe zidurile căruia vremea s-a scurs, de veacuri, ca apa pe o stîncă ce n-a putut-o clinti din loc. M-am dus în Ragusa. N-ai fost? Să te duci îndată ce-i putea. Trebuie să vezi zidurile acelea mucigăite, pe care petele de rugină par niște ochi însingerați, și-n fața cărora parcă ai vrea să pari mai mare decît ceea ce ești în strîmta ta haină de *om modern*. Trebuie să calci pe treptele înguste, săpate în munte de cine știe ce mîini, să treci pe supt porțile întunecate și umede de răcoare, să privești din pervazul lor marea întinsă, să privești insula smălțuită în verde și să te lași încins de

făşia vîntului înecat în mirosul amar de olendri, ca să înţelegi tot farmecul neaşteptat al acestui loc. Nicăieri n-am văzut marea mai albastră ca aici, nicăieri n-am simţit, mai puternic, legătura sufletului meu cu nemărginirea de apă ce tresaltă veşnic, alături de tine, întinzîndu-ţi braţele să te ia la sinul ei. Nu ştiu de ce, dar de cînd am văzut marea la Ragusa, nu mi-am putut închipui altfel moartea decît ca un val albastru ridicîndu-se domol, ca să-ţi cuprindă mijlocul şi să te adoarmă... Am stat aici o săptămînă, şi poate aş mai fi rămas, de nu mă alunga, lîngă ai mei, o întîmplare ce ţi-aş fi spus-o mai repede dacă nu mă oprea amintirea acestui oraş.

...Într-o seară am luat pe Puiu şi-am pornit spre port. Mă dusesem să văd escadra engleză, care venise chiar în dimineaţa aceea şi ancorase în radă. E ceva neobişnuit priveliştea unor vapoare mari cît nişte cetăţi, clătinate minios de valurile unei mări înfuriate cum era Adriatica atuncea. Am privit cîtva, dar pentru că furtuna se întărea, cerul se acoperise deodată de nouri groşi şi de lîngă cuirasate începuseră să se desprindă bărci ce aduceau pe marinarii învoiţi în port, m-am întors înapoi. N-am apucat să fac nici un sfert din cale, şi o ploaie rece, o ploaie biciuitoare începu să cadă. Am intrat cu Puiu în cea dintăi cîrciumă ce ne-a ieşit în cale. Se înnoptase, un băiat aprinse lampa unsuroasă atîrnată de mijlocul tavanului, şi am cerut o cafea. Aşteptam să steie ploaia, dar ea se întetea pe fiecare clipă, iar de departe veneau bubuiturile înăbuşite ale valurilor ce se spărgeau de ţărmuri. Cum isprăvisem de băut cafeaua şi căutam să pătrund ceva pe deschizătura înecată în umbră a ferestrei, deodată se deschide uşa şi, într-un zarvăt grozav, intră, unul după altul, vreo treizeci de marinari engleji. Mesele nu le-ar fi ajuns, poate nici vinul, mă gîndeam eu, cînd din mijlocul lor se desface un fel de uriaş bărbos, roş la faţă, şi se îndreaptă către masa mea. Ce e dreptul, am simţit un fior; repede, ca o clipire, mi-au trecut prin cap toate

amintirile grozave despre aceşti lupi ai mărilor. Vroii să mă ridic, să plec, dar, în aceeaşi vreme, uriaşul se apropie, se plecă, luă pe Puiu în braţe şi, în spaima mea, îl ridică cu furie de două ori pînă în tavan. Apoi îl sărută apăsător pe amîndoi obrazii, îmi făcu semn să n-am frică şi, în limba lui, pe care credea că nu o înţeleg, cu un glas cald ce tremura, începu a număra, lăsînd mîna, o dată cu fiecare număr, de sus pînă aproape de duşumea: „Unul, doi, trei, patru, cinci”. Şi arată că sînt ai lui. Avea cinci copii, departe, acasă. Se mai uită încă o dată la Puiu, în ochi îi străluciră două lacrimi, şi, scoţînd un strigăt cu o adîncime de durere ce nu se poate descrie, se aruncă spre uşă şi se făcu nevăzut.

În cîrciumă se întinse tăcerea. Mă înăbuşi plînsul, luai pe Puiu în braţe şi ieşii afară. Ploua mereu. Marea spumega în urlete, iar departe, în învălmăşagul valurilor, felinarele de pe catarge sclipeau ca nişte ochi ce nu puteau adormi de dor.

Am plecat de la prietenul meu cu sufletul strîns la gîndul că, acasă, nu mă aştepta nici un copil să-l pot săruta.

(1 9 0 6)

PATIMA

Din fundul canapelei unde stam împreună, eu și căpitanul, se vedea tocmai în a treia odaie, unde începuse jocul de cărți. Se vedea bine fața slabă, suptă de nesomn, a gazdei. Îi zăream mișcările nervoase ale capului, puțin piezișe, îndreptate către vecinul din stînga, un profesor, venit de curînd în oraș, al cărui fel de joc nu se cunoștea încă. Se lămurea, în toată grosimea lui, în celalt capăt al mesei, trupul maiorului, plecat peste masă, într-aceeași înclinare caraghioasă cum obișnuia să se lase peste gîtul calului, la instrucție, pe cîmp. În vreme ce *partenerul* al patruzei, prefectul județului, cu spatele la noi, sălta din cînd în cînd, cu aceeași săritură de om înțepat pe neașteptate. Am privit cîtăva vreme acest tablou tăcut : nu se auzea o vorbă. Apoi căpitanul îmi trecu o mîină pe după mijloc, îmbiindu-mă în odaia din fund, tocmai în sufragerie. Aici cerurăm două pahare cu ceai. M-am așezat la masă. Căpitanul era însă nervos, nu își găsea astîmpăr. Mă întrebă deodată :

— Ce te face să nu joci cărți ?

— Nu știu, i-am răspuns, dar simt că niciodată n-o să pun mîina pe ele.

— Pe mine, urmă el, m-a îndepărtat de ele o amintire tristă, pe care o să ți-o spun.

Căpitanul începu să se plimbe prin odaie, între fereastră și sobă, apoi, cu glasul lui răsunător, care se revărsa uneori în gilgiiri puternice, ca și cum ar fi comandat, începu să povestească :

...Poate să fi avut vreo cincisprezece ani cînd am început să înțeleg și eu oarecari rosturi ale lumii acesteia. Și am avut nenorocul, sau poate norocul, să deschid ochii pe unele întîmplări a cărora dezlegare mi-a slujit în tot restul vieții mele, uneori în bine, alteori în rău. Mi-am petrecut copilăria, după cum ți-am mai spus, într-un tîrg de graniță, într-un tîrg mic, unde întîmplările sînt rare, dar, oricînd sînt, se știu de-a-fir-a-părul de către toată lumea.

Așa se face că și povestirea ce va urma ar putea fi spusă de către toți cei de acolo, întocmai ca și de mine, care am fost un martor de aproape al ei... Locuiam pe ulița „cea boierească”. Drept în fața casei noastre, ferești în ferești, locuia un boier, cuconul Gavrilaş — Gavrilaş Barbu sau Gavrilaş Corbu, nu-mi aduc bine aminte, numele de familie îmi scapă. Zid în zid cu noi, deci în preajma cuconului Gavrilaş, stătea un alt boier, pe care tîrgul îl poreclise, pentru averea risipită în tinerețe, Mîină-Spartă. La dreptul, această poreclă se cuvea amîndorura. Și unul și altul vînturaseră miile de galbeni cum vîntură copiii, vara, colbul de pe drum.

Și această lepădare de bani avea de pricină o patimă, dar o patimă, dragul meu, care cotropește ca focul, care se revarsă ca apa cînd se prăbușește în înec. Acești doi oameni pierduseră tot, tot, înțelegi tu ? Nu le rămăsese decît banul pentru hrana zilnică și lucrurile din casă. Așa se face că, după ce se întoarseră de prin străinătăți, dînsii s-au apropiat, găsindu-și unul în altul scăparea de uritul ce se cobora cu aripile întinse peste viața lor mohorită.

Și au început să joace cărțile înainte. Bani nu mai aveau, atunci — care dintre ei doi și-o fi dat părerea ? — au început să joace pe lucrurile din casă. Cînd am priceput ce se petrecea în casa din față, cînd am înțeles de ce nu călcase piciorul tatei, o dată măcar, peste pragul porțiței înflorite, și de ce dînsul se ferea, ca de o molimă, să se întîlnească

cu cei doi vecini, faptul era vechi de peste șase ani. Atunci am căutat să văd lucrul mai de aproape... Cărțile se jucau numai la cuconul Gavrilaş, într-aceiași loc, lângă fereastra a doua din partea stîngă. Eu, unul, nu i-am văzut începînd jocul ; îl începu-seră cu șapte ani înainte ; acum îl urmau. Poate aveau un răgaz de un ceas, două pe zi, și tot atîta pe noapte. Dimineața, cînd mă sculam să-mi revăd lecțiile, la fereastra cea totdeauna licăreau cele două mucuri ale lumînărilor pe sfîrșite.

Și deasupra foițelor de hîrtie, capetele buhoase, aproape fără ochi, de adînciți ce erau în orbite, tremurau în neastîmpărul dorului de cîștig. La început jucaseră pe bivolițele, pe caii, pe trăsura ce mai rămăsese cuconului Gavrilaş. Cînd cîștiga Mîna-Spartă, nevasta lui purta caleașca ferfenițită, de scăpărau ulițele bolovănite ale tîrgului, iar la hopuri roțile săreau de un cot. Doar nu era a ei ! Vai de bietul vizitiu, care trecea de la un stăpîn la celalt, o dată cu trăsura și caii. În urmă de tot, cuconul Gavrilaş vîndu trăsura, nemaiavînd ce mîncă. Și atunci veni rîndul lucrurilor. Socotelile de zi se făceau seara ; cele de noapte — dimineața ; atunci se perindau, de la unul la altul, și lucrurile cîștigate. Seara, mai cu seamă, se strîngea toată mahalaua să vadă ce a pierdut unul, ce a cîștigat altul. Am văzut, dragul meu, mese, scaune, oglinzi, tricheluri, divanuri, tablouri — două gospodării întregi ticsindu-se cînd într-un loc, cînd într-altul.

De multe ori, unul dintre dînșii pierdea toată mobila unei odăi, și atunci, pe ferestrele deschise, se vedeau păreții goi, cu piroanele negre înfipte într-înșii, plini de păinjeniișul țesut ani întregi de la un capăt la altul al odăii. Da' ploua, da' ningea, mutarea se făcea, căci, Doamne ferește, nu încuviința unul o zăbavă, cît de mică, în plata datoriei. De multe ori, dimineața, în zilele de sărbătoare, cînd nu mă duceam la școală, tresăream de vuietul unui divan, o dată chiar de al pianului nevastei cuconului Gavrilaş, trîntit în mijlocul uliței de către acei ce nu-l puteau căra. Oglinzile ajunseseră niște cio-

huri, scaunele erau rupte și aveau cîlțul ieșit, telurile scoase. Parcă pustiise și mistuise focul. De la o vreme însă lucrurile începuseră să treacă numai din casa cuconului Gavrilaş dincolo. Norocul îl părăsise cu totul : într-o săptămînă rămăsese numai cu paturile. Pe ce o să mai joace ? mă gîndeam eu. Cînd, într-o seară, slugile purtară din ograda nenorocosului cel din urmă lucru : un tablou mare, acoperit. Ținuse mult, tare mult, conul Gavrilaş la dînsul, și mai cu seamă nevasta lui. Cînd l-au scos pe poartă, amîndoi îl urmăriră cu privirile de la fereastră. A doua zi îl cîștigă din nou. Tabloul, tot acoperit, făcu primblarea înapoi. Schimbul acesta, o zi al unuia, o zi al celuiilalt, s-a perindat vreo săptămînă. Într-o dimineață, pe o ploaie repede și-un vînt năprasnic, slugile scoaseră tabloul pentru cea din urmă oară din odaia adevăratului stăpîn. Cînd voiră să iasă în uliță, vîntul se năpusti în prostirea¹ ce-l acoperea, slugile șovăiră, clătîindu-se, și prostirea zbură de pe fața lui ca o bucătică de hîrtie. De la fereastra unde eram, într-o ochire repede, văzui înfățișarea mîndră a unei femei, cu fața albă, cu ochii întunecați, cu o mîna pe răzimătoarea jîlțului în care sta, cu cealaltă la piept, pe niște dantele, poate. Semăna bine cu soția cuconului Gavrilaş. Era mama ei. În aceeași clipă, cuconul Gavrilaş, numai în jiletcă, alergă să ajute, aplecară tabloul și-l duseră dincolo... Din ziua aceea n-au mai jucat. Supărarea, nopțile nedormite, poate o răceală căpătată în ziua ploioasă în care ieșise dezbrăcat afară culcară pe nenorocosul boier în pat. A zăcut o săptămînă, și într-o dimineață, în odaia în care altădată licărea mukul lumînărilor sleite, se înălțau flacările gălbui ale făcliilor de ceară. Pe divan, cuconul Gavrilaş dormea cel mai liniștit somn. L-au îngropat într-o zi frumoasă, plină de soare și de miros de liliac. Se imprimăvăra. M-am dus să-l văd. Era întins într-un sicriu văpsit albastru, în mijlocul odăii goale. Cînd l-au scos în uliță,

¹ Prostire — cearșaf.

să-l puie în patașcă¹, nevasta lui a privit spre casa celuia ce-i sărăcise. Și, ca și cînd ar fi zărit pe cineva, întinse brațele și izbucni într-un strigăt deznădăjduit: „M-ați lăsat amîndoi!”

Cine dintre cei de față va fi înțeles rostul acestor cuvinte? Am întors capul, privind într-acolo; pe fereastra deschisă, ca printr-o ciudată întîmplare, se zărea, într-un colț, tabloul. Am lăsat să pornească mortul, apoi, pentru că nu era nimeni, m-am apropiat. Am stat mult și l-am putut vedea bine. Cu ochii întunecați, acoperiți parcă de pînza lacrimilor, plecată, ca și cînd ar fi voit să se scoboare din ramă, cu fața albă în bogăția părului negru, *mama* părea că jelește durerea adîncă a fetei ei. Mîna dreaptă strîngea răzimătoarea jilțului, iar cealaltă, acum vedeam deslușit, ducea batista la ochi. Ce presimțire vremelnică va fi încremenit mîna tinerei femei de pe atunci în această mișcare de durere?...

Căpitanul se opri, duse mîna la ochi și rămase așa cîteva clipe.

— Parcă o văd încă, adăogă dînsul.

Fără să mai spunem un cuvînt, fără să luăm de la cineva „seara bună”, am plecat. În uliță ne-am dat mîna și ne-am despărțit.

(1 9 0 6)

¹ Patașcă — dric, car mortuar.

CEA DINTĂI DURERE

Am crescut pe ulița boierească a Iașului, pe „Podul-Verde”, cum i se zicea odată, în fața grădinii lui Mihai-vodă Sturza și-n coasta pădurii Copoului. Am crescut pe ulița din capătul căreia privirea pătrundea pînă departe, spre șesul întins, în fundul căruia Cetățuia se ridica deodată, ca înălțată de niște brațe uriașe, mîndre că pot scălda în razele soarelui un asemenea juvaer. Am mai apucat încă pe cei de pe urmă boieri, îmbrăcați totdeauna în haină neagră, cu pălării înalte, rătăcind pe supt aleile de tei, cu ochii pierduți în urmărirea unui vis ce nu se poate îndeplini. Îmi aduc aminte cum ascultam, toată ziua, trîmbițele, al cărora glas războinic făcea să răsune cazărmile ce ne înconjurau casa. Toată lumea militărească era tărăbuită lîngă noi, „*la deal*”. Nu o dată am rămas uimit, în poartă, cînd regimentul *de linie* pornea la paradă, cu tamburul-major în frunte, un țigan cît un munte, purtînd în cap o căciulă de urs, cît o baniță de mare, haine numai aur, și-n mîna un buzdugan pe care îl azvîrlea în aer de se rotea de două ori, apoi îl prindea în palmă și-l ținea o clipă sus, pînă ce clocotea glasul de tunet al tobei celei mari. Din poarta ogrăzii duceam mîna la pălărie, să salut militărește pe tata, care mergea călare în fruntea batalionului. Tata, parcă-l văd, se uita de sus, pleca sabia spre gîtul calului, ca să-mi răspundă, iar eu mă credeam un soldat strașnic.

Multe am văzut în ulița aceasta, în multe întîmplări am fost și eu amestecat, și multe lucruri de pe

acea vreme sînt închise în sufletul meu. De unele nu-mi aduc amintē, is ascunse bine coala, și cine știe dacā vreodată farmecul sau durerea lor vor rāsări iarāși în mintea mea, cum rāsar, în unele nopți, dīrele luminoase ale fārāmiturilor de stele. Cine știe! Dar unele din aceste întîmplări mi-au rāmas sāpate în amintire cu o atīt de mare putere, incīt oricīnd le pot vedea, le pot povesti, cum aș putea spune cea dintāi rugāciune pe care mama m-a învățat s-o īnșir : cu mīnile īmpreunate și-n genunchi, în fața icoanei de deasupra pātīșorului meu...

De multe ori m-am gīndit la cea dintāi durere ce-am simțit-o în inima mea de copil. O pot povesti așu cum aș fi văzut-o aseară, cu īnțelegerea mea de acum, cu ochii și inima mea de atuncea.

...Poate sā fi avut vreo cinci-șase ani. Într-o seară mă jucam în grādinuța din față. Cum făceam grāmezi de nisip, deodată clocoti strigātul grabnic și deznādājduit al trīmbiței de foc. Și într-o clipā nāvāli, în goana nebuņā a cailor, șirul īntreg de care cu soldați, ale cāror căști galbene tāiarā repede o dungā luminoasă în īnseratul zilei. Apoi a fost un īnvālmāșag de trāsuri, de cālāreți, de ofițeri, de soldați alergīnd mai mulți, supt comanda cuiva, sau singuri, în gīfiala fugii. Se opreau unii pe alții, se īntrebau, sau īși strigau vorbe de-abia spuse, apoi se aruncau în aceeași goanā grozavā. Un soldat sosi cu un plic ; dupā cīteva clipe am văzut și pe tata, cu chipul īngrijat, trecīnd pe līngā mine fārā sā mă vadā. Mā rāzimasem de parmaclīc, în colțul grādinuței, și priveam cu plăcere la neobișnuita mișcare a uliței.

Peste puțin veni în fugā slujnica noastră, mātușā Smaranda. Am văzut-o ieșīnd pīnā în mijlocul strāzii, țipīnd speriatā : „Vai de mine, arde țirgul!” Atunci m-am strecurat printre douā jaluzele desprinse, și bātrīna s-a trezit cu mine līngā dīnsa. M-am uitat și eu : în fund, cerul se rumenise, unde de fum negru se ridicau în vāzduh, și uneori, cīte un smoc de scīnteii scāpāra ca niște mārgele īmprāștiate. Ne-am īntors līngā poartā. Un cālāreț trecu în

goanā ; nu mult dupā aceea, alte pīlcuiri de soldați se perindarā, ca niște vedenii. Seara se așezase ușoarā ; o datā cu rācoarea ei, veni un miros acru și īnecācios ; rumeneala cuprīnșese tot cerul, iar vīrfurile copacilor din grādina lui vodā se aurirā ; mișcate de vīnt, pāreau niște flacāri ce ardeau legānīndu-se. Peste tot se īntīnșese o luminā dulce, de vis. Mātușā Smaranda īntrebā pe un trecātor : „Mā rog dumitale, ce arde?” Acesta īi rāspunse din trecāt : „Ulița Mare”. Bātrīna īși rosti numele, cum obișnuia sā facā la orice īntīmplare ce-i redeștepta mila sau mīhnirea : „Smārāndiță, Smārāndiță!” Și iar se făcu tăcere. Numai de departe venea vīuetul nābușit al unui zbucium. Mā cuprīnșese o fricā neīnțeleasă. Deodată, gīndul mi se opri la mama, care plecase în țirg. „Dar mama?” īntrebai īngrijat. Bātrīna mă trase mai līngā dīnsa și-mi rāspunse : „O sā vie, conașule, n-ai mata teamā”.

Nu știu cīt vom fi stat în această așteptare īncordatā. Mama nu mai venea, nici tata, care pornise pe urmā. Deodată rāsunarā niște pași trāgānați. Privirām în lungul uliței. În curīnd puturām desluși pe cei ce veneau : erau doi soldați cari duceau o nāsālie. În dreptul porții dīnșii se oprirā : de supt pātura ce acoperea nāsālia ieșea un horcāit rāgușit, care se stīngea cu totul o clipā, apoi izbucnea din nou. Am auzit bine și mi-a rāmas sāpat în adīncul miņții fiecare cuvīnt din convorbirea celor doi soldați. Cel dintāi se īntoarse și spuse, cu gīasul plin de spaimā : „Moare, mǎi”. „Da, moare”, īi rāspunse celalt. Įntāiul urmā : „Sā-l punem ici, în dosul porții, sā-și deie sufletul în liniște”. „Sā-l punem.” Cīnd zārīrā pe mātușā Smaranda, o trimiserā repede : „Fā-ți pomianā și adu o luminare”.

Bātrīna se zāpāci, alergā numaidecīt, și pe mine mă lāsā singurel līngā stīlpul porții. Soldații nici nu mă vāzurā poate. Așezarā nāsālia în ogradā, chiar līngā parmaclīcul grādinuței, și unul dintre ei ridicā pātura. Lumina felinarului din față se īntīnda pīnā acolo. Horcāitul se auzi deslușit, aerul serii parcā-i dase putere ; cel ce sta īntīns, un pompier, īnghī-

țea în gilgiiri adânci, parcă ar fi băut, însetat, apă. O grijă de ceva ce nu înțelegeam mă făcuse și mai mititel și mă țintuise locului. Pieptul pompierului se ridica des, ca niște foi. „Scoate-i casca“, spuse unul dintre soldați. Celalt îi luă binișor casca.

Atunci se petrecu ceva groaznic. Pompierul scoase un strigăt de durere, un strigăt așa de adânc, că mi s-a părut că ieșise din fundul unei hrube, de supt picioarele mele. Apoi, cu cea din urmă putere, vroi să se scoale, se prăvăli pe o coastă și se răsturnă jos, trintind pe soldatul ce se plecase peste dînsul. Casca se rostogoli pînă lîngă mine. Rănitul rămase pe pămînt, zbătîndu-se, iar fața i se acoperi ca de un vâl negru, ce se întindea cu încetul și pe jos : îi izvora sîngele din cap.

Toate acestea s-au petrecut cît ai clipi. Nici n-am avut vremea să mă înspăimînt. Aproape în aceeași vreme putusem auzi, la spate, glasul mamei : „Ce-i aici ?“ Apoi acel al tatei, întrebînd pe soldați : „Ce e, ce faceți ?“ Cînd mama se apropie și înțelese ce se petrecea, și cînd, întorcîndu-se, mă zări pe mine, se azvîrli, cu un țipet, să mă ieie în brațe : „Pentru numele lui Dumnezeu, ce cauți tu aici ?“ Mă ridică, apoi îmi întoarse capul cu mîna și mi-l sprijini de umărul ei.

În această vreme veni și mătușa Smaranda. Am auzit scrișnetul chibritului ce aprindea lumînarea, am auzit cele cîteva cuvinte, întretăiate, ale soldatului ce povestea tatei : „Un zid dărîmat... da, peste dînsul... scos de supt dărămăturile unei bolți“... Apoi o clipă de liniște, și pe urmă un suspin, un suspin lung, de ușurare, ca al unui om care se așază să se odihnească după un drum lung. Simții tremurul mamei. Tata o luă de braț : „Hai, ce stai și tu ; hai, dragă“. În urmă, glasul bătrînei tînguia : „Smărăndiță, Smărăndiță !“

În noaptea aceea n-am putut dormi. Într-un răstimp mi se păru că lumina candelii se înalță, se supțiază și se toarce mereu din caierul luminat al paharului, apoi se întinde de se strînge ghem împrejurul unei căști mari ce spînzura deasupra patului

meu. Am țipat, a alergat mama lîngă mine, și toată noaptea mi-am simțit mîna într-a ei.

A doua zi m-am jucat, ca de obicei. Tot ce privisem cu o seară mai înainte se ștersese ca un vis. La întîmplarea din seara trecută nu mai gîndeam, cum nu mai gîndeam la zgiriiturile care mă usturaseră numai în clipa cînd mi le făcusem.

Dar a treia zi, rînduri-rînduri, soldații treceau în pas domol, cu toți ofiterii lor, cu drapelul și cu goarneaule ce sunau, duios, o rugăciune. „E o paradă, îmi spuse mama, care mă ținea în brațe, o paradă, știi, ca atunci cînd a venit ghegeneralul.“ Eu n-am crezut ; căci de la fereastră am văzut sicriul purtat pe un tun, iar deasupra sicriului, casca. Și atunci din nou mi-a răsărit în minte seara aceea.

Din nou am văzut pompierul întins jos, vârsîndu-și chinul în suspinul adînc ce mi se părise că ieșise de supt pămînt. Mi-am dat seama că acum îl duceau undeva, departe, că-l luau de lîngă toți ai lui, săracul ! Și-am avut acea presimțire nedeslușită a despărțirii ce cîndva nu se poate înlătura, presimțire care se naște o dată cu noi. Nu pricepusem tot, dar înțelesesem destul. Și, ca și cînd cineva ar fi vrut să mă despartă și pe mine de mama, am cuprins-o de gît cu amîndouă mînile și-am plîns, zguduitor, cea dintăi durere a mea.

(1 9 0 6)

ÎN AJUNUL CRĂCIUNULUI

Cum scăpase paharul din mână nu-și putea da seamă. Îl luase plin cu apă, să bea ; dar degetele lui slăbite se vede că nu-l putuse ține, îi lunecă din mână și se sfărâmă de podele în mii de așchii sticloase. Nepoata, Elenuța, auzind vuietul din a treia odaie, veni ca o furtună :

— Așa, iar îmi strici lucrurile ? ! Pentru asta te ții, pentru asta te hrănesc ? Să ieși, să fugi din casa mea, netrebnicule !

Bătrînul însă rămase pironit locului, cu ochii țințiți la sfărăturile de sticlă.

Glasul răsări mai ascuțit, mai furios :

— Așa, îmi faci în ciudă ? Piei din ochii mei !

Și pumnii mici, dar rezezi, cădeau ca o grindină pe spatelul bătrînului, care o luă, speriat, spre ușă :

— Iartă-mă, fetiță.

— Nu te iert, fugi... să nu-mi mai vii, nu... să nu te mai văd !

Furioasă că bătrînul mergea prea încet, îl îmbrîncea dînsa spre ușă. Glasul slab se auzi jalnic :

— Iartă-mă, fetiță, mă duc, n-o să mă mai întorc, numai iartă-mă.

Bătrînul se trezi afară, buimăcit, în pragul bucătăriei. Se duse de-și luă bocceluța cu mărunțișuri, tabacherea, și, zgribulit, apucă pe după casă și ieși pe porțiță, deschizînd-o încet, să nu scîrție. În urma lui străbătu schelălăitul unui cîine, și-n aceeași vreme ușa de la sală se deschise, și glasul ascuțit tăie liniștea uliței :

— Ia-ți și javra ; plecați amîndoi !

Cățelușul se azvîrli cu deznădejde printr-o rupătură a parmaclîcului, ce-i slujea la vreme de nevoie, și veni scîncînd lîngă stăpînul ce-l uitase.

Ușa se închise în zăngănitul geamlîcului, și bătrînul rămase în mijlocul uliței tăcute și întunecoase. Nîngea, fulgii se scoborau ușori, de-abia se zăreau, dar le simțea lunecarea rece pe obraz. Încotro să apuce ? La cine ? Se întoarse : departe, înspre barieră, ochiul de lumină al unui felinar clipea somnoros. Într-acolo, înspre singurătate. O luă încet pe drumul moale, în care gheata i se afunda. Și se trezi în dreptul grădinei publice ; se așeză pe bancă ; Brînduș se încolăci la picioarele lui, rămîbind amîndoi supt cernerea din ce în ce mai deasă a ninsoarei...

...Grigore Lupu trăise o viață întreagă de neli-niște, de muncă și de neînțelegere cu o ființă care nu-l iubise niciodată. Pricepuse aceasta a doua zi după cununie ; a doua zi, și încă prea tîrziu ! Cum și-ar mai fi amintit copilăria, cei cîțiva ani de mulțumire, cînd ei erau ascunși supt greutatea celor cincizeci de trudă ! Muncea, nevasta cheltuia ; strîngea, dînsa risipea — risipă în faptă, și în vorbă. Vai, glasul acela ascuțit, ce-i destrămase auzul ! Și cînd a murit dînsa, îi pierise și puterea. Bătrîn, aproape sărac, ce-i rămăsese de făcut ? Copil n-avea ; fratele și sora îi murise. Luă binișor cele cîteva părălute ținute ascunse și le puse în mina nepotei :

— Iată, ți le dau ție toate, tot ce am. Ia și lucrurile. Numai să-mi dai un colț de odihnă în casa ta. Ești văduvă, nici tu n-ai pe nimeni, ți-oi fi eu tată.

Au trecut doi ani într-o liniște senină — anii cei mai frumoși din viața lui. Ce fericit era cînd se ducea seara la școală, să-și aducă nepoții, cei doi băieței care-l iubeau și-i ascultau poveștile. Le purta și geanta cu cărți. Parcă mai întinerise. Și nu cerea nimic : în toată casa prindea un colț de odaie și altul de masă. Mîncă puțin, să aibă mai mult

băieții ; se scula dimineața să pregătească ceaiul sau cafeaua băieților ; se culca târziu, ca să adoarmă cu poveștile lui băieții.

În pacea aceasta trăise numai doi ani. Dar bătrînețea își are, pentru cei ce o privesc, neplăcerile ei. Cît de zgîriat răsună tusea unui bătrîn, și cum îți aduce, Doamne, aminte că va veni și pentru tine vremea horcăielilor obosite, înfundate, ieșite ca dintr-un mormînt ! Și mucul țigării mototolite între degetele îngălbenite și slabe cum își împrăstie roto-coalele de fum ce-ți îneacă sufletul ! Nepoatei i se părea acuma că bătrînul îi ia din tinerețe, că fumul țigărilor lui îi fură din frăgezime. La fiecare clipă, vaiete și suspine. Nu, se săturase. Cine-l pusese să-i dea banii ? ! Dar nici pentru cîtiva gologani n-avea să se chinuiască toată viața, n-avea să-și închidă aerul odăilor și să știrbească din sănătatea copiilor ei.

În curînd nu-l mai putu răbda : tot ce făcea dînsul i se părea că face rău, că răul îl făptuiește într-adins. Cuvintele grele nu ținuse vreme lungă, se schimbară repede în ocări ; din odaia unde dormea, îi mutase patul în sală ; din sală, în sălița din dos, și în urmă, în bucătărie. La bucătărie să fumeze, la bucătărie să mănînce ; într-o zi a trebuit să care apă ; și de-atunci a purtat într-una cofele de la bucătărie la fîntînă. Nenorocul îl păștea : sparse o farfurie, și întăiași dată luă o palmă. S-a dus și-a umblat ulițele, era în toiul verii, două zile, și într-o spre seară l-au găsit băieții și l-au adus înapoi acasă. În urmă a mîncat multe bătăi, de multe ori a pornit să nu se mai întoarcă. Dar dorul de copii l-a adus ; de dragul lor îndura toate. De data asta, însă, s-a sfîrșit ; decît să se întoarcă, mai bine va cere de pomană, va dormi supt garduri. Atîta cruzime îi rănise sufletul. Să fie aruncat ca un cerșetot afară, în ajunul Crăciunului !...

Un gemăt înădușit al cînelui îl smulse din gîndurile triste ; simți o răceală umedă care-i intra în

trup. Se sculă, își scutură de pe umeri stratul de ninsoare și porni înapoi.

— Hai, Brînduș !

Cățelul rebeșit se luă pe urma stăpînului său. Străbătura din nou ulița pustie, acoperită de așternutul vătuit al omătului moale. Ajunseră iarăși în dreptul casei ; la poartă, bătrînul se opri. Încă o umilire, și ar fi găsit patul de scînduri supt adăpostul pereților calzi, aburiți de plită. Cînele își ridică spre el capul, parcă l-ar fi rugat, l-ar fi sfătuit : „Hai, stăpîne, nu-i întăiași dată”. Pe bătrîn îl apucă tusea, își duse mîna la gură și porni înainte, fără să-și asculte îndemnul sufletului.

Ulițele începură să fie din ce în ce mai luminate. În dreptul felinarelor fulgii lunecau cu sclipiri de argint, și căderea ninsoarei avea ceva din foșnetul unei rochii de mătase purtată pe un covor. Oamenii, grăbiți, cu legături în mîni, cu priviri bucuroase, se strecurau nerăbdători să ajungă pe la casele lor. Și din cînd în cînd tremura, ca un clinchet de clopoțel, glasul unui copilaș ce cînta *Florile dalbe*. Din ce în ce cîntecul vestiitorilor se împletea într-o armonie dulce, venită de aiurea, și ninsoarea parcă se prefăcea într-o cădere de flori albe, calde, atît de calde și mirositoare ! Bătrînul nu mai simțea frigul ; omătul de pe umeri îl înfășura ca un guler de blană ; obrazul i se înviorase. Cu glasul schimbat vorbi cînelui : „Haidem, Brînduș, haidem !”

Dar iată, deodată simte că-l înădușe nu știu ce, că i se ridică un nod în gît, care-l îneacă ; se opri locului, stătu cîteva clipe, și toată căldura aceea din piept, tot năduful îi năvăli în față, topindu-se, prin ochi, în două lacrimi fierbinți, ce-i lunecară repede pe obraz. Și se trezi plîngînd la auzul cîntecului duios al glasurilor melodioase, ce-i amintea de nepoțeei lui. Un dor deznădăjduit îl cuprinse, un dor neîmpăcat, care îți întoarce pașii de oriunde, care-ți înmoaie sufletul și-ți omoară voința. Și se întoarse. Cățelul o luă bucuros înainte ; bătrînul, suspinînd, în urmă.

În dreptul casei se opri, apoi împinse binișor porțița; scîrțitul balamalelor răsuna ca un șuier. Inima bătrînului zvîcni. Ușa de la sală se deschise îndată. Ochiul nepoatei îl pironiră locului:

— Mă miram să nu te întorci!

Bătrînul făcu un pas înapoi. În aceeași vreme, la spatele nepoatei, se auziră cîteva șoapte — rugămintea unui copil. Glasul răstit de adineoarea se îmblînzi ca prin farmec:

— Haide, intră!

Bătrînul trecu pragul și rămase lîngă ușă, îngînd cîteva cuvinte de mulțumire ce ieșeau ca niște suspine. Nepoata se uită la dînsul și-i văzu ochii întorși spre copii. Și atunci, prin acea scăpărare de-o clipă care te face să pricepi ceea ce atîta vreme îți fusese cu totul ascuns, mama înțelese că bătrînul se întorsese pentru copii, că pentru dînșii îi suferise palmele și pumnii, că numai pentru ei răbdase totul, că lor le dase sufletul lui stîns de suferință și că-i iubea poate mai mult chiar decît dînsa.

Femeia se lăsă cuprinsă de milă și de o adîncă părere de rău:

— Haide în sufragerie... Așa... Scoate-ți surtucul; na-ți șalul meu... Copii, puneți un tacîm, să mînce și moșul.

Și-ntr-un avînt de mărinimie se repezi afară, de unde glasul ei tremurat răsună până înăuntru:

— Brînduș, Brînduș!

Îi chema și cînele în casă!

(1 9 0 6)

ÎN AJUNUL ANULUI NOU

Conul Grigori și coana Ruxanda n-au copii; singurul copil ce avuseseră, o fată la care ținuseră ca la ochii din cap, murise, s-a-implinit anul. De la dînsa le rămăsese copilașul, amintire vie pe urma odorului pierdut. Nepoțelul era un băiețel gîngăș, cu ochii negri-negri și umezi, ca și cînd ar fi plîns într-una, și neobișnuit de deștept. Semăna cu mama lui cum seamănă un ochi cu altul. De multe ori, coana Ruxanda sta ceasuri întregi într-un colț al odăii, și de acolo îi urmărea toate mișcărilor: în clipitul genelor, în adusul capului, cînd se uita încotrova, în înseninarea ușoară, ca o adiere, a feței, în suspinele fugare, pe cari, așa, din senin, această inimă plăpîndă le avea, dînsa întrezărea viața copilului ce se odihnea acuma în pămînt. Cînd se îmbolnăvește nepoțelul, bătrînii nu mai sînt pe lume: tînjesc, nu mîncă, nu dorm, nu vorbesc — copilul și iar copilul. Ce are? Ce-i lipsește? Toți doctorii din tîrg, toate jucăriile din dughene, toate îs împrejurul pătîșorului. Un zîmbet al lui e ca o revărsare de lumină. Pentru rîsul lui, pentru ca să-i vadă gurița deschisă ca o floare, și-ar fi dat, bieții, și viața...

E în ajunul Anului nou. Bătrînii au umblat două zile de-a rîndul ca să cumpere jucării. Astă-seară le-au așezat pe toate în cîte-un colț, ca să nu se vadă.

S-a înnoptat, și, cu toate că au aprins lampa, perdelele nu-s lăsate; pe luciul geamului se vad, afară,

lunecînd fulgii mari de ninsoare. Din cînd în cînd răsună clinchetele zurgălăilor de la sîinii, iar cîteodată și pocnetul scurt al vreunui harapnic — umblă urătorii. Conul Grigori stă pe divan, lîngă sobă, și ține nepoțelul pe genunchi; coana Ruxanda, în picioare, îi privește pe amîndoi.

Uitîndu-se zîmbitor, cu înțeles, la soția dumisale, bătrînul începe a povesti:

— Era odată, dragul tatei, un copilaș, un copilaș frumos ca tine, și cuminte...

— Tot ca tine, adăogă coana Ruxanda, pe care nu o răbda inima să tacă.

— Și cuminte cum nu era altul pe fața pămîntului de pe atunci — acum ești tu, dragul tatei. De cumînțenia lui se dusese vestea peste nouă mări și țări; ba ajunsese vestea pînă la casa anului celui vechi și bătrîn, care avea să plece pe alte țărîmuri, cum pleacă cel de acuma. Și ce și-o fi zis anul cel gîrbovit de zile: „Așa bătrîn cum îs eu, am să mă duc cum oi putea, cum n-oi putea, să văd așa minune de copil”. Și-a luat bătrînul traista, toiașul de fier, și a purces la drum. Și-a mers, și-a mers moșneagul, pînă în dimineața zilei cînd avea să-și ieie rămas bun de la pămînt, și numai ce-a ajuns într-un țîrg. A luat ogradă de ogradă, căutînd, căci nu-l vedeau decît copiii; pe ceilalți oameni îi împiedica puterea lui să-l zărească. Cari cum îl vedeau pe el, unii îi săreau în spate, alții îl trăgeau de suman, alții îi smunceau traista: „Dă-mi și mie, moșule, dă-mi și mie”. Cum îs plodurile, obraznice. Bietul moșneag începu a se căi: „Pesemne ceasul rău m-a-ndemnat, gîndea dînsul, să-mi las eu liniștea și să mă iau după o vorbă”.

Ajunsese pe la rohatcă¹, gata să iasă din țîrg, cînd, obosit, mai cu seamă că începuse și a viscolii, se așeză pe prispa celei din urmă case, își puse traista și toiașul lîngă dînsul și-și sprijini capul în palme. Numai iată că se deschide ușa și iese un copilaș care-l privește cu milă și-i zice: „Vino,

¹ Rohatcă — barieră.

moșule, în casă, de te odihnește puțin”. Bătrînul se sculă, intră înăuntru și puse într-adins traista cu jucării pe masă, în lumină, doar or străluci mai tare. Copilul parcă nici nu le văzuse; i-a așezat moșneagului un scăunaș, lîngă sobă, și i-a dat să mănînce o bucată de colac uns cu miere. „Dar mama unde ți-e?” îl întrebă. „S-a dus pînă-n țîrg”, răspunse copilul. „Să-ți cumpere jucării?” adăogă iscoditor moșneagul. „Noi sîntem săraci, mama n-are bani pentru jucării; s-a dus pînă la o rudă”, răspunse tot așa de cuminte copilașul. Bătrînul a-nțeles atunci că găsise copilul despre cumînțenia căruia ajunsese vestea pînă la el.

Atunci i-a făcut cu mina peste ochi, așa, copilul a lipit genele și-a adormit îndată. Și iată ce a visat... Părea că plecase cu moșul, care-l ținea de mîină, și cum ieșeau din ogrăgioară, deodată se ridică un omăt cît casa; dar moșul suflă o dată și, ca prin farmec, se deschise o cărare lungă-lungă, acoperită de iarbă verde, din care se ridică un miros dulce de toporași; iar pe de marginea cărării, tot felul de copaci: smochini cu frunzele late, și roadele zăhărisite gata... Ai văzut tu vreodată smochine zăhărisite? Ia arată-i tu, Ruxando.

Boierul clipi din ochi, și coana Ruxanda aduse de pe măsută o cutie plină, plină.

— Așa, de acestea... Mai erau: curmali, portocali, caiși... (Coana Ruxanda le aducea pe măsură ce conul Grigori le numea; nepoțelului i se îmbujorase fața de bucurie.) Așa, așa, ca aceste. Și printre frunze ce păsări nu cîntau? sticleți, scatii, măcălendri, canari — de cei cari ai văzut la cucoana Marghiolița — și era un zarvăt și o fericire în copacii ceia, măi, măi, măi! Iar pe de margini ce crezi că era? Nu, zău, ce crezi? Flori? Nu. Ningea de prăpădea pămîntul. Și așa mergînd, numai ce, într-un loc, se sfîrșește calea verde și se ridică un munte de omăt. „He-hei!” gîndea copilul. Cînd colo, tocmai aici îl și adusese. Căci unde nu începe a sufla moșneagul pe o parte și pe alta, și pe ce parte sufla, omătul se spulbera și se dezveleau, una

cîte una, fețele unui palat mîndru, cu aurării la porți, cu grădini împrejur, cu ferestri multe și cu scări de marmoră. Și deodată, așa, din văzduh, sare un pitic de bătrîn, poate să fi avut o sută de ani, și nu era mai mare ca tine, cu o barbă lungă de mătura pe jos, îmbrăcat într-o cațaveică verde cusută cu fir, iar în mînă aducea cheia palatului. Știi tu cine era? Nu? Hm! Cred și eu; era Statu-Palmă-Barbă-Cot. Rîzi, hai, de așa nume? Aista era un ghiuj glumeț și zurbagiu, cum e conul Năstase al nostru.

Coana Ruxanda, îndată ce auzise de moșneag, se furișă pînă într-un colț, luă un moșneag ce semăna aidoma cu Statu-Palmă și puse jucăria pe scaun. Cînd copilașul îl văzu, sări de bucurie, apucă pe conul Grigori de gît și-l sărută.

— Dar pe mine? întrebă coana Ruxanda.

Și după ce o sărută și pe dînsa, conul Grigori urmă:

— Anul cel bătrîn și gîrbovit luă cheia din mîna piticului, deschise porțile aurite și intrară în palat. Ce n-a văzut copilul? Toate bogățiile pămîntului acolo erau. Moșul îi spuse: „Iată, palatul acesta, cu tot ce ai văzut în el, e al tău”. Dar copilul se mîhni și spuse bătrînului că n-avea ce face el cu așa palat mare, cu atîtea bogății nenumărate, și că mai bine i-ar fi părut dacă palatul ar fi fost atît de mic, să-l poată așeza în căsuța lui, să i-l poată vedea și mama. Moșneagului i-au plăcut mult vorbele acestea, au ieșit dinăuntru, a făcut un semn, și palatul s-a strîns mititel, ca o cutie strălucitoare. Apoi i l-a dat copilului: „Uite, ia-l, să-l duci acasă, și să știi, puiule, îi zise sărutîndu-l pe frunte, să nu dorești bogății mari și strălucitoare, ci atîta cît poți tu stăpîni”. Apoi se făcu nevăzut. Copilul se trezi obosit în pătîșorul lui; căci deși i se păruse lui că dormise, el făcuse într-adevăr drumul ce ți-am spus, și mare i-a fost mirarea cînd, pe măsuta de lîngă pat, găsi palatul cel mic, luminat, cu porțile aurite, cu scările de marmoră și cu ferestre multe. Uite, ca cel de dincolo.

Conul Grigori se întoarse spre cealaltă odaie, în care coana Ruxanda se strecurase mai dinainte și unde, în mijlocul mesei, strălucea, ca o bucată de argint, un palat cu ferestrele luminate, cu grădini încărcate cu flori, în mijlocul cărora apa unui avuz jucă strălucind ca un colb de pietre scumpe. Nepoțelul se repezi într-acolo și se opri, cu ochii strălucitori, în fața minunatei jucării.

— Vezi, îi zise conul Grigori, uite, dacă ai fost cuminte, și ție ți-a trimes anul cel bătrîn un palat frumos ca și acela.

Nepoțelul stătu puțin pe gînduri, se întoarse, se uită drept în ochii bătrînului și răspunse:

— Nu, mie nu mi l-a trimes anul cel bătrîn.

— Ba el, puiul mamei, adăogă zîmbind coana Ruxanda.

— Nu, mie mi l-a trimes mămița, eu pe dînsa am visat-o, răspunse din nou copilul.

Conul Grigori rămase mut, în ochi îi răsări deodată două lacrimi mari și-și lăsă capul în mîni. Coana Ruxanda izbucni în plîns și se aruncă de luă copilașul în brațe.

— Da, puiule dragă, mămița ta ți l-a trimes, mămița ta!

(1 9 0 7)

MOȘTENITORUL

Mă rog, ce avea lumea să i se amestece în afaceri? Mai zilele trecute, când împlinise pe un datornic, să-l omoare și mai multe nu: Că e un hain; că sugere singele oamenilor; că nu crede nevoile nimănui! Ba le crede, le crede foarte bine, dar are și el necazurile lui. De unde pînă unde au luat-o că e dator să-și împartă banii, în grămezi, pe la pragurile celor ce nu au?! Pînă și de îmbrăcăminte se legau. Acum cîteva clipe îl întîlni Gheorghe Poiană, casapul: „Ei! da' nu te-am văzut de un car de vreme, vecine Vasile!” „Ia, de-abia acum m-am îndurat să ies din casă, să-mi cumpăr o căciulă”, îi răspunsese. „Cum să-ți cumperi din hala vechiturilor? Toată-i mîncată de molii.” Parcă i-ar fi tras o palmă. „Ei și? îi zisese. Eu am luat-o ca să-mi ție cald. Îmi ține? Înseamnă că-mi slujește. Dacă nu slujește și ochilor dumitale, asta nu mă privește. Eu nu dau parale pentru ochii altora.” Și plecă furios. Dar casapul îi strigă, de răsună ulița: „Mai bine ai da-o nepotu-tău și ți-ai lua alta!”

În asta îl loveau toți: nepotul și nepotul. N-aveau decît să-l îmbrace ei dacă-i purtau atîta de grijă!..

Cine dracul îl pusese să-și ridice casă în mahalaua în care dase cu împrumut? Așa-i trebuia!

Gîndind astfel, Manea mergea fără să audă lătrăturile cînilor, cari totdeauna îl luau drept un necu-

noscut. Nici nu-și dete seama cînd ajunse în ograda lui. Pe stratul de ninsoare, așternut pe cărare, văzu urme de pași.

— Hm, mormăi, iar vreun calic!

Și din nou se dojeni. Cine-l pusese oare să-și ridice casă în mahalaua asta?

În odaie, slujnica, o babă hărtăgoasă, pripășită de nevoi pe lingă gospodăria lui, făcea focul. Manea o întrebă:

— Cine a fost pe aici?

— Păi, Grecul, răspunse baba. Vai de capul lui!

Manea își scoase paltonul, se mai învîrți prin casă, gîndind la tovarășul bun de odinioară, la Grecul, cum îi ziceau cu toții, apoi vîrî mîna în buzunar.

— Na cincizeci de bani, cînd o veni să-i dai și să mă lase-n pace.

Ca și cînd baba n-ar fi înțeles, moșneagul i se apropie de ureche și-i țipă:

— Și să mă lase-n pace, m-ai auzit?

— Ho, am auzit! răcni baba, căreia bătrînul îi răbda toate pentru că nu-i cerea decît hrana.

Baba mai vroi să spuie ceva, dar cuvintele casapului veniră din nou în amintirea lui Manea, îl cuprinse o toană de furie și izbucni:

— Mă rog, căciula asta e mîncată de molii? E mîncată de molii căciula mea? Ei, și chiar de-o fi, îmi ține mie cald? Ce le pasă lor? Și de ce-mi tot scot înainte, zor-nevoie, pe nepotu-meu? Eu nu vreau să știu de dînsul!

Baba nu-i mai dete vreme să urmeze; începu ea:

— Ba să știi. Trebuie să știi, că e din singele neamului dumitale. A fost și adinioarea pe aici, am vrut să-ți spun și mi-ai tăiat vorba. E slab și gol, înghețat de frig, de-i erau mîinile tari ca ciolanul. A venit să-i dai de un palton, de un cojocel măcar.

— Să-i dea maică-sa, răcni Manea, e al ei!

— Dar maică-sa ți-i soră.

— Dacă mi-i soră, să adune, ca frate-său. Eu am strîns ban lîngă ban.

— Ai avut de unde, rîspunse baba.

— Lasă, că tot el o să mă moștenească! țipa bătrînul, scos din fire. Tot el. Și ce-a făcut pentru asta? Nimic, nici n-a dat din mîni! O să-i cadă bogăția de-a dreptul în palmă, ca o pară coaptă. Se apropie de babă și, cu ochii scoși, cu spume la gură, ca un apucat, urmă, cu glasul răgușit: A umblat el pe ploi, pe viscole după paraua intrată pe mîni străine? Și-a sfărîmat el picioarele în bolovanii ulițelor? L-au rupt pe dînsul cîinii? A auzit el ocările și blestemele pe care le-au auzit urechile mele? L-a urît pe dînsul lumea și l-a arătat cu degetul, ca pe mine? Nu. Și cu toate astea el o să tragă folosul banilor ăstora; pe cînd eu voi putrezi colo, între patru scînduri. Iată pentru ce am trăit o viață de cine! Și să-i dau eu, cu mîna mea, banul? Eu? Să-i deie legea, după ce voi muri, legea făcută de trîntori, legea care oprește să mă scoboare cu banii strînși, grămadă, lîngă mine, în pămînt. Lasă-l să tremure. Lasă-l să moară! Cel puțin așa n-oi ști eu mîna care o să-mi împrăștie bogăția.

Manea se înecă, glasul parcă i se curmă. Baba se uită la el cu ochi sălbatici, de huhurez, și-i zise:

— Uite-l, vine iar; spune-i și lui, în față, să te cunoască, încaltea.

Ușa se deschise încet. Un chip galben, cu ochii în fundul capului, un trup slab, subțiat parcă și mai tare în pardesiul ferfenițit, căpătat de pomană, luncă ușor, ca o vedenie, pînă lîngă bătrîn și se plecă să-i sărute mîna. Manea și-o trase repede, se uită la trupul înfrigorat, ce tremura, își aminti la ce venea copilul să-l roage și apucă marginea pardesiului între degete, prefăcîndu-se că-i încearcă grosimea. Apoi, cu glasul schimbat, miorlăitor, îi vorbi, arătînd parcă bucurie:

— Ei! te-ai îmbrăcat pentru iarnă! Te-ai făcut cu palton! Da' știi că-i gros, e foarte gros. Da, da. Îmi pare foarte bine c-ai venit să-mi arăți și mie. Așa... Acum du-te, că am puțină treabă. Și, împingîndu-l spre ușă, urmă să-i vorbească: Da' știi că ți-i gros paltonul! E chiar gros... Îmi pare bine, da, da, foarte bine.

Și închise ușa după băiat.

(1 9 0 7)

GRUȘAN

Lui Costin Petrescu

Făcusem inspecția și mă grăbisem să ajung în odaia largă, de scinduri, a cantinei, în care ne întâlneam, în fiecare seară, ofițerii aflați în tabără. Veneam cu toții, și tineri și bătrâni, mulțumiți că puteam sta puțin, unii lângă alții, fără să fim strinși în chinga legilor militarești. Astă-seară se adunaseră mai mulți ca de obicei, căci veniseră și ofițerii regimentului de cavalerie ce sosise dimineața. Toți vorbeau despre una și alta; eu îmi așteptam ceaiul obișnuit, când intră un căpitan de călărași, salutată pe maiorul ce sta la o parte, singur, apoi se îndreptă spre alți doi căpitani bătrâni, camarazi de-ai lui, și le spuse tare:

— Știți că s-a împușcat Grușan? Uite, citiți...

Se făcu tăcere. Unul din căpitani luă jurnalul și citi cu glas tare:

— „Aseară s-a împușcat generalul în retragere Grușan. Pricina acestei fapte e necunoscută.” Omul acesta nici nu putea să moară altfel, zise căpitanul.

Iar cel ce adusese vestea se întoarse spre ofițerii tineri și le spuse:

— Ei, băieților, voi nu știți cine a fost Grușan; n-ați văzut astfel de șef, și nici n-o să vedeți. Noi, cei cu părul cărunt, am apucat alte vremuri, dragilor.

Atunci, din fundul odăii se ridică un sublocotenent de vânători, foarte tânăr, cu mustața de-abia răsărită, subțire la trup și slab la față, căruia camarazii, de plâpînd ce era, îi spuneau: Duduia.

— Domnule căpitan, zise el cu glasul tremurat, eu n-am apucat vremurile cele grele; cu toate acestea, am cunoscut pe generalul Grușan: l-am văzut pe cînd eu eram copil și dînsul colonel. Dacă-mi dați voie, vă pot povesti cum m-a făcut să simt cea mai grozavă spaimă ce am avut-o în viața mea.

Toți și-au tras scaunele mai aproape, iar maiorul se sculă de la masă, mișcat parcă, veni pînă lângă ofițer și, uitîndu-se drept la el, rămase să-l asculte în picioare.

Sublocotenentul stătu cîteva clipe, apoi, hotărîndu-se, povesti:

— Mi-am petrecut copilăria în Iași, în casele în care mă născusem, atît de aproape de cazarmă, încît răsunau comenzile pînă la noi. Casa fiind împărțită în două, partea dinspre cazărmi se închiria ofițerilor. Acolo am văzut mulți militari.

Unul dintre aceștia era și colonelul care se ducea acum. Regimentul primise ordinul de plecare, și dînsul venise să-și ia ziua bună de la mătușile mele. Cum eram bolnav, s-a apropiat de pat, mi-a dat mîna și mi-a urat însănătoșire grabnică. Apoi l-am auzit cum spunea în sală că se-nțeleșese cu comandantul regimentului ce venea să se mute la noi, în locul lui.

Peste două zile un furgon aducea lucrurile chiriașului.

Ardeam de nerăbdare să văd pe colonelul cel nou, dar boala mă vinduse patului. Zilele își luară mersul lor obișnuit. Alături parcă nu stătea nimeni. Chiriașul nu da nici un semn de viață. Pesemne pleca dimineața, cum se lumina, și se întorcea tocmai seara. Nici mătușile nu-i putuseră încă vorbi. La urma urmei, nu era nici o grabă. Mai grăbit eram eu, care, la vîrsta mea, vreo treisprezece ani, legam prietenie și cu cei tineri, și cu cei bătrîni.

Dorința mea de a vedea pe colonel crescuse. Dar în aceeași vreme așteptam cu o frică nemărginită clipa întâlnirii. Căci aflasem, fără voia mea, multe despre el de la o slujnică, ce vorbea seara, alături în odaie, cu fata din casă. Toate cele povestite le auzise de la ordonanță, care, la rîndul lui, le primise, ca un fel de spovedanie, de la cel dinainte: colonelul fusese în război; avea un semn în obraz, dar nu se prea băga de seamă din pricina bărbii. Era răstit la vorbă. Își bătea ordonanța, dar apoi îi da bani mulți. Avea patima călăritului, umbla călare zi și noapte. Și de frica lui îi știa și calul, cît era el de zmeu. Îl chema Grușan, iar ofițerii îi ziceau: Grușan-Sălbatecul.

L-am văzut întâiași dată într-o zi de primăvară. Mă însănătoșisem și mă plimbam prin grădină. Deodată aud un tropot, apoi o smuncitură și un nechezat. Mă întorc. Trei soldați aduceau un cal negru ca tăciunele, cu gîtul înecat în coama ce se răsfirea peste capul în care se zbătea albul ochilor. În aceeași clipă se deschise ușa. Colonelul ieși în scară. Vederea lui m-a înfricoșat mai mult.

Era înalt, spătos, cu o barbă mare, neagră, ce-i pornea aproape de lîngă ochii adînci, întunecați. Genele îi acopereau pleoapele. Iar chipiul îi umbrea fruntea pînă lîngă cuta adîncă dintre sprincene. Dînsul se scoborî încet, apoi porunci: „Dați-i drumul!”

Calul, simțindu-se slobod, vroi să sară, dar glasul detună groaznic: „Stai!”

Calul rămase pironit locului.

Stăpinul îl privi drept în ochi, parcă-l vrăjea, apoi făcu un pas deoparte... Mă zări.

„Vino aici”, îmi zise.

Simții că nu-mi mai bate inima. Toate dimprejurul meu parcă se șterseseră. Nu vedeam pe nimeni, afară de el. Mî se părea uriaș. Fără voie, pașii spre dînsul. Mă luă de mijloc și, mai înainte să pot scoate un cuvînt, mă zvîrli călare. Glasul răsună iar: „Stai!”

Calul și cu mine făceam în clipa aceea un singur trup răscolit de spaimă, cu nervii uniți într-o singură tremurare.

Apoi colonelul mă luă jos, puse piciorul în scară și se șterse ca o vedenie din fața mea.

Am căzut din nou bolnav de moarte, în prada celei mai puternice spaime. Am zăcut întreaga primăvară, fără ca mătușile mele să știe pentru ce m-a întors boala. Nu le spusese nimic despre întîmplarea care nu putuse ieși din mintea mea nici după ce mă însănătoșisem, nici chiar după ce scăpasem de groaznicele visuri ce-mi cutreierau somnul.

Și totuși pe urmă doream să mai văd pe sălbatecul soldat. Nu știu de ce îmi închipuiam că n-aș mai fi tremurat pe spatetele calului...

Era pe la mijlocul iernii. Auzisem că și regimentul acesta trebuia să plece numaidecît. Toată ziua mă plimbam prin grădinauă, dar pe colonel nu-l puteam zări. Mă hotărîi să mă scol dis-de-dimineață în cele cîteva zile ce mai rămăseseră pînă la plecarea lui. A doua zi de la hotărîrea mea, tocmai mă îmbrăcasem și priveam pe fereastră dealul din față, acoperit de mii și mii de cioare ce stăteau încă, aripă lîngă aripă, pe omătul pe care își petrecuseră noaptea. Deodată răsunară alături vuiete și văd slugile alergînd într-acolo. Mi-am luat repede paltonul și m-am dus și eu. Ce se întîmplase? Calul, mai sălbatec decît oricînd, trîntise pe cei ce-l țineau și, într-o smuncitură, scăpă din minile lor. Ordonanța se repezi, vroi să-l oprească, dar lunecă, și calul îl lovi cu picioarele dinapoi în piept. Toate acestea le istorisea, de-abia vorbind, un biet soldat colonelului, care, ingenuncheat, deschise haina celui lovit. Acesta din urmă rămăsese lungit jos, cu albul ochilor întors în afară, cu gura deschisă, plină de sîngele ce picura, înroșind omătul. După cîteva tresăriri ușoare, își dete sufletul. Atunci se auzi în poartă tropotul calului. Niște călărași îl prinseseră și-l aduceau. Colonelul tresări, se sculă repede și se aruncă strigînd: „Lăsați-i dîrlogii!”

Cînd se opri în fața calului, repezi mîna și-i izbi un pumn strașnic în frunte. Calul se ridică în două picioare, vroi parcă să se arunce asupra stăpînului său, dar, ameuțit, căzu pe spate, ca și cum s-ar fi topit. Grușan, care apucase dîrlogii, se prăvăli și el. Dar într-o clipă se ridicară amîndoi, se înfruntară ca doi dușmani de moarte, apoi colonelul scoase un strigăt spăimîntător, se aruncă în șea, smunci dîrlogii, învîrti calul în loc și se năpusti pe poartă. Peste puțin l-am văzut pe deal, intrînd săgeată printre miile de cioare care se ridicară, deodată, într-un vaier asurzitor, acoperindu-l, înfășurîndu-l ca-ntr-un zăbranic, și nu l-am mai zărit, ca și cum nenumăratele paseri negre l-ar fi răpit în zborul lor spre cer.

De atunci nu l-am mai întîlnit niciodată.

Sublocotenentul își trecu mîna peste față, vroidnd să gonească parcă această amintire. Toți tăceau. Atunci, maiorul, care nu se mișcase toată vremea cît povestise ofițerul, se răzîmă cu spatele de părete și spuse, cum și-ar fi vorbit lui :

— Da, așa era dînsul. Rămase o clipă cu privilegiile pierdute în gol, apoi adăogă : Pentru că e vorba despre un om cum nu trec mulți prin viață, și fiindcă dînsul astăzi nu mai este, o să vă povestesc, domnilor, într-adevăr cea mai grozavă întîmplare din viața lui, și dintr-a mea, care am fost martor.

Maiorul se opri puțin, vroidnd să-și stăpînească glasul ce tremura, ca și al sublocotenentului ; pe urmă începu :

— În ajunul războiului eram sergent în regimentul de călărași pus supt comanda colonelului Grușan — Grușan-Sălbatecul. I se zicea astfel în urma unei întîmplări : Într-o dimineață, pe toate ordinele de zi în josul cărora era iscălit dînsul, se găsi adăogă : *Sălbatecul*. De atunci i-ă rămas porecla. Prin ce împrejurare, nu-mi aduc aminte, căpătasem încrederea acestui om, de care se fereau cu toții. Așa se face că aveam dese însărcinări din partea lui.

Într-o seară, cu vreo două zile înainte de plecarea noastră spre cîmpul de război, mă întorsesem dintr-un sat îndepărtat, unde fusesem trimis de către colonel să văd dacă se găsea finul trebuincios. Plouase ziua întregă, drumurile se desfundaseră, calul răzbea cu greu prin glijă. Întîrziaseam, și toată vremea mă gîndisem cu grijă la întîlnirea cu colonelul, căruia trebuia să-i raportez. Cînd am intrat în cort, l-am găsit în picioare, uitîndu-se, cu ochii lui întunecați, la ordonanța ce-i povestea ceva, dar care, în clipa venirii mele, tăcuse. Am rămas lingă ușă, cu mîna la cozorocul capelei, așteptînd. Comandantul se uită la mine, apoi îmi porunci : „Ja-ți calul și vino”.

M-am dus la conovăț, mi-am luat calul, care rămăsese cu șaua pe el, și m-am întors. Colonelul și cu ordonanța încălecase. O luarăm îndată la trap în lungul bivuacului, pînă ce trecurăm de el. Ploaia se întetise, începuse să bată un vînt care ne arunca picăturile în față ; caii lunecau, iar al meu, obosit, de-abia se putea ține pe urma celorlalți doi. Repede am băgat de seamă că nu luasem șoseaua și că tăiem cîmpul de-a dreptul. M-am uitat înapoi : luminile din bivuac rămăseseră în urmă tare, înspre stînga. Trecusem și pe lingă păduricea pe care o cunoșteam, apoi ne pierdurăm cu totul în întunericul adînc. Eram deprins cu obiceiurile colonelului, îmi închipuiam că poate voia să facă el singur o recunoaștere, dar nu știu cum, de astă dată, o presimțire neîntelesă mă neliniștea. Încotro apucasem, nu știam. Mergeam în bobote, ca înspre pierzare. N-am să uit niciodată drumul acesta.

Deodată colonelul lăsă calul mai încet și chemă ordonanța, îl apucă de mîna, ca să călărească scară la scară, și-l întrebă. Acum eram aproape ; am auzit bine întrebările și răspunsurile : „Nu era nimeni acasă, nici o slugă ?” „Nu.” „Pe unde l-ai văzut ?” „Pe fereastră.” „Cum ?” „N-am găsit pe nimeni să dau scrisoarea și m-am uitat pe geam, să văd pe cineva.” „Ce făceau ?” „Stăteau la masă.” Colonelul tăcu, apoi întrebă din nou : „Cînd ai dat

scrisoarea, ce ți-a spus duduca?" „Nimic, a luat-o.” „Bine!” O scâpărare de lumină îmi trecu prin minte. Începusem să înțeleg. Mergeam la moșia colonelului. Nu mai fusesem acolo, dar mi se spusese că nu-i departe de târg. Cine să fi fost însă acela pe care îl văzuse ordonanța? Și atunci îmi amintii de unele vorbe ce umblau printre soldații ce se duceau la comandant acasă. Sufletul mi se strînse și mă rugai în gând lui Dumnezeu să nu se întimple nimic.

După vreo trei ceasuri de drum, ne-am oprit la poarta curții. Am descălecat și-am legat caii de parii gardului, am aruncat mantalele pe ei, apoi ne-am furișat în ogradă. Nu se vedea decît o dungă de lumină pe după o perdea.

Colonelul se întoarse spre ordonanță și-i porunci: „Du-te și te uită pe geam!” După o clipă soldatul veni. „Acolo-s?” „Acolo.” O luarăm pe după casă, scoborînd; colonelul se opri în dreptul unei uși înguste. Apucă de clanță, puse umărul, împinse cu puterea lui grozavă, și ușa se deschise, scîrțîind ușor. Suirăm cîteva trepte și intrarăm pe o sală. În clipa aceea am auzit cum colonelul duce mîna la toc și scoate revolverul. Simțeam că inima nu-mi mai bătea; aș fi fost bucuros să cad mort. Pășeam în vîrfurile picioarelor. La ușa odăii, pe fereastra căreia se uitase ordonanța, colonelul se opri, apoi o deschise deodată. Doamne! parcă sînt acolo, la spatele lui. Într-o scâpărare s-a petrecut totul: ea stătea pe marginea patului; un bărbat, în picioare, lîngă dînsa, îi vorbea. Pe masă era aprinsă o luminare. Cînd Grușan trecu pragul, femeia lui se ridică și întinse mîinile în față, ca și cum ar fi vrut să se ferească de o vedenie. În clipa aceea revolverul detună, dînsa scoase un strigăt, căzu pe pat, apoi se rostogoli jos. Bărbatul, un om voinic, părea că nu-și pierduse cumpătul, luă un scaun și-l aruncă spre colonel, dar nu-l lovi. Alte două detunături, una după alta, cutremurară casa. Bărbatul se prăbuși cu fața în sus pe podele. Colonelul puse revolverul în toc și se duse lîngă fereastră. „Intrați

înăuntru!” ne porunci. Am intrat încet, cutremurați de groază. Ordonanța rămase lîngă ușă, eu m-am dus aproape de sobă. De unde stam, vedeam amîndouă trupurile întinse, aproape unul de altul. Dînsa murise; avea fața albă ca varul, ochii deschiși, încremeniți de groază, părul despletit, mîinile date în lături, ca o cruce. Rănitul se muncea grozav, în zvîrcoliri, apăsîndu-și pieptul cu mîna în partea dreaptă, unde i se înroșise cămașa de sînge. Din gît îi ieșea un horcăit înăbușit, întretăiat. Grușan îl privea.

Deodată, ca venit de supt pămînt, se auzi jalnic, rugător, glasul muribundului: „Apă, apă!” M-am uitat pe masă, am văzut o sticlă plină, am vrut să întind mîna să o iau, să-i torn în gură, cînd, fără voie, privii spre fereastră: ochii colonelului luceau sălbatec, pironindu-mă locului. Glasul răsună din nou, mai sfîșietor. La fiecare rugăminte, ochii comandantului se îndreptau spre mine, țintuindu-mă în loc.

O sfîrșitură mă făcu să tresar pînă în adîncul sufletului: lumînarea se trecuse, pîlpîii de cîteva ori și se stînsese. Așa, rămași neclintii, și-n întunericul ce ne învăluia, glasul muribundului răsuna mai spăimîntător. Eu parcă tot vedeam ochii scînteietori ce mă opreau să întind mîna. Afară ploaia bătea în geamuri, livada se frămîntă foșnind zbruciumat, jos ușa deschisă pocnea bătută de vînt. Într-un tîrziu se auzi scrișnetul unui chibrit; la flacăra lui, fața colonelului se luminează groznic, o clipă. Fuma. Vîrfurile țigării sclipea ca o scînteie, aprinzînd parcă, la fiecare dată, mustățile și barba răzbnătorului. După cîtăva vreme, țigara se stînsese. Apoi am stat așa, în întunerecul nepătruns, pînă cînd, de după geamuri, se împrăstie lumina sură a zorilor întunecate de nori. Încetul cu încetul ochii-mi începură să deslușească lucrurile și oamenii din odaie. Ordonanța se răzîmase de ușorul ușei, spaima părea că-i luase cunoștința. Colonelul rămase locului. Moarta se uita îngrozită. Rănitul de-abia mai răsufla, mișca buzele, dar vorbele i se

stingeau în gît. Setea îl mai chinuia poate. Și cum parcă așteptase lumina zilei ca să mai vadă o dată pe aceea pentru care murea, deschise ochii, vroi să se ridice, scoase un gemăt adînc și rămase nemișcat. Colonelul încruntă sprincenile, se apropie, se uită lung la mort, apoi spuse : „Haidem !”

Am încălecat caii aproape înțepeniți de răceala ploaiei și ne-am depărtat de casa în care, după dragoste, intrase moartea.

Maiorul tăcu. Ne-am despărțit și-am plecat în pîlcuri, ca și cum ne-ar fi fost frică să străbatem singuri întunericul nopții.

(1 9 0 7)

ÎNECATUL

Gheorghe Nicoară, călăraș cu schimbul, și frate-său, un băiețandru căruia nu-i mijise mustața, veniseră să adape caii în Siret. Cum scoborau spre vad, băiatul spuse :

— Ia te uită, bădiță, colo, supt mal, ce buștean a adus apa !

Călărașul privi într-acolo, apoi strînse calul în călcie și intră pînă la mijlocul riului. După ce se uită, țipă deodată :

— Îra, măi, un om înecat !

Băiețandrul incremeni locului. Călărașul îi strigă :
— Fugi pînă aici la moară și cheamă pe moș Vasile.

Băiatul lovi cu funia căpăstrului în cal și o luă spre moară. Se întoarse repede înapoi. Morarul nu era acolo.

— Atunci repede-te și adu pe tătucu. Luați și o frînghie.

Rămas singur, călărașul se apropie să se uite. Privi îndelung. Înecatul fusese izbit de apă în mîncătura malului și se prinsese între niște rădăcini. Suvoiul îl bătea, mai să-l smulgă să-l ducă la vale.

Călărașul auzi niște glasuri, se întoarse și, cunoscînd pe cei de pe mal, le răcni :

— Măi Toadere... Năstase... veniți, că-i un om înecat ! Hai de l-om scoate !

Flăcăii rămaseră puțin pe gînduri, apoi scoborîră povîrnișul. După ce se uitară într-acolo, unul se scărpină în cap și spuse :

-- Păi... cum să-l scoatem, măi Gheorghieș ?

— Iaca bine. O să vie tata, o s-aducă o frînghie, l-om lega și l-om trage pe mal. Călărașul se uită înspre sat : Uite-l, vine.

Peste puțin, sărea de pe cal un țăran cărunt, dar voinic.

— Uite-l colea, tată, între rădăcini.

Țăranul își scoase opincile și intră în apă pînă la brîu, de veni lingă feciorul său. După ce privi, se scutură și zise : „Haidem !” Călărașul descălecă, cei doi flăcăi nu se mai codiră, veniră și dînșii. Băiețandru se întorsese ; privea de pe mal.

Țăranul desfăcu funia ce o avea încolăcită pe după umăr :

— Așa ! Să-l legăm.

Își suflecă mîncile, înodă capul frînghiei de un braț al înecatului, suptioară, apoi luă capătul celalt, îl trecu de două ori împrejurul pieptului calului și-l aduse să-l lege de celalt braț, ca un șaam.

— Bine ! Acum desfaceți rădăcinile.

Flăcării dădură la o parte rădăcinile, călărașul apucă de căpăstru calul și, încet-încet, îl scoaseră în susul apei, pe mal.

Tocmai atunci venea și morarul, moș Vasile. Flăcării îl chiuiră, și dînsul scoborî către ei. Era un bătrîn scurt, cu mustățile roase, cu ochii mici, lucitori supt căciula albă, țuguată.

— Da' ce-i, feților ? Ce-ați pescuit ?

Cînd văzu pe cel înecat, își dădu căciula pe ceafă și se apucă de păr :

— Păi bine, mă, ce n-ați lăsat *rumînul* să se ducă la vale ? Boclucuri de *iste* îmi trebuiesc mie ? Și dumneata, bade Dumitre, doar ești om bătrîn, și te potrivești *copchiilor* !

Tatăl călărașului se apropie de moșneag și-i răspunse :

— Nu ți-e rușine la obraz să grăiești așa ? Da' ista n-o fost și el om, ca mine și ca dumneata ? Ce-i cîne să-i dau drumul pe apă ?

Moșneagului îi sticleau ochii și prinse să fluiera a pagubă, apoi zise :

— Păi dacă aș fi prins pe toți umflații cari au trecut pe ici, vă mai măcinam eu făină ? Mai stătu puțin pe gînduri și adăogă : Păi asta-i treaba *premarului*.

— A lui, răspunse călărașul, mă duc să-l chem. Da' pînă atunci dă un țol, o rogojină, să-l învălim.

— Da' lasă-l ; că *deghe* s-o-mprimăvărat, nu arde așa soarele, bodogăni bătrînul și rămase uitîndu-se la mort.

Ceilalți se traseră deoparte, vorbind încet.

Călărașul, văzînd că n-o poate scoate la capăt cu moșneagul tehui, rupse o creangă de mesteacăn, acoperi cu dînsa mortul, apoi plecă după primar...

Vestea se răspîndise repede. Oamenii din sat începuseră să se adune. Veniseră bărbați, flăcăi ; cîteva femei stăteau departe, cu mina la gură, galbene de frică.

Într-un tîrziu, după ce le trecu mirarea, bărbații prinseră să vorbească tare. Unul întrebă :

— Măi, cine să fie ?

Altul răspunse :

— O fi de prin tîrgul Romanului, că-i îmbrăcat în straie nemțești.

Și altul încheie :

— Dumnezeu îl știe !

Dar cum venise primarul, se desfăcu din mulțime un băietan, dădu la o parte frunzele ce acopereau fața mortului, se uită de aproape, apoi spuse :

— Ista-i din Săbăoani. Îi Pintilie Iepure din Săbăoani. L-am văzut și zilele trecute în tîrg, își cum-păra un *surduc*. Îi Pintilie Iepure din Săbăoani, că doar îl cunosc.

Primarul se întoarse către notar și-i porunci :

— Atunci *tilifonează* 'mneata la Săbăoani. O fi așa cum zice băietul.

Notarul porni, mergînd încet, plecîndu-se cînd într-o parte, cînd într-alta, ca și cînd scotea un picior dintr-o groapă, ca să deie cu celalt în alta.

Deodată, ca ieșită din pămînt, se repezi o babă țipînd :

— Valeu, valeu, mămucută !

Babei i se înecase și ei, mai acum câțiva ani, feciorul de-abia întors din oaste. De atunci își ieșise din minți și bătea drumurile, jălindu-se tuturor.

Se trînti la capul mortului și începu să bocească în gura mare :

— Valeu, băietul mamei, valeu ! Cum te-ai prăpădit ; cum ți-ai pus capăt zilelor ! Cine te-o-ndemnat la pierzanie, puiul mamei ! cum nu te-o iubit nimeni pe lumea asta, de te-o lăsat să-ți răpui zilele !

Un fior trecu prin sufletele oamenilor. O femeie se bătu cu mîna peste gură :

— Păzește-mă, Doamne, că alta n-am ce zice !

Au stat cu toții așa pînă tîrziu, povestind despre toți înecații de pe locurile acelea.

Se înserase. Notarul se găsea în treburi, trecea de la unul la altul, spunînd cum ajunsese la primărie, cum telefonase la Săbăoani, la Roman, parchetului. Dar răspunsul nu venise încă.

Deodată se auzi vuietul unei căruțe purtate în goana mare. După cîtăva vreme, căruța se opri, și dinăuntru sări, speriat, galben la față, un țaran. De-abia putu întreba :

— Unde-i frate-meu ?

Primarul îi ieși înainte :

— Înecatul ți-e frate ? Ești din Săbăoani ?

— Ni-i frate, îngînă venitul, căutînd cu ochii spre mal.

— Apoi să-i facem hîrțile în regulă, o să vie și domnul procuror, adăogă primarul.

Țăranul vorbi ca într-aiurea :

— Păi, o să-i vie nevastă-sa, că i-am spus. Eu am luat căruța asta de la un vecin și m-am repezit cînd am auzit că l-o adus apele aici. Că îmi moare un copchil acasă... și mi-i nevasta bolnavă, și n-am para frîntă-n pungă. Am avut numai leul ista de parale, că vîndusem un lăvicer.

Oamenii se uitară nedumeriți unii la alții, iar țăranul se îndreptă spre mal.

Cînd ajunse lîngă înecat, dădu creanga de mes-teacăn la o parte, se uită la dînsul, apoi se puse într-un genunchi și-i căută buzunarul pantalonilor. Viri încet mîna, scoase o pungă, o deschise și găsi un franc. Pe urmă se întoarse către oamenii care-l urmăriseră și zise :

— L-am găsit. Că eu i-l dădusem să-mi ieie niște făină de la moară, și el, Dumnezeu să-l ierte, s-o hîrjonit cu un flăcău și o căzut, de l-o luat apa, că nu știa să-noate. Și am rămas fără de un gologan... Și mi-i nevasta bolnavă, și-mi moare copchilul...

După ce spuse acestea, se duse la căruță, se sui, întoarse calul și dădu bici.

Oamenii rămaseră în urmă, încremeniți, fără să poată scoate vreunul o vorbă.

(1 9 0 7)

UCIGAȘUL

Ieșeam de pe sala întunecoasă și umedă a tribunalului. Eram cu un avocat, un vechi prieten al meu. Cum străbăteam cu greutate prin împetriștă-tura de oameni pe cari patimele și ura îi poate aduna la un loc, trecu repede, prin fața noastră, un condamnat, urmat de santinelă. Condamnatul, un domn foarte bine îmbrăcat, ținea batista la ochi și plîngea cu sughițuri.

Prietenul mi-l arătă și-mi zise :

— Uite-l, a dat foc, pentru ca apoi să fie despă-gubit, a lăsat pe drumuri nu știu cîte familii, și acuma, cînd se duce pe un an la pușcărie, plînge ca o muiere. Și adăogă cu dezgust : Uriți îmi sînt oamenii aștia...

— Dragul meu, urmă el cînd ieșirăm afară în uliță, cît am fost procuror, am avut de cercetat multe fapte. Și m-am încredințat că lași cei mai mulți sînt printre noi. Dumnezeu să mă ierte dacă-ți spun că, din ciți oameni cunosc eu, nu se vor găsi zece care să-și ia asupra-și răspunderea faptei îndeplinite. Ca să-ți dau o plidă de cum știu cei mici, cei umiliți, să-și primească soarta, să-ți povestesc o întîmplare.

Am luat-o încet, pe supt copacii umbroși ce mărgineau ulița. Prietenul începu :

Eram pe atunci procuror la Iași. Se făcuse un omor la drumul mare, și-a trebuit să plec repede cu trăsura. Am sfîrșit cercetarea ușor ; cînd am

ajuns, jandarmii și puseseră mîna pe șatra printre țiganii căreia se găsea și cel ce omorise proprietarul. Țiganul era dintre acei cariucid ca și cum ar bea un pahar de rachiu, sau ar mîncă o găină de furat. În mîntea lui nu trăia deosebirea dintre un fapt și altul. O bestie. Aștia nu pot intra în rîndul oamenilor... Mă întorceam spre Iași, cînd, într-un sat, în dreptul primăriei, îmi ieși notarul cu jandarmul înainte și-mi spuse că, atunci chiar, se făptuise o rănire cu toporul.

Eram foarte grăbit, dar a trebuit să merg. Ne-am îndreptat cu toții într-acolo.

Ograda era plină de oameni. Jandarmul i-a dat la o parte și am intrat în casă. Rănitul era un om în vîrsta mijlocie. Primise o muche de topor în cap, la ceafă, dar nu murise. Nu putea scoate însă nici o vorbă. Nici nu se gîndiseră măcar să-l ducă la spital. Am poruncit să-l trimită în trăsura mea și-am întrebat de cel ce lovise. Era vecinul, un moșneag. Am trecut alături. Într-o odaie joasă, pe pat, lîngă un străjer, sta dînsul. Într-un colț, în picioare, un om voinic — fecioru-său ; iar lîngă cuptor, bătrîna — nevastă-sa. Cînd am intrat, moșneagul s-a sculat în picioare. M-am așezat pe un scaun, l-am chemat lîngă mine și l-am întrebat :

— Dumneata ai lovit cu toporul pe Cristea Dămian ?

Moșneagul răspunse dîrz :

— Eu.

— De ce ?

Bătrînul își trecu mîna peste gură, își potrivi mijlocul în chimir, se uită pe supt gene la mine, apoi vorbi :

— I-am dat cu barda, pentru că, după ce mi-a înjunghiat purcelul, s-a ținut și țanțoș și mi-a tras o palmă. Mi-a înjunghiat un purcel, purcel de două luni, și l-am prins, că l-am văzut cum îl pîrlea disde-dimineață. Și aista-i al doilea purcel care mi-l mîncîncă, mîncă-l-ar... Doamne iartă-mă...

— Ei, îi zic eu, și pentru un purcel să omori omul ?

Moșneagul dădu cu mîna, să n-am grijă :

— Nu mai moare el, că doar nu l-am lovit să moară. L-a bătut tot satul o dată, și n-a murit, că-i soi rău. Soiul rău nu moare.

— Și cum l-ai lovit ?

Moșneagul stătu puțin pe gînduri :

— Păi cum... Ia, așa, bine...

— Nu : „Așa, bine” ! Spune-mi, cum ?

— Păi... m-am dus în ograda lui și i-am zis : „Măi, da' purceii mei is de făcut pomană pentru sufletul bunică-tei ? De ce mi-i înjunghii, mă, c-o să te ieu de beregată.” El atunci, cum era cu barda în mîna dreaptă, a trecut-o în stînga și mi-a trîntit o palmă zdravănă. Eu i-am smuncit barda și i-am făcut o dată vînt. Și Dămian numai ce-a căzut moale la pămînt... Eu, cînd am văzut așa, și cum eram singur, că nu mai era nimeni cu noi, am strigat la fecioru-meu, să vie, să-mi ajute să ridicăm pe Dămian de jos, că țipa și gemea de durere. Pe urmă a venit și oamenii de ne-a găsit pe amîndoi, pe mine și pe fecioru-meu, acolo... Iaca așa...

În clipa aceasta se deschise ușa, intră un jandarm și-mi aduse vestea :

— Să trăiți, domnule procuror, pînă la spital rănitul a murit.

La vorbele acestea, moșneagul tresări ușor, dar rămase locului. În tăcerea care se făcu, glasul bătrînei se auzi de lîngă cuptor : „Dumnezeu să-l ierte”. Apoi prinse să bocească. Moșneagul încercă să-și facă cruce, dar se opri repede, spuse numai și el : „Dumnezeu să-l ierte”.

Atunci din colțul odăii ieși la lumină feciorul bătrînului. Veni, se alătură de tată-său, îl dădu cu umărul mai încolo și îi zise :

— De-acu, lasă ! Apoi se întoarse către mine : De-acu pot să spun : eu l-am omorît. Că tătucu nu credea să moară Dămian, așa, dintr-o lovitură, și-mi spusese, acolo, pe loc, să-l las pe dînsul să facă cele oțeva luni de gros, că el tot îi bătrîn, și eu muncesc mai din greu acasă, și ajut mai mult mămucăi. Și eu am lăsat să fie așa, că Dămian n-a

văzut cine l-a lovit, că eram numai eu cu tătucu, și cînd i-a dat tătucăi o palmă, s-a și întors să fugă, și eu, cum eram cu barda în mîna, că cioplisem un par să-l înfig într-o spărtură de gard, am văzut roșu și l-am lovit pe la spate. Și dacă a murit, Dumnezeu să-l ierte. Da' eu tot nu puteam să trăiesc să știu pe tătucu în gros pentru mine, că m-ar fi muncit gîndul.

Bătrîna bocea mai tare. Moșneagul își șterse fruntea de sudoarea ce-i picura pe față. Ceilalți rămăseseră încremeniți...

L-am arestat. Mai înainte de a-l ridica, mi-a cerut voie să se ducă într-un colț. Acolo și-a scos cizmele cu creți, de și-a pus o pereche ruptă de opinci. Și-a lăsat cojocelul cel bun de pe dînsul și a luat un mundir vechi. A sărutat pe rînd mîna bătrînilor, și-am dat să plecăm. La ușă se opri, de chemă pe tată-său. Apoi se căută în sîn, scoase o basma, o desfăcu și luă dintr-însa o hîrtie galbenă. O întinse moșneagului și-i spuse :

— Iacă hîrtia de plata ghirului ; că te-o pune să-l mai dai o dată.

Apoi plecă fără să privească înapoi.

M-am plimbat încă mult cu prietenul meu, dar n-am mai vorbit nici unul. Ne cercetam sufletele.

(1 9 0 7)

PE-ATUNCI !

(Scrisoare)

Lui D. Nanu

Îmi spui, dragă prietene, să aștern „cît mai multe din acele colțuri sufletești” cari dau ființă atîtor amintiri ale copilăriei mele. Mă prind ușor să-ți trimit cîteva crîmpeie pe cari le-am scris, nu de-mult, într-una din acele clipe de liniște cari, în viața noastră zbuciumată, despart totdeauna două dureri.

În dosul casei noastre se întindea grădina, mare, plină de pomi. Te-ai scaldat vreodată în mireasma o douăzeci de vișini înfloriți, cîți aveam noi ? Și astăzi uneori, cînd mă gîndesc la locul acela, parcă-mi străbate pînă în suflet mirosul dulce-amar al florilor albe ca omătul.

...Sînt lîngă mătușa Smaranda ; o roq să-mi deie o creangă. Bătrîna rupe o crenguță, eu o iau din mîna ei, să miros floarea, și deodată o arunc țîpînd. O albină mă împunsese la deget. Cîte alin-tări, cîte cuvinte blînde, pînă să-mi treacă !

Pe deget nu mi-a rămas urma acului albinei...

Pe inimă atîtea urme nu vor să se șteargă !

Cînd se îndulceau vișinile, îmi plăcea să le adun eu singur. Mătușa Smaranda pleca în jos creanga, și eu le culegeam una cîte una. Cînd vedeam stolurile de vrăbii că-mi luau înainte și ciupeau vișinile tocmai din vîrf, unde erau mai roșii, îmi era

grozav de ciudă. Numai pe stigleți îi priveam bucu-ros cum se prăpădeau în frunzișul stropit de fructul copt ca de niște picături de sînge.

Odată, un stigleț se așezase pe o creangă, aproape de pămînt. M-am apropiat încet-încet, am întins mîna, dar pasărea a zburat din preajma mea. Am început să plîng. Mătușa Smaranda m-a dojenit : „Nu mai plînge ! Ei, cîte o să zboare din fața ta, copile !”

Așa a fost ? Tu, suflete, trebuie să știi mai bine !

Odată m-am dus în grădină cu moșul meu. Era într-o spre seară. Moșul luase cu dînsul și pușca. Un stol de vrăbii făcea un zarvăt neînterupt în cătina din fund. Nici n-am luat seama cînd moșul a pus pușca la ochi și-a tras. Pe vrăbii parcă le-ar fi suflat o dată vîntul, așa s-au împrăștiat toate, în toate părțile. Am alergat într-acolo ; cîteva căzu-seră jos, moarte. Una se zbătea încă. Am luat-o în mînă. Pe piept, în dreptul gușei, răsărise o bobîță de sînge. Păsărica ținea ochii deschiși, mari, în ei parcă se tulburase ceva. A murit în mîna mea.

De-atunci le-am îndrăgit și pe bietele vrăbii.

Cînd ploua, nu-mi vedeam grădina. Nu mă lăsa să ies din odaie. Mă uitam de după fereastră. Și picăturile de ploaie se loveau de geamuri, apoi se strîngeau în boabe și lunecau în jos, ca niște lacrimi. Urîte îmi erau ploile ! Și de ce ploua atît de des ? Odată, pe o bură de primăvară, m-am strecurat printre toți ai casei, am luat dintr-un colț cortelul mamei și m-am furișat în grădină. Supt cădere-dea deasă a ploaiei, frunzele tresăreau ușor ; prin tufele de pomușoară cîntau pițigoii ; iarba era atît de verde ! Am luat o piatră, am dus-o supt un nuc bătrîn și, cu cortelul deschis, m-am așezat să prive-sc. M-au căutat prin toată casa. Cînd, în sfîrșit, biată mamă a dat peste mine, s-a oprit locului de m-a privit îndelung. Simt și acuma sărutările fier-binți pe obrazul meu umed — atunci de ploaie... astăzi de ce ?

Sînt foarte mulți ani de cînd am plecat de acasă. Am umblat prin multe locuri ; am văzut multe grădini, dar nici una ca aceea a copilăriei mele.

De ce oare nu mai miroase vișinii așa de frumos ?

Acum vreo doi ani împrejurările m-au dus la Iași. Seara m-am îndreptat, singur, spre dealul Copoului. Am suit domol ulița tăcută, mărginită de aceiași tei bătrîni. Cînd m-am apropiat de casa noastră, m-am oprit să privesc. Grădinița din față, cu buruienile crescute în voie, își ascunsese cărările, casa părea pustie. Numai în dosul unei ferestre ardea o luminare. Cine sta oare în odaia mamei ?...

...Acolo, drept în fața ferestrei, era patul mamei ; alături, o măsuță ; deasupra, portretul tatei ; dincoace, o canapea și scaune ; scăunașul meu, lîngă sobă ; de bagdadie atîrna o lampă mare — supt ea mă uitam seara în cărțile cu chipuri. Ce copilăș va mai fi ascultat povești între cei patru pereți, luminați acuma de slaba flacără a lumînării ?...

M-am dus pe lîngă gard spre grădina mare din dosul casei. Nu mai cunoșteam locul ; nu mai era nici un copac. Ii tăiase pe toți ! Numai nukul bătrîn, de supt frunzișul căruia privisem într-o zi de ploaie, trăia încă, gîrbov, în colțul lui. M-am dus până la el : își întindea, ca și atuncea, o ramură dincolo de gard. Am ridicat mîna și am rupt o frunză. Am frecat-o între degete ; mirosul sălbatec și amar mă pătrunse deodată. Am plecat ; în urma mea, copacul rămase singur, în întuneric, cu ramura întinsă, ca un braț care ar fi voit să mă oprească.

M-am întors iarăși în dreptul casei. Am deschis încet portița și m-am strecurat pînă lîngă fereastra luminată. Odaia părea goală. Dar de colo, din colțul acela pe care-l văd și acum, mi s-a părut că s-a desfăcut cineva, că a venit pînă lîngă fereastra de al căreia geam și-a lipit obrazul, să mă vadă mai bine. Și-n ochii ceia mari, negri și adînci, am

cunoscut ochii mamei. Era dînsa. Am vrut să fug spre ea, cu brațele întinse, dar chipul i s-a șters repede ; geamul rămase gol.

.....
Am plecat. Pe ulița pustie pașii mei grăbiți smulgeau vuiete înăbușite din gangurile caselor, vechi, lipsite de lumini !

(1 9 0 7)

FLĂMÎND

Moșierul Chiriac Pascu îi ieși înainte :

— Bine, frate, nimeriși tocmai la spartul tirgului. Eu am prânzit de mult. Dar să pun să-ți faci îndată ceva.

Prietenul său, Dumitru Stupcan, răspunse, scoborîndu-se din trăsură :

— Ba să-ți cauți de treabă ! De data asta am mâncat.

Și moșierul zise :

— Cum de data asta ? Cu alte cuvinte, altă dată ai cam rămas flămînd la mine ?

În vreme ce-și dară mîna, Stupcan îi desluși :

— La tine, nu, niciodată. Răspunsul acesta e în legătură cu o întîmplare a mea din tinerețe, pe care nu o pot uita. Am să ți-o spun. Deocamdată poruncește să-mi vîre calul în grajd, căci astă-seară rămîn la tine.

Cei doi vechi prieteni intrară în casă. Și după ce musafirul își scoase mantaua de pînză ce-l ferea de colb, trecură, amîndoi, într-o odaie în care obloanele erau închise ca să nu pătrundă căldura zilei. Vorbiră despre multe și nu ieșiră din casă decît după ce băgară de seamă că se înserase, cînd trecură din dos în cerdacul ce da înspre pădurice. Și se așezară amîndoi în jilțurile de paie, care scîrțîiră supt greutatea trupurilor.

În înălțimi, cîteva stele parcă pilpiiau și parcă nu. Păduricea sta nemișcată. Deasupra, un stol de prigorii nu-și găsea odihna.

Dumitru Stupcan spuse :

— Dragă Chiriac, de cînd sînt eu, n-am văzut o priveliște mai frumoasă ca aceea de la tine. Și adăogă oftînd : Prietene, ce n-aș da să pot sta cu tine, într-o casă ca asta, pe o moșie ca a ta.

— Nimic n-ai avea de dat : stai la mine toată viața ta, și-ți îndeplinești dorința.

Stupcan întoarse capul și, prin umbra serii, privi în ochii lui Chiriac.

— Știu că vorbești din inimă, îi zise, dar... Ei, dragul meu, dacă s-ar putea face totdeauna ceea ce vrea omul.

După cîteva clipe, Chiriac apropie jilțul, întinse brațul, își apucă prietenul de după gît, apoi îi zise :

— Dar parcă era vorba să-mi spui întîmplarea ta din tinerețe.

— Bine, dragul meu, să ți-o spun ; ascultă :

...Știi că, după ce mi-am luat licența, puseseam mîna pe niște parale venite dintr-o moștenire neașteptată. Le-am tocat, o știi și asta, prin călătorii. Am văzut multe, n-am ce zice, dar că să nu rămîn pe acolo, a trebuit s-o iau frumușel înapoi spre țară. M-am întors ușurel de tot. În răstimpul acesta de vreme, pînă ce m-am însurat, noi nu ne-am văzut. În București am început să duc viața de student. Cu zăpăceala mea, nu prea mă încumetam să iau vreo slujbă. Mîncam o dată în zi și dormeam de două ori : adică și înainte și după masă. Eram cel mai fericit om din lume cînd mă chema cineva să mînc la el. Scuteam un franc și mă săturam totodată. Dar noroacele aceste se întîmplau rar. Odată, cum mă îndreptam spre birt, mă lovesc piept în piept cu Simeon, Simeon Cardu, cu care ai învățat și tu. Nu ne văzusem de ani de zile. El ajunsese bine, se însurase și luase zestre mare. Cum mă zări, îmi sări de gît și, după îmbrățișări și întrebări, urmă poftirea la masa de seară. Cum eram deprins să mînc numai o dată în zi, am luat numai o cafea neagră și m-am întors. Îmi păstram foamea pentru masa unde eram chemat, masă ce

fără îndoială avea să fie îndestulătoare. Cum am ajuns acasă, m-am culcat. Și am visat numai mâncări. Pesemne de asta am dormit nentors pînă seara la opt. La Simeon trebuia să fiu la șapte. Eram nenorocit. M-am îmbrăcat și eu cît am putut mai iute și am luat-o la goană. Cînd am ajuns, se așezaseră la masă. Și mi-a fost rușine. Le-am spus că mă oprise niște afaceri și că mîncasem. Îți poți închipui ! Făcui cunoștință cu toți, și Simeon îmi zise :

— Bine, dragă, cel puțin să ne faci plăcerea să stai cu noi.

Și mă așeză lingă nevastă-sa. Sînt împrejurări în viață care îți lasă urme neșterse. Uite, parcă văd sufrageria mare, cu pereții în lemn de stejar; parcă văd candelabru, trichelurile și farfuriile cu flori aurite ; și parcă simt privirea curtenitoare a slujnicei care aducea mîncărurile. Țin minte chiar o meteahnă a femeii acesteia ! Avea un ochi mai închis și, de cîte ori trecea pe lingă mine, parcă-mi făcea semn să scot și eu din farfurie. Cînd ajunsei eu, mîncaseră supă. Chiar atunci se pusese pe masă rasolul de pește — un șalău. Peștele care-mi place mai mult, și cu drept cuvînt. Ai băgat tu de seamă că e singurul pește care, după ce e fiert, își păstrează culoarea cea proaspătă, albă-verzuie, pe care o are cînd e viu ? Șalăul e pește de neam, dragă. Și, într-un sos de muștar ca acela, e un lucru rar. Cînd l-am văzut, am simțit un gol în stomac. Mi-am adus aminte de toți șalării pe cari îi mîncasem în viața mea de rătăcitor, pe bordul vapoarelor mari. Ce-mi făcea chinul și mai grozav era că, alături, nevasta lui Simeon da deslușiri unei prietene despre cum se gătește sosul cu muștar. În fața mea, Simeon înghița din plin și, printre îmbucături, luase din nou firul vorbirii, rupt prin venirea mea. Vorbeau despre artă, dragă, despre pictură. Văzîndu-mă că tac, vroiră să mă facă să-mi dau și eu părerea.

— Tu, care ai fost prin atîtea locuri, îmi zise Simeon, poți să-mi sprijini admirația pe care o am

pentru Wiertz. Ai fost la Bruxelles, în galeria operelor lui ?

— Cum nu, răspunsei eu și îngînai cîteva cuvinte. Prietenul meu înghiți o dată și urmă să-mi vorbească :

— Ai văzut *Răzvrătirea îngerilor* ?

— Cum nu. E una dintre cele mai îndrăznețe pînze ce mi-a fost dat să văd vreodată.

Și mai îngînai cîteva cuvinte. Dar în gîndul meu dam dracului și pe Wiertz și pe toți îngerii lui. Isprăviră de mîncat peștele, și sluga trecu iarăși pe lingă mine, și cu ochiul ei pe jumătate închis parcă mă îndemna : „Măcar din mîncarea asta scoate și dumneata”. Și în mijlocul mesei aburi o gîscă pe varză. Simții că cineva dinăuntru meu îmi răcnea : „Spune, omule, că ți-e foame, că n-ai mîncat. Uite, gîsca zboară din farfurie !” Ce e drept, într-o clipă nu rămase decît varza, din care se ridica un val de aburi, și mi se păru că tocmai acolo, sus, deasupra capului meu, din aburii mirositori se întrupează deodată gîsca albă, cu gîtul și aripile întinse spre zbor, că gîgiile spre a-și lua rămas bun de la mine și că se strecoară prin bagdadie. Și n-am mai văzut nimic.

— Nici vorbă, urmă Simeon, Wiertz e un artist genial. Mă rog, Stupcane, ce zici tu de *Napoleon în infern* ?

— A, da. Ce să zic ? De *Napoleon în infern* vorbești ? A, nici vorbă. E o mare operă. Chipurile acelor cari au ce bănui marelui omorîtor de oameni te zguduie. Nici vorbă.

Eram zăpăcit ; lihnit de foame. Mi se înclaiase limba. Nu știu ce voi mai fi îndrugat și cîtă vreme trecuse, cînd deodată îmi gîdili nările mirosul unei fripturi. Întorc la dreapta capul, și văd minușitele albe ale gazdei împărțind un purcel fript. Tu nu știi gustul purcelului fript. Degeaba, nu-l știi ! Poate știi pe al purcelului din care ai mîncat, asta-i altăceva, dar pe al purcelului din care nu ți-a fost dat să mănînci nu-l știi, n-ai avut fericirea să-l știi. Privind la ceilalți, îmi adusei aminte ca prin farmec

de chinurile ce le mai simțisem odată, într-un internat, după ce citisem descrierile din *Odiseea* a meselor cu vițeii și berbeci fripți, a ospăturilor cu vinurile groase de pe coastele Greciei fericite din acele vremuri. Mă rugam în gând lui Dumnezeu să dea purcelul mai repede gata, să se sfârșească odată cu suferința mea. Aș! Își virise coada Wiertz. Vorbind despre dînsul, se înghițea mai rar. Firește, vrînd-nevrînd, trebuia să-mi dau părerea asupra operelor lui. În sfîrșit, sosi prăjitura. Deodată, fără să mă aștept, nevasta lui Simeon taie o felie, dar, știi, o felie mare, din prăjitură și mi-o întinde.

— Oricît ai fi de sătul, îmi zise, prăjitura se poate mânca, și n-ai să mi-o înapoiezi.

Cred și eu! Cum de nu-i trecuse prin minte să facă astfel și cu purcelul?! Eu mă așternui pe mincat. Să crezi, nu simțeam gustul prăjiturii; știu atîta că era ceva bun și că în sfîrșit mîncam și eu. Dar Simeon nu mă lăsa în pace:

— Stupcane, în fund, deasupra ușii, e un tablou care...

— Nu e nici un tablou în fund, răspunsei eu, deznădăjduit că nu pot mânca în liniște.

— Cum nu, este unul: *Grecii... Grecii...*

Atunci, cu coada ochiului am zărit cum nevastă-sa îi făcu semn să mă lase în pace. Femeile pătrund mai repede unele taine, ca noi. Din înfățișarea mea, nevastă-sa ghicise că sufeream. Tăcură cu toții, iar eu primii trei felii, una după alta. Nu mai vorbi nimeni, nici un cuvînt, pînă la sfîrșit. Fără îndoială, mă priveau. Dar ce-mi păsa mie? Mîncam, acesta era lucrul de căpetenie. N-o să uit niciodată împlinirea asta!

Chiriac rîse toată vremea cît povestise prietenul său.

Noaptea se apropia repede. În vreme ce jos întinericul îneca totul, cerul se lumina în sclipirea miilor de stele. Prigoriile se liniștiră în frunzișul păduriceii.

O slujnică deschise ușa și spuse:

— Poftim la masă.

— Tocmai acum mă gîndeam că întirziasem cu masa, zise Chiriac. Povestirea ta, Dumitre, mi-a făcut o foame de lup. Haidem să mîncăm.

Cei doi prieteni se sculară și porniră ținîndu-se de mijloc. La ușa sufrageriei, Stupcan se opri și spuse:

— Pentru că mergem la masă, dă-mi voie să-ți fac o întrebare: dragul meu, știi care e cel mai prost pictor din lume?

— Wiertz, răspunse Chiriac rîzînd.

— Așa. Vra să zică, sîntem de aceeași părere. E Wiertz. Să nu mai fie vorbă pe urmă. Putem mânca liniștiți. Apoi adăogă supărat: N-o să-i iert cît voi trăi ticălosului că a făcut două pînze proaste: *Răzvrătirea îngerilor și Napoleon în infern!*

(1907)

LOCUL TAINIC

Lui I. Dragoslav

Nici nu mă scoborîsem bine din docar, și slujnica îmi întinse scrisoarea ta. Am citit-o îndată, dorind să știu unde ești. Mi-am deshămat calul, obiceiul meu, și iată-mă-s lîngă masă, la lumina lămpii, să-ți răspund. Mă întrebi cum îmi trec vremea? Uritul mă gonește dintr-un loc într-altul. Și în fiecare seară cînd mă-ntorc, mă trezesc mai singur, mai de prisos în casa aceasta, în care, lucru ciudat, s-ar părea că sufletul sînt eu. Viața mea e aceeași. Lucruri însemnate nu încap în ea. Veșnic îndoieli și păreri de rău. Ce să-ți scriu? Să-ți povestesc doar preumblarea mea de astăzi.

Ieșisem din sat. Făcusem cîteva ceasuri într-una fără să odihnesc de fel calul. Soarele apunea. Mă hotării să mă opresc puțin, supt umbra largă a celor doi stejari de pe malul rîului ce curgea în stînga mea. Am lăsat drumul și am luat-o de-a dreptul pînă acolo. Am deshămat calul, l-am priponit, să pască, apoi m-am întins pe învălișul moale al pămîntului, ca pe o saltea de puf. Nici nu mă așezai bine, cînd auzii un foșnet în iarba. M-am ridicat. De-abia acum băgam de seamă că, mai încolo, sta jos, cu spatele la mine, o fetișcană. Păzea un ied ce smulgea din iarba fragedă. Fata părea că nu mă simțise. Am căutat să intru în vorbă :

— Fată hăi, nu mi-oi găsi beleaua cu cineva c-am dat calul în iarba?

Îmi răspunse fără să se întoarcă :

— De ce n-ai întrebat mai înainte de a-l deshăma?

Pesemne n-avea gust de vorbă. Eu nu mă lăsai :

— Cum se cheamă satul ista, fetico?

După cîteva clipe, fata răspunse pe după umăr :

— Da' 'mneata umbli în bobote? *Neștiuții* îi zice.

— Îți bați joc de oameni, răspunsei supărat. Și am adăogat încet, pentru mine : A dracului fată!

Ea întoarse capul, mă privi, apoi începu să rîdă. Avea părul bălai, ochii mari, albaștri, gura mică, dinții albi, strălucitori, strînși unii lîngă alții. După ce mă lăsă puțin să o privesc, îmi întoarse iarăși spatele și-mi vorbi :

— Numai vîntul își bate joc de oameni, domnișorule!

— Vîntul, de ce?

— Pentru că fură vorbele de pe buzele unuia și le duce la urechea celuiilalt.

Mă auzise, hoțoaica.

Tăcurăm amîndoi. Căzui pe gînduri.

Fata asta îmi reamîntea toată copilăria mea. Risul, vorbele ei le cunoșteam. Le auzisem la fetele din satul nostru, cînd întîrziam și eu în luncile de pe malul Dîmboviței.

Cum mă gîndeam astfel, auzii niște pași. M-am întors ; pe lîngă mal trecea, sprintenă, o fată. Nu mult în urmă, trecu și un flăcău zdravăn, cu o greblă pe umăr. Băietanul părea că se grăbește.

— Acea-i fata notarului de la noi din sat, îmi spuse, fără să întreb, fetișcana cu iedul. Și urmă să-mi destăinuie : El îi bădița Vasile. Se duce după lelița Catrina.

Apoi întinse mîna, prinse iedul, îl trase și-l luă de după gît, plecă pe umăr capul și adăogă cu glas ușor :

— Satul zice că s-au dat amîndoi în dragoste. Pe urmă, îmi arătă : Se întîlnesc acolo, în pădure.

M-am uitat. Nu departe, la o cotitură a râului, se înalța, deodată, un amestec sălbatec de ierburi, tufani și copaci. Pe adâncul rumen al cerului, desigur întunecat se deslusea cu o frumusețe rară.

Privind într-acolo, îmi adusei aminte că la capătul satului meu, lângă un cot al Dîmboviței, era o pădurice ca aceasta. Pe margini, ierburile creșteau înalte, dese ca peria; copăcei încărcați de porumbrele o înconjurau ca un gard. Mesteacăanii își aveau deasupra ramurile încleștate, ca și cum s-ar fi îmbrățișat. Iar vîntul ducea pînă departe, de la dînsa, miros de buruieni sălbatice.

Și de-abia acum îmi dau seama că în păduricea aceea nu călcasem niciodată. Nu cred să fi rămas pătatică dimprejurul satului meu pe care să nu fi rătăcit. Și acolo n-am călcat!

Mă oprea frica de clocotul mai puternic al apei la cot? Mă înspăimînta desimea aproape de nepătruns? Ce s-o fi petrecut acolo, între mănunchiul de copaci? Desigur acela a rămas pentru mine un loc tainic.

Fetișcana se ridică deodată, alergă lângă mine, se puse în genunchi și-mi arătă repede:

— Vezi-i? Au intrat amîndoi în luncă.

Apoi vroi să plece. Atunci, fără voia mea, am întins brațul, am cuprins-o pe după gît și am sărutat-o. Dînsa nu s-a împotrivit, dar în clipa aceea de îmbinare a buzelor mi s-a părut că mă zăresc în ochii ei. Și mi s-a părut că-s altul, îmbătrînit, schimbat. Mi-am dezlipit gura de buzele tinere; iar fata a fugit iute la locul ei.

Departe, cei doi îndrăgostiți se pierdeau între copaci.

Am mai stat puțin, tulburat, și-am plecat...

Ei! am iubit și eu cîndva o fată din satul nostru. Și nu i-am spus-o niciodată; știam că-și dase inima altuia. Cu toate acestea, fata aceea a fost singura și marea mea dragoste.

Sfîrșesc puindu-ți întrebarea care în clipa aceasta îmi răscolește sufletul:

Oare nu s-or fi întîlnit și ei tocmai acolo, acolo, în locul tainic, unde n-am călcat niciodată în viața mea? Dar tu o să-mi poți răspunde ca să-mi împaci sufletul?

(1907)

OCHIUL LUI TURCULEȚ

Prietenul mă dojeni :

— Pentru ce stai de o bucată de vreme atît de posomorît ?

Nu mă simțeam tocmai bine ; i-am răspuns :

— Sînt cam bolnav.

— Mofturi ! Ți-a intrat în cap, ca la babe, că ești bolnav, și-o ții morțiș. Privește frumusețea dimprejurul tău și-o să vezi cum te însănătoșezi. Ești doar poet !

Intram cu trăsura printre lanuri de rapiță ; un vînt ușor legăna floarea galbenă, aurită în revărsarea celor dintăi raze ale soarelui. Pe margini, în zări, pădurile rămîneau în urmă, albăstrii, păreau că lunecă una după alta, pe fața cerului, ca niște nori. Cîte un ciocîrlan se ridica deodată, din fața calului, și zbura pe o parte, ciripind ascuțit.

Priveliștea îmi întări puțin sufletul.

— Ei, și ce ai ? mă întrebă batjocoritor prietenul.

— Mă cam doare capul.

Prietenul ridică puțin sprincenele, zîmbi în colțul buzelor și suspină prelung.

— Ei, dragul meu, zise dînsul, ce păcat că nu se poate înlocui și capul, ca ochiul lui Gavrilă Turculeț !

Îi cunoșteam de mult meșteșugul de povestitor. „Întîmplarea cu ochiul lui Turculeț trebuie să aibă hazul ei”, mi-am zis, și l-am rugat să mi-o spuie.

Ce-o să-ți povestesc, începu prietenul, s-a petrecut acum vreo trei ani. Eram, ca și acum, doctor de plasă la Urziceni, în apropiere de București. Am fost totdeauna atras de capitală, ca fluturii de flacăra lumînării. Îți cam pîrlești din cînd în cînd aripile, nu-i vorbă, dar, cînd nu poți zbura, Bucureștiul îți dă mijlocul să te tîrîi, și tot e bine. Eram, după cum ți-am spus, doctor de plasă. Foarte iubit de țărani, făceam și pe duhovnicul, în ciuda popii. Le iertam păcatele pe-un cap, fără de parale, bineînțeles. Așa, nu m-am mirat de loc cînd, într-o bună dimineată, m-am pomenit cu Turculeț că vine să-mi vorbească. Dar întăi să ți-l descriu. Închipuie-ți un băietan încă o dată mai înalt și mai gros ca mine, bălan, cu niște buze carnoase, cu fața rotundă, ce, dimpreună cu părul cîrlionțat, ieșea de supt pălăria mare, purtată pe ceafă, ca o floarea-soarelui. Ținea totdeauna mîna dreaptă afundată în chimir, gata să plătască. Ș-avea un mers neobișnuit : cînd călca, se ferea parcă să nu desfunde pămîntul. După cum ți-am spus, numai ce-mi răsare namila asta de om înaintea mea, în cerdac.

— Ce mai veste, Turculeț ? îl întreb.

— Bună, sărut mîna.

— Ce e ?

— M-aș însura, coane...

Îmi spunea vorbele acestea ca și cînd aș fi putut să-l opresc de la isprava ce-și pusese în gînd.

— Bine, Turculeț ; și pe cine iei ?

— Pe Zamfira.

— Lui Săftoiu ?

— Lui !

— Ehe ! Halal de tine ! am adăogat.

Fata era cea mai bogată de prin părțile acelea. Fată de mocan cu cîteva mii de oi, ce crezi !

Flăcăul se înfierbîntase :

— Îmi dă și zestre mare. Îmi dă casele din deal, o vie, două perechi de boi, o vacă și, pe deasupra, trei sute de oi. Îmi dă zestre bună. Nu-i vorbă,

urmă el mai afundându-și mâna în chimir, parale am și eu, dar tot nu strică să ai mai multe.

Până aici flăcăul îmi vorbise înfocat. Numai ce-l văd însă că pune capul în pământ și începe mai domol :

— Mocanul, tat-său, mă vrea, că știe că-s om de treabă, om cu stare. Fata parc-ar face nazuri. Că ea, ce-i drept, are de toate. Că nu-i lipsește nimic. De asta nu pot zice.

— Ei, și ție ce-ți lipsește ?

Flăcăul nu-mi răspunse de-a dreptul.

— Ei nu-i lipsește nimic, îi întreagă. Da' eu, dă, știi, sînt cam beteag.

Și se scărpină în cap.

De-albia acum îl înțelesei. Am uitat să-ți spun ce era mai însemnat : bietul Turculeț se împunsese c-un țăpoi și pierduse un ochi, după ce stase o mulțime de vreme în spital. La drept vorbind, lucrul acesta nu prea strica unui băietan atît de frumos ca dînsul. Dar pesemne fata era năzuroasă.

— Bine, Turculeț, dacă nu te ia cum ești, nu te iubește, mă.

— Ba m-o fi iubind dînsa, decît, dă, m-o fi vrînd întreg.

— Ce e de făcut atunci ? îl întreb eu.

El își luă aer în piept, semn că avea să povestească ceva :

— Păi, de asta am venit și eu, coane Iorgule. Că aseară stam, știi, la un pahar de vin cu Năstase Militaru, și, din una-n alta, vine vorba și despre fată. Și el numai ce-mi zice : „Tii ! da' prost ești, măi Gavrilă !” „De ce, mă ?” „Păi fiindcă ai parale și nici măcar un ochi nu poți să-ți pui, mă !” Eu am rămas cu gura căscată ; da' el mi-a mai zis : „Bine, mă, boierul nostru are un ochi pus, și vede ca mine și ca tine”. „Ce spui, bre ? !” „Să n-ajung pînă miine, mă, dacă mint !” Și m-a trimis la 'mneatale, că zice că 'mneatale trebuie să știi unde se pun ochii la oameni. Eu dau pentru lucrul ăsta patru poli în cap, de face trebuință.

Proprietarul, era adevărat, avea un ochi de sticlă.

La urma urmei, de ce nu și-ar fi pus și Turculeț al meu ?

Tot aveam să mă duc a doua zi în oraș ; i-am spus :

— Bine, Turculeț băiete, să-ți punem și ochiul, dacă vrei tu. Miine dis-de-dimineață să fii la mine, să mergem.

A doua zi către prînz eram pe ulițele Bucureștiului, cu Turculeț după mine. Eu, cam stingherit, o luasem cu cîțiva pași mai înainte.

Turculeț venea în urmă, cu pălăria lui cea mare cît o roată de car, cu cizmele înalte, de iuft, în ale căror crețuri aducea aninate cîteva paie tocmai din Urziceni.

Am ajuns și am intrat în prăvălie. Turculeț al meu și-a scos pălăria, s-a plecat la ușă să nu se lovească, a venit pînă în mijlocul prăvăliei și, cînd a răsuflat o dată, a făcut vînt la niște hîrtii de pe un raft, trimițîndu-le să zboare pînă jos.

Cîteva cucoane ce erau înăuntru se făcură nevăzute.

M-am îndreptat către stăpîn, un neamț gros cu ochelari, pe care-l cunoșteam, și i-am spus să-i puie băiatului un ochi.

Turculeț se apropie și adăogă sfătuitor :

— Da' vezi 'mneatale, să se lovească bine cu ăst' de-l am.

Neamțul zîmbi, îl luă prietenește de mijloc și-l duse la fereastră, să-i vadă culoarea. Apoi căută în sertare, prin cutii, și așeză flăcăul pe un scaun. În scurt, treaba era făcută. După ce sfîrși, luă pe băietan de mîna și-l duse în fața oglinzii.

Turculeț rămase o clipă cu gura căscată, apoi fața i se luminează de un zîmbet ce părea că-i izvorăște din ochi, din gură, din fiecare pîrticică a obrazului, și izbucni deodată într-un hohot scurt și puternic de rîs. Pe urmă se lovi cu mîna după ceafă și se întoarse către mine :

— E ochiul meu, și pace ! Și cum nu putea să-și curme mirarea, adăogă, ca pentru dînsul : Halal !

Cînd a văzut că trebuia să plătească mai puțin decît bănuia, nu-i venea să creadă. A stat cităva vreme cu mîna în chimir, să vadă, n-o să-i mai ceară ceva ? Cînd a înțeles că lucrul e hotărit, spuse neamțului din toată inima :

— Mulțămim !

Și am plecat.

La han, cînd să ne suim în trăsură, l-am întreat :

— Ei, cum îți vine ?

Turculeț se uită primprejuri cu băgare de seamă, apoi se apropie de mine și-mi spuse în mare taină :

— Îmi vine *ghine*, da' parcă tot nu văd așa de limpede !...

În sat vestea s-a împrăștiat ca fulgerul. Toți îl suceau și-l învirteau. Seara s-a și pus la cale logodna cu fata mocanului.

A doua zi de dimineață beam cafeaua. Deodată mă pomenesc cu mama lui Turculeț. „Vine să-mi mulțumească”, mi-am zis. Bătrîna se opri în ușă, își puse mîna la bărbie, plecă pe umăr capul și îmi spuse cu glasul amărît :

— Barem nu-l lăsași, coane Iorgule, să-și tragă băiatul sortii. Acu o să ni-l ia la oaste, și ce mă fac eu ? !...

— Ți-e mai bine ? mă întrebă, zîmbind, prietenul, după ce sfîrși.

I-am răspuns rîzînd încă :

— Mare doctor ești, coane Iorgule !

Mă vindecase !

(1 9 0 7)

LA MOARTE

Cei doi vînători se întorceau osteniți, cu pălăriile pe ceafă, cu hainele desfăcute la piept ; cîinii rămăseseră în urmă, vlăguiti, cu limbile scoase, cu picioarele însîngerate de păiușul miriștilor, pe întinsul cărora alergaseră o dimineață întregă. Vînătorii mîncaseră în fugă, pe colțul unui șervet, friptura rece și pînea stropită de sîngele unei prepelețe, și acuma se gîndeau la un loc de odihnă. În stînga se întindeau, în bătaia soarelui, miriștile strălucitoare, ca și cum ar fi fost acoperite cu un colb de aur ; în dreapta curgea Argeșul, pe al căruia mal se ridica o pădurice, care cotea o dată cu riul și se pierdea în departe.

— Să mergem acolo, zise unul.

Și o luară de-a dreptul, urmați de cîinii cari călcau ferit pe spinărișul mărunț al cîmpului, ca și cum ar fi mers pe jăratec. În marginea păduriceii, chiar pe mal, supt ramurile dese ale unor mesteacănii, se desluși îndată o șandramă de scînduri. Vînătorii se apropiară ; un băiețaș cu pantalonii suflecați mai sus de genunchi, cu capul gol, cu mîinile la spate, încordat pe picioarele desfăcute, subțiri și pîrlite de soare, îi aștepta.

— Ce e aici, măi picioarele ? întrebă cel mai în vîrstă.

Băiețașul clipi din gene și le aruncă o privire atît de repede, încît vînătorilor li se părură că din cei doi ochi sclipitori zburară ceva, ca două gîze, către dinșii. O dată cu privirea, dete și răspunsul :

— Zalhanaua.

— Zalhanaua ? Și cine taie vitele ?

Băiețașul se clătină pe picioare și clipi iarăși :

— Eu.

Celalt vînător se minie :

— Ia ascultă, nu umbra cu minciuni, că-ți rup urechile !

Băiețașul se încredință pesemne că cel ce se răstise nu glumea. De data asta spuse adevărul :

— Neica Vasile taie vitele.

— Dar unde-i neică-tău Vasile ?

Piciul ar fi voit să croiască iar o minciună, dar se vede că îi zbirnîiau încă în ureche vorbele de adinioarea ; își luă de seamă și dete deslușiri :

— Păi, trebuie să vie și dînsul acuma, că o să taie vițelul cela din ocol.

Vînătorii trecură pe lîngă băiețașul ce-i măsura din cap pînă-n picioare, o luară pe supt copaci și, cînd zăriră ocolul, se îndreptară într-acolo. În mijlocul îngrăditurii sta, sub dogoreala soarelui de amiază, un vițel. Cînd simți că cineva îl privește, întoarse încet capul, cu botul umed, cu cele două cornițe de-abia răsărite, și se uită cu ochii lui mari, blînzi și limpezi.

Vînătorii îl priviră puțin, apoi se duseră supt un meșteacăn mai lîngă malul apei, își scoaseră puștile, torbele, patrontașele¹, și se întinseră jos. Cîinii se așezară și ei alături ; unul își puse capul pe o torbă, închise ochii și adormi cu botul între penele prepelițelor împușcate.

Supt umbra deasă, rîul curgea întunecat. Ici și colo, cîte un gol din frunziș arunca un ochi de lumină deasupra apei. Și în amiază fierbinte, cînd nu se aude nici un zbor, nici un ciripit, clipocitul undelor se deslușea ușor ca un răsuflet.

Vînătorul cel mai în vîrstă începu să vorbească :

— Grozavă milă îmi fac bieteile vite care-și așteaptă moartea.

— Eu cred, răspunse celalt, că ele nu sufăr decît în clipa cînd le viră cuțitul, și atîta tot.

— Te-nșeli, răspunse bătrînul, animalele au o presimțire puternică. Lucrul acesta ți-l spun în deplină cunoștință a unor întîmplări petrecute multă vreme supt ochii mei.

Bătrînul scoase tabacherea, răsuci o țigară, apoi urmă :

— Mă mutasem, or fi cîțiva ani, pe o uliță lăturalnică a orașului. Mă bucurasem de liniștea ce-mi surîdea într-un loc depărtat ca acela, într-o mahala în care companiile străine nu găsiseră trebuință să întindă șinele pentru tramvai, iar automobilele n-aveau ce căuta printre casele mici, ascunse de copaci, prin gropile pline de apa ce rămînea de la o ploaie la alta. Pentru mine, care mă duc la cafea din an în Paști, care nu prea iubesc nici teatrul, nici acțiunile, ulița Vieții, așa se chema ulița, era însăși viața. Foarte bine. M-am mutat, și-n cea dintîi zi nici nu mi-am așezat decît patul, ca să pot gusta pe deplin liniștea atît de dorită. Care nu-mi fu mirarea cînd, după cîteva ceasuri, zbieretele unei întregi turme de oi, cu miei după dînsa, și apoi ale unei alteia, și încă ale uneia, îmi spulberă pe rînd nădejdea. Mă întrebam, ce o fi căutînd atîtea oi pe acolo ? Iar noaptea, întreaga noapte, n-am putut închide ochii de tropotul tamaslicurilor¹ de vite, de strigătele văcarilor, de loviturile ghioagelor aruncate cu furie. Se-nțelege, cum m-am sculat, am căutat să întreb, să mă deslușesc. Ce-am aflat ? Ulița mea era una dintre acele care încheia drumul hotărit prin care trebuiau să treacă, spre zalhana, toate vitele de tăiat aduse din cealaltă parte a țîrgului. Eram prăpădit ! Dar plătisem chiria înainte, și dacă pentru mine lucrul ăsta era totul, pentru alții ar fi fost doar un prilej de rîs. A trebuit să stau acolo, prietene, să mă înfund în fundul unei odăi lăturalnice ori de cîte ori vroiam să citesc ceva ; să tresar în fiecare noapte de strigătele săl-

¹ Patrontaș — cartușieră.

¹ Tamaslic — cireadă.

batice ale văcarilor, cari parcă-mi făceau în ciudă. Și am văzut, un an întreg, cum se duc la moarte bietele vite nevinovate. Le priveam aproape zilnic, căci le ducea și ziua când era nevoie. Împrejurările m-au dus și la zalhana chiar. Și am băgat de seamă că toate au presimțirea morții ce li se pregătește. E altăceva, dragul meu, să iei pușca la ochi, să tragi un foc în pasărea care, stîrmită de cine, n-are decît vremea să întindă aripile și să se înalțe într-un singur filfiit. Vinătorul bun n-are nimic ce să-și bănuiască. El are înăscut simțul acela care îndreaptă ochiul și-i trimite privirea o dată cu glonțul, de lovește fără greș. De aceea, niciodată n-am umblat cu cîrpaci ce chinuiesc pasările, lăsîndu-le pierdute, zile întregi, prin miriști, ca să le mănînce furnicile de vii. Aceia nu se deosebesc de văcarii ce-și rup ghioagele pe spatele bietului bou ce nu vrea să intre la moarte. Faptul însuși al morții nu m-a înspăimîntat niciodată, nici nu mi-a zdruncinat sufletul; mijloacele prin care ajungi să omori și vremea care o pui ca să îndeplinești acest lucru îți pot da numai cutremurul sufletesc. La om, frica o poți vedea mai ușor: în schimbarea feței ce însoțește umilirea ceea a trupului, care se zbîrcește în tremur și care tresaltă în tipătul ce scapă ascuțit din gîtul strîns de groază. La animale, aproape întotdeauna, frica o cunoști mai mult din ochi. Și niciodată ochiul omenesc nu va putea arăta, cred, atîta groază cît va cuprinde acela al unui animal care presimte primejdia. În ochii ceia mari și atît de frumoși ai boilor, frica se zărește ca ceva tulbure ce înecă privirea, apoi, după clipitul genei, îl lasă iarăși curat, sticlos, încremenind pleoapele, și iarăși izvorăște din adînc ceata, și clipitul genei lungi și arcate pierе repede, ca și cum ar vrea să alunge o vedenie, răsărită deodată din pămînt. Atunci boul se oprește, iar văcarii lovesc cu ghioagele, și el pornește amețit înainte... Dar niciodată n-am văzut presimțirea morții și groaza mai adîncă, la un animal, ca în împrejurarea următoare. Într-o dimineață de toamnă porneam la vînătoare. O ne-

gură groasă se lăsase umedă, ca o pînză, peste tot. Nu zăream decît la cîtiva pași înainte; mă înăbușeam, iar picioarele îmi lunecau pe mîzga uliței. Mă gîndeam să mă întorc, cînd pe lîngă mine trecu un țaran care ducea de funie un bou; un băiețaș, copilul țaranului, venea mai în urmă, așternînd la fiecare pas, cu iușca ce ținea în mînă, cîte o lovitură pe spatele bouului ce nu prea vroia să meargă. Mă uitam după ei — îl duceau să-l taie. Deodată boul se opri. Degeaba îl lovea băiețașul cu iușca, degeaba trăgea țaranul de funie. Boul își încordase gîtul și, cu capul în piept, se pironise locului. M-am apropiat de ei.

„Haram năvălit”, îmi spuse țaranul.

Și, deznădăjduit, își scoase cureaua lată de la brîu și, cum sînt toți la furie, începu să-l lovească peste cap, peste ochi, unde nemerea. Atunci boul închise ochii, se lăsă în genunchi, apoi întinse gîtul și scoase un răget adînc, înspăimîntător de dureros. „Năravul” lui era presimțirea morții. Țaranul îi mai dete cîteva picioare, băiatul găsi undeva un par, loviturile curgeau, boul se sculă și, amețit, porni înainte. Rămăsesem împietrit, nici măcar nu avusesem puterea să-i opresc ca să-l mai bată. Și am stat de m-am uitat cum se ștergeau în ceață cîteșitrei: trupul greoi și îndurerat al bouului, țaranul pe care nevoile poate că-l mînau să-și vînză sprijinul, copilul care la fiecare pas așternea cîte o lovitură pe spatele vitei lîngă care crescuse, cu care se jucase, serile, cînd se întorceau de la cîmp.

Vinătorul tăcu. Apoi, după cîteva clipe, un glas puternic se auzi strigînd la băiat:

— Mă, Niță, adă vițelul!

Vinătorii se sculară, își petrecură pe după umeri puștile și torbele, se încinseră cu patronașele, șuierară cîinii și porniră în zalhana. Intrară înăuntru și se duseră pe podișca întinsă, cu scîndurile rărîte, deasupra apei. Băiețașul aduse vițelul de funie. Vițelul se opri domol, cu ochii mari, peste

care parcă se aşternuse ceva pe care clipitul pleoapelor vroia să-l şteargă.

Casapul se puse drept în faţa viţelului, îi luă capul în mâni, ca şi cum ar fi vrut să-l privească bine, apoi scoase repede junghiul din teaca de lemn ce o avea în brâu şi, cu o sclipire ca de fulger, îl înfipse între corniţele de-abia răsărite.

Vinătorii nu avuseseră vremea să vadă decît rostogolirea moale a viţelului.

Şi pe cînd băieţuşul se lăsă pe virful picioarelor să privească ţintă la tresăririle uşoare ale trupului, dinşii plecară repede.

(1907)

BOLNAVII

Lui D. Nanu

Ioan Bughea, ciobanul, venea nepăsător, cu sarica pe umeri, cu ghioaga în mîna dreaptă, iar în stînga c-o sidilă¹ în care aducea un caş pentru cumătru-său, popa Eftimie.

Bughea se scobora arareori din munte, ş-atunci sta o zi încheiată în sat, de se mai lua cu oamenii.

În dreptul primăriei se opri. În ogradă se adunaseră o mulţime de oameni : moşnegi, femei cu copii în braţe, flăcăi ; stăteau pîlcuri-pîlcuri şi vorbeau. Vreo cîţiva se aşezară pe laviţe.

Bughea îşi rupse din drum şi veni dintr-o întinsoare între băietani.

— Da' ce v-aţi adunat, mă, că doar nu-s acum sorţii ? le zise el.

Unul dintre flăcăi îi dădu, în glumă, un pumn în umăr şi-i răspunse :

— Trece *doftorul*, Bugheo, prin plasă.

Ciobanul rămase o clipă locului, mirat, apoi începu să rîdă. Toţi întoarseră capetele spre el. Atunci el îi întrebă :

— Bine, mă, şi dacă trece doftorul, îi ieşiţi înainte ca la împăratul ?

— Eu am venit cu mămuca, spuse un flăcău.

— Eu mi-am adus pe soru-mea, spuse un altul, că se topeşte aşa, din picioare, ca ceara.

¹ *Sidilă* — sac mic, cu ţesătura rară, în care se pune brînză la scurs.

Ciobanul începu iar :

— Ghine, da' mătuşa Casandra nu-i în sat? Adică voi credeţi că doftoru vostru e mai ceva ca dînsa?

— Ştie, ştie, bădiţă, îi răspunse o fată care sta mai la o parte, ştie, că pe tătuşa el l-o vindecat.

— Tacă-ţi gura, fă! Nu ştie nimica. Dacă ți-o fi scris să mori, apoi mori cu zece ca el. Fa, tătine-tău s-o îndreptat c-o avut zile. Ştii tu? Apoi iaca așa! O avut zile.

Bughea își împinse căciula pe ceafă, puse sidila pe-o laviţă, se așeză și el jos și se uită împrejurul lui, căci se strînseseră cu toții.

El o ținea pe-a lui :

— Da' pe a Ruxandii de ce nu l-o vindecat?

Un moșneag bunduc, cu două tufe mari de păr alb ieșite de supt căciulă, deasupra urechilor, se virî printre oameni până lângă cioban, își puse mînila subsuoară, apoi se amestecă și dînsul în vorbă :

— Da ; de ce nu l-o îndreptat ?

— Păi nici el nu-i Dumnezeu, zise o femeie ce ținea un copilaș cu ochiul umflat.

Bughea parcă se înfurie :

— Nu l-o îndreptat, că merge în bobote : cînd e omul voinic, se rătoiește, că știe el că firea lui îl scapă ; cînd e slab, ia-l de unde nu-i, nici nu vine să vadă măcar pe cel ce trage de moarte. Că doar mi ți-l cunosc eu ! Apoi întoarse capul către o bătrînă, strînsă mototol în pragul ușii, și o întrebă : Ce ai, mătușă Vasilcă ?

Bătrîna deschise ochii, parcă își aminti de ceva, se luă cu mînila de cap și începu să și-l poarte într-o parte și-ntr-alta :

— Capul, măi băiete, capul mă omoară. Apoi dădu drumul povestii, pe care-o spunea la toți ce-o întrebau : Și, să vezi, mă ține de la Sîn Petru. M-o apucat așa deodată, m-o fulgerat pin ochi, și de-atunci într-una mă taie înăuntru... Gemu de cîteva ori și adăogă : Am venit să-mi deie ceva doftorul, c-o fi știind el ce am.

Ciobanul lovi cu mîna în vînt, ca și cum s-ar fi apărât de-o muscă, se gîndi puțin, zîmbi, și-apoi se-ntoarse către flăcăi :

— Cînd vine doftoru ?

— Apoi trebuie să pice acuma.

Bughea se sculă în picioare, își scoase pieptul în afară și le spuse :

— Măi, mă vedeți voi pe mine? Sînt eu om voinic, ori nu?... Hai, cine s-o lupta cu mine și m-o doborî, îi dau cașul.

Flăcăii tăcură.

— Ei, urmă el, dacă m-oi preface bolnav, eu zic că doftoru mă crede.

— Îra ! făcu unul.

— Ghine ! Iacă, eu las cașul ici, și-al tău să fie, măi firtate, dacă n-o zice doftoru că-s bolnav.

Nici nu isprăvi bine vorba, și din depărtare se auzi clopoțelii unei trăsuri.

— Vine, vine, spuseră cîteva.

Peste puțin se opri trăsura. Dintr-însa sări jos un om scurt, plînuț, cu mustățile rase, cu gura ieșită, ca un bot, înainte ; de-a lungul urechilor cu favoriți încărunțiți și scurți. Purta pălărie neagră, înaltă, redingotă lungă, și în mînă ducea o lădiță, pe care-o ținea de-un mîner. Umbla iute-iute, cu pași mărunți, se întorcea la dreapta și la stînga, parcă îl apucase ametelele, și întreba pe toți : „Unde-i primarele, unde-i primarele?” până ce intră în primărie.

Ciobanul se sculă în picioare și spuse :

— Parcă-i un *momîțoi*.

Flăcăii riseră.

Peste cîteva clipe notarul ieși în ușă de strigă :

— Să vie bolnavii încoace !

Din pîlcuri se rupse o mulțime, ca să se ducă. Bughea se sculă și el ; cîteva flăcăi intrară cu dînsul înăuntru, iar alții rămaseră în sală, la ușă.

Femeile se înșirară lângă părătele din stînga, bărbații lângă cel din dreapta ; în mijloc, la o masă, doctorul, primarul și notarul.

Notarul îi chemă pe rînd, mai întîi pe femeile cu copii.

Doctorul le vorbea repede ; de-abia îi prindeau cuvintele :

— Unde-l doare, unde, unde ?

Cînd îi arăta, împreuna palmele :

— Aha ! bine, bine !

Apoi se pleca, se răsucea, punea urechea la pieptul și la spatele copilului, și toată vremea cît asculta, ținea ochii închiși ; iar cînd ridica în sus capul, îi deschidea, clipea des, ca și cînd i-ar fi intrat într-înșii colb.

După ce sfîrșea, se repezea la lădiță, scotea cîte un praf, îl învălea în hîrtie de țigară și i-l băga bolnavului, cu de-a sila, pe gît.

— Înghite, înghite, năucule ! Dă-i apă, așa, dă-i apă !

Cîteodată se spărgea hîrtia și amăreala se împărăștia în gura copilului, care începea să urle, de nu se mai auzea nici în cer, nici pe pămînt.

Ciobanul se uita întins la doctor.

Cînd sfîrși cu copiii, căută, în odaia de alături, cîteva femei ; după ce plecară acestea, veni rîndul bărbaților ; apoi, cînd sfîrși și cu aceștia, se ridică, la urmă, și ciobanul, să vie. Pășea bleg, cu capul în jos. Lîngă ușă flăcăii se îmbrînceau unii pe alții.

Doctorul se uită ; își răsturnă capul pe spate, ca să poată vedea fața lui Bughea. Se minună :

— Mare namilă de om ! spuse primarului. Apoi se întoarse către cioban : Da' tu ce ai ?

Bughea își muie glasul, rătăci mîna peste trup, voi parcă să arate la cap, apoi își luă de seamă, duse mîna în partea dreaptă, în deșert :

— Mă doare strașnic ici, tare mă doare, domnule doftor. De-aghe merg.

Doctorul se dete mai înapoi, să-l poată privi bine, apoi clipi și-i spuse :

— Se poate, se poate. Nu mă uit eu că ești cît un munte.

Pe urmă îl pipăi pe supt cămașă ; îl întinse pe-o bancă, îl ciocăni și-i zise :

— Te taie așa din cînd în cînd. Ori parcă te împunge. Ha ?

Bughea îngăimă :

— Da, așa, chiar așa, domnule doftor.

— Ești bolnăv de mai, băiete, de mai. Dar pentru asta n-am doctorii cu mine. Trebuie să-ți iei de la țîrg. Ai cu ce ? Să-ți dau o însemnare.

— Dați-mi, că eu și mîni mă răped până la Cheatra.

Doctorul luă un creion și începu să scrie, ca și cum ar fi împuns hîrtia. Flăcăii rîdeau înfundat. Bughea se plecă peste umărul doctorului, și după ce acesta sfîrși de scris, ce-i veni să facă din gură așa, ca atunci cînd vrei să sparii un copil : „Chhîu ! !” Doctorul tresări și-l întrebă :

— Ce ai, ce te-a apucat ?

Bughea luă repede însemnarea de pe masă, iar flăcăii începură să ridă cu hohot. Primarul țipă la ei.

Dar doctorul se înfuriase :

— Ia stați, de ce rîdeți, de ce rîdeți, nepricepuților ?

Atunci unul mai mehenghi răspunse :

— Dă, rîdem și noi, c-am pus un rămășag cu ist' de l-ați căutat. Că el ne-o spus că n-are nimica și c-o să vă-nșele.

Doctorul se repezi la lădiță, o închise, țipă ca ieșit din minți :

— Plecați, nepricepuților, năucilor !

Și ieși afară.

Biata babă, cea cu capul, care adormise și se trezise tocmai acuma, se luă după el :

— Fă-ți pomană, domnule doftor... mă omoară capul... m-o luat așa, dintr-o dată... parcă m-o fulgerat.

Dar doctorul se sui în trăsură și plecă.

Baba rămase văicărindu-se în gura mare. Atunci Bughea o luă de mîna și-i zise rîzînd, făcînd din ochi la ceilalți :

— Nu te mai boci, mătușă, că-ți dau țidula care mi-o făcut-o mie, să-ți iei doftorii și să te ungi.

Bătrîna se însenină.

— Taci, dragul mătușei !

— Iaca, zău. Da' trebuie să te duci la Cheatra, la spițarie, să o faci.

— Mă duc, mă duc. Dumnezeu să-ți lungească zilele !

Și bătrîna luă hîrtia, o strînse în patru, o virî în sîn și se duse mulțumită. Flăcăii rămaseră rizînd. Primarul se învîrtea printre oameni, făgăduind să facă cercetare, să le arate el celor cu pricina, cari supăraseră pe doctor.

În urmă Bughea își luă sidila, dădu flăcăilor „ziua bună” și plecă, foarte vesel, la cumătrul său, popa Eftimie. Cînd ajunse, îi sărută mîna, îi dădu cașul și-i povesti, de-a fir-a-părul, toată întîmplarea.

Sfirși rizînd :

— Cică mă taie, mă împunge prin mai. Și eu n-am fost bolnav de zilele mele. Cum o să mă împungă ?

Popei nu-i prea plăcuse purtarea finului, numai da din cap ; după ce mîntui ciobanul, îi zise :

— Orișicum, taică, acela-i om cu carte ; dacă ți-o zis că ai ceva, ai fi avînd, mai știi ?

— Taci, sfinția-ta, că eu, cum ți-am spus, n-am fost bolnav de zilele mele.

Popa iar clătină din cap.

— Dă, îi om cu carte, îi om cu învățătură, taică.

Bughea rămase pe gînduri ; mai stete puțin, apoi, văzînd că părintelui nu-i prea plăcuse gluma lui, plecă. O luă prin sat. Se întîlni cu primarul.

— Să știi că ți-o coc eu, măi Bugheo, îi zise acesta.

— Păi bine, domnule *premare*, cum o să mă înjunghie în mai, că eu rup ghioaga asta în două.

— Ai să vezi tu, ascultă ce-ți spun eu !

Și primarul, rotofei, cu pălăria de pișlă pe ceafă, se depărtă încet, călcînd ca din pod în bocințele cu talpa groasă de-un deget. .

Pe cioban îl opreau toți :

— Îl jucași, Bugheo !

Flăcăul parcă simțea nevoie să spuie la toți că el rupe ghioaga în două, că nu putea să-l împungă în mai așa, din senin.

— Cum să mă-mpungă, mă ? !

Și rîdea cu hohot, în gilgiiri scurte, de răsuna ulița.

Către seară ieși din sat și luă drumul spre stîna.

Cînd ajunse, oile erau în strungă, ceilalți ciobani stăteau pe scăunașele spătariului și mulgeau. Bughea își azvirli căciula pe ceafă și strigă : „Cu ghine !”, apoi se așeză și dînsul în rînd cu ceilalți, luă o cupă și bău, însetat, laptele dintr-însa.

Apoi întoarse capul :

— Mă, în Stejărel o fost azi doftoru.

Ciobanii mulgeau înainte.

— Auziți voi, o fost doftoru în Stejărel... Da' ți l-am jucat eu !

Ciobanii lăsară din muls. Bughea urmă :

— Că venise oamenii la dînsul ca la biserică. Și eu le-am zis : „Mă, doftoru nu știe nimica... El și pe mine m-o găsi bolnav...” Și-am pus rămășag că m-o găsi.

Apoi Bughea povesti toată întîmplarea și încheie:

— Să-l fi văzut cum mă sucea, cum mă bocănea, și da mereu : „Că mă împunge, că mă taie prin mai”.

Ceilalți se puseră pe ris. Dar baciul le făcu semn.

— Hai, că-nnoptăm.

Oile intrau pe rînd prin deschizăturile spătariului. Laptele cădea în cupele din găleți, sărînd în stropi albi și mărunți, ca și cum fierbea.

Ciobanii gîfiau, osteniți.

Deasupra muntelui, deasupra brazilor negri, luna își încheaga turta ei de ceară. De undeva, departe, răsuna un bucium. Bughea zise :

— He-he, ist de buciumă îi Ungureanu, îi Joji de pe Onofrei.

Se sculă, se scutură să-și alunge gîndurile cari parcă-l cuprinsese, se duse la *aripa oilor*, într-o

colibă, unde dormea dînsul, luă buciumul și suflă prelung. Sunetul se împrăstie departe, departe, furișîndu-se din munte în munte.

Dar cum sufla așa, deodată i se păru lui Bughea că-l taie prin deșert, în dreapta. Lăsă repede buciumul și se apucă de mijloc :

— Măi, al dracului !

Apoi veni în stîină. Ceilalți strecurau laptele în budăie.

Bughea nu-și putea ține vorba în gură :

— Ați auzit, cică-s bolnav de mai !

Tovarășii lui iar riseră.

Și fiindcă-n ziua asta era slobod, se duse într-un colț să stea, dar parcă simți din nou o împunsătură, în același loc ; se frecă și, printre dinți, îi scăpă iar mirarea :

— Măi, al dracului !

Stete ce stete, apoi se duse în coliba lui și se culcă. Adormi repede, dar visă urît. Se făcea că se întîlnise în munte cu o dihanie uricioasă, un fel de maimuță cu unghii lungi și ascuțite. Cum îl zări, se și repezi la dînsul ; dar el o cuprinse în brațe, o strînse voinicește, ferindu-și chica, se rostogoliră pe iarbă, și la urmă o dovedi. Dar cum se zvîrcoleau jos, dihania îi înfipse unghiile în deșert, în dreapta. Se sculă asudat, trăgîndu-și sufletul, ca și cum s-ar fi luptat într-adevăr. Îl dorea strașnic în partea dreaptă. Bughea se ridică în picioare, se frecă la ochi, apoi de data aceasta spuse tare, înfuriat :

— Măi, al dracului !

Și ieși din colibă. Luna parcă încremenise drept în creștetul stînei. Dinăuntru se auzea răsufletul oilor. Ciobanul se scoborî în vale, se duse la șipot să bea apă ; izvorul curgea repezit ; în bătaia lunii, parcă era de lapte. Răceala apei îl mai dezmetici. Dar durerea o simțea acum deslușit : parcă-l împungea un ac. Se întoarse și se culcă iar.

Durerea îl ținu și a doua și a treia zi. Îl ținea într-una.

Ciobanii, cărora la urma urmei le spuse, îl rîdeau:

— Ți-o intrat în cap ca la muieri. Ai slăbit, prostule. Ai vrut să-ți bați joc de doftor, și te-o mîncat dînsul fript.

Baciul bătrîn îl bătău pe spate :

— Odată și-odată tot trebuia să și te îplinească: prea credeai și tu lumea proastă.

Bughea își aducea acuma aminte mereu de cuvintele popei Eftimie : „Ai fi avînd ceva dacă și-o spus... acela-i om cu carte”. Pe zi ce trecea, slăbea mai tare ; se silea să ție într-însul tot ce-i fulgera prin minte, să nu mai spuie nimănuj nimic. De multe ori vroia să se ia cu altceva, rîdea, dar cînd credea că a scăpat, deodată acul îl împungea ; atunci se înfuria, îi venea să se azvîrle cu capul în jos într-o prăpastie.

Ca să se întoarcă în sat, nici nu se gîndise. Cum avea să dea ochi cu flăcăii ? Dar într-o bună zi, răzbit, lăsă rușinea la o parte și se scoborî din munte.

Cînd îl văzură flăcăii, aproape nu-l mai cunoscuro. Unii se uitară îngrijați la dînsul, alții rîdeau pe ascuns, căci tot le era frică.

Bughea vorbea cu capul plecat :

— Dă, pesemne că tot eram eu bolnav. O fost într-un ceas rău gluma.

Primarul, cînd auzi, veni într-un răsuflet să-l vadă.

— Ei, Bugheo, văzuși pe dracul ?

Ciobanul tăcu. De-abia trecuse o lună și jumătate de la întîmplarea lui. Primarului i se făcu oarecum milă :

— Vino mîne, că trece iar domnul doftor pe-aici. Ca să-l împăcăm, am fost de patru ori la dînsul, la *reședinție*. Că alergau bieții oameni până acolo, la el, din pricina ta.

Bughea se duse la popă, să mîie noaptea ; acesta îl boscorodî :

— Vezi, băiete, cu Dumnezeu și cu învățătura, care tot dînsul ne-o dă, să nu te pui. Iacă ce-ai pățit. Stai și te odihnește, și mîne dimineață, la

doftor, taică ! Să te rogi cu lăcrămile în ochi, să-ți dea ceva, să te puie pe picioare, cum ai fost.

A doua zi dimineață, cînd ajunse la primărie, doctorul și venise, căutase aproape pe toți, mai avea vreo doi-trei.

Flăcăii se strînseră să vadă pe Bughea, care rămase puțin în sală până ce se isprăvi cu ceilalți, apoi intră și dînsul, smerit.

Primarul vorbi încet ceva doctorului la ureche; acesta se uită la flăcău, clipi, își apropie palmele bucurosi, apoi zise :

— Așa ! Ei, tot te prefaci, firtate ? Ia întinde-te ici.

Ciobanul se întinse pe bancă, doctorul îi ridică, peste cap, cămașa, îl ciocăni, îl căută îndelung, apoi înălță capul.

— Te-ai uns cu doctoria ce ți-am dat ?

Bughea de-abia îngăimă :

— Nu, sărut mîna.

Doctorul făcu o mișcare, ca și cînd ar fi vrut să-i dea o palmă, strîmbă din nas, îl mai ciocăni, mai sus, mai jos, apoi se întoarse către primar :

— Vezi-l ? Atunci o fi fost bolnav, dacă i-am spus ; dar acum n-are nimic, nimic ; îi teafăr.

Flăcăii se uitară cu gura căscată unii la alții. Bughea începu să se vaite.

— Mă împunge, așa, ca o sulă... Nici nu pot dormi.

Doctorul îl ciocăni în frunte :

— Ți-a intrat în cap, ți-a intrat în cap ! Ce aveai atuncea nu mai ai acum ; să mănînci bine și să nu te gîndești la boală, năucule !

Bughea parcă se mai însenină o clipă, apoi iar începu să se vaicăre.

Doctorul, furios, clipi repede, luă un praf de chinină, îl vărsă într-un pahar cu puțină apă și i-l întinse.

— Na, bea asta, să nu te duci așa... cu mîna goală.

Ciobanul bău și se oțărî ca de moarte :

— Nu mai sînt eu om de-acum ! zise el.

Doctorul închise cutia, mai vorbi, răstit, cu primarul, și porni. Dar cînd vroi să iasă din odaie, deodată se repezi pe ușă o babă cu o găină sub-suoaară — baba ceea cu durere de cap. Cum îl văzu pe doctor, îi întinse găina și-i aruncă repede un potop de mulțumiri :

— Dumnezeu să-ți deie sănătate, sufletele, să trăiești o sută de ani, să nu mai îmbătrînești dintr-atîta, că mi-ai scăpat zilele.

Doctorul se opri, își zbîrci fața iară nemulțumit, se uită la ea, și după ce se gîndi puțin, îi zise :

— Da, da, îmi aduc aminte de tine, dar... eram supărat și nu ți-am dat nimic.

Pe chipul babei trecu o lumină de zîmbet, apoi urmă repede :

— Nu mi-ai dat, dar tot din țidula dumitale se cheamă că m-am vindecat, că mi-o dat-o ciobanul ista, de-am făcut alifie la Cheatra. Și cum m-am uns la țimpe, cu mîna parcă mi-o luat durerea. Iaca așa, cu mîna...

Doctorul nu-i dete vreme să isprăvească, se strîmbă grozav, o îmbrînci la o parte și ieși strigînd cît îl ținea gura :

— Aista-i un sat de năuci, domnule, un sat de năuci !

(1 9 0 7)

OCHII

Conul Andrei parcă nu mai trăiește. Din față i s-a stins orice urmă de viață ; ochii lui, din care nu mai poate cădea o lacrimă, sînt șterși — două ferestre ce dau în gol. Durerea l-a împietrit, o simte cum i s-a înfipt în capul pieptului. Rareori un oftat adînc îi scapă, ca o pasăre chinuită dintre grățiile unei cuști. Cele mai de multe ori, însă, nici acest răsuflet de ușurare nu-l alină ; chinul îi rămîne închis în suflet. Cînd cei de primprejur l-ar crede că doarme, bătrînul se gîndește la coana Despina. În sufletul lui se dă atunci o luptă crudă : omul care se spovăduiește lui însuși, cerînd iertare. Conul Andrei — vinovatul, mărturisește conului Andrei — duhovnicul.

„...Am iubit-o pe Despina, am iubit-o mai presus de fire, mai presus de înțelegere, mai presus de orice în lume. Am chinuit-o, dar pentru că mi-era dragă, scumpă ca lumina ochilor. Dacă am ținut-o zece ani închisă în casa asta, dacă nu o lăsam să iasă nici pînă în cerdac, dacă o ascundeam cînd venea cineva, pricina a fost că o iubeam, o iubeam... Ș-apoi ochii ei, ochii mi se păreau vinovați. Aveau o strălucire blîndă, nenchipuită, și parcă-ți făgăduiau totul cînd te priveau. De cîte ori n-am rugat-o să nu se mai uite așa ; să steie mai încruntată. Căci prin ochi se mărturisește și dragostea, și ura, ca și îngăduirea... Ochii ei doar m-au robit, ei m-au legat de dînsa... Îi spuneam, dînsa vroia să mă asculte, și totuși, cînd încerca, numai sprincenile se apropiau,

încrîindu-i fruntea, dar privirea rămînea tot dulce, ispititoare. Nu, nu puteam lăsa ca și alții să se bucure de ochii mari, albaștri, prin care izvora tot sufletul celei ce o credeam născută numai pentru mine !”...

Dar mărturisirilor acestora răspundea un glas ascuns și aspru : „Nu, n-ai avut dreptate !” Însă conul Andrei căuta o dezvinovățire în cele ce-și spunea, o alinare :

„...În întăiul an al căsătoriei noastre, la o petrecere, un prieten se înnebuni după Despina la cea dintăi privire a ei. A știut dînsa aceasta ? Apoi, altă dată, un văr al meu ; și cu o altă împrejurare... Dar cîte întîmplări de aceste n-aș putea spune ! În toate, ochii ei se prefăceau în călăii ce storceau din sufletul meu încrederea, picătură cu picătură. Cît am suferit !”...

Și iarăși glasul îi răsuna îndărătnic : „Nu, n-ai avut dreptate !” Și după ce conul Andrei rămînea năucit, cu inima răscolită, începea să se îndoiască și dînsul, și părerea de rău îl mistuia. Atunci se ruga în sine, recunoștea : „...Da, n-am avut dreptate ; acum aș lua-o pe Despina cu mine, aș duce-o pretutindeni, să se bucure și ea de viața aceasta frumoasă cînd e trăită omeneste, curată cînd ai sădită în suflet încrederea. Aș lăsa-o să se bucure de tot ce ochiul prinde în el din afară, de tot ce oglinda lui minunată răsfrînge ca pe o altă lume ce o purtăm în noi. Ah ! ochii ei !”...

Dar glasul aspru răsărea din nou : „E prea tîrziu !”

E prea tîrziu ! De ce cugetul căuta să-i șoptească, în ureche, întocmai ca un hain, ce i se pleca spre față să-i rostească, numai pentru el, cuvinte ce intrupau clipe de durere grozavă ? Degeaba, orice-ar fi făcut, povestirea cădea lămurită, cuvînt cu cuvînt, și-n mintea lui vorbele răsuna, își durau prelung sunetul, ca supt o boltă de biserică :

„...Stătea la fereastră, începea glasul, și te uitai spre drum ; un geamăt ușor se ridica din pieptul bolnavei, a coanei Despina. Te-ai întors și ți-a zîmbit duios. «Ți-e mai rău ?» ai întreat-o îngrijat.

«Nu, draguță !» ți-a răspuns dînsa, și iarăși te-a înfășurat cu privirea ei caldă. Privirea ei, care nu putea fi cruntă cum doreai, după cum nu poate fi amară mierea. Te-ai uitat mîniat în ochii ei, în ochii pe cari și dînsa și-i ura, căci știa că din pricina lor suferise atîta ! Și atunci, aducîndu-și aminte cum te necăjeau, i-a închis. Te-ai întors iar spre drum ; într-un tîrziu ai întreat-o : «Dormi, draguță ?» Și nu ți-a răspuns. Ai venit lîngă pat și, cînd te-ai plecat deasupra feței albe, coana Despina nu mai era. Ai căzut jos. În urmă, ai strigat : «Iertare !», ai strigat și lîngă groapa care înghița, pentru totdeauna, ochii cărora nu le fuseseră îngăduit să absoarbă din lumină, ca altora. Ai strigat : «Iertare !», dar era prea tîrziu ! Și glasul tăcea, dar undeva, în adîncul lui, sau în adîncul lumii, sau unde, în care hău, nu-ți puteai da seamă, sunetul cuvintelor tremura încă : «E prea tîrziu !»...

Conul Andrei închidea ochii, și așa, cu pleoapele strînse, cu gîndul îndreptat spre aceeași parte, căuta să întrupeze în mintea lui chipul soției sale. Întăi nu zărea nimic, era întunerec. Apoi începea să joace ca niște aburi de foc, pe urmă ca un fum ce tremura ușor, și din fumul acela luminos începea să se deslușească, parcă venea spre el, un chip alb, ca de sidex : gura mică, buza de jos puțin răsfrîntă, fruntea mare, și supt ea, două luminiți ce pîlpiiiau ușor, ce căutau să se statornicească, încremeneau puțin, apoi fumegau, sclipeau repede-repede, se ștergeau, și de prea multă văpaie, ce rămînea parcă pe urma lor, conul Andrei părea că orbește. ca și cînd s-ar fi uitat în soare, și nu mai vedea nimic. Și iar strîngea pleoapele, iar căuta să prindă privirea ceea, măcar o clipă, dar ochii nu mai luau ființă — ca o pedeapsă.

Cele două picături de cer, pentru care suferise toată viața, pe care le visase noaptea, la care se gîndise din depărtare, care-l tulburase cînd se îneca în ochii lui crunți, se șterseseră parcă din mintea lui pentru totdeauna... Își aducea aminte de coana Despina numai ca de o ființă pe care nu ți-

ingăduit s-o vezi decît toată, deodată, într-o fulgerare.

Și atunci alerga prin casă, ca și cum lucrurile în mijlocul cărora dînsa trăise i-ar fi putut-o aduce din nou. Nu avea nici un portret al ei ; se ferise totdeauna să-i atîrne chipul, acolo, sus, într-un cadru din care dînsa ar fi putut privi în voie pe toți. De un singur portret mic al coanei Despina, ca fată, pe care dînsa îl purta uneori la gît, într-un medalion, își aducea aminte conul Andrei.

Dar unde să fi fost ? Răscolea dulapurile, răsturna sertarele, scotea totul de prin lăzi, doar l-o găsi. Și cum dorul îl mistuia, într-o zi îi trecu prin gînd că poate o scoborîse cu medalionul în mormînt. În zăpăceala aceea, în clipele de durere, nu s-a gîndit la nimic, nu s-a uitat decît la fața ei. Și gînduri păgîne, nebunești, îl îmbiau să meargă noaptea, să dezgroape sicriul, să caute la gîtul moartei icoana închisă în clapele suptiri de aur... Și se blestema că n-a avut copii, o fată, care să fi moștenit ochii aceia, stinși pentru totdeauna...

Ajunsesese o umbră. Aproape nu se mai mișca. Nu mai putea face doi pași fără să nu-și simtă răsuflarea tăiată. Cu privirile incremenite, urmărind ceva în gol, părea un orb ce dibuie. Stătea mai mult înfipt în colțul canapelei ce se adîncise în locul din care el nu se mai urnea ceasuri, zile întregi. Și de-acolo, din colțul acela, căuta mereu închipuirea albă ce parcă se înfiripa uneori.

Într-o spre seară, într-un apus de soare, dincolo de geamurile deschise, vîntul răsfirea prin aer frunzele îngălbenite ; și conul Andrei le urmărea cădere, fără să-și deie seama, fără să gîndească nimic, cu sufletul gol, ca și mintea. Deodată parcă i se topi tot dinainte, simți cum i se sleiesc puterile, cum se ducea la vale, ca pe o apă. Vroi să se sprijine, dar mîna îi lunecă, strecurîndu-i-se în încheietura speștei canapelei. Și atunci se înfioră, simțind că degetele au atins ceva rece, rotund.

Ghici ; ca prin minune, vîlaga îi veni din nou, și scoase repede mîna, cu medalionul, căzut acolo prin

cine știe ce întâmplare. Se ridică, merse, încordat, până la fereastră și, răzimat de zid, se uită la foile îmbinate de aur ce-i aduceau, în sfârșit, privirea coanei Despina. Vroi s-o vadă mai repede, dar degetele îi tremurau, se necăji puțin, capacele se desfăcură, și pe fundul unuia portretul lipit se desluși. Îl apropie, se uită bine, câteva clipe, ca și cum n-ar fi putut vedea nimic. Apoi înțelese. Pe chipul luciu, mâna coanei Despina zgîriase, ca să nu se mai poată cunoaște, cu vârful unui ac, într-o clipă de deznădejde, ochii. Și conul Andrei căzu în genunchi, plîngînd în hohote, privind jos la foile de aur ce-i scăpaseră din mână și care, în căderea lor, se-nchiseseră, strîngînd între ele mărturia unei nefericiri.

(1907)

UN OM DE ZAHĂR

Conul Gavrilă Grosu era cunoscut de tot târgul. Precupețele îi ziceau: „Moș Plăcintă”, școlarii: „Mormolocul”, iar prietenii: „Zeul-Păcii”. Și toți aveau dreptate în felul lor. Precupețele, pentru că de cîte ori se ducea să cumpere zarzavaturi, conul Gavrilă își făcea singur cumpărăturile, se așeza între movilele de verze și țelină și cădea *plăcintă*, întrebînd de toate, și nu se mișca de acolo cîte un ceas. Școlarii îl vedeau zilnic, trecînd totdeauna pe marginea trotuarului, ca să nu stingherească pe nimeni, pășind încet, semănînd mai mult unei mingi ce se rostogolește decît unui om ce merge, atît era de rotund. Băieții îl lăsau să le ieie înainte, apoi își șopteau: „Uite Mormolocul!” Iar prietenii, aceștia îl cunoșteau mai bine. Prietenii îl aveau de președinte la clubul lor — „Clubul independent”. Îl aleseră în urma unei lucrări, în trei volume, ce făcuse mare răsunet: *Istoricul cluburilor din România*. De cînd îl aveau în fruntea lor, nu se pomenise sfadă între dînșii. Doamne ferește! Ce avea alta președintele de făcut decît asta: să nu se supere nimeni, să nu rămîie nimeni nemulțumit. Și nu-i puțin lucru să-i împaci pe toți. Întrebați pe alți președinți de cluburi de vroia să înțelegeți însemnătatea acestei însușiri a conului Gavrilă Grosu. Pacea își întinsese aripile peste clubul independenților.

O singură dată Zeul-Păcii își simțise puterea în cumpănă cu îndărătnicia unuia; dar l-a învins, căci

avea felul dūmisale sǎ ducǎ lucrurile pǎnǎ la capǎt. Intr-o searǎ, doi prieteni se sfǎdiserǎ... o sfadǎ dintre acelea în care mijloceascǎ mīnile ; o palmǎ zdravǎnǎ împrǎstie liniştea odǎilor, ca un pocnet de pistol. Sfirşitul avea sǎ-l deie martorii — un duel se punea la cale. „Puiule !” „Dragule !” striga conul Gavrilǎ cînd unuia, cînd altuia. Aş ! nici nu era de vorbit. Cel ce mîncase palma spuma, ar fi fost în stare sǎ dǎrime lumea. Preşedintele pǎrea cǎ-şi pierduse din înriurire. În sfirşit, se hotǎrî sǎ se ducǎ acasǎ la cel lovit.

— Puiule, dragoste, linişteşte-te... se pierde faima clubului, numele meu. Puiule ! Împăcaţi-vǎ !

— Nu se poate, coane Gavrilǎ, dumneata n-ai văzut ? Am mîncat o palmǎ. Unul trebuie sǎ moarǎ... Sau sǎ primeascǎ palma înapoi.

— N-o sǎ vrei, dragoste !

— Atunci, duelul !

Preşedintele se scoborî, amǎrit, pǎnǎ jos, sǎ plece. Dar pe cea din urmǎ scarǎ îi veni o idee. Se întoarse, gîfîind, înapoi.

— Ştii ce ? Uite, primesc eu palma, ici, între patru ochi. Numai sǎ sfirşii odatǎ...

— Nu glumeşti ?

— Uite, poftim !

Şi conul Gavrilǎ întinse obrazul. Celalt ridicǎ mīna, prefǎcîndu-se cǎ vrea sǎ tragǎ. Conul Gavrilǎ închise repede ochii şi aşteptǎ.

Supǎratul lǎsǎ mīna în jos şi zise :

— Haide, în hatîrul dumatel, treacǎ. Nu cǎ... mi-e fricǎ, dar, dǎ, pentru d-ta...

— Mulţumesc, puiule ! Ce crezi, ar fi ţipat gazele, ar fi vorbit lumea. Mulţumesc. La revedere.

Şi plecǎ.

Seara, cei doi hǎrţagoşi parcǎ nu se sfǎdiserǎ de cînd lumea ; preşedintele ieşise biruitor şi de astǎ datǎ.

— Dumneata eşti zeul pǎcii, îi zise un clubist în urma acestei afaceri, şi vorba se prinse.

Conul Gavrilǎ Grosu era însurat. Ce nevastǎ ! Sǎ-i fi văzut alǎturi, te-ai fi frecat bine la ochi, sǎ

te încredinţezi de nu-i vreo glumǎ. Ea dacǎ avea treizeci de ani, pe lîngǎ cei şaizeci ai lui. Şi dacǎ el semǎna cu un mormoloc, dînsa pǎrea o şopîrlǎ ce se strecura cu înmlǎdieri repezi, sclipitoare. Cum de-o luase, cum de-l luase ? Nimeni nu putea pricepe. Se întîmplǎ de multe ori astfel. Împreună n-au stat decît o sǎptǎmînǎ, şi nevasta i s-a mutat în Bucureşti. Conul Gavrilǎ rămăsese în oraşul lîngǎ care avea şi moşia, dar se ducea în fiecare sǎptǎmînǎ sǎ-şi vadǎ odorul.

Cǎlǎtorii care mergeau mai des pe linia Rîmnic-Bucureşti îl cunoşteau şi prin somn. Conul Gavrilǎ intra în vagon întovǎrăşit întotdeauna de mǎcǐitul raşelor, sau de cotcodǎcitul gǎinilor ce le purta în panere. Ajuns acasǎ, nevasta şi copiii îi ieşeau înainte, la scarǎ. De-abia îi putea cuprinde în braţele lui scurte. Lucru ciudat, oricîte gǎini, oricîte raţe aducea, pe nevastǎ-sa o gǎsea tot slabǎ. „Mǎ-nîncǎ, fetiţa tatei.” Mîncǎ, dar pesemne cǎ aşa îi era felul. Conul Gavrilǎ habar n-avea cum se trezise, dintr-o datǎ, cu o puzderie de copii. În şase ani, cinci. Şi ce copii ! Toţi frumoşi. „Ce bine cǎ nu-mi seamǎnǎ mie”, spunea dînsul, mîndrindu-se cǎ toţi aveau din frumuseţea mamei. Şi ce deştepti ! îl lǎsau cu gura cǎscatǎ. Milicǎ era de trei ani, nu mai mult, şi ştia numele tuturor celor ce veneau în casǎ. Numai ce-l auzai vorbind singur, cum vorbesc copiii, despre cutare sau cutare.

— Nişte prieteni ai mei, rǎspundea nevinovat soţia.

Conul Gavrilǎ lua bǎieţelul în braţe şi-l înǎduşea în sǎrutǎri. Era de speriat aşa ţinere de minte. La deşteptǎciune îi semǎna lui, nici vorbǎ ! Cînd venea acasǎ, telegrafia cu douǎ zile mai înainte, ca sǎ nu-şi stinghereascǎ nevasta. Ce, e glumǎ sǎ vie cineva, hodoronc-tronc, într-o casǎ, într-o casǎ cu cinci copii şi o gospodǎrie ca a nevastei-şei ? „Poi-mîni sosesc”, telegrafia, şi nevasta se grǎbea sǎ rǎspundǎ : „Vino”. Dumnealui împacheta raşele, gîştele, şi haide la Bucureşti.

Niciodată nu-şi ieşise din calea asta.

Numai astăzi și-a călcat obiceiul. Cum sta la prînz, primi o telegramă : „Vino numaidecît. Cel întii tren. Interesul clubului.” Pentru Dumnezeu, ce se întîmplase ? Interesul clubului ! La 5 era în tren, la 9 seara în București, la 10 se întîlni cu prietenul ce-i telegrafiasse. Era vorba despre un biliard nou-nouț ce se vindea pe un preț de nimic.

— Bine, dragă, pentru asta m-ai chemat ?

— Interesul clubului, coane Gavrilă.

Și-l încredință numaidecît.

Apoi conul Gavrilă trimise răspuns nevestei că e în București, la hotel, și că vine a doua zi pe la 10 să o vadă. La 10 sosi acasă. Ca de obicei, nevasta cu copiii îi ieși în cale.

Și cum conul Gavrilă se pregătea să urce scările, nevasta îi spuse :

— Bine, dragă, de ce n-ai venit de-aseară ?

Conul Gavrilă rămase o clipă cu gura căscată, minunat de așa întrebare. Apoi răspunse :

— Se putea, draguță, se putea să fi venit dacă nu-ți telegrafiasem de cu vreme ?

Și sui scările, încet, gîfîind, vorbind întretăiat :

— Se putea... dacă nu-ți telegrafiasem... s-ar fi putut așa ceva, draguță ? !

(1 9 0 7)

COLONELUL

Cîteodată își arunca privirea spre portretul din cadrul aurit, din odaia lui de culcare. Se vedea acolo ofițer tînăr, sublocotenent, abia ieșit din școală ; sta în picioare, cu chivăra de lăncier la o parte, cu mundirul strîns pe pieptul scos în afară, cu ochi albaștri, surizători — ochii ce priveau țintă la comandantii lui, sau se micșorau, apropiind genele lungi, arcuite, în saloane, la baluri, cînd simțea bătîndu-i lîngă inimă sînurile femeilor frumoase ! Pe atunci își suna pintenii ca o muzică ; își apropia o dată călcîiele : *țanc !* și durițele zbîrniiau în odăile mari, în care trichelurile jucau pe dușumelele lustruite apele lucii ale lumînărilor. Tot așa sclipea și dînsul, ca bucățelele de cristal ce clinche-teau, atîrnate ca niște cercei, în urechile de bronz ale policandrelor. Viața îi era o rază de soare ! Nu dormea nopțile ; pășea, o dată cu pragul sălii de joc, pragul zorilor. Nu obosea ; în fața escadronului trăgea sabia, ca un fulger, din teacă și, strunindu-și calul, rotea ochii pe cîmpul de mustru.

Privind astfel portretul, bătrînul, sprijinit în cîrjă, parcă întinerea, se îndrepta de șale, ridica în sus capul, își lăsa umerii în jos și trăia vremile acelea.

Alteori se așeza, obosit, într-un jîlț, în odaia de culcare, scaldată, mai mult ca toate celelalte, de lumină. Și acolo, sus, deasupra patului, un portret mai mic îl arăta căpitan ; purta favoriți negri, lungi, mustăți bine răsucite ; aceiași ochi supt frun-

tea-naltă. Atunci era însurat; o însurătoare din dragoste — un roman.

Furase pe fată de la tatăl ei — un boier cu mare vază; s-a bătut de trei ori în duel pentru nevastă; într-unul a ucis pe un călător neamț ce-i făcuse curte îndrăzneată; și-a stat închis. La urmă, dînsa, necredincioasă, l-a înșelat cu un ofițer. Și atunci, în prada deznădejdei, care otrăvește sufletul sau și-l fărâmițește ca pe un miez uscat de pine, s-a repezit cu sabia scoasă la femeia sperjură: „Ticăloaso!”, atîta i-a zis, și ochii ei s-au întors spre dînsul, ochii spăimîntați, rugători; și mîna i-a căzut în lungul trupului, fără să lovească.

În clipa aceea a înțeles toată zădărnicia vieții; toată nădejdea i se stinse. Atunci numai a priceput că *singurătatea* e puterea cea mai mare a luptătorului. Singur, cu tine, fără patimi, fără ură, tu, în fața ta! Și-a lăsat nevasta. Și colo, prin ușa întredeschisă, zărește, în tabloul mare, printre ceilalți ofițeri ai regimentului, cu chipul crunt, cu fruntea încrețită, stingher, fără zîmbet, pe locotenentul-colonel Stavăr, comandantul unui regiment de călărași ce pornea la Plevna — așa se zărea pe dînsul... Niciodată nu s-a simțit mai mare ca în dimineata de primăvară cînd și-a încălecat calul și cînd, scoțînd sabia ascuțită, știa că se duce la moarte. Și supt cerul de toamnă al pămîntului străin, prin ploile mărunte ce parcă-ți picură pe inimă, înfășurat în vînturile ce-i spulberau mantaua și coama calului ce tremura, se simțea fericit. Mîncă, dormea, trăia ca soldații lui, îndura toate și era mulțumit. Șuieratul gloanțelor, în recunoașterile pe care le făcea chiar el, i se părea doar bîziituri de albine. Și în vîlmășagul sîngeros, în vîrtejul de moarte în care s-a aruncat la Smîrdan, în capul călăreților, a simțit din nou fiorul acela care-i gîdilise sufletul în cel dintăi vals, ca sublocotenent. N-a simțit zdruncinătura grozavă cînd calul căzu cu el. În clipa de frămîntare, cînd primi un glonț în mînă, n-a simțit decît arsura repede a unui fier roșu; apoi alergarea nebună, după lupta scurtă, cînd sabia lui intrase în

gîtul ofițerașului turc — un copil — ce i se împotrivea în cale. N-a simțit nici părere de rău, nici dușmănie; așa a omorît pe doi cu mîna lui. Iar cînd s-a întors în țară, cînd, după cîteva zile, regimentul și-a luat mersul obișnuit, lipsit de zbucium, al vieții de pace, colonelul simți că de acum înainte nu mai avea ce căuta în oaste. Își dete demisia, își cumpără casa aceasta pe ulița cazarmilor, chiar lîngă ele, și, singur, începu să trăiască viața de pustnic. În odăile mari, în care amintirile stăteau închise în orice lucru, trăia zilele trecute. Dar războiul, așa cum îl făcuse dînsul, lasă urme. Într-o zi simți că piciorul stîng îi amorțește, că d-abia îl mai poate mișca.

Cum luase altădată sabia din cui, ca s-o încingă pentru întăia oară, așa luă din colț bastonul gros, cu mîner de aur, în care avea să-și sprijine de-acuma bătrînețele. Nu-i plăcea să steie locului; se tîra cum putea dintr-o odaie într-alta, și la urmă venea de se așeza tot în fața ferestrei de la uliță; nu trecea soldat, nu se ducea ofițer spre cazarmă fără ca bătrînul să nu-l urmărească pînă departe cu privirea. Dimineata se scula în zori, cînd sunetul goanelor vesteau ziua în marșul voios al *deșteptării*; se culca la *stingere*, cînd odăile mari parcă se umpleau de cîntecul duios al odihnei...

De cînd căzuse bolnav greu în pat, de cînd nu se mai putea mișca decît întors de brațele servitorului ce-l îngrijea, viața i se întunecase cu totul. Nu mai putea privi nici pe fereastră, nici odăile nu le mai cutreiera.

Simțea că se duce, dar el cunoștea bine moartea. Nu se temea de dînsa. O aștepta și parcă-i părea rău că nu-i putea ieși în cale. Nici nu se apăra: nu chemase doctori, nu luase doctorii, și în dimineata aceasta, cînd aproape nu avu putere să-și deschidă pleoapele, zîmbi mulțumit. Era o dimineată frumoasă de vară: prin ferestrele deschise razele soarelui se furișau lucitoare, scoțînd scînteieri repezi din armele țintuite în părete. Mînerul săbiei de deasupra patului parcă pilpiia, și colonelul, cu

greutate, de-abia ridică mîna de atinse oțelul luciu al tecei.

Pe la amiază cerul se înnoră deodată, plouă repede, cu ropot, dar spre seară norii se topiră — cele din urmă raze ale soarelui mureau curate, rumenind odaia. Colonelul dormita. Vroi să se trezească de cîteva ori, își dădea seama că e într-o amortire grea ; visele ce-i cutremurau somnul acesta le știa că nu-s în ființă, știa chiar că visează, și totuși i se părea că lunecă într-o lume străină, din care nu înțelegea bine nimic. Îl cuprinse o căldură grozavă ; deodată i se păru că se sprăvale patul, tresări și deschise ochii. Mai întâi, fără de voie, vroii să strige, apoi mintea i se limpezi, pricepu că așa trebuie să fie, și cînd servitorul intră să aprindă lampa, de-abia putu îngîna să-l lase prin întunec...

Încetul cu încetul amortirea îl cuprinse din nou. Apoi îl munci vedenii ciudate... Deodată se văzu călare în învălmășagul de la Smîrdan... Calul căzuse, dar nu se putea ridica. Își amintea totuși că atunci se sculase repede, și, cu toate acestea, acum sta întins jos... Dar bine, pe ofițerul turc îl străpunsese într-o clipă, știa bine asta ; dar acum acesta îl răpusesese, îi apăsa genunchiul pe piept, ținîndu-l jos, în glod... Îi căzuse sabia, însă mai avea revolverul ; se căută la coapsă și, ciudat, simți printre degete cearșaful ce-l învălea ; era în pat, dar cum de se găsea în război ?... Ofițerul turc scoase iataganul, îl ridică și-l avîntă, ca un fulger, spre capul lui. Colonelul se încordă, tresări și se trezi iar.

Era înădușit. Simțea sudoarea rece scurgîndu-i-se după urechi ; vroii să se șteargă, dar nu putu duce mîna la cap. Încetul cu încetul se lăsă moale, ca o petecă ; parcă nu mai avea nici sînge, nu-i mai bătea nici inima, și chiar oasele i se topiseră. I se părea că e totuna cu patul, că era subțire ca cearșaful, întins ca el. Cîteva crîmpeie din trecut iarăși i se luminară în întunericul odăii, fulgerări repezi, ca și cum cineva aprindea chibrituri, pe rînd. Se înăbușea. Închise ochii, avu adevărata presimțire a sfîrșitului.

Dar în clipa aceea, în liniștea adîncă a odăii, veni dinafară, dinspre cazărmi, sunetul de goarne al *Rugăciunii*. Atunci o revărsare de puteri îl însufleți ; își simți brațele tari, se ridică pe jumătate în pat și, cu degetele împreunate ale minii drepte, își făcu, rar, cruce. Apoi își lăsă, ușor, capul în pernă, închise ochii, și-n vreme ce cîntecul duios al închinării de seară răsuna încă, ostașul adormea pe veci.

(1907)

ÎN „TURNEU”

Trenul se opri. Din vagoane se dădura jos, pe rînd, toți actorii — aproape singurii călători sosiți dimineața aceasta la Bîrlad. Domnul Rotopan, „maestrul”, un om înalt, spătos, era îngrijat:

— Urîtă vreme! Ce ne facem?

Apoi, fiindcă toți se grăbeau să intre în gară, căci îi ploua, dînsul luă de o parte și de alta pe două dintre femei, pe „Regina” și pe „Muma nobilă”, și plecară. În fața gării erau numai trei trăsuri. În cea dintâi se sui maestrul, cu cele două actrițe; în a doua, casierul — gros, de-abia suflînd, mai îngroșat cu sacul din spate, un fel de raniță în care-și păstra rufele de schimb, și sufleurul — slab, și-atît de nalt, încît, pentru ca să încapă supt poclit, trebui să-și scoată jobenul din cap. În a treia trăsură intrară: „Intrigantul”, domnul Ion Strașnic, „Junele amarez”, domnul Jean Prituș, și „Subreta”, domnișoara Lilica Milovici, o fetiță durdulie, care se așeză între cei doi, mai mult pe genunchii Intrigantului, deși Junele o trăgea de mîină spre el. Și cail porniră, stropind în lături pînă pe trotuare, prin băltoagele adînci, pline de bolovani dezgropați, cari făceau pe casier să icnească la fiecare hop, iar pe Subretă să tipe, săltînd în sus ca o minge. Ulițele, strîmbe, strîmte, parcă n-aveau sfîrșit. Ploaia cădea în ro-pote, șurluind pe burdufurile trásurilor, udînd cio-rapii femeilor, care-și ridicaseră rochiile sus, ca să nu li se murdărească de noroi poalele.

Maestrul își pierdu răbdarea și strigă birjarului:
— Mină mai repede, pîrlitule... Du-ne la cel mai apropiat hotel!

— La „Europa”, domnule *director*, răspuse birjarul, care știa pe cine poartă în trăsură.

Și peste cîteva clipe se opriră; maestrul și cele două femei se scoborîră iute. Dar casierul se munci cîteva clipe să iasă din cutia în care acum se mira cum de intrase. „Să știi c-am mai slăbit dacă am încăput eu în cușca asta”, zise sufleurului, cu bucuria omului care nu vrea decît atîta. Subreta sări ușoară, dînd o palmă, din glumă, Intrigantului, care se-ncerca să o ajute.

Junele se uită cu necaz și spuse Intrigantului cu un glas ce nu vroia parcă să pară furios:

— Și aici ți-ai jucat rolul bine!

Femeile luară cîtetrele o odaie, bărbații două, apoi, fiindcă era și vremea prînzului, se scoborîră în sala de mîncare. Maestrul se apropie de fereastră; pe luciul geamului ploaia plescăia furioasă, casele din față aproape nu se vedeau.

Domnul Rotopan se întoarse spre casier:

— O-nceta oare pînă diseară ploaia?

— Stă, cum să nu steie, plouă de-aseară doar! răspunse, pentru casier, chelnerul; și întinse lista de mîncare.

Maestrul se așeză în capul unei mese lungi din mijlocul odăii; de o parte și alta luară loc Regina și Muma; Subreta, între Intrigant și sufleur; casierul și Junele amarez, în față. Maestrul scoase tacticos ochelarii, îi puse pe nas, cum obișnuia întotdeauna cînd voia să dea însemnătate unui lucru, și începu să citească pe deasupra lor.

— Mie dă-mi un borș! spuse pițigăiat Junele.

Intrigantul îi aruncă o privire tăioasă, apoi ceru și el:

— Atunci mie să-mi dai o supă.

Și Subreta adăogă, arătînd pe Intrigant:

— Și mie tot ca dumnealui.

Toți tăceau, mai cu seamă că-n fața tuturor abureau farfuriile. Casierul întovărășea fiecare lingură

de supă cu cîte o cogeamite bucată de pîne. Muma nobilă se-necă ; se-nroși și nu-și mai putu trage sufletul. Sufleorul îi dădu cîteva pumni ușori după ceafă :

— Moașa-n pod, stimabilă doamnă !

Așa o necăjeau toți. Ea se supără :

— Domnule... te rog... te rr... lasă-mă...

Dar tusea nu o lăsa, nu putea încheia vorbele ; după ce se liniști, își șterse lacrimile cu batista pe care i-o întinse peste masă Regina — pe a ei o uitase — apoi începu să mănînce liniștită. Intrigantul tăia felioare mici de pîne Subretei și le așeza lingă farfuria ei. Casierul nu scotea nici un cuvînt — înfulica o farfurie cu varză. Sufleorul îi aminti :

— Nene Dincă, parcă ziseși că ții regim, să slăbești, și eu te văd înghițind cît șase.

Cu gura plină, cu sudoarea șurluindu-i pe față, casierul răsufila ca un morun prins în cîrlige :

— Trei zile... trei zile rabd... a patra mănînc... n-am ce face...

Subreta își făcu gura mititică :

— Papă, papă, mititelule...

Toți rîseră. Dar nenea Dincă își aminti deodată ceva, își căută carnetul și însemnă pripit.

— Ce e ? întrebă directorul.

— Uitasem să însemn plata birjilor.

La sfîrșitul mesei le aduse o budincă de grisă.

Junele vroi s-o taie, mai mult ca să arate cuțitul frumos de buzunar care-l primise în dar de la Subretă, dar sufleorul îi îndepărtă mîna și scoase o sticlucă de rom.

— Îmi dai voie, maestre ?

— Cum nu !

Atunci desfăcu foița de plumb, scoase cu furculița dopul și turnă deasupra budincei. Intrigantul înțelesese, ținea chibritul gata aprins și dete foc.

Femeile se mirară deodată cîtetrele, cu plăcere :

— A !

Flacăra se ridică albăstrie în sus, și-un miros frumos, de prăjitură rumenită, umplu odaia și des-

prinse buzele casierului. Cînd romul se sfîrși, Junele se pregăti să împartă, dar Intrigantul nu-l lăsă :

— Ai putea să tai cu cuțitul birtului, nu cu al dumitale.

— Atunci taie dumneata.

— Cu plăcere.

Și domnul Strașnic împărți prăjitura ; Junele nu putu să se înfrîneze, își primi partea, gîndindu-se că, după cum obișnuia Subreta, în cel dintăi orăș avea să-l răzbune.

După masă maestrul spuse :

— Cu toate că deseară nu putem juca, tot trebuie să mergem să vedem scena.

— Tot cu trăsura ? întrebă speriat casierul.

— Ba pe jos.

Peste cîteva clipe, maestrul, casierul și sufleorul, de-abia-și desprindeau galoșii din apăria trotuarelor.

După zece minute erau în grădinuță, în mijlocul căreia se strînsese o băltoacă. Înăuntrul scenei apa curgea peste decoruri ; de supt o culisă căzută se repezi, schelălăind, un cîne ce se adăpostise acolo.

— Halal scenă ! răsufilă din greu casierul.

Maestrul se uită, apoi se întoarse spre sufleor, care făcea și pe zugravul :

— Cumpără-ți vâpșele, și dacă poți, drege puțin pînzele. Mîne facem repetiție, căci până seara trebuie să se facă vreme frumoasă.

Directorul și casierul se întoarseră la otel...

A doua zi dimineața, ploaia tot nu încetase, cerul era încins de nori peste tot.

El se uită posomorit afară. Nu vorbi cu nimeni un cuvînt. La masă ceru numai o friptură ; ceilalți făcură la fel, și îndată ce sfîrșiră de mîncat, o luară, prin ploaie, spre grădină.

— Păi dacă nu jucăm deseară, ce mai facem repetiție ? întrebă încet Intrigantul pe sufleor.

— Așa a hotărît maestrul, răspunse acesta ; cînd e supărat, nu-i poți vorbi ; nu știi ?

Și galoșii lipăiră prin ploaie până la grădină. Femeilor le era rece. La începutul lui august parcă dăduse în toamnă, târziu.

Domnul Rotopan se așază pe un scaun, într-un colț, sufleurul intră în cușca lui, și repetiția începu.

Maestrul nu-și găsea locul; nu-i plăcea nimic.

Se sculă și se apropie de June, care făcea în piesă pe un conte, și-l îndreptă răstit:

— Pentru numele lui Dumnezeu, Prituș, m-ai prăpădit. Aci ești conte, ai sînge nobil în vine... fii mai mlădios... Aristocrații aștia or fi ei cum or fi. da-și *fini*... au mișcări mai alese... calcă mai ușor... Și-apoi dumneata ești gazda... fii mai la dumneata acasă... parcă mergi în picioroange... Uită-te la mine.

Maestrul urcă până lîngă ușa din fund și, primind pe Muma nobilă, o marchiză bătrînă, se plecă ușor, grațios:

— Doamnă marchiză !...

Și îi arată un scaun, apoi pași după ea cu o eleganță care arăta pe artistul adevărat, deprins cu scena.

În urmă se înfurie iar, se întoarse către marchiză:

— Și dumneata nu te trînti pe scaun să-l dărîmi... Dar își aduse aminte, porunci: Strașnic! intră în scenă! Apoi întrebă pe sufleur: Nu intră Henry, viconte, îndată după asta?

— Da.

— Atunci ce mai aștepți, stimabile?... Vreți să vă fac eu toate rolurile?

Cînd scăpară, după trei ceasuri, de supt privirea scrutătoare a maestrului, erau prăpădiți. Lipăiră iarăși prin apă și se întoarseră spre otel. Seara băură numai cîte o cafea cu lapte.

Directorul trase deoparte pe casier:

— Ce ne facem, nene?

— Ne-a mai rămas încă optzeci de lei. Cu asta o ducem mortîș până duminică.

— Dar drumul la Vaslui? întrebă îngrijat maestrul.

— Drumul îl am eu; dar de o ploua într-una, n-avem ce mîncă.

Și fiindcă maestrul se încruntă, îngîndurat, casierul îl mîngîie:

— Mîne trebuie să se însenineze, nu se poate... A dracului vreme!

Noaptea cădea mohorîtă, fără pic de nădejde; în sala luminată de o singură lampă arareori trecea cîte un călător, venit pe cîte o zi, pentru afaceri, în tîrgul acesta adormit...

Trecuse de miezul nopții cînd Muma nobilă și cu Regina ieșiră amîndouă, bîjbîind, căci lumina se stinsese. Femeile șopteau:

— Unde-i?

— Mă-ntrebi pe mine?

— Asta-i nerușinare... Ce Dumnezeu?... Nu-i ajunge ce ne-a făcut la Ploiești?...

Sst!

Din capătul celalt se auziră pași, și peste cîteva clipe, deprinzîndu-li-se ochii cu întunericul, zăriră venind împreună pe Intrigant și pe Subretă.

— Halal, făcu Regina, știi că ai obraz, fetițo!

— Ei ce-i, ce-i?

Muma nobilă, ingerul păzitor al trupei, izbucni:

— Cum ce-i, vrei iar să fie bucluc, să-și scoată aștia ochii pentru tine?... Intră în casă.

Și în vreme ce femeile intrau tăcute în odaie, Intrigantul îngăima, pentru Muma, cu un glas înăbușit, de bas, aria lui Mephisto din *Faust*:

„*Vecinica-i cam trecuuuută!...*”

— Obraznicule! făcu aceasta și trînti ușa...

A treia zi apa cădea de sus cu aceeași îndărătnicie. Maestrul, amărit, galben de nesomn, turburat de grijă, nici nu se coborî la masă. Se așază într-un jîlt, în fața ferestrei, și privea în neștire la stropii ce săreau pe acoperișurile casei din față. În viața lui de artist rătăcitor i se mai întîmplase și altă dată

aceasta, dar vremea rea îl găsisse ori cu parale, ori cu mai multă îndrăzneală, îndrăzneala tinereței, pe care acum nu o mai avea. Și în odaia aceasta goală, în fața ferestrei peste care apa bătea în valuri, maestrul se gândi o clipă la bătrînețele lui... Nu agonisise nimic... cei din urmă bani îi puneau acum în joc... Deodată se uită la ceasornic, se gândi că vremea aceasta moleșește pe om și se scobori repede. În sala de mîncare actorii stăteau somnoroși. Glasul lui îi trezi :

— Dacă mai plouă și mîni, plecăm... Acum hai-deți la repetiție.

Toți se uitară mirați, dar se ridicară repede să se-mbrace...

A doua zi era duminică. Maestrul se sculă de dimineață, se uită afară, se frecă la ochi și nu-i venea să creadă ; printre perdele, un sul de raze se revărsa peste perne ; sări jos și se repezi spre patul casierului :

— Scoală, îmbracă-te degrabă !

Casierul se trezi tresărind ; bolborosi :

— Ce e, ce e, maestre ?

— S-a-nseninat ! Sîntem scăpați ! Repede la tipografie... tipărește afișe... împarte bilete... Diseară jucăm...

Casierul se dezmetici ; începu să se-mbrace. Directorul trase storul, și soarele năvăli în odaie.

Lumina îi învioră pe amîndoi. Apoi directorul ieși să deștepte pe ceilalți ; le bătu în ușa :

— Haide, sculați. La repetiție !

Băură cite un lapte și plecară... Pe la amiază era o arșiță grozavă. Casierul veni scaldat de sudoare : afișele se lipiseră, biletele începuseră să se vîndă. Actorii, înădușiți și ei, după repetiție, se odihneau.

Maestrul era mulțumit, zîmbea :

— Foarte bine. Piesa merge de minune. Tu, Pri-tuș, ești un artist rar... Și se întoarse spre ceilalți : Ce zîmbiți ? Dați-mi mie un *conte* mai bun decît dînsul ! Apoi, către nenea Dincă : Nene, cu trupa

mea joc la „Național” și-i bat pe toți ăia de acolo !... Să știți că-i bat !...

Și rîdea, îmbujorat, bucuros, cu ochelarii pe vîrful nasului, cum îi rămăseseră din urmărirea piesei.

Își scoase batista, se șterse pe frunte.

— Tare s-a-ncălzit !

Mîncară cu poftă. Mai făcură încă o repetiție, și la opt cortina era lăsată, actorii îmbrăcați, publicul începuse să vie. Cîțiva lăutari cîntau „marșul” la poartă.

Dar parcă se răcise iar. Un vînticel ușor începu să miște ramurile salcîmilor din față. Pe scenă actorii nu se gîndeau decît la rolurile lor. La nouă trebuiau să înceapă. Directorul, încălzit de cît alergase într-o parte și într-alta, aștepta, cu ceasornicul în mînă, cum avea obiceiul.

Deodată cortina se clătină, culisele scîrțîiră ; un vînt puternic, un vârtej scutură scena. Maestrul și actorii se uitară îngrijorați unii la alții. În grădină se auziră cîteva glasuri : „Plouă ! plouă !” și peste cîteva clipe o răpăială grozavă se dezlănțui : ploaia potop, cu furie. Lumea fugi înspăimîntată în cofetăria de peste drum. Actorii ridicară cortina. Prin acoperișul spart, ploaia începu să șurluie din nou pe scenă. În grădină lămpile se stînseseră : una singură, la poartă, arunca o lumină ștersă peste băltoaca ce se așternu, într-o clipă, în mijlocul grădiniței. Se făcu rece de tot. Actorii se îmbrăcară cu hainele lor. Apoi se adunară pe scenă, împrejurul maestrului, care sta abătut, cu jobenul în cap, cu gulerul ridicat, fără să poată spune un cuvînt, uitîndu-se țintă înaintea lui.

Cu o mișcare vie, Subreta îmbrînci pe Intrigant :

— Fugi, că ești de „*mauvais augure*”¹.

Și alergă lîngă June.

Deodată vîntul se încuibă în scenă. O culisă căzu. Lămpile filară ; casierul alergă și stînsese pe cele de lîngă pînze, să nu se aprindă baraca. Nimeni nu știa

¹ Piază-rea (fr.).

ce trebuia să facă. Aveau să stea aici până ce trecea ploaia ? A doua zi plecau ? Nu îndrăzneau nici unul să întrebe. Maestrul era în drept să hotărască. Se uitau la el, așteptându-i cuvîntul.

Dar, lipsit de orice cunoștință a împrejurărilor parcă, maestrul își scoase jobenul, își purtă mîna, în neștire, peste frunte, își ridică părul în sus, apoi, ca și cînd nimic alta nu așteptase, răsuflă adînc :

— Uf ! bine că s-a mai răcorit !

(1907)

PUNGA

Cînd se treziră, în zorii zilei, amîndoi, la han, și după ce plătiră un franc și douăzeci pentru că dormiseră acolo, femeia Safta, nevasta lui Neculai Lăptuc, se căută prin buzunarele fustei. După ce și le întoarse pe dos, căzu dintr-unul cinci parale. Atîta ; nu mai aveau nimic. Veniseră cu o zi înainte, vînduseră două perechi de gîște, și în loc să se întoarcă acasă, în Popriceni, ici, o palmă de loc, rămăseseră în tîrg să beie la han.

Femeia se uită la cel de cinci parale, îl întoarse pe față, pe dos, apoi îl arătă lui bărbatu-său :

— Merge ?

Neculai Lăptuc îl învîrti și el, îl puse în zare, să se uite de departe, ca și cînd ar fi vrut să-l vadă dacă-i străveziu, apoi își trecu degetul pe supt nas și răspunse :

— Pe dracu !

Femeia i-l smunci, răsîndu-se la el :

— Tu l-ai luat, prostule !

— Ba tu !

— Așa să trăiești !... Haidem !

Și porniră.

Afară începuse iar să fulguie. Nevasta își trase bine barijul peste urechi ; era o femeie înaltă, cio-lănoasă, largă în spate ; și cum vîntul îi flutura fustele, i se vedeau pulpele subțiri în ciorapii albi de lînă, bătoase, ca niște catalige, de cari se părea că adevăratele ei picioare se legau mai sus. Mer-

gea cu pași mari, cam șonțis, ca și cum vroia me-reu să cirmească.

Bărbatul, un prichindel, cu pieptul lipit de spate parcă, se ținea pe urma ei, gîfîind ; în cap avea o pălărie grozav de mare, cu un fund cît un ceavn, care parcă-l apăsase pe om în jos, de-i intrase picioarele în pîntece. Mai mult sărea, ca un purice, decît mergea ; da din mîni și se uita spre partea în care nevastă-sa se ținea puțin pe o coastă, ca și cînd îi era frică să nu se întoarcă să-l înhațe.

Aproape de barieră, femeia se opri dintr-o dată :

— S-o luăm *pin* grădina *poblice* ; sărim gardul și țaiem drumul de-a dreptul ; ce s-o mai încunjurăm !

— Mă aburci ? întrebă sfios țăranul.

Și femeia-i răspunse :

— Te-oi aburca, *stîrchitură* !

Deschiseră, încet, porțița și intrară în grădina publică.

Ninsoarea cădea înceată, fișiind, printre ramurile copacilor, și se așeza ușoară, ca un puf.

Țăranii o luară pe aleea cea mare, apoi făcură la stînga. Femeia mergea drept înainte, cînd bărbatu-său îi strigă din urmă :

— Fa, Safto, să cotim, că ajungem tocmai bine la capul dealului, și-i drumul mai neted pe ici.

Țăranca stete puțin pe gînduri, apoi pesemne că-și făcu și dînsa aceeași socoteală, că o luă repede la dreapta : ea înainte, bărbatu-său în urmă. Făcură cîțiva pași, și Neculai Lăptuc, cum se uita în pămînt ca și cînd număra urmele neveste-sii, mai că era să se izbească de dînsa, așa de scurt se oprise aceasta : drept în fața lor, un gardist sta plecat și se uita deasupra unei bănci, pe care un om părea că doarme. Gardistul întoarse capul, îi zări și-i chemă :

— Ia veniți aici !

Cei doi țărani se apropiară sfioși : dacă le-a fi ghicit gîndul că voiau să sară zăplazul ?

Gardistul spuse bucuros :

— Bine c-ați venit, ia stați colea până m-oi întoarce eu, să nu deie vrun cîne. Mă duc să dau de veste, ici la poliție ; într-o jumătate de ceas sînt înapoi... C-acuma l-am găsit și eu !

Și arătă spre cel ce părea că doarme pe bancă. Apoi gardistul o luă la fugă.

Femeia se apropie să se uite ; bărbatul nu-și dăduse încă bine seama ce era ; stătea mai la o parte.

Femeia se mai uită puțin, pe urmă întoarse capul spre bărbatu-său :

— Iacă, tontule, dacă m-am luat după tine ! Stăi acum și păzește mortul.

Lăptuc veni și dînsul mai aproape, uitîndu-se la nevastă-sa, gata să primească vreo cîțiva pumni, pe dreptul ; se gîndea el că altă dată îi luase și degeaba. Dar femeia îl lăsă în pace și căta întins la mort, vrînd să știe, ca toate femeile, ce și cum. Apoi spuse, ca și cum și-ar fi vorbit singură :

— S-o omorît ; uite *chistolul* ici, lîngă dînsul. Și iar își luă de seamă : D-apoi ce sînt eu să-l păzesc ?! Haidem !

Dar bărbatu-său nu vroi ; răspunse cam cu jumătate de gură :

— Dacă ne-o spus *gvardistul* să stăm, trebuie să stăm.

Femeia îi aruncă o privire furioasă, și-n urmă se plecă să privească iar la cel de pe bancă. De mort nu îi era ei frică — la cîte priveghiuri nu stătuse dînsa, pe cîți nu îngropase ! Ehe ! că mai mult din asta trăia. Dar revolverul o umplea de groază, și parcă și bărbatu-său, care nu pusese în viața lui mîna pe pușcă — la oaste nu-l luase — și dînsul simți un fior prin șira spinării, așa ca un bulgăraș de gheață ce-i luneca pe piele, cînd se uită la țeava lucioasă.

Împușcatul rămăsese pe-o coastă ; din mîna dreaptă, zgîrcită, revolverul căzuse pe bancă. Mîna stîngă nu i se vedea de supt palton. Era bine îmbrăcat ; căciula de astrahan atrase îndată privirea țăranului :

— Halal căciulă !

Femeia nu răspunse : dînsa nu găsea ce căuta.

— Unde s-o pocnit oare ? Nu se vede nici un *chic* de sînge. Parcă doarme. Vezi-l ? Nici un *chic* de sînge.

Dînsa își aduse aminte că văzuse odată pe notar cum trăgea cu „chistolul” ; o săptămînă de zile nu-i ieșise atuncea din minte bucățelele cele cu cari poji omori chiar vita, că-i vită ; și începu din nou să vorbească lui bărbatu-său :

— Și doar plumbul îi mare, trebuie să-l fi potrocolit rău. Ai văzut cele cu care dădea notaru ?... Doamne iartă-mă... erau citu-i ghinda.

Și în minte parcă i se înțepenî gîndul acesta : să vadă unde se lovise. Cu ochii la revolver, să nu cumva să-l atingă, luă mortul binișor de umăr și-l întoarse. Atunci trupul țepăn se rostogoli repede pe spate. Pulpana paltonului se desfăcu peste marginea băncii, și pe partea stîngă a surtucului se văzu pata de sînge cum se lățise peste tot.

Cînd se rostogoli mortul, țărani rămaseră o clipă împietriți de frică, amîndoi cu ochii la revolver, dar arma nu se mișcase din loc. Atunci femeia se liniști și spuse :

— În inimă și-o tras !

Bărbatul îi bănuî :

— De ce l-ai întors, fa ? Ce-o să zică gvardistul ?

Dar în aceeași vreme se auzi parcă un fișit, un vuiet ciudat, parcă se mișcase ceva lîngă mort și căzu apoi în stratul subțire de omăt de pe jos.

Țărani priviră și rămaseră încremeniți. Din buzunarul mortului lunecase o pungă de piele, neagră, o pungă umflată, doldora.

După ce le trecu mirarea, ei uitară de mort ; Lăptuc se făcu pușin mai mititel, lăsîndu-se pe vine, femeia se lăsă și ea, ca și cînd se scoborise de pe catalige, și cu ochii mari, țînîndu-și răsufierea, se uitară la pungă.

Cum stăteau așa, grămădiți, țăranul ridică ochii și întilni pe ai nevestei. O lumină de înțelegere sticli în privirea lor ; de cînd erau împreună nu

se înțeleseseră așa dintr-o dată, fără nici un cuvînt, ca acum ; apoi, îndată, ca și cum s-ar fi ferit unul de altul, și de mort, femeia întoarse capul și se uită spre cel împușcat, țăranul privi spre copaci, ca să nu-i vadă nici pe unul, nici pe celălalt, întinse mîna, luă punga și o virî repede în carîmbul cizmei. Apoi se sculară dintr-o dată amîndoi, ca pe teluri, femeia parcă mai lungă decît era, și priviră îngrijați în toate părțile ; bărbatul dete cu piciorul peste urma mică, pătrată, ce lăsase punga în omăt, iar nevasta ridică pulpana paltonului la loc și întoarse mortul pe-o coastă, cum fusese. Țăranul iar privi spre partea de unde avea să vie gardistul și, nevăzînd pe nimeni, virî mîna în carîmb și îndesă, mai în jos, punga, căci îi apăsa pulpa.

Dar parcă îi apucară frica să mai steie singuri, cu mortul, în tăcerea ceea. Țăranul începu să vorbească :

— Halal căciulă... și ce straie !

Și-atunci simți ceva cald și tare lîngă picior, și parcă ar fi vrut să zică : „Și ce pungă !”

Dar adăogă altceva :

— Și el se omoară ! Ca și băietul lui Dumitrache Strîmbu ; da' să zici că celuia i s-o slobozit pușca singură-n *chept* !

Vorbele însă nu-i mai veneau : n-avea ce mai spune. Iar îi cuprinse o grijă mare, se traseră amîndoi deoparte, unul lîngă altul. Lăptuc, înădușit, ca după cine știe ce drum. Femeia se gîndea... Dacă i-o da în cap gardistului să-i caute ? Dacă dînsul umblase mai dinainte prin buzunarele împușcatului și știa ce are, și-i lua acuma din scurt ?

— Ha ? făcu speriat Lăptuc, ca și cînd îl întrebuse ceva nevastă-sa.

Femeia nu-i răspunse, întoarse capul în toate părțile, apoi se duse și mai bătători cu mîna omătul.

De-abia se ridică, și auzi un tropot. Venea gardistul, în fugă, cum se dusesese. Țărani se-nfiorară,

dar gardistul le vorbi bucuros, ca și adinioare, cînd îi rugase să păzească mortul :

— Ei, brava vouă ! Mulțumesc ! De-acu rămîn eu cu dînsul ; că *aista-i* domnul Bucur Colțescu, profesor la *gimnaz*. Dragostea trebuie să-l fi dat gata, săracul !

Dinșii mai steteră o clipă locului ; nu le venea să creadă că puteau pleca ; apoi, ca și cînd i-ar fi șfichiuit cineva de la spate, ziseră :

— S-auzim de *ghine* !

Și-o luară repede la picior.

Cînd ajunseră în fundul grădinii, Lăptuc se cățăra pe gard, nevastă-sa îl apucă de mijloc, apoi de tălpile cizmelor, și-l aruncă dincolo ; în urmă dînsa parcă pași gardul, și o luară gîfîind, la deal, printre spini, uitîndu-se din cînd în cînd în urmă.

Fulgii se așterneau molcomi, cernuți de sus. Pe umerii femeii ninsoarea se strînsese în două grămăjoare, iar pălăria bărbatului se făcuse albă. Țăranii mergeau, mergeau mereu, fără să simtă că-s obosiți. Deodată se ridică în fața lor cumpăna unei fintîni, singuratică în tot cuprinsul cîmpului. Cînd ajunseră în dreptul ei, se opriră. Erau departe de tîrg, încă o postață, și-ajungeau satul. Și, cum se opriră, parcă li se tăiaseră picioarele. Se așezară pe ghizdele, unul de o parte, celălalt de alta, și răsuflară ușurați.

Țăranul zise :

— Vezi, fa, dacă n-o luai pe unde ți-am zis eu, îți mergea în *săc*.

Femeia nu-i răspunse.

Apoi se ridicară deodată, ca și cum și-amintiră de ceva, și o porniră din nou, puțin mai încet : ea înainte, el în urmă. Femeia simțea o bucurie caldă, care i se împrăștia în tot trupul, și gîndea... O pungă cu bani, pe vremea asta, cînd nici tu para, nici tu lemne, nici tu mălai, nimic n-aveau ! Dacă n-o luau ei, ar fi luat-o gardistul. Ce, cu banii Năstăsoaii, căreia îi ținuse lumînarea, nu se întîmplase tot astfel ? Ea-i lăsase, și notarul îi păpase. D-apoi zău ! Doar nu mai era proastă... Și cum gîn-

dea așa, parcă i se șterse deodată amintirea întregii întîmplări : nu mai vedea nici banca, nici mortul ; i se părea că banii aceștia i se cuveneau, ba, mai mult, că erau ai ei. Atunci își aminti și de bărbatu-său și-i fu ciudă că de pe urma lui oarecum se căpătuisese cu paralē. Apoi se uită înapoi, ca și cum îi era frică să nu-l piardă. Bărbatul venea în urmă, bălăbănind din mîni ; și femeia se liniști.

Lăptuc gîndea și el, și el simțea ceva cald într-însul, ceva care-l necăjea, și-i plăcea că-l necăjește ; fără să vrea, începu să rîdă singur, înfundat, dete drumul unui hohot și își șterse, mulțumit, nasul cu degetul. Femeia întoarse capul iar, se priviră unul pe altul și, ca și-atunci cînd se-nțeleșeseră în fața pungii, își ghiciră și acum, dintr-o dată, gîndul, pentru a doua oară într-atîta amar de vreme. Și-ncepură să rîdă împreună ; rideau amîndoi, de-o bucurie ascunsă, mare, care le gîdila sufletele...

Cînd zăriră șuvițele de fum pe hornurile bordeielor din Popriceni, începură să păsească mai repede. Se grăbeau pe măsură ce se apropiau, se grăbeau, nerăbdători. Ulița satului era pustie ; cîțiva băieți, într-o hudicioară, se băteau cu omăt ; încolo — nimeni. A doua, a treia casă după biserică era a lor. Lăptuc deschise poarta, iar femeia trase cu coada ochiului spre vecin : la A Dumitroaiei nu era nimeni prin ogradă — cu atît mai bine. Apoi se suiră pe prispă, iar se uitară în toate părțile, și femeia întinse mîna, de luă, din stuhul streșinei, din locul știut, cheia usii — o punea acolo ca să n-o mai piardă, cum pățise în vreo două rînduri ; apoi tropăiră, să se scuture de ninsoare, și Lăptuc întoarse cu amîndouă mîinile cheia în broasca stricată. Intrară. Din tindă trecură într-o odaie sărăcăcioasă, cu un pat de scînduri, acoperit de un lăvicer, o masă joasă, azvîrlită într-un colț, o ladă fără capac și un jîlt cu telurile scoase, căpătat demult de la un boier.

Dintru-ntăi se opriră în mijlocul odăii ; apoi femeia își aduse aminte, se întoarse repede și zăvori

ușa tindei. Pe urmă veni iar în odaie, își smulse barizul, luă o pernă și se repezi de înfundă ochiul de geam, lat cât palma. Bărbatul își scutură pălăria, apoi rămaseră o clipă așa, unul în fața celuilalt.

Femeia îi spuse, gîfîind :

— Dă-mi punga, s-o deșart.

Țăranul clipi repede din ochi :

— Ți-oi da-o ; stăi, că mi-s înghețate degetele. Dar femeia se apropie cu mîna întinsă și se răsti :

— Dă-mi punga !

Țăranul iar clipi din ochi, apoi parcă se proțăpi în picioare. Adecă de ce s-o deșarte dînsa ? Ce, nu tot el făcuse s-o găsească ? Și pentru întâiași dată simți că îndrăznește ceva în fața femeii lui. Bani cari-i ardeau pulpa parcă îi trimeteau, de-acolo, o înviore în tot trupul. La ce i-ar da-o ? Răspunse dirz :

— Eu am luat-o de jos, eu am s-o caut.

La rîndul ei, femeia îl privi și i se părea că niciodată nu-l urise mai mult. Se repezi ca sărită din minți :

— Scoate-o din cizmă !

Apoi îi dete un pumn și întinse mîna spre picior.

Omul, care-i suferise de atîta amar de vreme pumnii și palmele, ca un cîne, simți în sufletul lui o furie grozavă și, cum femeia se plecuse să-i prindă piciorul, el o cuprinse cu brațele pe după mijloc și, cu pieptul strîns de brațele ei, vroi s-o răstoarne, s-o calce în picioare. Dar femeia se zvîrcoli o clipă, îl ridică în cîrcă și se scutură de dînsul, cum fac dulăii cînd sar pe dînșii javrele, și iar căută să-i prindă cizma. Atunci bărbatul se văzu o clipă învins, se plecă, vîrî repede mîna în carîmb și scoase punga, ținînd-o cu degetele încleștate. Femeia îi apucă pumnul în mînile ei osoase și, călcîndu-se cu picioarele, gîfîind, cu ochii holbați, strîngeau punga, prin pielea căreia li se părea că simt zimții banilor, de aur poate. Lui Lăptuc îi slăbeau degetele supt ghearele nevastei și, cu o încredare deznădăjduită, își trase mîna, se făcu mititel, își alipi brațele ghem la piept, izbi în pîntecel

femeii cu capul și o dete tăvălucul pe pat. Atunci dînsa, nebună de furie, își desfăcu mînile ca două aripi de vultan și începu să lovească pe bărbatu-său peste față și-n cap. Acesta simți că nu mai încăpea împotrivire, ameteșe, de-abia îngăimă :

— Ți-o dau.. Ți-o dau, fa, fumeie !

Atunci nevastă-sa se opri ; el îi întinse punga, ea o luă, pe urmă se așezară amîndoi pe marginea patului, gîfîind, mirați : femeia, de îndrăzneala bărbatu-său, el, de puterea lui. Vra să zică putea să o înfrunte ! Și întoarseră amîndoi capetele, se uitară unul la altul, parcă nu se cunoscuseră niciodată.

Femeia se trase în fundul patului, întinse mînile, vroi să deschidă punga, dar deodată răsunară cîteva lovituri în ușă și-un glas :

— Taică Lăptuc !

Femeia se zăpăci, se culcă repede pe pat și puse punga supt dînsa, neștiind unde să o ascundă în pripă ; zise bărbatu-său :

— Spune-i că mor de durere de șăle... Ne-o chema la dezghiocat păpușoi.

Lăptuc ieși în tindă, trase zăvorul, și femeia ascultă din casă.

— Săr' mîna, părinte.

— Bine v-am găsit, taică. Haide și mi-i ajuta să vîr o balercă de vin în beci.

Țăranul tăcu puțin, parcă să-și aducă aminte de ce-i spusese nevastă-sa. Apoi răspunse :

— Oi veni, sfinția-ta, da' mai tîrzior, că moare nevasta de șăle.

— Așa, bine, taică ; te-aștept.

Și preotul plecă.

Lăptuc trase iar zăvorul, veni, desfăcu puțin perna, să vadă de-a ieșit preotul din ogradă, pe urmă se cocoță și dînsul pe pat. Femeia se ridica, bătători bine lăvicerul, apoi, uitîndu-se amîndoi cu ochii holbați la pungă și ținîndu-și răsufarea, femeia o deschise și-o răsturnă deodată. Atunci se auzi un sunet sec, și pe lăvicer se împrăștiară patru cartușe de revolver.

Țăranii făcură numai atît : „Hiîi !”, ca și cum își mușcaseră limba, și rămaseră împietriți, galbeni ca moartea, uitîndu-se cu ochi rătăciți la cele patru cartușe, cu vîrfurile roșii, ca muiate în sînge.

Vra să zică pentru bucățelele acestea alergaseră, se bătuseră, gata să se sugrume ! Pe aceste le purtase el în cizmă, pe aceste le strînseseră în pumni, fără să știe că dintr-o clipă într-alta dînsese îi putea sfărma. Se jucaseră cu moartea, și ei credeau că țin în mînile lor o avere ! Și deodată amintirea mortului le trecu prin trup ca un fior.

După clipa aceasta de mirare, li se scoborî în suflet o deznădejde fără de margini. Așa le era scris, pesemne, să trăiască și de acum înainte calici. Amîndoi simțeau un gol așa de mare în sufletul lor, că parcă le scosese cineva inimile din ei.

Dar, repede, un alt gînd, un gînd tot atît de grozav pentru dînșii, li se țintui în minte : ce aveau să facă acum cu cartușele ? Și nu îndrăzneau să se miște, să întindă mîna, ca nu cumva bucățelele să ieie foc, să-i omoare dintr-o dată.

Într-un tîrziu, țăranul ridică în sus capul și întîlni privirea femeii ; apoi o întrebă, printr-un singur sunet, care-i arăta toată spaima și care de-abia îi ieși din fundul gurii :

— Ha ?

Femeia înțelese. Dar și dînsa se gîndea la același lucru, și încă nu-și putea da seama, lămurit, ce puteau să facă. Iarăși rămaseră tăcuți, buimăciți. Apoi parcă le mai veni sufletul la loc. Femeia judecă : le izbiseră ei atîta și nu luaseră foc, n-or lua ele tocmai acuma, cînd trebuia să le arunce. Bărbatul iar ridică în sus capul, și iar făcu din fundul gurii :

— Ha ?

Atunci femeia îngăimă :

— Dacă le-om da peste gard, la A Dumitroaiei, în spinărișu ceta ?

Țăranul nu răspunse. Femeia se răzgîndi :

— Nu, că le-or găsi plodurile. Și-or lua foc lingă casa noastră.

Lăptuc se mai învioră, își trecu încet degetul pe supt nas și-și dădu părerea :

— Mai ghine în fîntînă !

— Tontule ! să se lovească de *chietre* ?

Și iarăși se uitară la ele, și iară le trecu un fior prin spate. Atunci nevasta se înfurie :

— Fă ce știi, stîrchitură, că tu le-ai găsit !

Lăptuc simți că atîta vreme cît or fi bucățelele cele între dînșii, e la adăpost ; rînji parcă :

— Fă tu ce știi, zăludo, că tu ai deschis punga !

Dar amîndoi înțeleseseră că trebuiau să scape de ele cu orice preț. O lăsară mai domol. Femeia făcu un plan :

— Iaca ce-i : mergem și le dăm în Rîpa-Țurluiesei. Punga o zvîrlim în vatră, și cînd om face focul, arde.

Pe urmă, ca să dea suflet bărbatu-său, întinse mîna și, cu două degete, ca și cum îi era teamă să nu se frigă, luă un cartuș.

— Iaca, ie-le așa.

Țăranul se uită, dădu din cap și întrebă cu glasul pe jumătate :

— Și cum să le ducem ?

Femeia se gîndi și-i răspunse :

— Pune-le binișor, pe cîte unul, în chimir, și-om merge.

Țăranul le luă ușor, le puse pe cîte unul în chimir, cu vîrfurile în jos, apoi se sculă încet, ca și cum avea în sîn ouă. Femeia aruncă punga în cenușă, în vatră, apoi ieșiră, încuiară și puseră cheia la locul ei, în streșină.

Dar cum treceau prin fața bisericii, le ieși înainte, bucuros, popa :

— Ei, bine că veniși, taică ! Haidem să scoborîm polobocelul.

Lăptuc uitase de popă, ca de moarte ; se-ngălbeni. Dar n-avea ce face ; ce era să spuie ? Se scărpină în cap și porni cu femeia după preot. În fața beciului, unde era balerca, femeia își suflecă mînele să ajute și ea, dar preotul o goni :

— Ia lasă, lasă pe bărbat, că n-o fi el așa de bicisnic cum îl crezi.

Și apucă de-un capăt, iar țăranul se-nțepeni în picioare, se-ndoi ca un arc, doar nu s-o atinge cu chimirul de balercă. Simțea că bucățelele mici de plumb îl ard. Și-n vreme ce se opintea, îl necăjea un gând rău, ce-i intrase în creier ca un cui: din clipă în clipă aștepta parcă să-l sfărîme în mii de bucăți. Când ajunse în girliciul beciului, se rezimă de perete, gata să leșine. Nădușelile îi curgeau potop de supt pălăria mare, care-i strîngea capul ca un cerc de fier. Preotul luă o ulcică de pe o policioară, bătută în perețele de lut, o puse la canea, apoi îi dădu să beie:

— Dă-o peste cap!... Așa!

Vinul parcă îi mai dete putere.

Cînd se văzu iar pe drum, în urma nevestei, Lăptuc își scoase pălăria; mergea cu capul gol, și din cînd în cînd își ștergea sudoarea cu dosul minii, apoi o azvîrlea jos.

Pe marginea prăpastiei se opriră.

Femeia îl sfătui:

— Zvîrle cîte unul.

Țăranul se uită în rîpă, o văzu plină de bolovani și se-nfricoșă:

— Bun cap mai ai! Da' dacă s-or lovi de chetri?

Atunci femeia gîndi ce se gîndi, se plecă, își ridică o fustă, apoi alta, și rupse din poalele cămășii, de jur împrejur, o fișie lungă; pe aceasta o destrămă cu dinții, în patru bucăți, și se răsti:

— Hai, scoate unul!

Țăranul vîrî două degete în chimir și trase încet-încetîșor un cartuș.

Femeia îi întinse o bucățică din pînza ruptă:

— Na, învălește-l și-l azvîrle.

Lăptuc înfășură ușor cartușul și-i dete drumul. Apoi stătu o clipă, ca și cînd ar fi așteptat detunetul. Cînd văzu că nu se întîmplă nimic, prinse inimă și scoase pe al doilea.

După ce le aruncă pe toate, țăranul răsuflă ușurat și căzu, sleit de oboseală, pe un bolovan mare, ce era parcă într-adins pus acolo pentru el. Nevasta lui se așeză de cealaltă parte și rămaseră tăcuți, spate la spate.

Acuma erau iar ei; femeia simțea că nu mai are nici o nădejde în suflet, ca și mai înainte; bărbatul înțelese că i se dusese puterea de adineoare, cînd se luptase cu nevasta lui. Din pulpă nu i se mai ridica înviorarea ceea caldă; și cînd auzi glasul femeii, tresări. Îl ocăra:

— Iacă, ți-ai văzut scofala cu ochii, stîrchitură?... Hai, pornește!

Și porniră...

Dar în capul lui Lăptuc încolți iar un gând... un gând care-l muncea de cum se sculase de pe bolovan. Și, cu toată frica de nevastă-sa, strigă:

— Fa, Safto!

Femeia se întoarse.

— Fa, eu cred că-n pungă tot bani o fost, da' i-o schimbat în *plunghi* Necuratul.

Atunci, cum bărbatu-său sta drept în fața ei, cu capul pe spate, femeia se plecă puțin și-l stupi drept între ochi.

Și porniră: ea înainte, el în urmă, cum făceau de douăzeci de ani în șir.

(1907)

CINE A IUBIT-O !

Boierul Toma privea de la fereastră cum creșteau, văzînd cu ochii, troianele în ogradă. Niciodată nu i se păruse iarna mai plină de întristarea aceea care o răspîndește căderea molcomă a fulgilor înfoiați de zăpadă. Cădea într-una ninsoarea, cădea fără să contenească, legănîndu-se ca penele, încetă, gînditoare parcă unde să se așeze. Îngropase ograda, legînd-o de-a dreptul cu șleahul¹ dinspre sat, prefăcuse șurile, șoproanele într-un singur morman, aruncase peste toate aceeași învelitoare albă, de supt care se părea că niciodată nu vor mai răsări lucrurile cunoscute. Boierul căută să pătrundă cu vederea prin perdeaua deasă a ninsorii, dar nu putea; zarea se închidea sură. Căută să prindă cu auzul un vuiet, un strigăt, strigătul unui om din sat, lătratul unui cîne, țipetul unei pasări înfrigurate. Nimic.

Toată firea părea înecată în acea tăcere adîncă ce-ți poate da închipuirea morții. Nici măcar scînteierile focului din sobă nu mai răsuna, focul se stinsese. Numai ceasornicul cel mare și rotund din perete bătea rar, înăbușit, ca de aiurea; și scuturînd clipele din zimții roților lui, regula parcă mer-sul ninsorii.

Un urît de moarte, un urît dintr-acele care se strecoară în suflet ca otrava, care se schimbă în spaimă, cuprinse pe singuratecul boier. Ar fi vrut

¹ Șleah — drum.

să vadă pe cineva, pe-un dușman chiar, numai să-l vadă. Și spaima veni repede. Boierul se repezi la clopot, trase găitanul cu putere și-l rupse, iar de sus, din colțul casei, nici un clinchet nu veni. Ce făceau oare argații? Să-i strige, dar cum? Cuhnea era departe. El singur își deprinsese slugile să nu vie decît chemate, ca să nu-l stînjenească în socotilele lui; ca nu cumva să găsească deschise lăzile de fier ce gemeau supt greutatea bănăritului. Începu să cutreiere odăile mari, înfrigurate, în care nu mai făcea foc. Aceeași liniște de moarte, neturburată nici măcar de foșnetul unei haine atinse de lemnul sau pînza unei mobile.

Gîndurile-l năpădeau. Era întăia iarnă pe care o petrecea singur. De la moartea nevastei lui se împlinise jumătate de an, și singurătatea îl silea să simtă că-i lipsește cineva, că suferă o pierdere, ca aceea ce ar îndura cînd n-ar mai avea haina groasă, pe care nu o iubea, dar care totuși îi ținea cald și o avea aproape de trupul lui. Trecînd din pustiul unui colț într-altul, se mira cît loc prinsese în casă ființa cea căreia, fiindcă nu era de aur, ca galbenii lui, nu-i zîmbise o dată mai binevoitor, căreia nu-i purtase ură, pentru că atunci cînd urăști simți că-ți răscolești sufletul împotriva cuiva care este, și ea nu era. Un abur care se mută dintr-un loc într-altul, asta fusese dînsa.

Dar deodată boierul se opri locului încremenit. I se păruse că auzise foșnetul unei rochii, dincolo, și întoarse încet capul. Nu era nimeni; se desprinsese o perdea și lunecase într-o parte, strîngîndu-se într-un singur fald. O lumină cenușie intră în odaie, și în dosul geamului, acoperit pe jumătate cu zăpadă, se vedeau ramurile negre ale copacilor, înfîgîndu-se, ca niște sulii, în pieptul alb al grădinii. O pasere trecu printre ele, tăind ca o foarfecă pînza de ninsoare. Liniștea se întinse din nou. Boierul se lăsă într-un colț pe scaun. Ziua aceasta de Crăciun îi amintea pe cea din anul trecut, îi aduse aminte chipul prietenului celui mai bun, chipul lui Filip Micle, care nu lipsise niciodată mai îndelung

din casa lui. Îi scrisese acum câteva zile, rugîndu-l să vie, îi făgăduise că vine, dar pesemne că se rîzgîndise.

Ce să faci singur, Doamne! Deodată i se păru că aude ceva, niște clinchete înăbușite, așa ca loviturile de linguriți în paharele pline, și o dată cu ele i se strecură o picătură caldă în suflet. Se ridică repede și alergă la geamul ușii, în sală. În poartă răsări ceva negru, care se mărea, se apropia, pînă ce se desluși că e un poștalion. Căi se izbiră cu piepturile de fruntea troianului, se opintiră și, cu capetele în sus, începură să taie pîrtie prin zăpadă. Dar, cu toate puterile lor încordate, după câteva clipe, se opriră. Surugiul se înălță în scări și se auzi, întretăiat, strigătele lui: „Măăi, măăă... să vie argații cu lopețile... Cine dracul să poată intra în iadul ista?... Morților... Măăă, n-auziți, dugleșilor¹?!” Boierul Toma împinse cu putere ușa înțepenită de zăpada strînsă în cerdac și strigă și el la argații cari de-abia acuma își scoaseră capetele afară. După ce se uită ca niște oameni buimaci de bătută, se întoarseră cu lopețile pe umăr, înotînd pînă la gît prin troian. Musafirul ce venise se scobori din sanie și o luă spre cerdac, dezgropîndu-și, la fiecare pas, picioarele. Era Filip Micle. Lui Toma i se strecurase o rază de bucurie în suflet cum parcă niciodată nu simțise. Și venitul nu-și credea ochilor cînd văzu chipul destins într-un suris de bunătate cum nu mai aflase la prietenul său.

În vreme ce Toma desfăcea musafirul de blănurile ce le avea pe dînsul, de afară veneau glasurile necăjite ale argaților, cari de-abia urcau sania înspre grajduri.

*

Așa se face că, în seara aceasta a ajunului Anului nou, boierul Toma nu era singur la mîsuța acoperită cu șervet curat, de supt lampa atîrnată, a căreia

¹ Dugleș — leneș.

revărsare de lumină rumenea sticla cu vin rubiniu și aprindea scînteii din picăturile rămase în cele două pahare de cristal. Prietenii mîncaseră, și acum rămăseseră la un pahar de vin. Moleșiți de băutura veche, stăteau răsturnați în scaune și gîndeau. Frica boierului Tomă se dusese, și dînsul rămăsesese omul din trecut, cu sufletul lui cel adevărat. Firește, se gîndea la munca lui, la munca în adevăr uriașă, care-i răvășise viața pe cîmpuri, în ploi, pe soare și-n ceață, pentru adunarea banului rotund care la dînsul nu se rostogolea, ci cădea, pe lat, în cutiile de tinichea ale lăzilor de fier... Și pentru cine strînsese? Pentru el! Numai pentru el! N-avea nici un copil, n-avea pe nimeni. Mai bine că nu avusese copii, deși ei nu i-ar fi răpit măcar o parte cît de mică din dragostea lui pentru bani. Dar copiilor le trebuie hrană, foc, școală... Îi fusese de ajuns nevasta. Își amintea bine de nevastă.

Fără voie, se uită pe peretele din față, deasupra ușii. Acolo îi era portretul. Un prezent¹ al lui Filip, de ziua ei. Simți nevoia să vorbească despre dînsa.

— Seamănă bine Ana în portretul cela.

Filip tresări, întoarse repede capul, se uită la chipul, pe jumătate în umbră, al femeii și răspunse scurt, cu glasul tremurat:

— Da, foarte bine.

Și căzu iar pe gînduri.

Toma urmă:

— Parcă vă văd, anul trecut, în ajunul Anului nou; tu erai tot în locul acesta, dînsa sta acolo, lîngă bibliotecă. Vorbeați, ca de obicei, despre o carte, mi se pare.

— Da, despre o carte.

— Iar acum doi ani... A, da, acum doi ani ați făcut sărbătorile singuri. Eu a trebuit să mă duc la Iași pentru vînzarea pădurii celeia... La întoarcere, mi-ați ieșit înainte, voiși... Vă înțelegeați bine voi amîndoi. Apoi adăogă ca încheiere: Iaca, eu n-am

¹ Prezent — cadou.

înțeles-o niciodată pe nevastă-mea. Nici ea pe mine, nu-i vorbă.

Filip se uita departe, cu ochii umezi.

Un dor îl îneca, îi oprea parcă inima să-i mai bată, îl făcea să sufere grozav.

Și tocmai acum glasul lui Toma răsărise dintr-o lume de vrășmașie. Nevoia unei spovedanii, a unei spovedanii făcută nu din credință, ci dintr-o mîndrie haină, dădea mereu răsunset cuvintelor lui :

— Dumnezeu să mă ierte, dar parcă nu eram făcuți unul pentru altul.

Filip îi răspunse, stăpînindu-se :

— Nu ți-ai cunoscut femeia, cum nu-ți cunoști nici una din cărțile acele, din biblioteca pe care n-ai deschis-o niciodată.

Toma sorbi din pahar și răspunse :

— E adevărat ! N-am avut vreme să-mi citesc biblioteca, întocmai după cum n-am avut vreme să-mi iubesc nevasta.

Filip se îndreptă pe scaun și întrebă răstit :

— De ce-ai luat-o atunci dacă n-ai iubit-o ?

Toma răspunse liniștit :

— Am luat-o pentru bani. Fără zestrea ei, azi n-am sta aici, în casa asta.

Filip vorbi cu glasul înăbușit, întretăiat, neputîndu-și stăpîni furia, care veni deodată, ca un clocot :

— Ai luat-o ca să-i înșeli viața... Ai amăgit-o ani de-a rîndul.

Toma nu băgase de seamă felul în care prietenul îi vorbise. Urmă să spuie :

— N-am iubit-o, dar i-am dat tot ce a vrut. A avut de toate aici în casă. Nu a dus nici o grijă. Nu i-a lipsit nimic ; spune tu dacă i-a lipsit ceva ?

Filip se sculă în picioare ; o clipă îi venise să-l lovească peste gura care mințea ; o furie grozavă îi năvăli din inima în care o ținuse pînă acuma ascunsă, ca pe un izvor ce n-are pe unde ieși la lumină, apoi cuvintele curseră repede, dezlănțuindu-se, aproape fără răsuflet :

— I-a lipsit, i-a lipsit dragostea ta. Dragostea pe care sufletul tău n-a avut-o, sufletul sterp ca un pă-

mînt nisipos din care nu răsare iarba. I-a lipsit cuvîntul tău cald, care nu-ți putea ieși de pe limba deprinsă numai să numere. I-a lipsit blîndețea, pe care faptele tale de om zgîrcit, care stoarce banul, nu puteau să i-o dea. I-a lipsit fericirea, înțelegi, fericirea, pe care tu ai gustat-o lîngă lăzile tale cu bani, dar pe care ea n-a avut-o pentru că... pentru că era cinstită, pentru că era credincioasă jurămîntului ei. Totul i-a lipsit în casa asta, tot, tot !

Filip se plimba prin odaie, își purta mîna prin părul lung, cărunț. Se simțea tot mai luat de furie. Toma se îndreptase și el în scaun, trupul i se scuturase de moleșală, deschise ochii mari și se uita nedumerit la chipul prietenului, pe care aproape nu-l recunoștea. Întrebă cu spaimă parcă :

— Ce ai ? De ce-mi spui vorbele aceste ?

Filip i se așeză în față și, aproape de tot, îi suflă ca un șuier cuvintele :

— Pentru că ai deschis singur vorba, vorba care nu te costă parale. Eram hotărît să ți le spun de mult încă, deși ar fi trebuit să-mi calc sufletul pentru aceasta, dar aș fi făcut-o dacă ar fi venit o împrerurare ca cea de azi, aș fi făcut-o, nu pentru tine, ci pentru dînsa. Aș fi încercat și mai mult : aș fi dat și viața pentru ca să o văd mai fericită, mai mulțumită. Aș fi dat tot, și dacă ți-aș fi deschis ochii, dacă te-aș fi făcut să-ți înstrăinezi măcar o parte, cît de mică, din iubirea pentru bani, și să i-o dai ei, atunci nu ți-aș mai fi călcat în casă. Dar nu ți-am putut spune nimic fiindcă n-ai pomenit niciodată numele ei ; îl pomenești astăzi, cînd nu mai este, cînd ai scăpat de dînsa, cînd vorbele mele nu-i mai pot aduce nici o alinare, acolo, în mormîntul ei, lîngă care ar trebui să stai zile întregi, îngenucheat... ca un nemernic.

Toma se sculase în picioare. Supt biciuirea cuvintelor lui Filip parcă-i încolțise o lumină în minte, o lumină care lega anumite fapte din trecut și al cărorora înțeles se deslușea acum, așa, deodată, într-o scăpărare ca de fulger. În clipa aceea Toma simțise și mînie — mînie asupra cuiva care-l furase

de o avere uitată într-un colț — și un simțimînt străin care-i umpluse pieptul, apoi îl golise repede, poate o părere de rău.

Amîndoi stăteau față în față. Filip — cu încredințarea că spusese prea mult, deși parcă ar mai fi vrut să adauge ceva mărturisirii, Toma — cu părerea de rău că nu auzise totul, cu dorința de a mai întreba.

Și, cu toate acestea, înțeleseseră că trebuiau să tacă, să nu-și mai vorbească un cuvînt unul altuia, niciodată. Între dînșii parcă se întrupase o umbră, o vedenie, care le pusese ușor mîna pe gură. Și buzele lor rămaseră închise peste mormîntul sufletului lor. Se uitară unul la altul, apoi Filip porni repede, purtîndu-și mîna peste fruntea scaldată în sudoare, înspre odaia lui, să se pregătească de plecare, în zorii zilei, fără să se mai revadă.

(1907)

PĂRTAȘUL

Soldatul Pintilie Gheorghe era învinuit că furase în simbăta Paștelor cîțiva saci cu orz și că apoi îi vînduse. Santinela ce încuviințase aceasta era adusă înaintea consiliului, ca părtașă la furt.

Vinovatul mărturisise hoția. El o îndeplinise, pe cînd de santinelă la orzărie era Neculai Oană, recrut din anul acela, un biet om, luat în oaste pe nevăzutele, și pe care, de șase luni de zile de cînd venise, nu-l scosese nimenea din ceea ce știa el de acasă. De nepriceperea lui se feriseră toți comandanții de companie, ca de foc, și-l lăsaseră la boi.

În săptămîna Patimilor soldații fură învoiți pe acasă. De sărbători e greu să pui mîna pe un om mai acătărei, — rămîn ciurucurile. S-a zbătut bietul aghiotant, în dreapta, în stînga, pînă a dat, în grajd, cu ochii de Neculai Oană, care vorbea cu boii lui, dezmierdîndu-i pe grumaz. „Valeu! Oană neică, zise aghiotantul, Maica Domnului mi te scoase în cale. Vino-ncoa, zmeule, să te înarmez ca pe sfîntul Gheorghe.” L-a înșfăcat de guler, l-a dus de l-a încins, i-a dat o armă și-un picior și l-a înfipt de santinelă în poarta orzăriei, în ograda căreia rămăseseră cîțiva saci plini, afară din hambar. „Să nu lași nici pe Dumnezeu sfîntul să intre înăuntru, Oană băiete, că ă ta-i împărăția Necuratului pe urmă”, îi mai zise aghiotantul și plecă.

De aci încolo să lăsăm să povestească Oană, întreat, la rîndu-i, de către judecători.

Oană își duse mâna la cap în neștire, chip să salute, răcni : „S' trăiți”, trase aer mult în piept, ca și cum s-ar fi pregătit să se cufunde în apă, apoi începu :

— Acu, eu, s' trăiți, eram pus de santinelă ; era cald și mă uitam pe câmp, și pe poarta de din dos văd, s' trăiți, că ieșeau boii. Le dăduse drumul nu știu cine, ori își luaseră ei singuri lumea în cap, că eu, vezi, eram de santinelă, nu eram în grajd. Pe mine nu m-o răbdată inima să-i las în voia lor, că tot eu aveam să-i caut pe urmă prin meleaguri, că eu îs la boi, la amîndouă părechile. Da' o păreche acuma n-o mai am pe samă, de-o săptămîină, că s-o dus cu A Ilincăi la cărat pietriș de la Ipate, de supt Dealul Rîpoaiei. Eu îs din cealaltă parte, de la Argieni, din vale de...

— Nu mai bîiguî ; spune ce-ai făcut cînd ai văzut boii ! răcni colonelul.

Oană iar răsufală adînc :

— S' trăiți ! Eu am văzut boii, am răzămat pușca de gard și am împuns-o la fugă după dînșii, de i-am întors. După ce i-am dus înapoi în grajd, i-am închis, am pus un bețișor în belciugul ușei, că zăvorul îi stricat, — l-o stricat Marin Dumitrache, bătu-l-ar Dumnezeu, și eu am *rapurtat*, da' nu l-au dres, că fieraru nu-i...

— Lasă pe fierar, tontule, spune ce ai făcut după ce ai închis boii ! Te-ai dus la locul tău ? răcni iar colonelul, scos din fire.

— M-am dus la locul meu, unde mă așezase domnul căprar.

— Căprarul, nu aghiotantul ? întrebă un căpitan din consiliu.

— Ba *aghiutantul*, domnul aghiotant, s' trăiți. Acu, eu mai s-adorm. Da' n-am dormit, că de dormeam, aș fi visat. Și n-am visat nimic, zău n-am visat. Și numai ce vine deșca Gheorghe și dă să intre în orzărie. Eu îi zic : „Mă, deșcă, ce cauți tu aici, că eu nici pe Dumnezeu nu-l las, mă, să intre”. Da' el mă dă odată la o parte, intră înăuntru și-mi spune : „Tu nu știi, mă, că trebuie să duc orz pen-

tru calul domnului ghinărar ?” De așa, așa-i, am socotit eu, că alta nu știu, da' asta o știu bine, că domnul ghinărar e tatăl nostru, s' trăiți ; și l-am lăsat să ia un sac. Cînd o ieșit cu sacul afară, mi-o șters o palmă, de-am ametit. O luat-o pe după gard, și ce-o fi făcut, ce-o fi dres, că se întoarce iar înapoi și mai ia un sac. „Cîți saci iei, deșcă ?” îl întreb eu. „Las', că-i vedea tu. Să-i numeri”, mi-o răspuns. Și cînd o trecut cu al doilea pe poartă, mi-o mai șters o palmă și-o strigat : „Doi !” Cînd o mai venit pe urmă, nu l-am mai întreat, de frică să nu mă mai bată. Da' el tot mi-o mai tras două palme, și-o strigat : „Trei !” „Patru !” După al patrulea n-o mai venit, da' și pe mine m-o bufnit sîngele pe nas.

— Vra să zică patru saci a furat ? întrebă colonelul.

— Patru ; cîte palme am mîncat, atîția saci o furat, s' trăiți... De schimbat, nu m-o schimbat decît hăt ! tîrziu de tot, că prinsese să se spuzească cerul de stele, și eu mă gîndeam încă la boii mei, că nu aveau ce mîncea ; eu le dau de mîncare la vreme, ba-i duc și la păscut, în suhatul tîrgului, unde-s și ceilalți văcari, că am păscut doar și tamaslîcul conului Mache de pe Popricani...

— Bine, bine, cine te-a schimbat ?

— Domnul căprar, ista, domnul aghiotant. Aflase și dumnealui că Pintilie luase sacii, că mi-o tras și dînsul cîteva palme, da' fără să le numere, că mi le-o tras grăbit. Apoi m-o dus la închisoare. Ș-am stat închis, s' trăiți, ia, așa, degeaba, pentru mehenghiul ista de Pintilie. Că doar am vrut eu să pun mâna pe el în închisoare, dar n-am putut. Da' ce crezi, tu, mă (zise Oană, întorcîndu-se spre vino-vat), că ești în satul lui Cremene, să furi orz și să bați oamenii în drum ?...

— Unde te trezești aici ? țipă colonelul. Pentru ce i-ai dat drumul să intre în orzărie ?

— Domnul ghinărar e tatăl nostru, s' trăiți ! Cum să nu-l fi lăsat ? Dumnezeu e Dumnezeu, și domnul ghinărar e domnul ghinărar. Alta n-oi ști, da' asta o

știu bine. Cum să nu-l fi lăsat? Apoi începu să se roage: Dacă Pintilie n-are de unde, tătuca dă cei patru saci înapoi, că tătuca are în hambar și păpușoi, și orz, și grâu; zău că-i dă tătuca, numai să-și scape băietul!

Toți zîmbiră, iar Pintilie pufni de rîs. Oană îl zări și-i strigă printre lacrimi:

— Te rîzi, măi deșcă, te rîzi, nu ți-ar mai călca piciorul pragul maică-ta și al tătîne-tău!

Consiliul a achitat pe Neculai Oană, cerîndu-i trimiterea înapoi la vatră, ca un om slab de minte ce era. Cînd i s-a spus că scăpase, nu-i venea să creadă.

Dar pe Gheorghe Pintilie, care se ducea la închi-soare, nu-l răbdă inima să tacă; întrebă rîzînd:

— Ce ți-o fi făcînd boii, mă Onică?

Oană tresări, ca și cînd și-ar fi adus aminte de ceva, ochii i se luminară deodată, se întoarse și veni pînă în fața lui Pintilie. Și cum acesta din urmă ședea între cele două santinele, îi zise: „Stăi, măi deșcă”, și, mai nainte să poată fi oprit, îi trînti o palmă strașnică.

Apoi, cu buzele întinse într-un zîmbet de nespusă mulțumire, ieși pe ușă, scărpinîndu-și palma cu care lovise.

(1907)

PE MALUL SIRETULUI

(Însemnări)

Soarele, roș ca jăratecul, lunecă încet pe adîncul zării. Un vînt căldicel mișcă plopilor, împreunîndu-le șoaptele într-un murmur tainic.

Siretul curge domol, cotîndu-și apele cînd într-o parte, cînd într-alta, căutînd parcă să găsească mai repede răcoarea luncii din Mircești. În față, malul e înalt și mîncat de șuvoaie; iar din pămîntul lui cleios, vîrstat de dungi galbene și negre, rădăcinile sălciilor se scoboară despletite în jos, spre apă. Valurile tulburi vin rostogolindu-se, alungînd la vale niște mănunchiuri de lozii, zvirlite de cîțiva flăcăi, mai în susul apei, ca să facă în ciudă la vreo trei fete. Fetele strigă la morar, cît le ia gura, să prindă mănunchiurile de pe apă, iar flăcăii rîd și-i fac semne cu pălăriile, să-și caute de treabă. Morarul, însă, un moșneag glumeț, vrea să împace pe toți; trece grăbit puntea îngustă, suie în moară și sare de cealaltă parte în luntre. Sprijină vînjos lopata în jgheab și, cînd își face vînt, trece ca o săgeată de-a curmezișul, mai în celalt mal, iar loziile își văd de drum înainte. Morarul, șiret, vîslește în dreapta, întoarce luntrea și o priponește cu lopata afundată în mil. Apoi își dă căciula pe ceafă și se face că fluieră a pagubă.

Fetele înțeleg, și unde nu prinde să răsune lunca Șcheii de ocările lor! Mai la urmă își aduc, se vede, aminte de casă și-o iau prin pădurice.

Flăcăii le chiuie cît le chiuie, apoi se dezbracă și trec riul dincoace, cu straietele în mîni, deasupra capului.

.
Lumina se stinge cu încetul. Lunca parcă vrea să doarmă. Moara tresaltă la fiecare val ; parcă răsuflă. Roata i se învîrtește mereu, ridicînd, cu fiecare cupă, o ploaie de picături ce cad apoi ca o perdea străvezie.

Mă duc mai în susul malului. Soarele s-a ascuns pe jumătate. În fața lui, o pată neagră, nemișcată. Un nor ? Pun mîna deasupra ochilor și privesc îndelung.

— Acela-i Ceahlăul ! îmi strigă morarul, ce-mi urmărișe mișcările.

Trebuie să mai fi văzut el pe vreunul înșelîndu-se.

Mă uit mult la pata aceea care, tocmai acum înțeleg, e mai temeinică decît norii trecători !

.
Siretul curge mai întunecat. Un țipet prelung, ca al unui copil ce plînge, un filfiit de aripi și o pasăre mare, cu gîtul întins a drum, își ia greoi zborul : e un bitlan. Merge să-nnopteze în lunca din Mircești, printre sălciile căreia stau singuratici, cu gîtul cufundat în pene, cătînd cu un ochi spre cer ! Pe mal, morarul și-a aprins focul, să-și facă mămăligă. Flăcările încep să arunce licăriri slabe pe păretele de scînduri al colibeii, mutată acoala sus, acum vreo zece ani, de șuvoaiele Siretului ; moșneagul a lăsat-o unde o dusesese apele.

— Dacă o vre Siretu, m-o muta și mai sus ; îi de-ajuns că-s lîngă dînsul ! îmi zice el rîzînd.

Încep să sui cărarea spre sat. În deal, Șcheia, cu casele boierești ; în mijlocul parcului, cu plopîi înalți, acoperișul se arată ca un cuib între ramuri.

Un stol de prigorii se învîrtesc mereu pe deasupra, ciripind ascuțit.

Mai arunc o privire înapoi. Ceahlăul tot se mai zărește, parcă se înalță ca să cuprindă mai bine, cu paza lui, somnul Moldovei, pe care o veghează de cînd lumea !

(1907)

OM MILOSTIV

— Ei, acu i-acu, neică! zise el.

Iar nașu-său îi răspunse fără înconjur :

— Ascultă-mă ce-ți spun eu : nu fi papă-lapte ; du-te la conul Mitică Limbă-Dulce, că altminteri mergi la pușcărie cu minile în buzunar... Du-te la el ; ți-o face el ce ți-o face, și-i scăpa. Dă, îi avocat mare, îi om cu trecere, și-i d-ai noștri, din popor.

Și iată-l acum pe Ghiță Pașalău mergînd la deputatul și avocatul Mitică Limbă-Dulce, care are casa în strada *Iustitiei* no. 5 și care primește între 6 și 7 seara, chiar duminica și sărbătorile.

Dimineața fusese o zi frumoasă, — soare și cald, adevărată zi de început de primăvară : e pe la mijlocul lui martie. Ghiță Pașalău și-a făcut ghetetele, și-a scos pestelca de piele de căprioară, a închis sticla cu mastică de Hio, din care numai dumnea-lui turna la mușterii, și-a înfășurat gîtul cu o legătură roșie, a luat pardesiul, pălăria cea tare și a plecat. Dar iată, cînd nici nu se aștepta — că de atîtea gînduri n-avusese vreme să se mai uite spre cer — se trezi, pe drum, că începe să bureze. Dracul s-o ia de ploaie! Poftim! Asta-i trebuia?... I se strica lustrul la ghete și i se muia pălăria... Până la avocat mai era doar o bucată bună. De-abia e în strada Mitridate, și până în acea a Iustitiei mai avea de străbătut două : a lui Gambetta și-a lui Popa Prescură... Iuți pasul. Ploaia se-ntețea și, după cîteva clipe, auzea, cu groază, cum îi lipăiau pi-

cioarele în apa strînsă repede prin adînciturile lăsate de tăbliile sfărmate ale trotuarului.

A ajuns. O casă la stradă, cu o poartă mare, de fier. Înainte de a intra în curte, Pașalău se opri privind în toate părțile dacă nu-i văzut, apoi ridică, repede, picioarele pe rînd, le șterse cu cele două colțuri ale pardesiului și, încet-încet, sui scările, gîfîind, ca și cînd ar fi călcat poștii. Bătu mai întăi în geam ; dar în sala luminată strălucitor nu răsări nimeni. Atunci își aduse aminte de sonerie ; se uită, caută. O găsi, e la-ndămînă, în stînga, lîngă ușorul ușii, dedesubtul unei tăblițe, pe care lui Pașalău i se păru că scrie : „Curaj!”

Și, într-adevăr, ridică mîna, de-abia atinse bum-buruzul alb, și-și trase degetul ca și cînd s-ar fi fript.

Ușa dinăuntru, de la sală, se deschise, apoi cheia se-nvîrti și-n broasca ușii cesteilalte, și un fecior, în livrea, se pleca puțin, ca și cînd i-ar fi fost frică să nu i se umezească frizura de aerul jilav de afară :

— Poftiți, domnule!

Pașalău nici nu apucă să păsească bine pragul, și feciorul îl și descheia la palton, în aceeași vreme în care îi smulgea și pălăria din cap ; apoi, întorcîndu-l în loc, pe călcîie, ca pe-o păpușă, îl dezbracă, lăsîndu-l în redingotă.

Pe urmă feciorul se înclină, mai adînc :

— Mă rog, poftiți!

Îl luă de mijloc, îl trecu printr-un antreu lustruit așa de tare că lunecă de două ori, pe spate, apoi îl aruncă într-un salon. Pașalău rămase buimac, în mijlocul odăii îmbrăcată toată în albastru, cu oglinzi mari, drepte, de sus până jos, cu două policandre atîrnate de tavan, — o lumină orbitoare. În oglinda din față, omul se văzu bine, deși la-nceput nu-i venea să creadă că e el. Pentru întăiași dată se privea întreg, bine și amănunțit. Niciodată nu se văzuse atît de subțire, că parcă redingota măslinie — el o crezuse neagră cum e cărbunele — îi ținea oasele strînse la un loc, să nu se risipească pe jos. Și nasul lung i se scobora așa de adus înăuntru,

de la vîrf spre gură, ca un clește ce-ar fi vrut să-i smulgă ceva, — cuvintele care acum simțea el bine că n-o să-i vie pe limbă. Ochii șterși; cărunt; zgribulit... Tare-mbătrînise!... I se părea că-i la un vrăjitor. Atîta sclipire, de sus, de pe pereți, de jos, îi făcea rău, îl amețea. Pașalău se uită primprejur; chiar lîngă el era un jîlț; îndoii încet genunchii și se lăsă, ușor, pe marginea scaunului. Deodată, în trei oglinzi, alți trei oameni se lăsară o dată cu dînsul, ca niște umbre ce-i urmăreau mișcărilor. Pașalău răsufală adînc... Cine-l pusese să vie la un avocat așa de mare? Parcă-i încolțise în minte un gînd: s-o șteargă frumușel. Dar ușa se deschise din nou, și-un alt fecior — ăsta îmbrăcat în negru — răsări în prag.

— Dumneavoastră vroiti să vorbiți cu domnul avocat?

Pașalău se gîndi că doar la asta venise; înghiți mai mult decît răspunse:

— Hîhî!

— Atunci, poftim dincoace!

Și omul iar îl luă de spate, îl duse binișor, pe covorul moale, pe care Pașalău, din prevedere, se ferea să nu mai lunece ca-n sală; și pe o altă ușă intră într-o altă odaie.

— Așteptați!

Rămase iarăși buimac, în mijlocul salonului mare, îmbrăcat în mobilă roșie, cu tricheluri în păreți și cu oglinzi rotunde, atîrnate plecat, sus, încît odaia se arăta în ele prăvălită, gata-gata să se răstoarne. Și lui Pașalău din nou îi veni că creadă că visează. Iar se așeză pe marginea unui jîlț. După cîteva clipe se liniști și răsufală mai ușurat. Gîndurile i se mai limpeziră, și atunci îi trecu prin minte vorbele lui nașă-său: „Ți-o face el ce ți-o face și te-o scoate din încurcătură... că-i și el... de-ai noștri... din popor!” Așa e, i-o face conul Mitică Limbă-Dulce ceva... E deputat... L-a votat doar de trei ori, el, Ghiță Pașalău, crișm...

...Un scîrțîit, și de unde nici visa, se deschise o altă ușă, ca ruptă din părete, și feciorul îl întrebă de două ori până să primească răspunsul:

— Numele dumneavoastră?... Numele dumnea-voastră?...

— Ghi... Ghiță, Pa... Pașalău!

Feciorul întoarse capul și aruncă vorbele, ca dintr-o goarnă, dincolo, în odaie:

— Domnul Ghiță Pașalău!... Pe urmă se întoarse de-l chemă: Poftiți, mă rog...

Merse ca tras de-o sfoară, intră în a treia odaie: numai scaune, canapelețe: roșii, galbene; și oglinzi, și...

— Așteptați puțin...

Omul rămase o clipă locului, și cum își trecea mîna peste ochi, să ieie de pe dînsii ca o perdea ce-l împiedica să vadă, un braț îl împinse din nou. Iar feciorul. Trecu deodată în altă încăpere, statura feciorului se șterse, și-n fața lui Pașalău răsări, ca din pămînt, un om scurt, burtoș, chel ca-n palmă, încît capul lui se părea că-i un alt glob de lampă, supt care ardea o lumină la fel cu cea din mijlocul odăii, de sus, ce arunca rotogoale, clătîindu-se; și supt globul acesta, două scintei ascuțite: ochii conului Mitică Limbă-Dulce, chiar domnul deputat și avocat.

Pașalău îl cunoștea, îl auzise vorbind, și totuși i se părea acuma că nu-l văzuse în viața lui. Vroi să se închine, să zică: „Sărut mîna!” dar nu putu măcar crîcni.

Avocatul îl apăsă de umăr:

— Stai, suflete.

Și fiindcă Pașalău tăcea mereu, conul Mitică începuse să-l întrebă dulceag:

— Ești din culoarea noastră?

— Hîhî, săr't mîna...

— Bine; tare, tare bine... Ești... ești... negustor? Cu ce te ocupi?

Pașalău înghiți, mai luă suflet:

— Cîrciumar... coane Mitică.

— A-ha !... cîrciumar. Iată, domnule, un negoț, un negoț *fain* ! Cu cîrciumăritul faci bani, știi, berechet, coala.

Și avocatul încovoie palmele una peste alta, făcîndu-le scoică, cîntărind în aer, ca și cînd ar fi ținut o pungă grea.

Crîșmarul începu să se simță mai la largul lui...

— Săr't mîna... nu prea, acum nu prea... aldată... că și oamenii au mai calicit...

Dar conul Mitică îi luă repede vorba din gură :

— Orișicum, suflete, orișicum, tot cîștigați bine... Unde ți-i cîrciuma ?

— În Plopîi cu soț, la colț, în fața Hengherigiului... cum o iei la barieră... la dreapta, cînd mergi încolo... la stînga...

— Cînd vii încoace... Bun loc... Și...

Avocatul își scoase batista și-o trecu pe față, răspîndind un miros de „Ideal”, parfumul dumisale ; apoi, așa, într-o doară :

— Trebuie să-ți iasă zece mii de lei ca popa... cinci sute pe lună... Ehei... bună treabă !...

Dar fiindcă Pașalău se pregătea să-i răspundă, conul Mitică nu-i dote vreme să înceapă, se lovi cu amîndouă palmele peste genunchi, se plecă puțin înainte și, grăbit :

— Ei, chestiunea, chestiunea noastră !

Omul nu pricepu.

— Ce e ? Ce daraveră ai ? îl mai întrebă avocatul.

Crîșmarul se așeză pe scaun, căută să-și amintească cele dintăi trei cuvinte cu care începea să-și povestească, de-o săptămîină, întîmplarea, la toți, cuvinte de cari celelalte se țineau lanț, și începu :

— ...N-ai să crezi !... Nici să mă gîndesc, așa să am parte de ceva pe lume, nici să mă gîndesc, nici dumitale prin gînd să-ți treacă, mă rog, că fusese ceva pregătit de mai nainte. Eu n-am cu nimeni nimică... Un sfrijit ca mine să-l doboare, da', știi,

dintr-o lovitură. Vine în cîrciumă și cere un chil. „Bine, îți dau, da' banii, ici, pe tejghea.” Că veșnic mă băuse, și banii, canci !... Plătește un chil... Da' venise trîsnit de-aiurea ; că cine nu-l știe pe Mitu Becheru, din Zlătari ? Să dai și să fugi ! Asta pe la două după douăsprezece ziua. Bea chilul, — să-i dau altul ! „Bine, altul ; da' banii pe tejghea.” Nu, că el nu dă banii. „Măi ! zic. Banii, altfel nu-ți dau.” „Ba să-mi dai, că-ți stric tot...” Și nici n-apuc bine să-i prind vorba, și, pleosc, ia două sticle de borviț de pe tejghea și le lățește pe dușumea. Și dă să se ducă. Pe mine mă țineau bani... Dumnezeu știe cum... Mi se ridică singele la cap, pun mîna pe stinghia cu care proptesc ușa și-o arunc, să-l ologesc... Dracu știe cum am aruncat. Mi se suise singele la crier... Îl pocnesc în cap, drept în ceafă, și pac ! se-ntinde Becheru meu la pămînt. Sînge, năvală ; du-l la spital... Vin oamenii, secția, hai la poliție... Mai dă-i unuia un leu, celuia doi, scăpăsem. Da' Zăludu, Toma Zăludu, celui de i-am luat vinul cel roș de supt nas acu un an, a-nvățat pe nevasta lui Becheru, de necaz... pîrlitu... și m-a dat în judecată... Ș-acu...

Răsuflarea cîrciumarului se curmă...

— Ș-acu vii să te apăr.

Avocatul mai stă puțin pe gînduri, apoi :

— Greu... oricum, o palmă-două, mergea să-i fi dat. Dar capul ? Ha ?... Capul, cea mai fragedă parte a trupului, și cea mai prețioasă... Ce facem ? Ce facem cu capul ?... Greu, suflete neică... am uitat cum îți zice.

— Pașalău, Ghiță Paș...

— Greu, neică Pașalău... Avocatul își dădu mîna peste frunte, ca și cînd și-ar fi ridicat părul, se frecă pe față, apoi, repede : Ei, dar pentru dumneata... că ești din coloarea mea, oi face totul. Apoi, și mai repede, așa, din treacăt numai, așezînd niște hîrtii : Scoate cei cinci sute de lei ce spuseși că mi-i dai, vii poimîine, mergem împreună, să vedem cînd e termenul...

Pașalău îngălbeni. Când spusese el de cinci sute de lei? Nu-și aducea aminte. Se zăpăci, se sculă în picioare și biugi:

— Săr't mîna... vorba-i că n-am... decît... optzeci de lei, coane Mitică...

Avocatul încreți fruntea.

— Ei, frate... parcă ziseși... Știi... vroisem, pentru dumneata... Altfel, eu nici nu fac afaceri de astea... mici. Eu nu iau decît de la o mie-n sus... Unde am vreme, domnule Pașalău?... Unde am vreme să mă ocup cu toate bagatelurile?... Pentru astfel de sume nici n-am deschise rubrice în registru... Să-ți arăt.

Avocatul întinse mîna, prinse bumburuzul clopoțelului de pe birou, îl învîrti, și țîriitul prelung aduse pe un tînăr roșcat, — secretarul domnului avocat.

— Adu registrul de afaceri! îi porunci.

Secretarul se făcu nevăzut, și peste o clipă veni cu o condică mare, legată în piele verde, cu marginile aurite, o lăsă pe birou și se duse. Avocatul o deschise, întoarse cea dintâi foaie, de mătase, care foșni ca o rochie, apoi răsfoi repede, se opri și arătă cu degetul:

— Uite, azi, spre pildă... uite, domnule Pașalău... mă rog... 19 martie... Știi citi... Și începu să silabisească: Pro-ce-sul... domnului... numele nu te privește — trecem mai departe; așa: ce-re-re de punere supt interdicție... Uite ici... la coloana asta: *Onorariu*: 4.000 de lei — două mii încasați. *Ăstă-lalt*... domnul... hm-hm-hm-hm... în-ves-ti-rea cu formula executorie... 2.500 lei — încasați... Mai departe: *Frații*... pentru ieșirea din indiviziune, 5.000 de lei... dom-nule Pașalău... în-ca-sați... Apoi închise condica și se întoarse către cîrciumar: Ei, unde să te vîr pe dumneata cu patacele dumitale? Unde? Pentru numele lui Dumnezeu, unde?... Și începu a se tîngui: Ce să fac? Ce să fac?... Dar pesemne că o idee fericită îi străbătu mintea. Se lumineă la față: Știi ce?...

Avocatul sună iar. Secretarul sosi.

— Cît ai zis că ai, suflete? întrebă conul Mitică Limbă-Dulce pe crîșmar.

— Optzeci de lei!

Conul Mitică porunci mai întîi secretarului:

— Domnule secretar, ia aști optzeci de lei de la dumnealui... pentru cheltuieli de cancelarie. Apoi, cu hotărîrea omului care știe să-și calce pe inimă, bătutu pe Pașalău prietenește pe umăr: Te apăr degeaba!

(1 9 0 8)

UN APREȚUITOR AL FRUMOSULUI

Cafeneaua e ticsită. Consumatorii stau lipiți spate-n spate; printre mese, chelnerii abia străbat — cu fiecare pas strivesc câteva picioare care se trag repede, în vreme ce vinovatul cere iertare: „rdon, vă rog!” Fumul țigărilor, de tot soiul, se leagănă între pereții sălii ca o uriașă pînă de păianjen bătută de vînt. În fund, deasupra meselor de biliard, trupurile jucătorilor se pleacă, se lasă pe pîn-tece, zvîrlind minile înainte și-aruncînd picioarele înapoi. Iar glasurile se amestecă într-un vuiet nedeslușit, dînd parcă viață unei limbi nouă, alcătuită din icnituri, din frînturi ascuțite de cuvinte, în care nu s-ar putea arăta decît dorințele izvorîte făr' de nici o legătură cu judecata.

Totuși, în acest zbucium fără de rost, se mai găsesc doi oameni, cari, la fereastra mare, dintr-un geam, vorbesc lucruri mai înalte. Sînt doi vechi cunoscuți, prieteni de pe băncile școlii, la care au învățat împreună: cel mai tînăr — Nicu Tănăsescu — mai puțin, firește, decît celălalt, Jorj Prețulescu, căruia și acuma i se mai păstrează încă porecla de Savantul.

Nicu Tănăsescu e un om slab, cu barba neagră, crescută în voie, deasupra căreia nasul, borcănos și roș în vîrf, își răsfiră nările.

Jorj Prețulescu e scurt, galben de nopțile nedormite; poartă ochelari din pricina miopiei ochilor, apropiați, ca și cum ar vrea să se vadă unul pe altul.

Privesc! Și de la o aprețuire sau alta asupra femeilor ce scobor sau suie trotuarul bulevardului din fața cafenelei, au ajuns la o convorbire ce nu se poate auzi orișicînd și, cu atît mai puțin, înțelege. Vorbesc despre frumusețe. Și, cum cunoștințele unuia sînt mai întinse, și mai *de gust*, ca ale celuiilalt, firește, unul, Jorj Prețulescu, se înalță cu mult deasupra prietenului său. Prețulescu se pleacă peste masă, își așază ochelarii mai bine și întreabă cu un fel de mîndrie lesne de înțeles:

— Păi, știi tu ce e *un cap frumos*, nepriceputule?

Tănăsescu se uită pieziș la prietenul său și răspunde:

— Bine că știi numai tu!

— Eu știu, dacă te-ntreb, tontule!

— Ia fă bine!...

— Mă rog, mă rog, nu căuta să te scuturi, răspunde, de!

Pe Tănăsescu începe să-l plictisească aerele de atotștiutor ale prietenului și vrea să curme convorbirea. Bate în masă, nervos, și strigă către un chelner ce nu-l aude:

— Un șvarț!

Dar orșicum, și așa, să se lese bătut, iar nu vrea; parcă cine știe, mă rog, ce întrebare îi pusese. Se întoarce, și:

— Deșteptule! Un cap frumos!... Mare lucru!...

Și începu să-și spuie părerile fără să răsufle:

— Un cap frumos: să n-aibă ochii șășii, nasul cîrn, gura strîmbă, obrazul pistruiat, ciuruit de vărsat...

Prețulescu îl opri deodată:

— Ho!

Apoi maimuțărindu-l:

— Nici tu n-ai: ochii șășii, nasul cîrn, gura strîmbă, obrazul pistruiat, ciuruit de vărsat! Ei! și ești frumos, tîmpitulule? Uite!

Scotînd oglinjioara din fundul pălăriei, unde-o ținea mai la-ndemîna de privit, i-o vîrî lui Tănăsescu supt nas:

— Uite, de, procopsitulule!

Prietenul dădu o sfîrlă oglinzii, care sări jos. Prețulescu se repezi s-o ridice, apoi întrebă triumfător :

— Te-ai văzut?... Iacă teoria dumitale.

Tănăsescu nu mai putea ; scos din fire, începu să strige iar chelnerului, care tocmai trecea :

— Un șvarț!! un șvarț!!! Ei, comedia dracului. Mi-am spart pieptul!

Jorj întinse mîna și, gata să bată, cu degetul, măsura celor ce avea să spună, începu rar :

— Domnule! Un cap... frumos... e... acela... care... Tănăsescu nici nu vrea să-l mai asculte, țipă :

— Un șvarț! Un șvarț!

Prețulescu rămîne cu mîna întinsă :

— Domnule! Un cap...

Tănăsescu își pierdu răbdarea :

— Lasă-mă, domnule, în pace, nu-nțelegi? cu teoriile dumitale! Mă pisezi de-un ceas!

Dar Prețulescu nu-și pierde firea cu una, cu două. Începe iar să bată măsura cu degetul :

— Domnule, un cap frumos... e... acela... în care regularitatea liniilor... se îmbină... cu expresivitatea privirilor!...

— Chelner, un șvarț! Ei, haide odată! țipă Tănăsescu.

Prețulescu urmează, apăsător :

— ...re-gu-la-ri-ta-tea liniilor, cu ex-pre-si-vi-ta-tea privirilor!

Apoi, mulțumit de așa deslușită și adîncă definiție, își luă ochelarii, îi aburi, îi șterse cu batista și, după ce privi prin ei, în zare, și-i așeză iarăși, tacticos, pe nas.

În sfîrșit, șvarțul aburește pe masă ; dar Tănăsescu fierbe ; trebuie să-i răspundă ceva protivnicului : la ce să-i leze lui cuvîntul cel din urmă?

— Așa ai fost și-n școală : un *pedant* ; să știi c-ai fost un *pedant* — și ești!

— Am fost și sint ; dar ce știi, știi ; și ce vād, vād... Și am gust... și-s cavalier... mi-am luat nevasta numai pentru că întrupa teoria mea asupra frumosului.

Tănăsescu dădu din cap ; Prețulescu se răsti :

— Da, să știi dumneata! Mie, femeia nu trebuie să-mi facă gospodărie... S-o privesc, domnule, să am ce privi... asta-i cer.

De data aceasta veni și rîndul lui Tănăsescu să rîdă batjocoritor și să adoage printre dinți :

— Da! știi... să aibă și alții ce privi... minunat!

Prețulescu întinse degetul să bată măsura, dar Tănăsescu îl lovi peste mînă :

— Lasă-mă, domnule, nu mai începe cu citaniile dumitale... Lasă-mă să-mi beau șvarțul. Ai de gînd să mă omori?

Acum tac amîndoi. Dar fiecare gîndește. Jorj Prețulescu plînge lipsa de cunoștințe a prietenului său, într-un veac cum e acesta, cînd pricepera unui lucru mai mult e o armă mai mult în lupta pentru existență.

Nefericit om bietul Nicu Tănăsescu!

Nicu Tănăsescu are alte păreri. Plînge soarta unui om nenorocit ca Jorj Prețulescu, unui om ce plictisește lumea cu fel de fel de teorii caraghioase, zi și noapte, în cafenele, nedormit, amețit de bere. Îl cunoaște de mult, dar acum parcă-l găsește mai scai ca niciodată. Ce bine că a rupt legăturile mai de-aproape cu el de cînd s-a-nsurat. De altfel, ne-vastă-sa nici n-ar fi putut fi prietenă cu femeia lui Prețulescu, pe care n-o cunoștea, dar despre care se vorbeau atîtea și atîtea, că se mira cum de acest senin judecător al frumosului nu auzise încă nimic. Dumnealui nu-i trebuie gospodină. Firește! Cînd să facă gospodărie?... Ce om!... Ce ticăloșie! Și mai are mutră! Ei, comedia dracului!... Și-n legătură cu cele gîndite, izbucni, fără să vrea :

— Mai bine ți-ai vedea de altele! Ascultă-mă ce-ți spun eu!

Prețulescu răspunde, leneș :

— Nepricopsitul!

Tănăsescu bate în masă :

— Plataa!!...

După ce străbătură, cu greu, prin cafenea, se gă-siră, peste cîteva clipe, în stradă.

Făcură numai câțiva pași ; Prețulescu se opri și, bătînd măsura cu bastonul în asfalt :

— Ține minte, mă : re-gu-la-ri-ta-tea liniilor...

— ...cu ex-pre-si-vi-ta-tea privirilor !... Vai de capul tău ! adăogă cu glas jăluitoar Tănăsescu.

Aprinseră cîte o țigară și mergeau tăcuți unul lîngă altul, cînd, întorcînd colțul uliței, le răsăriră deodată, la oarecare depărtare, două doamne, foarte elegant îmbrăcate, ce mergeau țațoșe ca niște ofițeri.

Prețulescu își duse capul înainte, ca și cum ar fi vrut să tragă cu urechea, și, muncindu-și privirile lui de miop, spuse lui Nicu :

— Uite, mă, asta însemnează să simți frumosul : supt îmbrăcămîntea ceea elegantă, să știi urmări linia divină a trupului. Sint strașnice !

Tănăsescu îi răspunse :

— Mai încet. O să te-mpiedici ; ce ai luat-o așa la picior, ai uitat că nu vezi bine ?

— Vreau să le ajungem... Ce trupuri !... Uite cum li se mlădie mijlocul !... Eu nu sint ca tine : cînd am desăvîrșirea în fața mea, trebuie s-o văd, s-o admir. Apoi, cu un aer ștregăresc, încîntat : Mă, Tănăsescule ! dă-mi trei care să știe să se îmbrace, să știe ameți pe-un bărbat numai cu mersul lor, ca astea, să le duc la Paris, și-ntr-un an mă-ntorc milionar ! Pe onoarea mea !

Tănăsescu îl privi pieziș ; Prețulescu i se părea acum și scîrbos.

Peste puțin ajunseră pe cele două femei, care, la zgomotul pașilor grăbiți ce li se țineau de urmă, întoarseră capul. Una din ele strigă cu mirare :

— A ! Jorjică !

Și se opriră în loc.

Prețulescu, buimăcit, de-abia îngînă :

— Bine, drăguță... nici... nici nu te-am cunoscut... pe onoarea mea !...

Doamna se întoarse către prietena sa :

— Nu-ți spuneam eu ? Apoi, către Jorj : Îi și spuneam chiar Lenuții : „Să mă întilnească Jorj, nici nu m-ar cunoaște !” Pe urmă, repede : Mî-a

adus rochia în lipsa ta, m-am îmbrăcat, am trecut pe la modistă de mi-am potrivit la ea un voal, ș-acum mă duceam la Lenuța... Mănînc la dînsa astă-seară...

Prețulescu nu se dezmeticise încă ; îngînă :

— Ești de... de nerecunoscut... de nere...

Apoi își aduse aminte, se întoarse către Tănăsescu, care rămăsese, încurcat, mai la o parte :

— Îmi dai voie... nevastă-mea... da... nevastă-mea... și doamna Lenuța Georgescu... prietena nevastă-mi.

Tănăsescu se-nclină, apoi se uită la doamna Prețulescu ; privirea ei fericită îi gîdilă sufletul :

„...Ce regularitate de linii, unită cu ce expresivitate de priviri !...”

Ceva îl îndemnă să întoarcă privirea și spre prietenul său.

...Ce mutră plouată avea săracul om între nevastă-sa, doamna Prețulescu, și prietena ei, Lenuța Georgescu...

— Ei, noi ne ducem acuma, zise soția.

Prețulescu răspunse cu glasul jumătățit :

— Duceți-vă, drăguță...

Doamnele se făcură nevăzute, iar cei doi bărbați rămaseră singuri, unul în fața celuilalt. Tănăsescu se uită o clipă în ochii prietenului său, apoi cu interes :

— Și zi așa : un cap frumos e acela care are, unite, ca la nevastă-ta, regularitatea privirilor...

Prețulescu voi să-și ieie avîntul de adineoare — nu izbuti. În fața surîsului batjocoritor al lui Tănăsescu, șovăi ; totuși căută să-și ascundă încurcala ; răspunse, fără să mai bată măsura cu bastonul în asfalt :

— Nu, neică : regularitatea li-ni-i-lor cu expresivitatea...

Dar Tănăsescu nu-i dete vreme, ridică mîna și-i dădu cu tifla :

— Na ! găgăuță !

Apoi îi întoarse spatele și plecă repede.

(1 9 0 8)

TREI VEDENII

Da era vară, da era toamnă, da ploua, da ninge, cei trei prieteni străbăteau, mai în fiecare săptămână, satul. Intrau ca o furtună, străpungeau ulița de la un capăt la altul și se făceau nevăzuți în largul cîmpului, spre malurile rîpoase ale Siretului.

Călărețul era slab, tras la față; calul era roib; iar cînele, — un cîne ciobănesc, scurt la trup, cu urechile tăiate. Călărețului îi zicea Tudor, calului, Argint; cînelui, Leu. Oamenii nu-i prea cunoșteau. Lui Tudor îi ziceau Vîntosul, fiindcă trecea ca o furtună prin sat; de cal puțin le păsa; iar Leului îi purtau simbetele, căci rupsese pe toți dulăii din sat.

Cînd trecea Tudor, mîncînd pămîntul, cîinii se țineau droaie după el; Leu se repezea, înșfăca pe cîte unul și-l arunca, dintr-o zvirilitură de cap, încolo, la o parte. Era un chelălăit, o tăvăleală pe ulița satului, mai cu seamă seara, cînd se ridica în sus colbul și înconjura pe călăreț, ca într-un nor, de nu-l mai puteai osebi. Grozav era Leu, dar și dulăii erau mulți; se țineau după ei pînă dincolo de poarta țarinei. Atunci Tudor lăsa pe Argint la pas, iar Leu se băga și mergea, la adăpost, între picioarele calului, cu limba scoasă, mort de oboseală. Cîinii își arătau colții pe de margini, dar nu îndrăzneau să se apropie: se întorceau în sat pe la ogrăzile lor.

Și așa, cum mergeau la pas — calul ținînd pe om și ocrotind în aceeași vreme cînele — cei trei pri-

eteni păreau una și aceeași ființă din povești, rătăcită în lungul drumului, prin luncile căruia parca vreo Ileană Cosînzeană îi aștepta.

Repede, oamenii vorbiră multe despre Tudor. Ba că n-ar fi feciorul drept al boierului din Sureni, ci un copil din flori, odrasla unei țigance. Ba că era numai copilul cucoanei, care greșise ca fată. Unii ziceau că-i zănatec: îl apuca, așa, cîte un dor de fugă, și atunci rătăcea zile și nopți întregi peste cîmpuri, peste țarine, prin corhane¹, pe unde apuca. Cînd îl întilneau prin lunci, cînd, încolo, spre Roman, dacă nu dădeau peste el prin pădurile Bacăului. El, calul și cînele, — ca trei vedenii. Cînd o pornea dintr-o parte, de răsărea în cealaltă? Atunci unul își dădu părerea că-ntr-însul avea pe Necuratul. Altul l-a botezat Vîntosul. Și se fereau de el.

Într-un rînd, în fața rateșului², se învîrtea hora. Vîntosul a trecut printr-însa, a răsturnat o fată, cînele a încolțit un flăcău, și duși au fost. Satul a ales, în sfîrșit, pe doi oameni bătrîni, să se plîngă boierului, lui tată-său.

Boierul a ieșit în cerdac, le-a ascultat plîngerea, apoi le-a spus:

— Dă, ce să-i fac? Dacă așa i-e firea!

— Așa?

— Așa.

Și oamenii s-au dus, ce erau să mai zică?!

Decît boierul Pîltea era om mînios; a intrat în casă, a trîntit, pe rînd, la toate odăile, ușile grele de stejar, și nu s-a oprit decît în ietacul soției lui. Firavă, plîpîndă ca un fir de iarbă primăvara, obișnuită numai să asculte, să tacă și să sufere, cum era coana Pulcheria, cînd și-a zărit bărbatul venind cu sprincenile încrunțate, numai și-a trecut degetele peste frunte, de și-a dat părul în sus, apoi, cu mîna la obraz, a așteptat.

¹ *Corhană* — coastă de deal stearpă, rîpoasă.

² *Rateș* — han la drumul mare.

— Ce e, Savine ?

Boierul a pufnit din nări și-a izbucnit :

— Odorul, odorul dumatăle, a mai făcut o ispravă. A împrăștiat hora satului, a trîntit, din fuga calului, o fată la pămînt, și s-a făcut nevăzut... Știi ceva despre toate astea ?

— Nu, Savine.

— Păi cînd ai mai știut, să știi și azi ? Nu ți-am poruncit să-l chemi, să-i vorbești, să-l sfătuiești ?

— Degeaba !

— Dacă-i așa, trimite-l. Dă-i bani să plece, să se ducă în străinătăți.

— Savine !

— Să piară din ochii mei !

— Dragă !

— Nu mai vreau să-l văd !

— Dragul meu... Coana Pulcheria căzu în genunchi și, la gîndul despărțirii de copilul ei, căpătă îndrăzneala deznădejdiei, se rugă : Dragul meu ! tu știi cît îl iubesc. Știi cum l-am îngrijit ; cum l-am vegheat nopți întregi cînd a fost bolnav ; tu știi că el e mulțumirea și viața mea ; tu știi, Savine, că e singura nădejde ce mi-ai dat ! De ce să-l gonesc ? Ori vrei să mă omori ? Mai bine omoară-ne pe amîndoi ; n-o să se plîngă nimeni, n-o să te știe nimeni. Suspinînd, ținîndu-și obrazul în mîni, coana Pulcheria se ruga cu vorbe repezi, ca și cînd i-ar fi fost frică să nu uite din ce avea de spus : De ce nu-l lași să se însoare ? Iubește pe fata Surdarului, și dînsa ține la el ; lasă-i-o ; e gustul lui ; a înnebunit de dragostea ei. De trei ani te pui de-a curmezîșul.

La vorbele astea, boierul tresări, dădu cu pumnul în vînt :

— Destul ! nu !

— De ce te-mpotrivești, Savine ?

— Nu ! am spus nu ! Fata Surdarului se mărită. Peste cîteva săptămîni e nunta. Eu am pus-o la cale. Spune fiu-tău să-și mute gîndul.

În clipa aceasta tropotul unui cal smulse răsunete din bolțile sălilor de jos. Întoarcerea băiatului îm-

bărbătă pe coana Pulcheria, o ridică deodată în picioare.

— Nu-i adevărat !

— Ba da ! Uite-l, vine ! Spune-i-o !

— Atunci îți omori feciorul.

Boierul se cutremură. Într-un avînt de furie, izbucni în strigăte, încurcînd vorbele, fără să mai știe ce spune :

— Ba îl ucizi tu, că n-ai știut să-i întorci gîndul... căci nu se cuvenea s-o ieie... nu l-ai putut stăpîni... ai fost muiere slabă... slabă... asta-i... și n-o putea lua... nu !... nu !... nu !...

— Ba putea, dacă-ai fi vrut !

Din pragul ușii, cu vinele gîtului îngroșate, roșu, cu ochii fioroși, boierul destăinuie, într-un răcnet, cum îi destăinuise atîtea altele vreme de douăzeci de ani :

— N-o putea lua... Spune-i că i-e soră... Fata Surdarului îi e soră... Asta-i vrut să știi, ști-o, poftim, ști-o ! A-ha ! știți-o, știți-o, știți-o !

Ușa grea de stejar se prinse-n clanță ; coana Pulcheria se clătina și căzu pe divan.

Albă, ca fața perinei pe care își ținea capul, coana Pulcheria mîngîie, ușor, părul bălai al băiatului ; băiatul stă pe marginea patului și privește în ochii mamei lui. Bolnava de-abia poate vorbi :

— Haide, să ne primblăm departe, departe, prin țări străine.

Băiatul are un singur gînd în mintea lui :

— Dar Maria ?

— Las-o. Ascultă-mă pe mine, sfatul mamei e povața lui Dumnezeu... Maria nu te vrea.

— Nu mă vrea ?

— Nu. Știu eu că nu te vrea. Surdaru nu ține la neam... Fata... fata i-o fi semănînd... Lui Surdaru îi trebuie om de lume... ca cel pe care și l-a ales.

— Și l-a ales ?... Cine ți-a adus vestea, mamă, că și-a ales Surdaru ginere ?

— Tată-tău.

— Tata... tata într-adins ți-a spus.

— A spus adevărul, băiete ; peste o săptămână-i nunta. Lasă-i în plata Domnului... Bărbat ești, și-ți poți stăpîni sufletul... Haide, haidem, departe, împreună...

Băiatul răspunse liniștit :

— Bine, mamă.

Ii sărută mîna și plecă.

Era într-o joi, era frumos ; pe la începutul verii. Se-nsera. Tudor chemă pe vizitiu, pe țiganul Cutrea :

— Ce mai știi, Cutreo, de pe la curtea Surdarului ?

Țiganul își învîrți cușma în mîna și îngîna :

— Nimic, cuconașule.

— Da' cu nunta ? Cu nunta de diseară cum stăm ? De ce nu mi-ai spus ? Ca să-mi afli toate te-am pus să pîndești doar.

Cutrea tremura ca varga.

— Ți-a fost frică ? Băiatul se-nțepeni în picioare, dădu două palme strașnice țiganului, apoi porunci : Șaua !

Cutrea o aduse ; Tudor își înșeuă singur calul, încălecă, șuieră pe Leu și porni. Parcă niciodată nu simțise în sufletul lui un dor mai aprins de fugă ; aerul îi șfichiuia fața. Și-i plăcea. Își umflă pieptul, să soarbă mireasma florilor fragede din cîmpie. Își scutură capul, apoi se plecă din nou pe coamă și, una cu pămîntul, se ducea. Cînd trecuse prin Sureni ? Casele se deșiraseră în urmă, repede, ca o sclipire, ca un fir de ață albă, pe o parte și alta a drumului.

Într-un tîrziu ajunse în lunca Siretului și domoli mersul. O luă de-a dreptul pe supt mestecăniș ; încolo, dintr-o margine, casa Surdarului se ridică deodată în limpezimea serii. Leu lătră, și călărețul îl lovi abraș cu biciușca scurtă, legată pe după pumn.

Merse încet, pînă-ntr-un drum lăturalnic, ce ducea pe din dosul curților boierești. De unde se opri, se vedeau bine ferestrele luminate ; în cu-prinsul larg al privazurilor, umbre lunecau într-o

parte și-ntr-alta. Din fața porților, deodată, se-nălță limbile roșii de foc ale măsurărilor¹ ; lumina lor păli seninătatea nopții, și incolătăciră, pînă de parte, pe pămînt, șerpi de umbre ce se îmbinau în zvîrcoliri de luptă parcă.

Rumeneala aceasta ciudată neliniști pe Argint ; calul tremura ușor, ca de-o presimțire ; iar Leu mîriia înăbușit, ca și cum vroia să întrebe ceva.

Urechea călărețului se deprinse tot mai bine cu zgomotele dimprejur ; dintr-o dată, legănatul unui cîntec îi lovi auzul. Atunci, ca scos din minți, îmbie calul și purcese drept pînă supt ferestrele casei.

Călărețul se-nălță în scări ; printre cei ce jucau zări mireasa în brațele unui străin, trecînd ușoară, ca privind într-aiurea, pierdută, ștergîndu-se în mulțimea celorlalți.

Călărețul scoase un gemăt adînc de deznădejde, căzu în șa, strînse dîrlogii, întoarse calul și, încleștînd pulpele, pîntenii intrară în carne, și-n locul în care dînșii apăsaseră răsăriră bohișoare de sînge.

Vîrtej : așa se duceau ! Calul nădușise ; spuma zăbalelor o fura vîntul și o purta departe, ca pe niște fulgi albi. Leu răsufila din greu. Lui Argint i se înroșiseră ochii ; pieptul nu mai putea răsufila ; picioarele i se tăiaseră... Ce avea azi stăpînul ?

Trecură lunca și, încolo, drept în față, se înălța malul prăpăstios al Siretului. Pîntenii intrară din nou, nebunește, în coastele fugarului. Argint, sfișiat de durere, își strînse încheieturile și le desfăcu apoi, de plecă într-o fugă năprasnică, într-un avînt de moarte. Leu lătră scurt, de două-trei ori, parcă le-ar fi spus să bage de seamă.

Dar călărețul, nălucit, ca și calul, își pironi ochii drept înainte, și călcîiele se îndesară iarăși, adînc, în trupul lui Argint.

Atunci Leu ridică o clipă capul, înțelese parcă, lătră, apoi, ca și cînd ar fi vrut să-i oprească din goana năprasnică, se repezi de-și înfipse colții în

¹ *Masala* — făclie care arde cu păcură sau rășină.

botul calului ; Argint se scutură din nou și, supt biciuirea acestei noi dureri, își încordă trupul cu cele din urmă puteri.

Cu simțimîntul pe care îl au animalele în fața primejdiei, calul se opri, deodată, drept deasupra prăpastiei, supt care Siretul, umflat de ploi, bolbo-rosea. Într-un imbold de turbare, Leu sări din nou în preajma lui Argint, de-și prinse coîții de botul sîngerat. Dar călărețul strînse pulpele într-o în-cleștare groaznică, pintenii se îngropară, Argint gemu, se ridică în două picioare, cu Leu spînzurat de gura lui, și se zvîrli în prăpastie, rostogolin-du-se cîteșitrei...

Își zdrobiră mai întii trupurile de bolovanii mari, ascuțiți, ai unei ieșituri de mal ce-i oprise o clipă, apoi, cumpănindu-se, căzură în vârtejurile repezi ale apei, care-i înghiți numaidecît.

(1 9 0 8)

FURNICA

În mahalaua Tătărășilor toți îl cunoșteau pe Ion Cuhulea. Născut și crescut acolo, trăind cincizeci de ani în șir numai pe locul acela, nici nu putea fi altfel. Copiii, de la vîrsta de șapte ani, cînd prindeau să învețe carte, pe lângă școală, mai știau unde-i biserica și casa lui Cuhulea ; iar biserica era mai greu de nimerit decît căsuța moșneagului. Dintr-un bordeiaș prizărit, locuința Cuhuleștilor la-nceput, astăzi moșneagul clădise, din munca lui, patru odăițe, cu părății imbrăcați pe dinafară într-o perdea de iederă care flutura la cea mai mică bătaie a vîntului, ca un fald de steag. Și cum era pe un vîrf de dîmb, din orce parte a Tătărășilor puteai privi drept în ograda lui Cuhulea.

La început Cuhulea a fost paraclisier un șir întreg de ani, apoi, la bătrînețe, s-a lăsat, și acum stătea să se odihnească. Om scurt, ciolănos, purta mustățile rase și, cum era spîn, mai nu i se cunoșteau nici sprîncenele. Numai ochii albaștri și totdeauna speriați împrăștiau ceva neobișnuit peste fața lui. Era morocănos, rar intra în vorbă cu cineva, și atunci două-trei vorbe de schimba, atîta, în porțiță, apoi repede se trăgea, ca ariciul, în ograda lui. De cîte ori treceai pe la dînsul, îl vedeai, printre parmaclîc, stînd pe vîrful picioarelor, privind vreo floare din grădină, sau la vreo găină ce scurma. Asta era patima lui Cuhulea : să privească, să se uite cu de-amănuntul și îndelung la

cîte ceva — patima omului care trăiește singur și are răgaz să vadă și să gîndească.

Stătea ceasuri întregi în fața unui trandafir sau a unei garoafe. Știa fiecare floare cînd s-a desfăcut din boboc și aproape vedea crescînd orce tulpină din grădina lui. Urmărea cu ochii lui rotunzi toate vietățile din ogradă : știa că găina, Bogheta, nu se oua la un loc cu celelalte, căci o pîndea Sura, o nadoleancă pestriță la pene, și o ciupea de creastă până i-o însingera, de aceea o lăsa să se ouă lîngă gard, într-o tufă de brusturi, iar iarna, în pod, după horn. Cunoștea pricina dușmăniei dintre cînele lui și cel al vecinului. Nu era frunză care să cadă, nu era crenguță care să se usuce, fără ca moșneagul să nu se întrebe și să nu cerceteze cum și ce fel se întîmplase lucrul.

Și din pricina asta îi știau cu toți de frică. Mai cu seamă de la întîmplarea cu banii lui Almașu. Acestuia i se furase niște parale, — tot ce strînsese și el o viață întreagă, vreo două-trei sute de lei. S-a plîns bietul om la toți, și atîta era de amărit, c-a venit și la Cuhulea să-i spuie. Cuhulea l-a ascultat, și pe urmă i-a vorbit așa, ca din senin :

— Știi că pe Arghir l-am văzut cumpărînd ieri o găină ?

Almașu rămase cu gura căscată : ce-i vorbea el, și ce-i răspundea moșneagul ? Dar acesta adăogă :

— Și de ziua lui a făcut chef strașnic.

Cum Almașu stătea tot ca picat din cer, Cuhulea dădu mai de-a dreptul :

— Dă, cînd mîninci o viață-ntreagă borș cu stîr, și sai deodată la ciorbă de găină... Apoi se lepădă : Dă, eu nu zic... numai ți-am spus, că omul, dacă are ochi, trebuie să vadă.

Păgubașul a-nșeles, a cercetat și a găsit ce mai rămăsese din bani la Arghir.

Într-o vară, cum bătrînul urmărea cu privirea o gînganie ieșită la lumină, ca să vadă la rădăcina cărei flori și-o fi avînd cuibul și să i-l stîrpească, îl strigă la zăplaz un băietan, unul Ilie Trăsnea, scriitoraș la percepție :

— Moș Cuhulea, moș Cuhulea !

Moșneagul nu se mișcă, dar, la urma urmei, după ce dete de locul gînganiei, întoarse capul și întrebă :

— Ce-i ?

— Apoi... dă ! ți-aș vorbi ceva.

— Zi !

— Vin-aici !

— Ei ! că multe-ți mai trebuie !

Și bătrînul scoborî încetișor până lîngă băietan.

— Ce-i ?

— Moș Cuhulea, ți-aș spune ceva, da'... să nu te superi.

— Da' zi odată, băiete.

— Uite ce-i : pe Smaranda, pe vară-mea, iar a alungat-o bărbatu-său. A bătut-o și-a gonit-o din casă. Sfătuiește-l și dumneata, moș Cuhulea, poate-o primi-o, c-a bătut-o degeaba.

Cum vorbeau așa, numai iată și femeia, Smaranda. Și, cum auzise cele cîteva cuvinte din urmă, își duse pestelca la ochi și începu să spuie, printre sughiturile de plîns :

— Degeaba ; că nici moartă nu-i mai intru în casă. După ce-și șterse ochii, ca să dea loc celui-lalt rînd de lacrimi, urmă : Mai bine m-oi virî slugă undeva, să-mi cîștig o bucată de pîne, s-o pot mînca fără bătăi... Iacă, te-oi sluji pe dumneata, moș Cuhulea. Zău te-oi sluji, numai pe mîncare.

Moșneagul tresări, măsură femeia din cap până-n picioare, îi privi rochia și i se păru curată ; polcuța parcă nu-i era prinsă în ace, ca la cele leneșe, era încheiată în nasturi ; în picioare, pantofi.

Repede, ca într-o sclipire, îi trecu pe dinainte bătrînului toată viața lui de singuratic.

Trebuia să se gîndească.

— Uite ce e, zise, în sfîrșit, vino mîne pe la mine, și-om vedea, om vedea...

Băietanul și femeia plecară, iar bătrînul se duse în casă, luă un cuțit și se întoarse în grădină, să sape la tulpina rozetei unde se dusesese chiftirița. Cum săpa, nerăbdător să dea mai repede de jiga-

nie, deodată își aduse aminte de femeie. Și, cum dezgropa țărîna, așa își dezgropa în minte trecutul lui, viața lui singuratică, petrecută aici, între cîțiva păreți. Da, era bătrîn, se simțea mai slab, i-ar fi prins bine tovărășia unei ființe; și, totuși, cînd se gîndea să mai amestece încă pe cineva în treburile și în mersul traiului zilnic, parcă se cutremura. De cînd era pe pămînt, își ducea rostul singur; de ce s-ar lenevi tocmai la sfîrșit? Dar lacrămile femeii îi muia inima...

Dădu de cuibul chiftiriței, într-o împletitură ca de cîlți, tocmai la rădăcina floarei. Din cuib ieșiră repede două gîngăanii, pe cari Cuhulea le rostogoli cu limba cuțitului în pahar. Și se gîndi: dacă și uriciunile astea trăiesc împreună și se pot înțelege, adică de ce n-ar încerca și el, că-i om cu judecata întregă, putînd apropia ce-i bine, înlătura ce-i rău. Apoi se uită în pahar. Să le omoare? Se cutremură de scîrbă. Străbătu ograda, deschise portița din fund și, ieșind pe locul pustiu de din dosul casei, se duse pe marginea rîpei și aruncă gîngăniile în fundul ei.

— Așa!

Apoi mai meremetisi¹ un perete, închise păsările mai devreme și, fiindcă simți un junghi în dreapta, se culcă cum înserase. Peste noapte îi fu cam rău. Avea fierbințeală. Se sculă, bijbii pe întunec, să caute o lămîie, să-și facă limonadă. Vorbea singur:

— Dacă ar fi cineva să mă îngrijească, nu m-aș năcăji așa.

Pentru întăiași dată îi venise gîndul acesta. De cînd știa că ar putea să aibă un ajutor, parcă îi mai slăbise hotărîrea de pînă acum în viață.

A doua zi dimineață, cînd veni femeia, o întrebă:

— Da' bărbatu-tău ce-o să zică?

— Ce să zică?

— Îl ai cu cununie?

¹ A meremetisi — a repara, a dreg, a îngriji.

— Nu.

— Apoi atunci rămii, să fii femeie la locul tău, să-ți vezi de treabă, și-o să fie bine.

Într-o lună de zile, Smaranda se deprinsese și cu casa, și cu păsările, și cu florile — cu toate obiceiurile stăpînu-său. Cum știa puțină carte, îi ținea socoteală de cheltuiețile zilnice; iar drept răsplata purtării aceștia, Cuhulea o puneă cu el la masă.

Se deprinseseră așa de bine unul cu altul, că toate treburile erau pe mîna femeii, iar moșneagul își vedea numai de florile lui.

Într-o seară, cam după vreo opt luni, cum stăteau în cerdac, bătrînul îi vorbi rar, așezat:

— Ascultă, Smarando! Tu ești femeie harnică și bună. Mi-ai îngrijit casa, și pe mine, și m-ai mulțumit totdeauna. Ca și mine, n-ai pe nimeni în lume. Eu îs bătrîn, mîne-poimîne mă duc. Cui rămîne tot ce-am agonisit?

Femeia privea drept înaintea ei; parcă înțelegea ce avea să urmeze în vorba bătrînului.

— Cui rămîn toate astea? Ți le-aș lăsa ție... da' vezi, ca să fie în regulă toate, ar trebui să-mi fii nevastă, și sînt bătrîn... iar lumea își bate joc de oameni... Ai vrea?

Femeia răspunse scurt, cuvîntul pregătit mai dinainte:

— Da.

Spusese vorba asta ca oricare alta, o vorbă care ți-ar fi adus un pahar cu vin cînd ți-e sete de apă, o frunză cînd ai vrea o floare, și totuși o vorbă care, orșicum, mulțumește, cel puțin, dacă nu poate da fericirea.

Cînd auziră tătărășenii că se însoară Cuhulea, mulți au rîs, alții au dat din umeri — nu era treaba lor — iar unii i-au dat și dreptate. Nunta s-a și făcut într-o duminică, acasă, numai cu popa, cîțiva oameni și vărul Smarandei. Și a trecut și asta; lucrurile au intrat iar în vadul lor.

Nimic nu se schimbă în casa lui Cuhulea; atîta doar că în locul odăii de culcare a Smarandei se

făcu un fel de sufragerie. Protivnic obiceiului de pînă acum, la masă venea de două-trei ori pe săptămîină vărul femeii. Cum toată gospodăria era în minile Smarandei, bătrînul se plimba de colo pînă colo, uitîndu-se cu de-amănuntul, cum avea obiceiul, la toate. Smaranda parcă mai întinerise, și schimbarea aceasta nu scăpase ochiului bărbatului ei. Într-o lună se înviorase. Cuhulea simțea o bucurie ascunsă, de care nu-și dedea bine seama; era mulțumit că putuse să miște ceva în sufletul amărit, odinioară, al femeii.

Într-o seară, era prin august, Cuhulea întîrziase la vie, un petec de vie ce avea la deal, nu tocmai departe; băietanul, vărul Smarandei, rămăsese să mîncepe cu dînsa. Și cum da să se ducă, se sculă în picioare și se apropie de nevasta lui Cuhulea:

— Zi, tot nu vrei?

— Nu.

Flăcăul o apucă de umeri și o întoarse bine spre el:

— Uită-te la mine. Nu?

— Nu.

— Ei, asta-i!

Și se plecă repede și sărută femeia apăsător pe buze.

Femeia nu s-a ferit; vărul său s-a dus, iar dînsa a rămas cu capul în mîni, ca amețită. De mult se împotriva patimei acesteia, dar vedea bine că se sfîrșise, trebuia să cadă, tocmai acuma, cînd își legase viața în fața lui Dumnezeu de un altul.

Pe drum, băietanul se întîlni cu bătrînul. Ca și cum s-ar fi știut vinovat față de el, îl ocoli. Cuhulea băgă de seamă. De altfel, mai demult parcă purtarea tînărului aștuia nu-i cam plăcea. Cînd intră în odaie, găsi pe Smaranda tot așa, cu fața în palme.

Se duse repede lîngă ea, o mîngîie:

— Ce ai, Smarando, ce ai?

Se uită drept în ochii ei și o văzu plînsă. Îi spuse deodată:

— Ascultă, ți-a adus vreo veste rea. Să știi, să nu-l mai văd pe aicea. Să nu-l mai văd. Nu-mi place purtarea lui!

Femeia tresări, se ridică repede, își dădu părul în sus, pe frunte, și schimbînd vorba:

— Ce mai e pe la vie, moșule?

Tot „moșule” îi zicea lui Cuhulea.

Bătrînul, căruia de mult încă nu-i mai plăcea să-i zică astfel, se hotărî să-i spuie, dar se opri îndată, rușinat.

Iarna trecu repede; primăvara se pregătea să aducă iarăși „moșului” bucuria florilor.

Lucrurile nu suferiseră altă schimbare decît că Ilie Trăsnea venea acum mai rar, că-i spusese Smaranda. Iar în urmă bătrînul i-o tăia de tot:

— Ia ascultă, omule, casă n-ai? N-ai și tu ce munci?

Băietanul scrișni din dinți, se duse în odaie, chipurile să-și ieie o legătură, se uită pe fereastră, să vadă nu cumva Cuhulea vine după el, și, zărindu-l tot acolo, plecat deasupra unui strat cu flori, vorbi repezit Smarandei:

— De-acu nu mai pot veni pe aici. Și o luă în brațe. Apoi, cu glasul stins: Vino tu pe la mine.

Femeia se zbătea; zise:

— Nu pot.

— Să vii!

Femeia tăcu, și băietul ieși pe poartă ca o furnică...

Odată, stăteau afară, în fața casei, pe o bancă; Cuhulea își aduse aminte:

— Smarandă! n-am pus fărămătura de pine furnicii mele.

Și plecă în casă. De o săptămîină în șir, o furnică venea pe masa albă de lemn să-și caute hrana. Întîi și-ntîi, cînd o văzu fugind cu piciorușele ei mărunte pe lemnul geluit curat, Cuhulea, temîndu-se că au năvălit furnicile în dulceți, se repezi la dulap.

Acolo nu văzu nici una, și cum se întorcea s-o prindă, s-o zvîrle afară, băgă de seamă că furnica umflase o fărmătură de coajă și o ducea grăbită spre ascunzătoarea ei. Moșneagul o lăsă atunci și o privi până se făcu nevăzută, cu coajă cu tot, supt fața mesei. A doua zi o văzu din nou, căutînd iute, mișcîndu-și cele trei bucăți ale trupului ei, ca trei mărgele înșirate; dar fiindcă masa era ștearsă, Cuhulea îi zvîrli el o bucățică de miez. Furnica o luă și se duse. A treia zi chemă și pe Smaranda să vadă lucrul acesta și, de o săptămînă în șir, în fiecare zi, dimineața și seara, hrănea gîngania. Astă-seară o uitase.

Cînd se întoarse din nou în cerdac, Cuhulea zîmbea mulțumit; zise:

— Mă aștepta!

— I-ai dat?

Bătrînul se plecă, și-n taină:

— Ghici ce?

— Ce?

— Cozonac, cozonac!

Și prinseră să ridă!

Peste două zile venea Paștele. Era cald și-o seară liniștită. Departe tare, dealurile viorii păreau că se topeau în aer, și-ncetul cu-ncetul nu se mai zăriră. Se lăsa noaptea. Zarzării înfloriseră, și mirosul florilor lor, mirosul rozetelor și-al zarnacadelelor se împrăștia adormitor. Femeia se gîndea cu mulțumire la viața ei tihnită, alătura de omul acesta bătrîn, care se purtase până acum cu dînsa ca un tată. Și totuși parcă-i venea să plîngă. De ce? În pieptul ei simțea așa ca un val care se ridica repede de la inimă spre gît, spre sufletul ei, și o chinuia parcă, o înăbușea. Și cum își apăsa pieptul fără de voie cu mîna, lacrămile îi izvorîră din ochi și începu să plîngă cu sughițuri.

Bătrînul se repezi spre dînsa, îi luă capul în mîini, îl alintă ca pe al unui copil, o legănă, cuprins de mîhnire:

— Ce ai? Ce ți-e, Smarando? Ți-e rău? Ești bolnavă cumva?

Femeia răspunse printre suspine:

— Nimic, nu-i nimic. Nu știu de ce m-am înecat, deodată.

Apoi au rămas tăcuți..

Smaranda tînjea. Bătrînul nu-și vedea capul. Nu știa ce are femeia. Aduse un doctor, acesta se uită zîmbitor la amîndoi și-i încredință că nu-i nimic:

— Boalele astea își găsesc leacul.

Cuhulea cumpăni vorbele aceste; apoi, în mintea lui, deprinsă să apropie și să cîntărească toate, parcă se făcu lumină. Puse în legătură îndepărtarea lui Ilie cu tînjirea femeii. Oare nu se iubeau? Și-n-tîiași dată își dete seama că-n sufletul lui era ceva mai mult decît iubirea unui tată. O iubea. Lui Cuhulea îi era parcă rușine să se gîndească la asta, își bănuia singur, aduna atîtea dovezi protivnice ca să-și scoată din minte credința asta, și totuși sufletul ieșea biruitor. O ciudă grozavă îl cuprinse împotriva slăbiciunii lui și-mpotriva lui Ilie.

În seara aceea se plimbă mult, singur, prin ogradă, până îl strigă nevasta:

— Moșule, e răcoare. Intră înăuntru!

Într-o zi Smaranda se dusesse după niște tîrguieli și nu se întoarse decît seara, tîrziu. Bătrînul o așteptase neastîmpărat, în poartă, și cum o văzu:

— Unde-ai fost?

— În tîrg.

— De-atuncea? De la prînz? Hm!

Și din clipa aceea bătrînul o urmări aproape pas cu pas.

Într-o duminică erau amîndoi în grădină, Cuhulea cu florile lui, Smaranda la parmaclîc. Cum curăța o rozetă de cîteva frunze uscate, moșului i se păru că nevastă-sa vorbește cu cineva. Întoarse capul — era Ilie; băietanul, vesel, îl strigă:

— Ce faci, moș Cuhulea?

Iar femeia se depărtă repede și o luă spre casă. Bătrînul mormăi:

— Bine!

Apoi întoarse spatele. Dar lăsă stratul cu flori și veni și el în odaie. Cînd intră, i se păru că femeia,

care nu se așteptase să-l vadă, făcuse o mișcare de mirare. Zăpăcită, Smaranda incremeni la capătul mesei unde o găsisese. Bătrînul o întrebă :

— Ce făceai ?

Femeia rămase o clipă fără să răspundă, apoi, aruncîndu-și ochii pe masă :

— Uite, mă uitam că a ieșit iar furnica.

Bătrînul crezu ; începu să privească și el. Furnica sta în mijlocul mesei, căutînd parcă fărîmătura obișnuită.

Smaranda ieși să-și vadă de treburi, iar bătrînul rupse o bucățică de miez și-l aruncă. Apoi se uită cu mare băgare de seamă. Furnica apucă fărîmătura și începu să o tragă, ca pe celelalte, spre capătul mesei. Atunci, absorbit în urmărirea ei, căută să vadă unde o să se ducă. Furnica se scobori, ușoară. Cuhulea se lăsă pe vîrfurile picioarelor să se uite, și deodată ochii i se opriră pe un petec de hîrtie strecurat între fața de lemn și stinghia ce lega picioarele mesei. Bătrînul uită furnica, trase hîrtia mototolită, vîrîtă repede, la întîmplare, în ascunzătoarea ei, își luă ochelarii și se duse lângă fereastră să citească :

„Te-am așteptat iar joi. De ce n-ai venit ? Pîn-dește moșneagul cînd s-o duce la vie. Ori ți s-a făcut milă de el ?”

Scrisoarea era de la Ilie, îi cunoștea scrisul. Bătrînul începu să tremure, apoi căzu, moale, pe scaun. Vra să zică, nu se înșelase. Se iubeau. Atuncea, cînd a întîrziat, dînsa la Ilie fusese. Și acum a fost de ajuns numai o clipă ca să-i și strecoare bilețelul. O ură grozavă îl cuprinsese împotriva omului aceluia care-i adusese femeia aceasta în casă și care acuma îi sfărîma viața. Cine-l pusese să o ieie, să o culeagă de pe drumuri ?

Smaranda intră. Cînd văzu pe moșneag stînd pe scaun, la capătul mesei, se uită îngrijată.

Cuhulea începu, înecîndu-se parcă :

— Smarandă, o să mă duc la vie.

Femeia se prinse, întrebă grăbită :

— Cînd. moșule ?

Bătrînul se sculă, cu ochii rătăciți.

— Astăzi, ca să te poți duce mai degrabă la Ilie.

Femeia incremeni. Dar furia cuprinsese pe bătrîn. Se repezi la nevastă-sa și o apucă de mini, strîngîndu-i-le :

— Astăzi, astăzi, acuma, ca să te duci la Ilie. Auzi ?... Ai ascuns hîrtia, dar am găsit-o. Mi-a scos-o Dumnezeu înainte... Hai, du-te la Ilie al tău.

Smaranda căzu în genunchi.

— Moșule !

Dar bătrînul o lovi, rătnea ca scos din minți :

— Să te duci din casa mea. Să te duci ! Și începu s-o îmbrîncească : Acum, în clipa asta chiar. Femeia se prăvăli pe podele, bătrînul o împinse deznădăjduit spre ușă :

— Afară, afară ! Ticăloaso !

Cînd se dezmetici bine, se trezi singur. Smaranda se dusesese. Cuhulea rătăci prin toate odăile, căutînd. Îi venea să meargă să o aducă, s-o ierte. Și iarăși se înfrîna. O rușine îl cuprinsese : ce va zice lumea ? Apoi deznădejdea îl doborî.

Seara se lăsă rece. Se culcă îmbrăcat. Adormi repede și avu vise grozave. Părea că după un drum lung și greu, ostenit, se așezase la poalele unui munte. Un munte negru, fără fir de iarbă, fără un copac. Și cum privea spre înălțimea întunecată de pămînt, deodată aceasta începu să se clatine, să se miște. Fiecare bulgăre de țărînă prindea viață, mișuia în grămadă înaltă pînă la cer. Și, ca prin farmec, milioanele de fire de țărînă se revărsară, împrăștiindu-se potop împrejur, acoperindu-l, înăbușindu-l și pe dînsul cu desăvîrșire. Apărîndu-se, căutînd să scape, de-abia atuncea băgă de seamă că toate acele erau furnici. Se trezi îngrozit.

Se odihni puțin pe marginea patului. Apoi se duse de deschise fereastra. Aerul rece al nopții îl dezmetici ; întreaga întîmplare i se desfășura în minte. Și gîndul i se opri cu îndărătnicie la fur-

nica aceea care-l pusese pe urma nelegiurii femeii lui.

O ură nebunească îl prinse împotriva gînganiei care fusese trimisă, ca un duh rău, să-i tulbure liniștea. Se sculă și se duse lingă masă.

Dimineața își vărsa lumina prin ochiurile geamurilor. Bătrînul aștepta cu ochii mari, ca-n preajma unui dușman. Și, deodată, în raza de soare ce se așternea pe masă, colo, în capăt, zări furnica alergînd ușoară, să-și caute fărâmtura.

Bătrînul se sculă în picioare, ridică palma și, cînd gîngania se opri, iscoditoare, în mijlocul mesei, Cuhulea își rezezi mîna cu atîta putere, că se clătină sticlăria pe poliță. Supt lovitura grozavă, furnica se făcu una cu lemnul. Apoi, rătăcit, Cuhulea umblă printre niște lăzi, găsi o frînghie și trecu în cămară.

...Tocmai spre seară, Smaranda veni să-i cadă în genunchi, dar din prag băgă de seamă că în ușa cămării se vedeau picioarele bătrînului, până la genunchi, atîrnînd în aer. Și, îngrozită, se rezezi în ogradă :

— Săriți, că s-a spînzurat moșul !

(1 9 0 8)

FETIȚA MAMEI

După o noapte de somn greu, în care trupul i se scufundase ca plumbul topit în apă, Maria se trezi tîrziu. Părea buimacă. Dintru-ntăi ochii urmăriră în neștire fișia de lumină aurie, care se scobora, de supt stor, de-a lungul pervazului ferestrei, ca o perdea de fir. Apoi își dete seama că dormise prea mult, că lăptăreasa, fără de-ndoială, adusese laptele, că bărbatul ei trebuia să-și beie cafeaua, să pornească la slujbă. Un vuiet din bucătăria de alături îi arătă că Dumitru se sculase. Atunci se ridică și, deodată, ca și cînd în mintea ei scăpărase un amnar, se uită nebună, spre dreapta, spre locușorul gol de lingă ea, scoase un țipăt sfîșietor și căzu cu fața în perne. Repede toate întîmplările zilelor din urmă i se perindară prin minte cu o îndărătnicie crudă. Boala fetei, a Puicei, suferințele grozave, în ghearele cărora trupușorul ei se zbućiumase două săptămîni în șir, lacrimile pe cari ochișorii ei le storceau, curate, ca și cum erau picăturile sufletului ce se topea.

Pe urmă sfîrșitul, cea din urmă pilpiire ușoară, ca a unui flutur. Și masa acoperită cu flori, și cele patru lumînări de la colțurile sicriului albastru, cu stele de argint, și... și ea, fetița, ingerășul, cu luminile ochilor acoperite, cu gurița strînsă într-un zîmbet, cu mînuțele pe pieptul în care inima bătuse atît de puțin. Și înmormîntarea, cimitirul, groapa. Ș-apoi... apoi nu mai știa nimic.

Neputîndu-și înăbuși suspinele, izbucni :

— Ah! fetița, fetița mamei, unde te-ai dus!
Adevărul îi năvălea cu cruzime în suflet. Incepu să-și smulgă părul și, ieșită din minți, sări din pat și se repezi dincolo, căutînd în toate părțile cu priviri rătăcite. Bărbatul, care-i auzise țipetele, alergă, o luă în brațe și o aduse înapoi, de-o așeză pe un scaun.

— Liniștește-te, Mario. Fii și tu mai tare. Ce ne-am face dacă am cădea zdrobiți.

Dar femeia fu cuprinsă de o furie grozavă, își încleștă minile de umerii bărbatului ei, suflîndu-i, în obraz, cuvintele aprinse:

— Fetița, dă-mi fetița!

Și-l strîngea să-l sfișie:

— Fetița... dă-mi-o! De ce n-ai căutat-o mai bine?! De ce n-ai adus mai mulți doctori?! Durerea o făcea să-i aducă învinuiri nedrepte: Tu... voi mi-ați omorît-o!... Voi, voi cu toții!...

Și, desfăcîndu-și brațele, se prăbuși la pămînt, cu fruntea de podelele goale, cu părul despletit. Acuma plîngea înăbușit, cu sughițuri adînci care-i frîngeau trupul și-i vîra copcile rochiei, cu care rămăsese îmbrăcată de cu seară, în carne.

Bărbatul de-abia o ridică, să o așeze pe pat. Încetul cu încetul, în locul furiei și a deznădejzii, femeia căzu în amorțire; suspinele i se prefăcură într-un scîncet domolit și prelung:

— Fetița, Puica mamei!

Dumitru rămase și el pe marginea patului, cu capul în mîni. Și dînsul iubise pe fetiță; nu așa ca nevasta lui, căci bărbații se iau cu multe și au inima mai tare, dar o iubise. Drăgălășiile ei, drăgălășiile copiliței, care de-abia trecuse pragul celor doi ani, îi înșeninase multe clipe. Moartea ei și pe dînsul îl durea. Ca să o scape, cheltuise tot ce pusese deoparte; tot se dusese cu doctorul și pe doctorii. N-avea ce să-și bănuiască; și cu toate acestea, învinuirea nevestei i se înfipse în minte. Cine știe, gîndea, poate dacă mai aducea un doctor, Puica scăpa! Gîndul acesta îl chinui pînă ce îi smulse și lui lacrimi din ochi. Plînsul îl îneca

mai tare decît acolo, lîngă groapa pe care o vedea cum se astupă cu țărînă.

Amîndoi rămaseră așa, unul lîngă altul, fiecare cufundat în durerea lui, peste care tăcerea cădea grea ca un capac de sicriu.

De la o vreme femeii îi secă lacrimile; mintea nu mai avea putere să alcătuiască un gînd, limba i se uscasa și-i ardea cerul gurii ca jăratecul. Urechile nu-i mai auzeau nimic dinafară; căsuța se clătina de două ori, la amiază și seara, de huruitul greu al trenului ce trecea la cîțiva pași de ogradă spre stația învecinată, și ea nu simțise nimic.

Ziua se strecură înceată, fără ca amîndoi să-și deie seama. Într-un tîrziu, bărbatul se sculă și aprinse lampa...

Dumitru se smulse cel dintăi din amorțirea durerii; a doua zi trebuia să se ducă la birou. Maria rămase singură. De-abia pășea, ca după o boală lungă, petrecută luni de zile în pat. Se duse în bucătărie să șteargă vasele, să le așeze pe polițe, din obișnuință, fără nici o cugetare, așa cum se deprinsese de trei ani de zile de cînd se măritase. Și cum ștergea un pahar, simți că degetele îi luncă pe sticlă, și își dete seama că plîngea. Atunci veni din nou în odaie; parcă își aminti ceva și deschise lădița de lîngă fereastră. Acolo stătea păturită rufăria fetiței. Mama rămase cu privirile țintă în cuprinsul îngust, pe urmă se sculă și căută prin casă; pe fereastră găsi bonețica, după sobă un pieptăraș, supt pat un papucel rupt. Le luă și, într-o pornire de dragoste, începu să le sărute. Apoi le așeză la un loc cu celelalte lucruri. Acolo, lîngă lădița aceea își trecea dînsa zilele. Bărbatul, furat de slujbă, de grija zilei de mîne, se întremă repede: uitarea îi vindecă ușor rana care-i sîngerase și lui sufletul... Femeii însă începu din cele dintăi zile să-i încărunțească părul, și puterile îi scăzuseră. Nu mai putea munci. Privirile rătăcite căutau mereu ceva ce parcă nu puteau întîlni; gîndurile i se îmbulzeau în minte, haine, sfișindu-i-o cu cruzimea adevărului de neînlăturat.

Într-o zi bărbatul veni mai devreme și, la ușă, auzi un glas — femeia lui vorbea cu cineva. I se păru ciudat, căci nu venea mai nimeni, și mai cu seamă la ceasul acela, pe la ei. Deschise încet ușa. În odaie era numai nevastă-sa :

— Cu cine vorbeai ? o întrebă.

Dinsa tresări, mirată :

— Cu nimeni ; nu vorbeam.

— Ba vorbeai, vorbeai singură.

Dumitru căzu pe gânduri, apoi îi zise cu binișorul :

— Ascultă-mă, Mario, mai du-te și tu pe undeva ; du-te la soră-ta, la... cumătru.

Îi păru rău că-i spusese cuvîntul acesta care-i amintea pe Puica, tăcu, dar femeia începu să plîngă :

— Ce să fac ? Ce să le vorbesc eu ?

— Mai te iai și tu cu lumea.

— Lumea mea ?...

— Decît să ajungi să vorbești singură...

Bărbatul se sculă și se apropie de fereastră. Era prin iunie ; florile se deschiseseră fragede ; pe urmele liliacului scuturat, gherghinele se ridicau semețe pe lîngă ferestre. Dumitru urmă :

— Uite, mai vezi și tu de grădină. Straturile cu rozetă s-au uscat.

Femeia părea că nu-l înțelege, veni lîngă el, își aruncă ochii în grădină, apoi, deodată, privirile îi fugi în uliță și se opriră pe băiețelul arhivarului de la judecătoria, care stetea peste drum. Un zîmbet amar îi desprinse buzele, și șopti :

— Uite Puiu. Și mai încet : Mirele.

— Mirele cui ?

Femeia își cuprinse fața în palme, răspunse printre lacrimi :

— Ce, nu știi ?... Mirele Puicei noastre... Așa-i ziceam eu... De la el i-am pus numele și fetei.

Dumitru tresări. Da. Uitase. Și inima lui parcă se muie din nou. Privi îndelung la băiețelul cu fața rumenă ca cireșa, cum se juca vioi, c-un cîne

mare, care-l hămăia prietenește. Ca să schimbe vorba, atinse umărul nevastei :

— Mario, mîncăm ?...

Femeia se duse ; puse masa, împleticindu-se. Cum sta cu fața în farfuria din care gustase numai o lingură de supă, bărbatul o privi ; în lumina slabă a însorării care străbătea prin fereastra deschisă, își dădu seama cît de grozav o schimbase supărarea. I se lungise nasul, umerii obrazului îi ieșiseră în afară, și părul bogat, care o prindea atît de bine cu cîteva luni mai înainte, părea acum o cunună prea încărcată pentru fața ei lunguiață și uscată. O sfătui :

— Mario, de ce nu măninci ?... Unde vrei s-ajungi ? Și eu am suferit. Și sufăr încă. Dar omul trebuie să fie mai stăpîn pe durerea lui.

Femeia mai luă o lingură de supă și înghiți în silă. Supărarea îi răpea și grija gospodăriei. Mîncarea era afumată, friptura arsă. Dumitru, oarecum nemulțumit, tăcea, dar odată nu se putu opri să nu-i spuie :

— Să luăm o slugă, Mario.

— Cum vrei.

A doua zi tocmiră o femeie. Din ziua aceea Maria lăsă tot în grija slujnicei. Ușurată de grija casei, care oricum o mai ferea să cadă cu totul pradă deznădejzii, stătea acum ziua întreagă adîncită în gânduri, privind lădița cu rufele Puicei. De acolo nu se mișca decît pînă la fereastră, să urmărească, cu îndărătnicie, toate mișcările băiețelului arhivarului de peste drum. Îl privea cum se joacă, tresărea cînd îl vedea căzînd, și se ridica tulburată cînd îl vedea că plînge. Împinsă de dorul ce-i sfredelea pieptul, în cele din urmă se ducea în grădiniță și-l chema la parmaclîc de-i umplea pestelcuța cu bucăți de zahăr. Odată bărbatu-său îi bănuî :

— Ascultă, Mario, nu mai îndopa pe băiatul arhivarului cu zahăr ; m-a întilnit tată-său și mi s-a plîns că nu mai mănîncă nimic acasă,

Într-o seară băiatul veni la parmaclîc. Maria îi luase mîna și i-o alintă. Copilul, ispitit de mult s-o întrebe ceva, îndrăzni :

— Fetița matale unde-i ?

— S-a dus.

— A murit ?

— ...Da... Puiule.

— Eu o iubeam pe fetița matale.

Maria îi luă capul și-l acoperi de sărutări. Tocmai atunci un glas aspru se auzi din uliță :

— Puiule !

Arhivarul chemă copilul, apoi îl certă, tare, să se audă :

— Nu ți-am spus să nu mai ieși din ogradă ?

Femeia rămase locului, mută. Gîndurile îi sfîșiau sufletul. Ce fericit era arhivarul că avea un copil. Și ce suflet rău că i-l lua așa de lîngă dînsa, ca și cînd i-ar fi fost ciudă că băiețelul ținea puțin și la alții. Dar parcă i se făcu lumină în judecată. Îi da dreptate. Dînsa nu era tot așa, nu-i era ciudă cînd Puica sălta, bucuroasă, pe genunchii lui Dumitru ? Nu voia să fie numai a ei ? Își aduse aminte cîte planuri nu croise pentru dînsa, pentru fetița ei ! De cîte ori, seara, țînînd-o în brațe, nu privea de pe fereastră la băiețelul arhivarului, și-l pregătea, în mîntea ei, drept mire al Puicei. Adică de ce nu s-ar fi putut ! Băiatul avea să fie mai bogat, era mai de neam, dar ce frumoasă crescuse și Puica ! Ce pereche falnică !! Se pierdea în visuri și, bătrîna, parcă se trezea pe prag, privindu-și pe Puica la brațul bărbatului ei.

Vuietul trenului o trezi, și intră în casă.

Un dor nepotolit o prinse de fetiță ; cum veni Dumitru, îi spuse că a doua zi vroia să se ducă la cimitir. Dar bărbatul îi purta de grijă să nu-i facă rău vederea mormîntului ; și-n afară de aceasta, vedenia fetiței, pe care nevasta mereu i-o aducea în fața ochilor, începuse să-l nemulțumească.

— Lasă. Am eu grijă de toate. Astîmpără-te acasă... Să-i pun mai întăi o cruce la cap, și atun-

cea vom merge împreună. Nu vezi că de-abia te miști !

Maria tăcu.

Puiu nu mai venea la parmaclîc. Cîteva zile îl mai văzu privind uneori spre casa ei ; pe urmă o uită.

Cînd se coborîseră cei dintăi fulgi de omăt peste tulpinele uscate din grădină, capul Mariei albise cu totul. De la o vreme căzuse într-un fel de toropeală care-i sleise orice scînteiere din viață. Între dînsa și bărbatul ei se întinsese cu încetul pustietatea care desparte viața de moarte. Toată dragostea care i-o purta Dumitru se schimbase în milă, într-o milă turburată cîteodată și de nemulțumire. Firea lui nu era plecată deznădejdiei. Tare pe sufletul lui, numai două-trei zile simțise golul pe care Maria nu-l mai putea umplea cu nimic în lume. Chiar lui îi părea ciudat că, numai după șase luni, în suflet i se așternuse un vâl peste amintirea Puicei. Și, ca să-și ierte aceasta, punea tăria lui în socoteala afacerilor : „Vezi, își zicea, ce mare lucru-i să te poți lua cu ceva, cu slujba, cu oamenii... Pe cînd nevasta...”

În aceeași vreme simți o bucurie ascunsă cînd se vedea atît de neînfrînt în lupta cu necazurile vieții.

Omătul se așternea moale ; încetul cu încetul viața dimprejurul căsuței se stîngea, nu se mai auzea hurelul trăsurilor pe bolovanii uliței, nici pașii trecătorilor, numai cîteodată hurelul trenurilor tăia aerul cu un freamăt de mînie.

Maria își așezase un scaun la fereastă și nu uita să iscodească casa arhivarului ; dacă, din întîmplare, zărea pe Puiu la fereastră, se grăbea să spuie bărbatului, tocmai cînd se așezau la masă :

— Azi am văzut pe Puiu.

Într-o zi Dumitru o privi cu ciudă și-i zise răspicat :

— Mai lasă-mă cu Puiul tău ; am eu de-ajunse gînduri.

De atunci femeia își înghițea cuvintele, de câte ori, uitînd, începea să spuie. Pe urmă se deprinse și nu mai vorbeau nimic : mîncău față-n față ca doi străini.

La cimitir nu se mai gîndise să se ducă. Lădița era ca și mormîntul Puicei. Ea cuprindea toate lucrurile ce fuseseră ale ei. Și Maria putea să le pipăie, să le soarbă mirosul cald pe care parcă-l păstrasera în cutele ce se așternuseră odată pe trupșorul fetei, putea să le acopere de sărutări, să le scalde în lacrimi. Cînd nu ședea la fereastră, punea un scăunel în fața lădiței, apoi lua rochiile una cîte una, le desfăcea, pe urmă le păturea bine și le punea la loc. Într-o zi băgă de seamă, cu mare mirare, că la flaneluța cea vîrgată lipsea un nasture. Căută prin cutii, găsi unul la fel și, liniștită, ca și cum Puica trebuia să-l îmbrace numai-decît, se puse să coase nasturele la locul lui. O nouă grijă îi cuprinse atunci sufletul : să dregă toată rufăria fetei. O lună de zile se munci, ascunzînd lucrul îndată ce auzea în sală pașii bărbatului. Dar odată, într-o amiază, el intră în odaie, fără de veste, și o prinse.

— Ce faci tu acolo ? o întrebă.

Femeia îngînă cîteva vorbe, apoi începu să plîngă. Pentru întăiași dată, bărbatul o privi îngrijorat :

— Ești copilă ; pentru numele lui Dumnezeu, Mario, vină-ți în fire. Și urmă, stăpînindu-și furia : Mai bine vezi-ți de gospodărie : mîncarea e proastă ; în casă colbul stă de două degete pe lucruri... Cît o să jelești, mă rog ?!... E de nesuferit !

Apoi își aduse aminte ; vorbi mai domol :

— Diseară ne ducem în tîrg. Mergem la un circ... Să mai vezi și tu lumea.

Maria nu răspunse ; așeză rochița în ladă și trecu în bucătărie. Seara, la îmbrăcat, bărbatul o necăji un ceas :

— Ai uitat să-ți pui rochiile pe tine... Uite, pune-ți pălăria mai așa, ridică-ți puțin părul... Hmm !

Mîmile Mariei nu izbuteau să prindă un ac, să așeze o șuviță de păr. Parcă pierduse simțul pipăitului.

Dumitru o privi iar cu grijă. Femeia asta gîrbovă, stîngace, slabă și cu capul alb, era nevasta lui vioaie și frumoasă de acum cîteva luni în urmă ! O muștră :

— De ce nu spui și soră-tei să mai vie pe la tine ? Să mai ai pe cine întrea de una, de alta.

Afară ninge des, omătul se așezase mărișor. Maria de-abia putea merge. Bărbatul o luă de braț să-i ajute.

Cînd se așezară pe scaun, în circ, dînsa scoase un suspin de ușurare. Lumina o orbea, privea străină, rătăcită, la tot ce i se perinda prin fața ochilor ; și pe cînd bărbatu-său rîdea cu poftă de schimele unui caraghios, ea simțea o durere tăioasă în capul pieptului. Deodată, în mijlocul cercului, veniră trei comedianți : un bărbat, o femeie și o fetiță. Maria tresări, întinse gîtul. Începu să-i tremure buzele și atinse brațul bărbatului :

— Parcă-i fetița noastră. Parcă-i Puica !

Dumitru se-ncruntă :

— Da' sfîrșește odată... De asta te-am adus ?

Însă pe Maria o apucă un plîns înăbușitor. Zadar-nic bărbatul ei o strîngea de mînă :

— Ai înnebunit ! Mă faci de ris... N-auzi, ne facem de ris...

Plînsul o zguduia întreagă, apoi izbucni cu sughițuri și cu suspine adînci. Toată lumea întoarse capul mirată, voină să afle ce-i. Dumitru de-abia o scoase de acolo, mai mult pe sus, ajutat de oameni străini. Luară o trăsură. Pe bărbat parcă-l înnebunise furia. Se blestema c-o luase cu el. Îi venea s-o arunce din trăsură, să scape de ființa care de la o vreme îi cobeia viața. Acasă se stăpîni cu mare greutate să n-o bată, în schimb își revărsă toată furia prin vorbe, și de astă dată înțelese lămurit că iubirea dintre ei doi se sfîrșise ; parcă nici milă nu mai simțea, și-n loc îi încolți în suflet un simbur de ură.

Din seara aceea drumul vieții lor se despărți cu desăvârșire, ca un rîu care se desface în două ramuri ce n-au să se mai întâlnească niciodată.

Iarna se trăgăna ușoară, cu zilele posomorîte. Dumitru începu să întîrzie prin tîrg, uneori masa îl aștepta întinsă, și el nu mai venea decît noaptea tîrziu. Maria își petrecea vremea lingă lădița cu rufe, sau la fereastră, cu ochii țintă spre casa arhivarului, dar cu mintea pierdută în trecutul în care gîndul ei scurma cum scurmă găina în țărîină, să-și găsească hrana.

Luna lui martie aduse cer senin și soare.

Cum sta la fereastă, Maria zări odată pe Puiu ieșind cu tată-său; acesta îi ducea placa de scris și o carte. Îl dăduse pe Puiu la vreo școală, se vede. Din ziua aceea îl vedea totdeauna, dimineața și seara, plecînd și întorcîndu-se cu arhivarul sau cu sluga. Dar Puiu nu-și mai întorcea privirea spre casa ei — o uitase cu desăvârșire.

Și gîndurile femeii măcinau, în fiecare zi, amintirea atîtor visuri pe care și le făcuse pentru fetița ei și pentru copilul acesta străin.

Într-o dimineață, însă, dorul i se trezi amarnic, mai neîndurător ca totdeauna; își luă barizul, își îmbracă o polcuță și, fără să spuie slujnicei, ieși din casă. O luă încet spre cimitir. Pînă să ajungă acolo, o prinse amiaza. Rătăci îndelung în locul îngrădit, semănat cu morminte, întrebă de unul și de altul și, cu mare greu, ajunse în fund, spre partea în care era îngropată Puica. Bărbatul făgăduise să-i puie o cruce, dar paznicul o încredință că pe acolo unde căuta ea de mult nu se așezase nici o scîndură măcar. Mormintele erau presărate de-a valma, amestecate, înfrățite supt aceeași velință de țărîină primitoare. Zadarnic cercetă, căută, nu-și mai aducea aminte locul. Atunci se așeză jos pe o piatră și își rătăci privirile peste întreg cuprinsul acela, deasupra căruia vișinii își dezvăleau cele dintăi flori ca niște zîmbete ale luminii. Și o fură gîndurile... Unde să-i fie fetița? Unde dormea, sărăcuța, som-

nul ei senin? Lîngă cine se dusesese de la sînul ei? Supt care vișin sufletul ei o chema, poate? La căpătiul căruia mormînt putea să-și verse lacrimile? Și buzele ei tremurară în șoapte: „Fetița, fetița mamei!... Puico!” Și-o zi întregă rămase acolo, amintindu-și de toate: cum o născuse, cum o botezase, cum prinsese fetița să gîngure, cum spusese cel dintăi cuvînt „mamă”, cum odată căzuse și se lovise la bărbie... Ce se făcuse bărbia ei, mică, rotunjită și rumenă ca mărul! Dar ochișorii albaștri, cari-i zîmbeau și-n boală! Maria rămase acolo ziua întregă și nu simți nimic, nu auzi nimic, nu văzu nimic. Și doar lîngă dînsa se făcuse o îngropare și preoții cîntaseră rugăciunile lor de odihnire a sufletului celui mort. O apucă noaptea; paznicul veni și o scoase pe poartă afară. Tîrziu de tot pași peste șinele drumului-de-fier, și-n urma ei, ca o fulgerare în trecerea lui, se șterse îndată trenul; Maria nu simți însă bătîndu-i înima de primejdia ce o pîndise. Cînd ajunse acasă, slujnica își făcu cruce:

— Doamne! conîță, ce frică am tras... Noroc că n-a venit conașul...

În noaptea aceea Maria dormi adînc, ca și atunci, după înmormîntarea Puicei, un somn de moarte, din care a doua zi se smulse cu durere.

De cînd știa că Puica era pierdută, acolo, în cimitirul în care stătuse o zi întregă, ca și cum ar fi așteptat-o, dorul de dînsa o înfășura și mai puternic. Căuta cu ochii în toate părțile, în fiecare colț; pe fiecare lucru din odaie aburea parcă amintirea fetiței.

Aducerea-aminte o îmbiba ca o mireasmă, care o îmbăta, care o făcea să sufere, pe care o simțea pretutindeni și peste tot în suflet, dar căreia nu-i putea da o întrupare. Umplea bonețica, pieptarul în cuprinderea degetelor, dar nici chipul, nici trupușorul nu puteau prinde ființă. Cîrpele cădeau moi, și femeia le păturea mereu la loc, în lădița lor.

Venise mai, cu zilele lui dulci, cu mirosul florilor de liliac ce îmbălsăma toată mahalaua.

Era tocmai luna în care Puica murise. Trecuse numai un an, și-n căsuța joasă toate se schimbaseră. De la o vreme bărbatul nu venea noapți de-a rîndul, sau dacă se-ntorcea, seara, venea amețit, gata de ceartă. Femeia îl lăsa în pace să spuie ce vrea. Chiar în ziua în care cu un an înainte plînseseră amîndoi, dînsul sosise înfuriat. Nu găsi slujnica acasă și, cînd ea se întoarse, începu să țipe :

— Unde ai fost ?

— A călcat trenul pe un om, ici, și m-am dus să văd.

— Acolo ți-i treaba ? Și zărind pe nevastă-sa, răcni : Mai bine te călca pe tine... că tot nu ești în stare să-ți duci gospodăria.

Cînd Maria auzi, pe la miezul nopții, mersul cutremurat al trenului, îi veniră în minte cuvintele bărbatului : „Mai bine te călca pe tine...” Și parcă nu le găsea răutăcioase. Se gîndea că, la dreptul, nu mai avea de ce să ție umbră pămîntului, degeaba...

Într-o zi, Maria stătea într-un colț și urmărea cu privirile duse, ca totdeauna, cum se necăjea slujnica să scoată covorul din păretele de lîngă patul ei, căci se încuibase colbul într-însul și Dumitru poruncise să rămîie zidul gol.

Slujnica îl desprinsese din ținte și pe urmă ieșise cu el din odaie. Atunci, deodată, Maria își pironi ochii într-un loc, pe părete, apoi se repezi, privi o clipă, și căzu, mototol, la pămînt. Slujnica alergă, o ridică de jos, o stropi cu apă, și de-abia o aduse în fire, căutînd să afle pricina :

— Ce ai, conia, ce simți ?

Stăpînă-sa parcă nu-și aducea aminte dintr-un tîi, dar peste cîteva clipe se sculă repede, se apropie de zid și arată, plîngînd în hohote :

— Uite mînuța, mînuța Puicei.

Pe zidul alb urmele palmei fetei rămăseseră acolo, cu degetele rășchirate, mititele, cum le lipise dînsa odată, după ce vîrîse mîna în dulceață.

Maria încremeni cu ochii atîrnați de semnul mic, de semnul viu, care, mai mult decît toate, întrupa

copila dinaintea ochilor ei. Apoi mintea i se prinse cu deznădejde de amintirea aceea. De dimineață pînă seara rămase acolo nemișcată, cu ochii țintă ; gîndurile i se înlănțuiră ; încetul cu încetul își aduse aminte de-a fir-a-părul întreaga întîmplare.

...Într-o dimineață, ea robotea prin casă, și Puica luase chiseaua. În picioare pe pat, mîncă, luînd dulcelele cu toată mînuța și, cînd Maria întoarse capul și o văzu, fetița fugi rîzînd spre părete, se împiedică și se sprijini cu mînuța de zid. Parcă-i auzea glasul dulce ca un clinchet de clopoțel, parcă-i vedea zîmbetul ochilor albaștri, luminoși și șireți... Și totuși... da... totuși, în fața zîmbetului aceuia dînsa nu se înduplecase ; îi luase chiseaua și-i dădu de două ori peste mîna vinovată... Puicuța își strînsese gurița pungă, se uită nepricepută, neînțelegînd de ce o bătea, și prinse să suspine... O căință sfișietoare o cuprinse amintindu-și aceasta :

— Of, Doamne ! răcni înăbușită, am bătut-o... de ce am bătut-o !..

Și gîndurile nu o slăbiră. Își amintea că Puica spărsese castronul de supă și nu-i făcuse nimic, stricase patru farfurii deodată, și cîte-cîte ; și ea rîsese : „Sănătate să fie”, zicea ; și pentru asta, tocmai pentru nimicul care mai tîrziu, acuma, avea să-i învie întreg trecutul, să i-o aducă, așa cum era, în fața ochilor, pentru asta o bătuse !

O deznădejde amară, grozavă, îi cuprinse sufletul. Printr-o legătură mincinoasă a împrejurărilor, în mintea bolnavă a Mariei se urzi gîndul că de atunci, de cînd o bătuse peste mîna pe Puica, de atunci dînsa căzuse bolnavă. Și, repede, gîndul acesta prinse stăpînire peste întreaga ei ființă. Cîteva zile umblă nebună, dintr-o odaie într-alta, prin curte. Într-o seară slujnica o găsi adormită în grădiniță. Tocmai în noaptea aceea Dumitru, care nu abătuse pe acasă din ziua cînd slujnica scosese covorul, veni tîrziu, și, cînd intră în odaie, văzu la lumina candeliei pe Maria, cum sta ridicată în pat și se uita țintă la perete. Întai o privi, apoi aprinse lampa și se apropie, se uită bine, și-n fața

semnului aceluia despre a căruia împrejurare își aminti și el îndată, rămase o clipă mut, nedumerit. Amintirea aceea îi tăie furia. Se dezbracă și se trînti în pat. Dar degeaba se chinui să adoarmă; ținea ochii închiși; simțea că femeia veghează. De-abia ațipi. A doua zi la prînz, porunci slujniciei să văruiască păretele. Dar cînd veni slujnica, în trupul slab al Mariei se trezi o putere supraomenească, se repezi răcnind și-mbrînci sluga de lingă zid. Bărbatul o privi mirat și plecă bombănind. Noaptea, cînd se întoarse acasă, găsi pe nevastă tot așa, păzind cu privirea urma degetelor de pe zid. Lui Dumitru i se păru că odaia e o ruină peste care nevastă-sa veghea ca o cucuvea. Lucrul acesta nu-l mai putea suferi. Îi era parcă frică să se uite spre părete. Se culcă, dar somnul nu-i putea atinge genele. Atunci se ridică și răcni, scos din minți:

— Culcă-te, culcă-te, zăludo !... Culcă-te... nu mai cobii !

Nevasta nu răspunse nimic ; se lăsă liniștită cu capul în perne. Maria adormi îndată. Și repede căzu pradă visurilor. În locul în care mînuța sta tipărită, părea că se întregește un dulăpior de argint. Un copilaș cu aripi, așa cum auzise ea că-s îngerii, îi aduse o cheie și-i zise : „Deschide, mamă !” Și ea vîrî cheia în broască și deschise. Și atunci, dintre ușile dulăpiorului de argint căptușit cu aur, răsări Puica zîbind ; parcă deși era tot așa de mică, îi vorbea ca un om mare : „Mamă dragă, de ce-ai îmbătrînit, gîndindu-te la mine ; că uite eu ce fericită sînt”. Dar visul se șterse îndată, iar pe obrazul Mariei se scoborîră două lacrimi de fericire.

În patul de alături Dumitru se zvîrcolea în spasmuri. Din mînuța cea mică parcă crescuse dintr-o dată o mîna neagră, cu degetele ca niște gheare ; și degetele țineau încheștate de picioare o cucuvea ce-l pirona cu ochii. Apoi cucuveaua întinse aripile și, înfundîndu-și capul în pene, își luă zborul, și-n zborul ei îi presără deasupra feței fulgi ce mi-

roseau a țărînă. Iar mîna parcă avea glas și striga : „Tilharule, de ce mi-ai furat paserea !” Și furioasă, cu ghearele zgîrcite, se întinse să-l cuprindă de gît. Dumitru se sculă gîfîind, muiat de sudoare. Își frecă fața cu mîinile, se dezmetici, apoi, dîndu-și seamă că visase numai, se repezi și zgîlții pe Maria de umăr :

— Vrei să mă ucizi, nebuno... Ha... ha... vrei să mor și eu ? Și, ca biciuit, sări din pat, se-mbracă grăbit, își luă pălăria și ieși răcnind :

— Rămii de cobește singură... Mori tu... cucu-vaie !

Din noaptea aceea nu-l mai văzuse. Puțin după asta o părăsi și slujnica. Numai sora ei îi trimetea zilnic de mîncare și, cîteodată, venea să o vadă. Căsuța rămăsese cufundată într-o tăcere apăsătoare. În odaie, lădița stătea uitată. Nici de Puiu nu-și mai aducea aminte. Maria se pirona locului ceasuri întregi și privea la minușita Puicei. Nimic alta nu mai putea prinde loc în sufletul ei. Ochii ei urmăreau linia palmei, apoi a fiecăruia degetel ; cîteodată se apropia și se uita bine-bine. În unele locuri, pînă și încrețiturile ușoare ale încheieturilor rămăseseră. Și mama își lipea buzele de zidul rece, ca și cînd supt pata aceea ar fi cutreierat singele care putea răspunde, cu căldura lui, la sărutările nebune ce se așterneau deasupra.

Zilele se strecurau, cădeau una după alta, ca picăturile de ploaie dintr-o streșină. Viața curgea domoală ; de la moartea Puicei, Maria de-abia acum se simțea mai împăcată, singură cu amintirile ei. Serile, iarna, cînd focul pîlpîia în sobă, stătea ghemuită și, cu privirile în gol, urmărea întâmplările vieții ei, care toată se cuprindea în cei doi ani cît trăise Puica. Lucruri de nimic, împrejurări fără de nici o însemnătate se întrupau în mintea ei supt o lumină nouă, cu un înțeles deosebit, care-i mîngiau oarecum durerea...

Multe primăveri trecură, hoinare, se trăgănară multe ierni ; mahalaua în care era căsuța Mariei își schimbase cu încetul fața. Se zidiră case noi, în dreapta, în stînga ; și, într-o bună zi, care nu-i fu mirarea, cînd, pe locul casei mici a arhivarului, începu să se zidească alta, mare, cu două rînduri. Cînd o dărimase pe cealaltă, cînd se ridicase zidul roș de cărămidă nouă pînă la înălțimea omului ?

Maria nu-și putea da seama. De la fereastra ei se uita mirată, ca și cînd atuncea se trezise întai pe locurile acele.

Căsuța ei începuse să se dărîme. Șindrila se măcinase în multe părți de ploi, și-n grădina din față brusturii se întinseseră ca-ntr-un pustiu necălcăt de nimeni. Toate luaseră altă înfățișare ; spre gara vecină trenurile lunecau acuma dese, în vijîiri grozave, care răscoleau liniștea ca niște furtuni.

Într-o spre seară, sora Mariei veni s-o vadă și-o găsi îngenunchată, rugindu-se. Maria mutase icoanele pe perețele dinspre apus, unde rămăsese urma Puicei. Acolo aprindea în fiecare seară candelă și se ruga ceasuri întregi. Sora ei nu-i spuse nimica. Știa că nici o putere omenească nu poate abate din drumul ei boala sufletului Mariei.

Mai-nainte să plece, cum stătea la fereastră, sora ei, Ileana, îi zise :

— Ce casă frumoasă își face arhivarul... Maria se apropie și dînsa ; Ileana adăogă : Ia uită-te cum privergează fecioru-său, Puiu, lucrările.

Maria tresări să se uite. În curtea plină de cărămizi și grămezi de nisip, un băietan smolît, cu mustața mijîndă, se plimba cu mîinile în buzunar.

Maria întrebă cu glasul înăbușit :

— Puiu ?

— Da, Puiu.

Atunci Maria îl urmări cu ochii, ca altădată, cînd era mic. Îl uitase cu totul ; chiar dacă-l văzuse, priverise la dînsul ca la un străin. Și acum parcă în sufletul ei se aprinsese din nou dorul să știe, să-l

cunoască, să-l vadă bine pe Puiu, pe mirele. Dar tînărul se primbla nepăsător, cine știe încotro îi fugeau gîndurile. Pînă noaptea tîrziu Maria rămase să se uite, muncită de amintiri.

Din ziua aceea, cînd nu stătea în fața peretelui, rămînea iar în fereastră, cu ochii șterși, rătăciți. Oamenii care treceau prin fața căsuței se uitau mirați, ca la o arătare, mai cu seamă că unii nici nu o cunoșteau. Într-o zi chiar Puiu o privi lung ; în mintea lui poate rămăsese icoana ștearsă a femeii ce-l ținuse în brațe pe cînd era copil. Treburile îl chemară repede și, de atunci, Maria nu-l mai văzu iarăși o bucată de vreme.

Odată ușa bucătăriei se deschise sfios, împinsă ca de mîna unui străin. Maria se uită și văzu o femeie bătrînă pe care nu o cunoștea. Femeia făcu vreo cîțiva pași și rămase ca înmărmurită, apoi șopti :

— Sărut mîna, cuconiță !

La sunetul glasului ei, Maria parcă-și aminti ceva ; apoi, deodată, i se făcu lumină, și o scînteie de bucurie îi trecu prin ochi :

— Catinco !

Slujnica trecuse din întîmplare pe acolo și venise să o vadă.

După vorbe fără șir, despre întîmplări de care Maria nu-și dădea seamă, femeia adăogă :

— Ei, să fie vreo cincisprezece ani de cînd m-am dus de la mata... Da' știi că și pe conașul l-am văzut, acum un an, în postul Sîn-Petrului. E bine, e voinic. Da, l-am văzut în postul Sîn-Petrului, cu fetița dumnealui.

Maria deschise ochii mari și prinse să tremure.

— Care... fetiță ?

Femeia își dete seamă că făcuse rău să-i vorbească de asta ; îngîină :

— Păi... da... are o fetiță... o copilă... știi mata... trăiește de mult cu o femeie, mai așa, de mîna-a doua.

Cînd rămase singură, Maria căzu zdrobită de cele ce auzise. Căci în mintea ei învălmășită, unele amintiri, unele fapte se dezveleau cu o limpeziciune uimitoare. Își aminti cum o blestemase Dumitru în ziua aceea : să o calce trenul ; i se perindară toate împrejurările : viața ei cu omul care acum era pentru dînsa un străin, și care totuși putea să-i însingereze inima fiindcă, legat de o altă femeie, adusese pe lume o ființă care furase locul Puicei. Dumnezeu îi dăduse bărbatului mîngîierea pe care ei i-o răpise. Din fetița ei nu rămăsese decît o urmă, a mînușitei mici, pe cînd mîna celeilalte, a fetei lui Dumitru, avea să poarte odată, pe deget, inelul cununiei. Atunci în toată ființa Mariei se petrecu o schimbare adîncă ; durerea îi fu atît de mare, încît îi împietri sufletul. Și pe urmă căzu peste inima ei ca o împăcare.

Sora ei îi mai aduse o veste :

— Duminica asta e nunta Puiului... Ia o fată bogată... Are noroc arhivarul !...

Un zîmbet amar flutură pe buzele Mariei. Dar ca un om cu minte, fără ură, șopti :

— Să-i deie Dumnezeu noroc.

În seara aceea chiar, zări pe băiat plecînd din casele cele noi cu o femeie la braț. De acolo de unde sta, priveștiștea aceasta îi aduse aminte o icoană a visurilor ei apuse, cînd, tot așa, într-o spre seară, i se păru că vede pe fetița ei la braț cu Puiu. Doar ochii i se înrourară și buzele șoptiră, pentru a mia și a mia oară : „Fetița mamei”.

Asta era într-o joi. Cele două zile trecură repede. Duminică dimineața, în ograda arhivarului forfoteau toți, în toate părțile.

Spre seară trăsurile începură să intre și să iasă. Apoi veni și o cupea. De la fereastra ei, Maria văzu mirii scoborîndu-se să se ducă la biserică. Puiu zîmbea. Maria vru să privească mai bine la mireasă, dar nu putu prinde decît albul rochiei, lăcrămile o înecară, și plînse mult, potolit, plînse toată nefericirea, toată deznădejdea ei. Apoi își

șterse ochii și privi prin casă. Niciodată nu i se păruse că-i atît de singură. Ochii i se opriră pe lădiță. De cînd nu o deschisese ! Se duse, așeză scaunul și ridică încet capacul. Rochițele se îngălbeniseră, erau mucigăite ; le luă, una cîte una, dar, cînd ajunse la jumătatea lăzii, se opri înfiorată. Nu se mai cunoștea nimic ; șoarecii mîncaseră tot, lăsînd numai ca un pumn de făină. Mîna Mariei scăpă jos rochițele ce le ținea ; și rămase mult așa, uitîndu-se la lădița în care nu se găsea mai mult decît dincolo, în groapa pierdută a cimitirului depărtat... Se înserase de tot ; Maria se sculă liniștită. Aprinse o luminare și se duse la perete, luminînd urma mînușitei Puicei. Privi bine-bine, și abia acum își dete seama că pata se ștersese aproape cu totul supt gălbeneala pe care vremea o așternuse peste zidul întreg. Se dusesse și dînsa, o părăsise cum o părăsiseră toți și toate. Atunci Maria își rătăci privirile de jur împrejurul odăii ; toate îi păreau străine, nimic nu o mai lega de odăița în care suferise atîta. Ce mai căuta oare pe lume ? Și un dor grozav de liniște, de liniște adîncă o cuprinse, și-o nădejde că, poate, așa va mai vedea pe Puica. În aceeași clipă căsuța se cutremură : trecea un tren. Și repede, ca și cum cineva i-ar fi șoptit la ureche, cuvintele lui Dumitru îi veniră în minte : „Mai bine te călca trenul pe tine”. Cu o hotărîre pe care nu o mai încercase, socoti cîtă vreme mai are pînă la trecerea trenului al doilea, care se strecura obișnuit puțin după cel dintâi. Se duse, luă un scaun, aprinse candela deasupra icoanelor ce vegheau păretele care păstrase atîta vreme întipărită mînușita Puicei, se scoborî, își lipi buzele de locul care-i înăsprise buzele și, cu mîinile supt pestelcă, încovoiată, ieși, ca și cum s-ar fi dus la o vecină. Cînd era în porțiță, trăsurile veneau de la biserică. Maria nici nu întoarse capul, parcă n-ar fi știut nimic. Și, deodată, țacănitul asurzitor al trenului se auzi. Vuietul crescînd groaznic, ca o prăbușire de fiare, apoi scurt, suflînd din greu, se opri din goană mai

Înainte de stație. Călătorii se scoborîră speriați și glasuri îngrijate întrebare. Cineva strigă : „A călcat un om”, altul lămuri : „O femeie”, și mașina răsufflă din nou, șirul vagoanelor se dezmoști și trenul își luă iar avîntul.

Mai în aceeași clipă, din casa luminată, răsuna cele dintăi trăgăneli de arcușuri și, o dată cu valurile cîntecului, intrară pe fereastra deschisă a căsuței din față umbrele înlănțuite, piept la piept, ale mirilor, care începeau jocul ; și cele două umbre se perindau pe părății înguști, luminați de candelă, ca niște vedenii dintr-o lume ce nu putea lua ființă.

(1 9 0 9)

NUCUL LUI ODOBAC

Satul Arșițeni e așezat într-o văgăună ; casele lui mărunțele și albe, ghemuite una-ntr-alta, se văd, de pe muchile dealurilor dimprejur, ca niște ouă într-un cuiar. Pămîntul Arșițenilor e nisipos și sterp ; iarba crește atît de rară, încît, în loc să îndulcească vederea, pătează, ca o pecingine, fața galbenă a locului. Doi-trei copaci se înalță, istoviți, cu crengile rare, cu frunzele străvezii, care aștern pe jos, vara în amiază, o umbră destrămată, ce mărește și mai mult setea de răcoare.

Dar, ca lucru de neînțeles, ca o minune, se ridică pe dealul lutos și sterp dinspre răsărit un nuc strasnic, bătrîn, de cîteva sute de ani, copac lacom, care suge parcă tot sucule locului dimprejur prin miile de rădăcini ale căror vițe nu mai încap supt pămînt și ies, să atîrne despletite, ca niște cozi, afară. Din trunchiul gros să nu-l cuprindă trei oameni, muncit, întors și încrămenit ca într-un spasm, se desfac două ramuri vînjoase, ce merg, încleștate ca niște brațe, pînă sus, apoi deodată se izbesc una pe alta în lături, împruscînd fiecare sute și mii de crengi ce se unesc într-un frunziș negru, cãrnos, ca un aluat de fiere. Și pînă departe se împrăștie mirosul amar al frunzelor, miros ce amește pe cutezătorul adăpostit la umbra ce acoperă, ca un vestmînt negru, întreaga coastă de deal.

Arșițenii îl privesc cu jînd, dar și cu un fel de frică, frica pe care lucrurile neînțelese o aruncă

în sufletele slabe. Copacului îi zic toți, din vechi, Nucul lui Odobac, fiindcă e pe partea de loc a Odobăceștilor, niște răzeși avuți, stăpînitori din tată-n fiu prin părțile acestea. Multe vorbe ciudate umblă pe socoteala nucului, dar una e mai cunoscută decît toate : se spune că un bunic al bunicului lui Toader Odobac de astăzi purtase judecăți, tocmai pentru bucata de pămînt ce-o stăpînesc și acum, cu unul Cîrlibaba, un zgîrcit putred de bogat, care nici nu știa de rostul avuțiilor lui. Acesta nu făcea alta decît să se ciondănească mereu cu oamenii și să le mănînce, cînd putea, din părți. Așa, cu Odobac, la urma urmei, i s-a împlinit. Că, din una-n alta, au hotărît ca hotarul să le fie un nuc, nucul acesta, care pe atunci să fi fost copac de un an, crescut în vale, la poalele dealului dinspre răsărit. Dar, peste noapte, Odobac voinicul se gîndește ce se gîndește, se scoală, se duce la nuc, îl apucă bărbătește de trunchi, îl smulge cu rădăcini cu tot și se suie de-l înfige drept în creștetul dealului. S-o fi mirat el Cîrlibaba, Dumnezeu știe, dar prin minte n-a putut să-i treacă vreodată că aceea îi treabă de om. Copacul s-a prins, și hotarul a rămas acolo. Așa le merge vorba Odobăceștilor că-s viță de uriași. Și-n adevăr că cine-l vede pe Toader Odobac, pe moșneagul și pe nepotu-său, pe Mitru Odobac, cel mai tînăr și cel din urmă scoborîtor din neamul lor, înțelege pentru ce de vorba lor ascultau pînă mai dăunăzi patru sate : Arșișenii, Moghileștii, Benza și Cotruții.

Toader Odobac să fi trecut suta, după cît de multe ține el minte. E un moșneag înalt, spătos și uscat ca un schivnic ; privește ascuțit, vorbește limpede și calcă apăsător. Cînd se oprește să se uite la om, își îndreaptă șalele, care trosnesc ca un vreasc. Toader avusese un frate, pe Gheorghe, mort, cu vreo cincisprezece ani în urmă, în pădurea Benzei ; s-a prăvălit un stejar peste dînsul, se-nCORDASE voinicul în picioare, se măsurase o clipă cu copacul, dar la urmă se prăbușise jos, rămînînd mort, cu trunchiul stejarului în brațe, ca

într-o luptă. Pe urma lui rămăsese băiatul, Mitru Odobac, om ca de vreo douăzeci și cinci de ani, nalt și spătos, ca și moșu-său Toader, vinjos și uscat, ca și dînsul, numai cu obrazul mai rumăn și cu pletele negre. Trăia la un loc cu moșneagul, care-i ținuse loc de tată și din al căruia cuvînt nu ieșise.

Numai de la o bucată de vreme moșneagul i se păru că băietanul nu-și prea vedea de treburile lui. Că fusese vorba să se ducă pînă în Cotruți, să taie un preț pentru niște stuh cu un om de acolo, și nu se dusese. Că trebuise să meargă pînă la reședință, cu livretul de oaste, și uitase. Și cite și mai cite, pînă cînd, într-o bună zi, moșneagul îl luă din scurt :

— Mitrule, ție nu ți-s boii acasă.

Dar băietanul făcu pe prostul :

— Nu, is la cîmp, în Moghileni.

— Haide-haide !

Numai atîta își spusese unul altuia. Dar prin sat se ziceau mai multe. Și ce vorbeau oamenii veni și pînă la urechea lui Toader Odobac, căci întîlni pe Stoica, primarul, și-l opri în drum :

— Bună, moș Toader.

— Bună, primarule.

— Și cu noroc, ai ? Da' se poate să nu ne spuneți și nouă, măcar mie, că-s bătrîn și știu multe și-am văzut de toate ?

— Ce, primarule ?

— Păi nu ia Mitru pe Ruja lui Cazacu din Moghileni ?

— Cum ?

— Pe Ruja.

— Ruja ?

— Iacă !

Și Stoica, rotofei și îndesat, rămase locului, cu gura căscată în fața privirilor crunte ale moșneagulului.

— Cine ți-a spus ?

Primarul înghiți o dată, ca și cînd i s-ar fi uscat gîtlejul.

— Na, toți: popa din Moghileni, A Fărămiței din Benza, ieri, când o venit cu cinepa la baba lui Farcaș. Și... el... Mitru chiar.

— Când ?

— Acuma... acușica... e la primărie, vorbește cu niște flăcăi.

Moșneagul își stăpîni furia și răspuse :

— Așa ceva știu și eu ; da' vezi că nu-i îngăduisem să facă vorbă. Apăi om vedea noi. Cu bine.

Și Toader Odobac își îndreptă o dată șalele și porni.

Nu găsi pe Mitru la primărie și se întoarse dintr-o întinsoare acasă. Mitru sta în mijlocul ogrăzii și cioplea un leaț la un gard. Bătrînul se duse de-a dreptul la el :

— Mi-ai poruncit coliva ?

— Ce colivă, moșule ?

— Mi-ai luat măsură de sicriu ?

— Ce sicriu, moșule ?

— Mi-ai săpat groapa, supt nuc, unde ți-am zis să mă îngropi ?

— Ce-i asta, moșule ?

— Nu ? Hai, grăiește, nu ?

— Nu.

— Atunci de ce să știe alții înaintea mea, care ți-am fost ca tată, că vrei să iei pe Ruja de nevastă ?

— Moșule !

— Din patru sate, pe Ruja ai găsit-o ? Pe Ruja tîlharului de Cazacu, pe fata celuia care o furat caii lui tat-tău, de era să-l spînzure colo, de nuc ?

Băietanul se-ndreptă o dată și vorbi răspicat :

— De asta nu ți-am spus, că știam că n-o să vrei ; da' fata-i bună, moșule, și vreau să mi-o fac nevastă.

— Ba nu !

— Ba da !

Moșneagul ridică palma dreaptă și-l lovi peste obraz cu atîta putere, că Mitru se clătîină ; dar băietanul se înălță parcă, își înghiți lacrimile și răspuse uscat :

— Ba da !

Atunci moșneagul îl lovi și cu stînga, și palma răsună 'sec. Băietanul se clătîină din nou, își înclăștă degetele pe stîngia ce-o ținea în mîină ; și, înțepenindu-se în picioare, spuse iarăși :

— Ba da !

Atunci loviturile moșneagului înfuriat curseră ploaie ; la urmă, gîfiind, îl lăsă și-i zise :

— Acuma du-te și te-nsoară cu Ruja.

— Mă duc.

Mitru își șterse lacrămile cu mîneca, își suflă nasul, aruncă leațul și ieși pe poartă.

Toader se învîrti prin casă, prin ogradă, apoi porni și el ; o luă spre Moghileni. Satul nu era cine știe ce departe. Moșneagul era deprins cu drumul acesta. Cum ieși din văgăuna Arșitenilor și mai merse puțin încolo, pămîntul parcă se schimba : încetul cu încetul, cîmpul se îmbrăca, imașurile începeau să-și desfacă lăvicerele pînă departe, încolo, spre Cotruți. Și mergînd așa, gîndurile bătrînului se adunau și se risipeau, parcă se luptau între ele ; multe-multe îi mai veneau în minte. Și dintre toate, faptul că nepotu-său îl nescotise i se înfipse ca un cui în minte. Și asta din ce pricină, din pricina unei femei !

Femeile din ziua de azi nu se asemănau cu celelalte, și tocmai pentru asta el nici nu se însurase ; dar la ce folos, cînd Mitru se lăsase ademenit de Ruja ? Și ce fată ; tată-său un hoț de cai, ba se spunea că și Ruja îl ajută, că trece și ea, noaptea, Prutul înot, cînd apele-s mari, și duce cai dincolo, în țara rusească. Cu gîndurile acestea, Toader Odobac dumeacă drumul și, fără de veste, se trezi în imașul Moghilenilor. Cum își aruncă privirile încolo, deodată îi răsări înaintea o herghelie cu cai mărunți, și-n mijlocul ei, călare bărbătește pe un sur, Ruja lui Cazacu. Odobac o luă într-acolo, dar fata lovi cu picioarele în cal și-i ieși în față, apoi, cînd se apropie de tot, smunci căpăstrul calului și-l opri scurt. Moșneagul își înfipse privirile în fața ei, Ruja era voinică, smeadă, cu obrazul ro-

tund, cu părul, ochii și sprincenile negre, ca pământul cel bun. Cozile, lăsate pe spate, se îndoiu pe oblîncul șălii, așa erau de lungi. Gura cu buzele cărnoase, umede și roșii ca miezul piersicei pietroase; printre ele scăpa un zîmbet, care arăta albul dinților ca pe o rază de lumină ce țîșnea din mijlocul feței smolite. Supt cămeșa strînsă bine pe trup, țițile i se ridicau, repede în răsuflet, ca două paseri ce se zbăteau în sîn. Moșneagul clipi din ochi, tulburat, dar își căpătă repede stăpînirea de sine și-i vorbi de-a dreptul :

- Ce-am auzit, Rujo? Vrei să-mi fii noră!
- Da' dumneata nu vrei?
- Eu te-ntreb pe tine.
- Întreabă-ți pe Mitru.
- Înaintea lui Mitru, eu trebuie să știu.
- Zău!
- Așa.

Ruja ridică mîna și dezmierdă pe bătrîn cu cele cîteva frunze rămase în vîrfurile crengii cu care-și îndemna calul :

— Moșule!

Dar Toader îi apucă creanga și, smulgîndu-i-o, zise înfuriat :

— El și-a luat plata, o să ți-o iai și tu.

Și ridică mîna, dar Ruja strînse pulpele și porni surul să deie peste moșneag. Odobac îl prinse de funie, îl opri și rămaseră așa, încordați, bătrînul măsurîndu-se din priviri cu fata.

În cele din urmă Ruja începu să rîdă, îi apucă mîna și zise hohotînd :

— Lasă, moșule, nu struni așa gura murgului, că i-o sîngera... și-i cal de furat.

Pe urmă sări jos, dădu calului o palmă, și surul își luă vînt spre herghelie, iar fata luă mîna moșneagului.

— Lasă, mai bine odihnește-o, că o să ai ce struni mai tîrziu.

Toader Odobac se uită iar în ochii negri ai fetei; inima i se înnuia și i se împietrea pe rînd.

— Fată hăi, păzește-te... Ia-l pe Mitru, dar să știi că o să ai cu mine de-a face. Supt papucul tău numai colbul drumului să rămîie, nu și sufletul băietului. M-auzi tu?

Fata se uită și îi vorbi peste umăr :

— Tu ce zici, Mitrule?

Bătrînul se-ntoarse; la spatele lui, băietanul sta întunecat. Moșneagul le spuse la amîndoi :

— În calea voastră n-o să mă pun eu; că ar fi degeaba; ce-i scris e scris! Am vrut numai să văd cît prețuiți fiecare-n parte. Da' cît m-o ajuta luminile ochilor, din ochii mei n-o să scăpați.

Moșneagul îi lăsă și porni înapoi. Se însera, imășurile răscoapte de căldura zilei parcă răsufiau, ușurate, mireasma ierbii păscute. Și cum ridică ochii, bătrînul zări departe, încolo, urias, întunecat pe bolta rumenă a cerului, nucul de pe creștetul dealului. Toader puse mîinile la ochi să-l privească bine și i se păru că, de acolo de unde era, copacul îl învinuia că fusese prea slab.

Îi venea parcă să se întoarcă înapoi, să smulgă pe băietan de lîngă sînul femeii celeia; se oprea o clipă, apoi, deodată, îi răsărea în fața ochilor chipul întunecat, cu raza de lumină a dinților fetei, cu cele două ridicături ale sînurilor, cari poate aveau să hrănească suflete deosebite de cele ale Odobăceștilor. Și plecă la drum, muncit de gînduri. De ce adică bietul om nu poate înfrunta și dînsul împrejurările, cum le înfruntase nucul întunecat din zare? De ce nu putea călca și el vremile, cum le călcăse dînsul? De ce nu se umplea și trupul lui, în fiecare an, cu un suc nou și puternic de viață, cum se revărsa în fiecă primăvară din trunchiul pînă în cea mai mică frunzișoară a copacului celuia?

Pe măsură ce mergea, nucul se deslușea și mai bine pe fundul cerului. Razele amurgului înroșeau lutul dealului, deasupra căruia frunzișul negru stătea neclintit, ca o grămadă de mangal. Toader Odobac se gîndea că numai copacul acesta îl cunoștea bine, că de mic copil se deprinsese să-l

vadă, să stea vara supt frunzișul lui, supt care alții ameteau, și că de pe vremea aceea numai el, numai nukul rămăsese. Nici nu băgase de seamă cită viață se scursesese, cîți oameni se duseseră, ce lume nouă se ridicase. Pînă și sîngele lor, pînă și Mitru era un alt Odobac, ce semăna numai la trup și la chip cu cei dinaintea lui, dar cu alt suflet, c-un suflet ascuns și slab.

Se înserase bine cînd ajunsese moșneagul acasă. Pînă pe la miezul nopții Mitru nu se întorsese încă. Înspre ziuă bătrînul îi auzi pașii în tindă.

Nunta fu pusă la cale de către moșneag și tatăl fetei, și repede se și făcu. În casa Odobăceștilor intrase un suflet nou și străin.

În seara nunții Ruja sărutase mîna moșneagului, apoi, cu zîmbetul ei care scăpa ca o rază de lumină din mijlocul feței negre, îi zisese :

— Ei, moșule, s-a făcut și asta.

Și Toader Odobac parcă simți că-n dosul vorbei acesteia se mai ascundea una. Dar tăcu, și cînd veni și Mitru să-i sărute mîna, Toader îi zise :

— Vezi, Mitrule, să fii bărbat.

Moșneagul se trase în casa lui, căci pe locul lor erau patru perechi de case, și nu se întîlneau decît la mîncare, la amiază și seara, cînd nu erau duși pe cîmp.

Nunta se făcuse pe la începutul lui octomvrie, și acuma dădeau în iarnă. Lunile întunecate cu zloată, apoi cele cu ninsoare, însurăței le petrecură închiși în odăițele lor, ca niște cîrțițe în vizuină. Numai venirea primăverii îi dezlipi unul de altul. În ograda lui Odobac începu să se facă multe schimbări, să se dărîme și să se zidească din nou.

Ruja adusese ca zestre trei perechi de cai. Mitru dăduse jos un hambar și făcu pe locul lui un grajd. Bătrînul nu-i zisese nimic, numai într-un tîrziu, după ce tot era gata, la o cină, îl sfătui pe nepotul său :

— Puteai lăsa hambarul și ridica grajdul în altă parte. Caută, Mitrule, ce-ai apucat de la cei bătrîni să păstrezi, că-s lucruri trainice.

Dar Ruja îi apucă repede vorba din gură :

— Eu i-am zis, moșule, că doar hambarul se clătina.

Și rîse, rîse săltat, așa ca atunci în cîmp, cînd îl mîngîiase cu creanga.

Într-o zi Toader se întorcea călare. Ruja îl zărise și-l aștepta în mijlocul ogrăzii, cu mîinile în șolduri :

— Bună ziuă, moșule. Iii ! da' stricat ți-i roibul la picioare... merge încrucișat.

Femeia se apropie de cal, puse mîna pe dîrlogi, îl struni de-l opri în loc, apoi își înfipse privirile ca și atunci cînd Toader îi oprise murgul.

— Știi ce, moșule ? Să-ți aduc eu un sur.

— De unde ?

— Treaba mea.

Moșneagul dădu calul în lături.

— Femeie, vezi tu nukul cela ?

— Ei ?

— Să știi că te spînzur de el, cum era să spînzure frate-meu pe tatîne-tău, cînd oi afla că ai adus cai străini în ograda mea.

— Elei ! într-a dumitale, nu, da-ntr-a mea...

Toader Odobac o măsură cu privirea.

— Încearcă.

Și își îmbie calul.

Femeia îi privi pe urmă, murmurînd :

— Hm ! să mă spînzuri tu de nuc, ghiujule !

Și ochii i se opri pe copacul uriaș de pe creștetul dealului. De cînd intrase în casa lui Mitru, nici-odată nu suise dealul, să vadă și dînsa nukul. Și gîndul o ispiti să facă drumul pînă la el acuma. Tocmai atunci venea cu carul și Mitru. Ruja îi sări înainte :

— Știi ce, Mitrule ? bine c-ai venit. Hai de-om vedea nukul.

— Da' ce te-a lovit ?

— Uite-așa.

Apoi ajută lui bărbatu-său să dejuge, duse boii în ocol, se opinti bărbătește și vîri carul, singură, supt șopron, și strigă pe bărbatu-său din casă, unde se dusesese să se spele.

Ruja și cu Mitru ridicară dealul din greu, picioarele li se afundau pînă la glezne în lutul galben și puhav. Un miros amar le îmbiba nările pe măsură ce se apropiau de copac. Cînd ajunseră sus și intrară supt frunziș, îi cuprinse o răcoare de pivniță, întunericul îi înfășură deodată.

Ruja ameți și se rezimă de Mitru.

— Mitrule, hai, că nu mai pot.

Și bărbatul o luă în brațe ca pe un copil, de o scoase iarăși afară, la lumină. Femeia răsuflă prelung, apoi spuse :

— Mitrule, ista-i copac blestemat.

— Ei !

— Ascultă-mă ce-ți spun. Nu vezi cum te doboară mirosul lui ?

— E bătrîn și-i plin de suc.

Cum scoborau amîndoi dealul, Ruja se opri fără de veste și zise bărbatu-său :

— Mitrule, moșneagul mi-o spus că o să mă spînzure de nucul ista.

— Cînd ?

— Adineoare.

— Nu te potrive.

— Ba eu mă potrivesc, Mitrule, eu mă potrivesc. Că și pe tătuța se lăuda tătine-tău că o să-l spînzure tot acolo.

Peste vreo săptămînă, cînd se sculară de la masă, Ruja trase pe moșneag spre grajd :

— Haide să-ți arăt ceva.

Apoi o luă înainte, fugi spre grajd, se întoarse ca o săgeată călare pe un cal roib, frumos, pe care Toader nu-l mai văzuse, și ieși, vîjiind, pe poartă.

Toader se duse repede în casă, la nepotu-său :

— Mitrule, de unde-i calul ?

— Mi l-o dat socru-meu.

Moșneagul se apropie bine și-l privi în ochi.

— E cal de furat, Mitrule. Femeia asta te prăpădește.

— Lasă !

Bătrînul ieși și nu-i mai spuse nimic, dar din ziua aceea nu mai veni la mîncare ; își făcea mîncarea singur, și nici de mers, să se ducă în sat, nu mai mergea prin ograda lor. Deschise un pîrleaz prin gardul lui și trecea de-a dreptul în uliță.

O schimbare adîncă se petrecu din ziua aceea în sufletul bătrînului. Simțea că un duh rău se scoborîse peste casa lor liniștită. Vorba lui nu mai era vorbă, ca altădată. Cu anevoie mai da un sfat, oamenii cari aveau nevoie de el îl găseau cu greu, ba, de cînd se aflase că nu se mai înțelege cu nepotu-său, și puterea asupra celorlalți parcă-i slăbise. Cîteodată, cînd nu avea ce face, moșneagul se suia la deal și sta în întunerecul umbrei umede a nucului. El era deprins cu mirosul greu al frunzișului, care alunga pe alții. Se simțea atît de liniștit supt copacul acesta, care îl primea, ca un altar, supt paza frunzelor lui. Dar Ruja îl urmărea cu ochii de cîte ori suia și scobora cărarea. Într-o zi femeia luă pe Mitru de mîină și i-l arătă :

— Vezi-l ? Alege craca de care să-mi înnoade streangul.

Mitru rîse și o bătu ușor peste spate. Dar femeia vroia ce vroia :

— Ori m-a spînzura de nuc, ori a fi el stăpîn aicea-i totuna.

Chiar atuncea încăleacă și porni spre Moghileni. Cînd se întoarse, seara, și o întrebă Mitru unde fusese, dînsa răspunse liniștită :

— Ia, după miște cîrlige de vie.

Peste cîteva zile, primarul Stoica și popa Năstase treceau prin dreptul casei Odobăceștilor. Toader tocmai păsea pîrleazul ; primarul îl văzu.

— Da' ce-i, moș Toader ?

— Ce-i ?

— Văd c-ai deschis pîrleaz.

— Ei, păi ce să tot necăjesc pe cei tineri. Da' unde vă duceți? Ia, hai, înapoi, să cinstim un pahar de vin.

Toader intră înăuntru, luă cheile, și-n câteva clipe aducea din pivniță o cană de vin profir, de turnă în pahare. Apoi închinară, și cîteșitrei dădură vinul de dușcă. Popa Năstase luă cana, mai turnă un rînd în pahare, apoi zise în treacăt :

— Mie nu-mi prea vine să cred c-o să se prindă via pe dealul nucului.

Moșneagul se-ndreptă o dată din șale :

— Ce vie ?

— Via care vrea s-o sădească nora dumitale ; zilele trecute a căutat cîrlige prin Moghileni.

Moșneagul rămase dintru-ntăi locului, fără să spuie un cuvînt, apoi se plecă, să-și ascundă fața încruntată, și, tremurînd, luă oala și turnă vin. Pe urmă, ca și cînd și-ar fi răspuns unui gînd, zise tare :

— Treaba lor... ia luați.

Și dădu paharul, ca și ceilalți, peste gît. Dar îndată ce rămase singur, un gînd crud, de care aproape nu-și dădea bine seama, începea să-i chinuiască mintea. Apoi iarăși se stăpîni, și de data aceasta își zise singur :

— Treaba lor.

Și ieși după treburi. Însă gîndul îl lăsa cîte o clipă, și iarăși îl înfășura în rețeaua lui de griji. Atunci moșneagul se puse să judece. Și deodată i se făcu lumină în minte. Ca să sădească vie pe deal, avea nevoie de soare, și ca să fie soare, trebuia să taie nucul, care umbrea toată coasta. Aici vroia să vie noră-sa. Un fior trecu prin trupul moșneagului, dar în aceeași vreme simți că toate le putea face femeia, dar pe asta, nu. Atîta cît trăia dînsul, nu. Și fără să mai zăbovească, porni să-l găsească pe Mitru. În locul lui găsi pe Ruja.

Femeia îl zări de departe și-l aștepta în prag, cu mîna streșină deasupra ochilor, că bătea cumplit soarele. Odobac se opri scurt și-o întrebă cu glasul stăpînit :

— Unde-i Mitru ?

— Prin sat.

Bătrînul vroia să se-ntoarcă, apoi rămase. Ruja pricepuse numai din privirile lui la ce venise. Îl întrebă :

— Da' ce ai cu el, moșule ? Spune-mi mie.

Atunci fața uscată a moșneagului se învineți :

— Tu nu știi că dealu-i sterp ?

— Care deal ?

— A nucului.

— Hm... a nucului... Atunci cum trăiește nucul din stîrpicuinea lui ?

— Și vrei să sădești vie ?

— Vreau.

— Da' cu umbra nucului ce-o să faci ?

Femeia își ținea mereu mîna streșină, dedesuptul ei privirile îi scăpau ca două țîșnituri de păcură, iar, printre buzele întredeschise, dinții sclipeau într-o rază de lumină.

— Adicătelea cu nucul : umbra e în nuc, moșule, ca sufletul în om. Nu-i omul, nu-i nici sufletul.

— Ce ?

— Nu-i nucul, nu-i nici umbra.

— Ce ?

— Nici umbra, tătucule.

Bătrînul se cutremură, nu mai văzu nimic în fața ochilor, se repezi, nebun de furie, cu mîna ridicată. Dar Ruja se strecură ca un fulger pe dedesuptul brațului și fugi hohotînd în ogradă. Bătrînul se-ntoarse după ea, dar în aceeași clipă zări și pe Mitru venînd. Se duse, gîfiînd, spre dînsul.

— Ce, vroieți să doborîți nucul ?

— Cum să-l doborîm ?

— Acuma mi-a spus dînsa, nevastă-ta, că îl tăieți... să sădiți vie.

— Nu te potrive.

Dar bătrînul ridică în sus capul și-l privi pe Mitru drept.

— Cine s-o atinge măcar de-o frunză din copac, îi sfîrm capul ca la o năpîrcă ! Și moșneagul, scos

din minți, răcni de răsunau împrejurimile : Atîta rămăsesse neatins pe locul ista, și vrei să-l dați jos... Da' nucul e și-al meu. Auzi tu, băiete, nucul e și-al meu ! Să nu vă atingeți de el !

Și clătînd din cap amenințător, Odobac se duse. Mitru intră în casă, dar nu găsi pe Ruja. Atunci ieși iar în ogradă și o strigă. Ruja venea pe poartă, legănată, cu un bujor după ureche, rîzînd. Cînd se apropie de Mitru, îl întrebă :

— S-o dus moșul ?

Dar bărbatu-său încruntă sprincenele.

— De ce i-ai spus că tai nucul... despre ce vie îmi tot vorbești ?

— Ce, nu ți-am spus că am și cumpărat cîrlige ?

— Ei și, trebuie să tai nucul ?

— Păi dacă umbrește toată coasta.

Mitru îi dădu din cap :

— Femeie, tacă-ți gura ! Te las să faci ce se poate, ce nu, nu !

Femeia se gudură ca un cîne bătut :

— Mitrule !

— Nucu o să rămie acolo, pe coastă, m-auzi tu ? E hotarul nostru.

— Mitrule !...

— Auzi tu ce-ți zic ?

Atunci Ruja îi bănuî :

— Cînd o spus moșneagul că o să mă spînzure de el, ai tăcut, și-acuma îi iei partea. Tu nu vezi că copacul ista-i blestemat ? Nici la umbra lui nu poți sta. Toate dihăniile acolo se aciuesc ; o să vie o molimă odată din stîrvurile cînilor care se duc și mor acolo.

Mitru se uită mirat :

— Ce molimă, ce tot vorbești ?

Dar femeia urmă, aprinsă :

— Molimă, molimă, că eu am fost de cîteva ori, și-am văzut, și-am spus și femeilor din sat...

Dar Mitru îi tăie scurt :

— Ajunge : nucul o să rămie acolo, pe coastă. Ni-i doar hotar.

Ruja tăcu și se luă cu treaba casei. Trecură cîteva zile. Dar în gîndul ei toate lucrurile astea se încîlciseră, se înnodaseră, apoi, ca și cînd niște degete iscusite ar fi prins capătul firului, așa se limpeziră toate și se depănară potolit. Se hotărise, știa ce are să facă. Nimeni nu-i stătuse ei în cale. Nici santinelele căzăcești de pe malul Prutului. Îi adormea c-o sărutare, cînd nu putea cu vutcă, și trecea dincoace cu caii. Și un hodorog ca socru-său avea să i se împotrivescă ? ! În ziua cînd i se desluși bine ce avea să facă, se duse la crișmarul satului. Nevasta acestuia, femeie bătrînă și uscată ca o scîndură, căreia îi mergea numele că știe să facă vrăji, se bucură cînd o văzu, căci Ruja de o bucată de vreme se luase bine cu dînsa.

— Ei ! Ruja mătușii. Ce mai faci ?

— Rău, mătușă...

— Ei.

— Păi da... nu mă-mpac cu de-alde socru-meu.

— Cum asta ?

Ruja se plecă și-i vorbi ca-n taină :

— Nu-s stăpînă la mine în casă... Vreau să fac un șopron, nu, că nu-i loc ; vreau să îngrădesc ceva, nu, că nu-i place ; vreau acum să sădesc vie, nu, că să nu-i tai nucu.

— Aha, nucu ! Păi îi hotar, Rujo !

— Și?... Da' alt hotar nu poate pune ? Nu vezi că nucu ista-i blestemat ? Că alt copac nu mai are ce suge din pămîntul Arșitenilor, că înghite el totul ? Că la umbra lui nu poți sta, că te doboară mirosul lui tare?... Și ce crezi ? Hai de-i vedea : acolo, în umbrișul lui, numai stîrvuri, toți cîinii din sat acolo trag să moară. Și o să vie o molimă...

Femeia crișmarului duse mîna la obraz :

— Dă, de asta, așa-i... Și pe Ilie ciobanu tot acolo l-o mîncat lupchii acu trei ierni... Poate că și molima de an vară...

Ruja se plecă și mai aproape :

— Dacă vezi pe Mitru, spune-i și dumneata... și cînd îi avea nevoie de ceva, de vreun cal... știi... una-i Ruja...

Femeia se schimbă deodată la față, își rinji gura pînă la urechi :

— Las'.

— Spune-i și primăresii, că primaru ține cu moșneagu... și preotesei...

— Las'.

Crîsmărița ieși cu ea din casă ; pe prispă stăteau cîțiva oameni. Unul întrebă :

— Da' unde-i Mitru, lele Rujo ?

— După treburi și necazuri...

— Necazuri?... Și el are necazuri?...

— Păi da... cu nucul cela, că toate lighioanele se aciuiază acolo, ca-ntr-un țintirim, și am vrea să dăm copacu jos, să sădim vie.

Unul îi luă vorba din gură :

— E-hei, da' moș Toader ce zice ?

Crîsmărița răspunse acru :

— Păi decît o da vreo molimă, ca an vară, din pricina stîrvurilor de pe deal, mai bine om da noi nucul jos.

În seara aceea, Ruja încălecă pe murg și trecu ca o furtună prin sat, spre Moghileni. Se însera, nici nu se ascunsese soarele bine, cînd sări de pe cal în fața ușii casei lor. Tătîni-său ieși repede din tindă.

— Ei ! iacă și Ruja. Apoi repede : Ia ascultă, n-ai veni peste două zile să trecem dincolo niște căluți ?

Dar Ruja îl bătu peste gură cu palma.

— Lasă căluții, că avem de furcă la noi... Ascultă-mă, vreau să înfrîng pe socru-meu... Hai în casă, să-ți spun pe larg...

Fata trase pe bătrîn, un om roș, cu ochii verzi, cu mustața tunsă, c-o ureche sfîrticată, în odaie, și-l puse cu de-a sila pe pat.

— Așa, stai... Uite ce e : bătrînul se ține-n calea mea, și tu știi că cine mi se pune din potrivă... Hmm !... Eu nu uit c-o ridicat mîna să mă bată... El ține la nucul lor de hotar, eu vreau să-l tai... Am zis că vreau să sădesc vie... Apoi se plecă și privi pe tată-său în ochi : Is călduri mari... acolo

supt nuc se aciuiesc și mor toate lighioanele... o să vie o molimă peste sat... ca an vară, cum spune crîsmărița, și-o să spuie și alte femei din sat. Înțelegi ? Și făcu din ochi.

— Ei, ba nu !

— Cîteva stîrvuri sînt ele... da' trebuiesc să fie multe...

— Bine.

— Ș-apoi om trece și căluții dincolo.

Bătrînul se ridică și o bătu pe umăr :

— Tot Ruja mea ! Așa, fato !... Da' mai știi tu că potera umblă după Milcea, haiducul ? Poate că tot de supt nucul vostru își ochește prada, ca dăunazi noaptea. Ia vezi !

Ochii Rujei sticli.

— Știi că ai dreptate?... Ne-am înțeles ?

— Ne-am !

În cîteva zile tot satul forfotea de vorbe. Crîsmărița purta vorba din femeie în femeie, și acestea spuneau bărbaților. Lucruri care n-avuseseră nici o trecere pînă acuma prinseră cu încetul rădăcini.

Pînă și preoteasa spuse sfinției-sale într-o seară :

— Sfinția-ta, oamenii au dreptate cu nucul cela, zău, au dreptate.

— Nu mai zice zău, femeie. De ce pînă acuma n-a mai venit nici o boală peste sat ?

— Cum n-a venit ? Da' n-am băgat de seamă, că nu ne-a deschis nimeni ochii. Da' an vară, da' acum trei ani...

Preotul se sculă de la masă și porni către casa lui Toader Odobac. Zări pe moșneag stînd pe prispă, dus pe gînduri ; întăiași dată, zilele aceste, bătrînul simțise dureri grozave prin piciorul drept, care-l și ținuseră să nu mai poată sui dealul, unde găsea alinarea ; și-n seara aceasta înțepăturile începură să-l chinuiască și mai abraș. Preotul se apropie :

— Bună seara, moșule.

— Bună, sfinția-ta. Și adăogă, cu glasul mîhnit : Ai venit și dumneata să mă sfătuiești să tai nucul,

cum a făcut Țiru, crișmarul, și primarul, mai zilele trecute ?

— Ferească Dumnezeu... Da' eu aş zice să te-m-paci cu Ruja.

— Ce ? Dac-o venit vremea ca muierile să ducă pe bărbați de nas, treaba lor. Pe mine, unul, n-o să mă ducă.

— O să taie nukul.

— Las' să-l taie.

Preotul plecă, amărit, căci ținea la moșneag. Odobac rămase pînă noaptea tîrziu cu ochii țintă spre creasta dealului, pînă cînd frunzișul rotat al nukului se făcu una cu noaptea, și nu mai văzu nimic...

A doua zi era duminică. Soarele ardea ca în zi de secetă ; în fața crișmei jocul se închea și se fărîmița repede, căci flăcăii, înfocați, uzi de sudoare, treceau mereu supt umbrare, de luau cîte un pahar de vin. Și cum stăteau așa, numai ce prinse să aburească un vînticel fierbinte. Unii oameni adulmecau aerul fără să vreie ; un miros greu parcă venea de departe. Unul aruncă o vorbă :

— De unde o fi venind miasele istea ?

Crișmarul își puse mîinile în șolduri, răsufală o dată, apoi se întoarse furios :

— De unde ? De supt copacu cela blestemat. De unde !

Un sătean vorbi hotărît :

— Apoi nu, ia să mergem cîțiva la moșneag și să ne înțelegem omenește. Trebuie să-l tăiem. De ajuns suge, de atîția ani, tot sucule satului ; și boli să ne mai vie de pe urma lui ?

Și, repede, vorba prinse cheag, primarul și crișmarul dădeau ghes oamenilor. Jocul se sparse, și intrară și femeile în vorbă. De departe, mirosul venea mai greu, mai puternic, nesuferit.

Toți priviră spre deal. Supt frunzișul negru părea că se deschisese o groapă care-și împrăstia miasele.

Primarul, rotofei, se învîrtea printre oameni.

— Asta, nu, asta nu mai poate trece așa.

Dar pe cînd vorbeau, deodată răsări în mijlocul lor Toader Odobac.

Primarul se apropie :

— Bine că vii, moșule, uite ce-i : noi, cu toții, te rugăm să tai nukul. Nu-i vorba de vie, dar numai miroasă și dumneata ce mai miase vin de supt el.

Bătrînul se-ncruntă și își îndreptă șalele.

— Dar pînă acum cum de nu veneau ?

Oamenii tăcură, dar crișmărița sări poponeț :

— Veneau ele, da' eram noi proști.

Odobac răcni o dată :

— Eu cu muierile nu vorbesc !

Atunci primarul, cam amețit, își scoase pîntecele înainte.

— Asta nu e glumă, moșule, eu îți spui să tai nukul.

— Ia taci !

— Atunci l-om tăia noi, primăria, și-om face cunoscut celor mari.

Moșneagul parcă mai vroi să spuie ceva, se uită la oameni, își mușcă buzele, ca și cînd ar fi vrut să-i scuie, apoi se întoarse și plecă, fără să le mai spuie un cuvînt.

Se înserase bine, oamenii începură să se împrăstie. După o lună întreagă de secetă, acuma dădea să se înoureză. Lucrul acesta parcă-i mai îndulcise puțin, dar, deodată, de departe se auzi cîteva împușcături, apoi o fugă nebună de cai și strigăte de femeie. Peste o clipă, se năpusti pe ulița satului Ruja, călare pe Șurul. Femeia, galbenă, cu părul vîlvoi, părea că de-abia mai ține frîul. Oamenii săriră și opriră calul, și Ruja lunecă mototoală jos. De-abia putuse să îngăime cîteva cuvinte... Se întorcea de la Moghileni, în pasul calului, și, supt deal, în dreptul nukului, îi ieși un om în cale și-i strigă să oprească. Ea dădu călcie Surului, și atunci acela slobozise cîteva focuri de pistol... Oamenii o duseră pe miini acasă ; Mitru, speriat, o luă în brațe ca pe un copil, să o culce, căci sătenii rămăseseră să se sfătuiască în ogradă. Unul spuse :

— Măi, și mai acum vro două săptămîni a oprit pe crișmarul din Benza... Ista trebuie să fie Milcea, după care aleargă potera.

Glasurile se încrucișară :

— Milcea, să știi că-i Milcea...

— I-o fi trebuind cal... și pîndește unul...

Cineva, un glas de femeie, căci veniseră și femeile să vadă ce-i, adăogă :

— O fi pîndind de supt nuc... acolo, supt deal, își ține capcana...

Atunci izbucniră strigăte : „La nuc...” „Haidetei la nuc...” „La capcana lui... să-l prindem !”

Oamenii luară fiecare coase, topoare, unul făcu un șumuioc de paie, îl vîrî în păcură și-i dădu foc și, cu el în frunte, potera înjghebată porni spre dealul nukului, aruncînd lumini fugare spre cuprinsul satului, în care cîinii neliniștiți urlau. Cu cît se apropiau mai mult de copac, cu atît oamenii simțeau mai tare miasele care le lovise mirosul ziua, în vremea jocului. Aproape de tot era de nesuferit. Cîțiva traseră focuri de pușcă în frunzișul copacului, apoi, cei mai tari de fire intrară supt ramurile lui, dar, repede, se traseră înapoi, amețiți de mirosul stîrvurilor zăcute în țărîna umedă. Atunci unul hotărî :

— Milcea, chiar de-a fi fost pe-aici, și-a văzut el de treabă... da' și sălașul hoției și mirosul jivînilor a rămas... Oameni buni, mîne tăiem nucul, că nu-i de chip.

Răspunseră cu toții :

— Să-l tăiem ! Să-l tăiem !

Și scoborîră dealul, sfātuindu-se ca, a doua zi, dis-de-dimineată, în zori, să vie cu ferăstraie și topoare la Mitrea și, de acolo, să se suie să taie copacul.

Dar mai întăi veniră la Mitrea acasă. Începuse să ploaie cu găleata și se stîrnise un vînt strașnic. Cîțiva oameni intrară în tindă, de unde auzeau glasul Rujei. Mitru umbla speriat de la o femeie la alta, pe cînd cîteva babe și crișmărița o descîntau. Ruja ținea o gură, vorbea într-aiurea :

— Nucul... ia ! nucul !

Și iar tăceau cu toții, și pînă acolo ajungea de pe deal foșnetul mînios al copacului ! Femeia prindea iar să se zvîrcole :

— Ia ! nucul... nucul !

Mitrea veni în tindă. Unul îi zise :

— Mîne să tăiem nucul, Mitrule.

Și el se grăbi, bucuros :

— Mîne, mîne în zori ; pînă n-o băga de seamă moșul.

Oamenii plecară. Ploaia mai încetase ; Mitrea ațipi o clipă. Lîngă Ruja rămăsese numai crișmărița. Într-un rînd se plecă deasupra feței zîmbitoare a Rujei și-i suflă :

— Mîne-l taie.

Ruja dezlipi buzele și privi aprins, apoi șopti :

— Mitrea ?

— Doarme.

— Surul...

— Ei ?

— E-al dumitale.

Numai preotul Năstase își luă umbrela, așa ruptă cum era, și plecă cu ea spre casele moșneagului, cum făcea de cîte ori auzea o veste. Odobac urmărise de pe prispă pe cei ce se duseseră să caute haiducul.

— Ai văzut, moșule ?

— Da, sfinția-ta.

— Știi ce-au hotărît ? Mîne taie nucul... Eu nu-i mai pot opri.

— Bine, sfinția-ta... Bei un vin ?

Moșneagul turnă două păhăruțe de vin, apoi preotul se sculă. Odobac îi sărută mîna și, cînd plecă, îl rugă :

— Blagoslovește, sfinția-ta, c-a venit, precum vezi, ziua de apoi.

Preotul uni degetele și-i atinse capul, apoi se strecură pe ușă. Moșneagul rămase pe gînduri, și-n sufletul lui se aprinse cu încetul un simțimînt de ură pe care nu-l mai încercase încă, dar care acuma parcă îi șoptea lămurit ce trebuia să facă.

Dintr-o încordare, moșneagul se ridică, își luă securea și așa, cu capul gol, ieși în ogradă și se-ndreptă spre casa lui Mitru. Când ajunse, se opri întâi la fereastră. Pe după ochiul geamului se mișcau umbre încolo și-ncoace. Într-un răstimp i se părură, ba nu, auzi chiar glasul Rujei, și-atunci singele îi vijii în urechi, furia îi înecă pieptul și se repezi în tindă. Dar în ușa se lovi de Mitru și rămaseră amândoi înfipti locului. Băietanul presimți ceva :

— Unde te duci ?

— Să te scap de năpîrcă !

— Haide, moșule, c-o să fie rău.

Și, repede, vînjos, apucă pe bătrîn de brațe și-l împinse înapoi, afară. Aici se proptiră din nou. Toader vroi să se smulgă din brațele lui Mitru și nu putu ; atunci spuse gîfîind :

— Ce, pui mîna pe mine ?

— Nu, moșule, te opresc de la un lucru rău.

Deodată, pe băietan îl străbătu o durere la mîna stîngă, apoi simți că i se prelinge ceva cald printre degete. În frămîntatul lor, Mitrea se rănise în securea moșneagului.

— Ce ai, moșule, în mînă ? Și îi arată : Uite, m-ai rănît, ce vrei să faci ?

Moșneagul se uită o clipă, buimac, apoi aruncă securea și fugi, cu fața în miini, gemînd. Când ajunse acasă, se trînti pe laviță și plînsese, cu lacrimi calde, în care parcă i se topise toată fierbințeala miniei. În locul ei, i se lăsă peste suflet o liniște adîncă, o înțelegere deplină, o judecată dreaptă a lucrurilor. Se ridică, hotărît. Căută prin lăzi, dar nu găsea ce vroia. În urmă își aduse aminte. Se duse în tindă și deznodă capetele frînghie, pe care era întinsă niște pînză, și ieși pe prispă. Acolo rămase așa, răzimat de stîlpul cerdacului. Ploaia stase ; numai vîntul bufnea din cînd în cînd, și foșnetul mînios al nucului parcă arunca numai blesteme. Uneori, departe tare, ca sclipirea unor ochi fîroși de fiară ce pîndește în noapte, cerul se lumina de pîlpîirea unui fulger,

și-atunci, o clipă, nukul se desprindea din întuneric pe creasta dealului, singur și neînduplecat. Moșneagul oftă adînc și gîndi : „Tu tot tare rămii, pînă la sfîrșit !” Pe urmă trase ușa tindei, apoi se cufundă și el în noapte...

Nici nu mijise bine de ziuă, și țărani veniseră. Mitru se sculă, buimac, și rămase uimit cînd văzu pe Ruja îmbrăcată, gata, așteptîndu-l. O întrebă :

— Ți-e bine ?

— Mai bine. Hai, că te așteaptă oamenii. Se luminează de tot și-o veni moșneagul. Eu o să mă duc pe urmă pînă la tata, în Moghileni.

Mitru își luă pălăria și ieși. Venise și crîșmarul, și crîșmărița, primarul ; se adunaseră vreo treizeci de oameni. Primarul adusese și-un felinar. Porniră. Suiră din greu dealul, căci lutul se muiase de ploaie. În sfîrșit, ajunseră și se apucară de treabă. Întăi tăiară o ramură, ca să pătrundă lumina ce se vărsa tot mai lucie pînă la trunchi, apoi intrară supt crengi și, la lumina felinarului, potriviră ferăstrăul. Doi flăcăi voinici scrijeliră coaja bătrînă, apoi dinții oțelului intrară tot mai adînc, tot mai adînc ; scrișnetul de la început se auzea acum ca un gemăt înăbușit. Mitru stătea deoparte, întunecat ; îngrijat, se uita mereu să nu vie moșneagul. Dar Ruja îl strînse de mînă.

— Mitrule, ia, acum o să fim și noi acasă la noi, n-o să aibă nimeni la ce se amesteca... Și adăogă : Om pune viță, n-om pune, asta-i altă vorbă.

Flăcăii se opriră, luară o frînghie și o-ncolătă-ciră bine de-o ramură. Apoi cîțiva oameni prinseră de capăt să tragă copacul în vale. Unul din flăcăi strigă :

— Trageți !

Oamenii își încordară puterile, ceilalți se dădură la o parte. Copacul începu să se clatine. Atunci, Mitru, care-și aruncase ochii spre frunzișul lui, strigă deodată, speriat :

— Stați... moșul...

Și arată spre nuc.

Oamenii priveră într-acolo și, printre crengile ce se legănau de smuncitură, zăriră capul plecat spre piept al lui Toader Odobac.

Primarul începu să strige, să sufle :

— Stați... s-a spânzurat...

Oamenii se traseră speriați înapoi, dar copacul se desprinse deodată de pe trunchiul tăiat, un pocnet grozav străbătu pînă departe, un glas strigă : „Feriți”, și nucul se prăbuși în vale, aco-perind în căderea lui, ca într-un mormînt de frunze, trupul neînsuflețit al moșneagului.

(1 9 0 9)

ORATORUL

Tocmai isprăvise de mîncat friptura, cînd Ghiță Năstrate, agentul, îi aduse o scrisoare. Conul Tase Filoreanu desfăcu, domol, plicul și ceti :

Iubite Tase,

În împrejurări grele, la cine să alergăm ? Firește, la tine. Afaceri grabnice mă silesc să plec numaidecît. Și astă-seară, la 8 ceasuri, cred că știi : sînt cele două întruniri, în despărțirile III și IV, la care trebuia să vorbesc. Bizuit pe marele tău talent, plec mai mulțumit și împăcat în mine însumi decît chiar dacă aș fi vorbit eu alegătorilor. Al tău îndatorat,

Jean

P.-S. Iartă-mă că-ți scriu așa, pe tugă ; mai am jumătate de oră pînă să plece trenul. Tocmai, — semnul buletinelor noastre de vot e *Crucea*.

De multe ori îi scrisese șeful ; dar niciodată nu-i așternuse rînduri mai călduroase ca aceste. Conul Tase era încîntat. Înghiți o bucată de plăcintă în pripă, sorbi de două-trei ori din cafea și porunci să-i aducă o trăsură. Erau 7 ceasuri. Își îmbracă redingota, își îmbracă tabacherea cu tutun, iar coana Tica Filoreanu îi puse în portofel vreo două scobitori, căci se putea, după întrunire, soțul dumneaei să guste cîte ceva, cu prietenii.

Peste câteva clipe trăsura luneca, sprintenă, spre sala „Jupiter”, unde se ținea întrunirea despărțirii a III-a. La intrarea oratorului, sala se cutremură de strigătele de bucurie ale alegătorilor ; conul Tase Filoreanu era cunoscut și răscunoscut ca mare vorbitor. Când pași în sală, fața conului Tase se rumeni ca floarea mărilor ; când se așază în fața mesei, se aprinse ca trandafirul, iar când ridică degetul, să facă liniște, obrații i se înflăcărară ca bujorul. Dar tăcerea se întinse peste capetele celor strânși să audă, și conul Tase începu să vorbească. Cele din-tăi cuvinte îi ieșiră din gură mai mult suflăte decît spuse. Întotdeauna pățea așa. Vorbele parcă se-necau, se amestecau, se îmbulzeau la poarta din-ților, pînă ce, în sfîrșit, stăpînirea de sine le rînduia, le făcea să iasă una cîte una, curate, înșirate, cu darul pe care, într-o măsură, conul Tase îl avea. Turburarea ținușe două-trei clipe doar ; alegătorii cunoscură îndată glasul care, și acum, tuna și fulgera împotriva tuturor acelor cari erau de alte păreri decît ale conului Tase Filoreanu și ale prietenilor săi... Conul Tase Filoreanu și tovarășii săi făcuseră toate... ei orînduiseră țara ; ei alcătuiseră legile cele înțelepte ; ei ieftiniseră traiul ; numai de la ei toată suflarea putea să aștepte îmbunătățirile viitoare !...

Din cînd în cînd cîte un glas răgușit striga, vajnic : „Așa-i !” Și atunci, ca o furtună, strigătele se încilceau, geamurile zbîrniiau de vuiet : „Așa-i ! Așa-i ! Așa-i !” Un om scurt, cocoțat pe un scaun, lîngă un stîlp în fundul sălii, ridică mîna și țipa : „Jos ! Jos cu ei !” apoi, clătîndu-se, lua stîlpul de care se sprijinea în brațe, să nu cadă. Atunci Năstrate făcea liniște, avînta bastonul deasupra capului și poruncea : „Tăcere !” Și tăcerea se făcea îndată.

Apoi vorbele conului Tase își luau iar șirul, unele după altele, ca niște tovarășe bune cari știau ce aveau de făcut...

Conul Tase se înfierbînta ; vorbea, și-n aceeași vreme își da seama de toate ; gura spunea una, și gîndul mergea alături ; înțelegea că robise sala,

simțea că putea vorbi așa trei-patru ceasuri, o zi întregă, o săptămînă chiar, dacă ar fi fost nevoie. Deodată însă își aminti că mai are o întrunire. Trebuia să sfîrșească. Post-scriptumul i se înșiră în minte... „Tocmai, — semnul buletinelor noastre de vot e *Crucea*”. Așa era și sfîrșitul ; avea să încheie în chip măreț. Conul Tase se umplu bine în haină :

— Astfel, iubiții noștri prieteni, voi încheia arătîndu-vă că semnul buletinelor noastre de vot, semnul cu care pornim la luptă, e *Crucea* ; cu ea vom merge la izbîndă. Căci, domnilor, crucea e semnul credinței noastre strămoșești ; crucea e cel dintăi semn pe care mama noastră ne-a învățat să-l facem în fața sfîntului iconostas ; pentru strălucirea crucii, sfînții mucenici au murit în chinuri ; pentru cruce, domnii noștri viteji au luptat în șirul veacurilor ; și, în sfîrșit, pe cruce, Domnul nostru Isus Hristos și-a jertfit viața pentru mîntuirea păcatelor omenești ! Așadar, *Crucea* e semnul care vă va călăuzi, — credeți în ea și mergeți la izbîndă. Și mai judecați, iubiți alegători, că-n vreme ce noi pornim la luptă creștinește, potrivitii noștri, ca niște păgîni, și-au ales *Steaua*, doar ca toți să le poată spune : „Vai de steaua lor !” Și-au ales *steaua*, care-i tot așa depărtată de noi ca și ei de inimile noastre, ale tuturor ; și-au ales *steaua* rece, rece ca și sufletele lor neîndurătoare ; și-au ales *steaua*, *steaua căzătoare*, care nu lasă în urma ei decît lumina mincinoasă a unei clipe ; și-au ales *steaua*, iubiți alegători, pentru că ocîrmuirea lor de astăzi e *steaua* rea a acestei biete țări !... Făcîndu-vă dar cruce și lepădîndu-vă de cei cari zboară printre stele, ca duhurile rele, mergeți cu noi, înainte, iubiți și stimați alegători...

Suflînd, cu șurloaie de sudoare pe frunte, ca și cînd ar fi ieșit dintr-o baie cu aburi, conul Tase de-abia răzbi să se coboare de la tribună. Toți căutau să-i strîngă mîna, să-i spuie un cuvînt, în vreme ce, de partea ceialaltă, sala duruia de tropote, ca și cînd năvălise în ea o herghelie speriată. În sfîrșit, cu mare greutate, conul Tase izbuti să se îndrepte spre ușă. Alegătorii din ceialaltă despăr-

țire vor fi pierdut răbdarea. Trebuia să se grăbească. Dar, drept în ușă, un om, suflînd de fugă, îi întinse o scrisoare. Conul Tase Filoreanu o luă, se apropie de lampa din păretele sălii și ceti :

Tase,

Scriu de pe scara vagonului. Un gînd mă muncește că, grăbit cum eram, ți-am scris greșit ; așa sau nu, vreau să plec liniștit : să știi că semnul buletinelor noastre de vot e *Steaua* nu *Crucea*, cum mi se pare că ți-am spus. Ține bine minte.

Jean

Conul Tase rămase împietrit. Arată scrisoarea lui Năstrate.

— Ce e de făcut ?

Nasul borcănos al lui Năstrate se aprinse deodată ca o lampă. Se scărpină după ceafă. Apoi, ca omul care nu dă de la nimic înapoi, răspunse :

— Să îndrepti greșeala dincolo, coane Tase.

Conul Tase simțea că i se scoborise tot sîngele la inimă. Firește, atîta-i mai rămase : să dregă dincolo ce, fără voia lui, stricase aici. Se sui repede în trăsură și, peste un sfert de ceas, se oprea în fața sălii „Apolon” din despărțirea a IV-a.

Sala, plină ; în ea, un frămînt cumplit, de nerăbdare. În despărțirea aceasta erau foarte mulți cîrciumari, cari știuseră cum să vie la întrunire. De la cele dintăi vorbe ale conului Tase, urletele ridicau acoperămîntul. În mijlocul tuturor, un sfrijit, cu mustața lungă de părea înnodată pe după urechi, își șuiera mereu cuvintele : „Șuuș cu conul Tase ! Șuuș cu conul Tase !” Dar Năstrate ridica bățul : „Tăcere”, și gurile se închideau cîteva clipe. Cu alte vorbe, cu alte întorsături, conul Tase ajunsese tot acolo : tot ei, nimic ceilalți. Și iarăși simți de la o vreme că poate cuvînta așa un ceas, două, o zi, o săptămînă chiar, și gîndul mergea domol alături... Trebuia să încheie. Dar ăsta era greul : ce spusese dincolo trebuia să întoarcă aici. La urma urmei, vor-

bele, gîndea conul Tase, sînt ca și mînușile : le poți întrebuița și pe dos dacă nu ți-e de ce-or zice alții.

Se potrivi bine în redingotă :

— Așadar, iubiiți mei prieteni, un lucru mai am să vă spun, și anume : drept semn al buletinelor noastre de vot, drept semn al biruinței noastre am ales *Steaua*. Cu ea să țineți, cu steaua cea bună, care veghează mereu, strălucitoare, deasupra partidului nostru ; cu *Steaua* să țineți, căci fiecare dintre noi, o știți, avem cîte o stea, care ne adumbrește din înalt cu raza ei cea norocoasă ; cu *Steaua* să țineți, căci atunci cînd dînsa apare, cerul rămîne senin, norii se duc. De steaua noastră să vă călăuziți, dar, fraților, cum magii s-au călăuzit de steaua tainică ce i-a dus la ieslele în care se născuse Mîntuitorul ! Și nu uitați că, pe cîtă vreme noi pășim pe urma unei raze de lumină, potrivnicii noștri și-au luat ca semn al lor *Crucea* ! *Crucea*, semnul ce se pune pe casele de vînzare, de vînzare, ca și sufletul lor. *Crucea*, semnul cu care se înfierează spatele celor nemernici. *Crucea*, *crucea roșie*, care acoperă pe cei istoviți și răniți în lupte ; *crucea*, semnul care amintește de tăcerea, de muțenia cimitirelor ! Puneți-le dar *cruce* și lăsați-i.

Cu mîna întinsă, cu privirea grozavă, conul Tase încheie cu glas răsunător :

— Morții cu morții, domnilor, viii cu viii !

(1 9 0 9)

O CONVORBIRE

Gogu Odeanu se apropie de masa celor doi prieteni :

— Ce mai faceți ?

Și întinse stînga lui Cristu Stavăr, dreapta lui Nicu Paloș. Apoi, ca să fie la fel cu prietenii, bătu, să-i aducă un țap. E unsprezece ; pînă la prînz avea un ceas în cap.

Cristu Stavăr e cîrn : parcă i-ar fi tras cineva o sfîrlă și i-ar fi rămas nasul turtit. Nicu Paloș are păr numai de jur împrejurul scăfirliiei, ca un franj, pe care-l ridică în sus, cu iscusință, de-și acopere che-
lia ca într-o rețea. Gogu Odeanu e băiat frumos.

Stavăr și Paloș sînt avocați, Odeanu e profesor.

Țapul a sosit. Odeanu își șterge nasul, soarbe *gulerul* berii și începe :

— Ce mai faceți?... Despre ce vorbeați ?

— Ia, despre bietul Guță Cropu, zice Stavăr.

— Închipui-ți, urmează Paloș, s-a dus la Paris, să facă pictura, cum știi, și, n-are de lucru ? se-nsoară ! Și-acuma trage pe dracul de coadă.

— Tocmai vorbeam cu Paloș, spune Stavăr, să deschidem o listă de subscripție printre foștii lui colegi. Să punem fiecare cît om putea... E un mare talent.

— Bucuros, răspunde Odeanu. Să facem o listă : eu mă înscriu cu zece lei... Firește, e un mare talent...

Paloș se lipește cu pieptul de marmura mesei și, cu ochii plini de amintiri, vorbește celor doi prieteni :

— Mare talent... V-aduceți aminte cum desemna în liceu ? Și cu cîtă ușurință. Ha ? Ici o linie, colo alta, o umbră, două, și hait, caricatura sau portretul, gata... Și cum dădea asemănarea ! Dar ce era mai ciudat era că el nu își începea desemnul ca toți ceilalți : fruntea, nasul, gura, bărbia. Aș ! el o lua de-a-ndoasele : bărbia, gura, nasul, fruntea...

Odeanu soarbe din pahar și răspunde :

— Ciudățenii, ciudățenii de artist. Toți au cîte o meteahnă. Ce, voi nu știți că Rafael începea să-și picteze vestitele lui *Madone* de la picioare-n sus ? Așa-i venea lui la-ndemînă...

— Parcă numai pictorii, zice Stavăr, au bazaconii de astea : toți artiștii, frate, toți. Schiller nu putea scrie nimic pînă nu-i mirosea a măr putred. În ser-tarul biroului lui stăteau grămezi de mere pu-trezite...

Paloș se bate deodată cu mîna peste frunte :

— Tiii ! bine, dragă, că vorbești de mere.

Scoate carnetul să însemne ceva, apoi :

— Uitasem. M-a rugat nevasta să-i cumpăr niște mere de Constantinopol, de la băcănă din colț, din fața tribunalului. Au, măi băieți, o aromă...

— Au pe dracul ! zice Gogu Odeanu. Ca merele noastre creștine nu mai găsești în toată lumea.

Stavăr e de aceeași părere :

— Și eu cred tot așa. Mai dăunăzi am cumpărat și eu, de încercare, niște mere de Tirol : doi lei kilo. Parcă înghițeam iască, da' știi, iască !

Paloș îi ia repede :

— Mă, voi o s-ajungeți rău de tot : înțeleg să fii naționalist cît poțtești, dar să merg pînă acolo ca să zic că merele creștine sînt mai aromate ca cele de Constantinopol, că gutuia e mai bună decît por-tocala și că țuica e mai dulce decît șampania — să mă iertați.

— Dar cine ți-a spus asta, Nicule ? zice Stavăr.

— Ce o iai așa, razna ? Ne-am dat și noi păreri, adaogă Odeanu.

— Da' lasă, că vă știu eu în ce ape vă scăldați. Articolul de mai zilele trecute, cu studentimea, mi se pare că nu era al meu : era al d-tale.

— Al meu, răspunde Odeanu, doar nu m-am ferit...

— Nu te-ai ferit, știu... Dar studentimea să-și vază de carte mai întâi și pe urmă de celelalte...

— Ba, dragul meu, spune Stavăr, aici te-nșeli ; Germania de azi, o știe toată lumea, studentimii își datorește ființa...

Odeanu se aprinde :

— Studentimea e inima unui popor... Înflăcărat, se scoală-n picioare : Dacă nici de la ea n-am așteptat viața, dacă nici ea n-o tresări când glasul împrejurărilor caută un ecou în sufletul neamului nostru, atunci...

Paloș îl apucă de umăr și-l trage în jos :

— Ia stai jos, nu te prăbuși ca un meteor. Vezi că...

Dar Stavăr îl oprește la vreme :

— Lăsați, bre, mi-s împuiate urechile de lucrurile astea. Ia, fiindcă veni vorba de meteor ; ați citit că trece iar cometa Halley ? De s-ar arăta și pe la noi, — n-am văzut niciodată o cometă.

— Să poftescă să nu s-arate, zice Paloș, să vezi cum mai protestează studentimea lui Odeanu.

Gluma aceasta îi înveselește pe cîteșitrei. Mai poruncesc un rînd de beri. Stavăr se miră :

— Minunat lucru și universul ăsta ! Tu ai, acolo, un ceasornic, și nu ești în stare să-l ții la ceas și minută, iar puterea asta magică, nevăzută, puterea asta neînțeleasă, cum le cîrmuiește toate... zău, aș vrea să știu dacă o să s-arate cometa și pe la noi. Fir-ar al dracului, să n-aj și tu, ca toate țările, un institut astronomic bine înjghebat, prevăzut cu toate instrumentele moderne...

— Lasă-mă, Stavere, cu institutul tău astronomic și cu toate instrumentele tale moderne. Păi decît astronomie, mai bine canalizare. Ne intră apa pe

ferești cînd plouă. Te-neci, domnule, te-neci în casă, la masa ta. Asta, canalizare ne trebuie.

Odeanu găsește împrejurarea binevenită să-și dea părerea :

— Dă, de ce nu votați pe oamenii de inimă, pe cei ce țin la pămîntul ăsta, și-o să aveți și canale, și instituturi.

— Toți is la fel, răspunde Paloș ; uite, la Iași mor cu sutele de tifos.

— Strașnică boală, zice Stavăr, dar tot mai grozavă e cancerul, brrr ! Am văzut mai zilele trecute pe unul : moare. Se zice că un doctor american a descoperit un leac împotriva lui.

— Poate să fie adevărat, zice Odeanu.

— Eu nu cred, răspunde Paloș ; din toate științele, medicina e singura care a rămas în sîmbure. Uite aviațiunea ! Cine credea că omul, popîndocul ăsta pe două picioare, să biruie aerul ? Zboară franțuzul peste Canalul Mîneicii ? Zboară ! Ei, dragii mei, asta, da, zic și eu că e minune.

Odeanu filozofează.

— Vezi, Paloșe, prietene, se ridică omul, dar și cînd se supără Natura, atunci, deodată : Messina ! și îți înghite două sute de mii de oameni cum ai înghiți tu o alună.

— Bine, este un echilibru, zice Paloș : care pe care. Cîteodată cumpăna noastră trage mai greu, cîteodată cumpăna Naturii ; dar o să vie vremea să stea tîpsile totuna, și-o să fim chit.

Pe Stavăr însă îl muncește gîndul cutremurului de la Messina.

— Doamne, băieți, cînd am cetit în jurnale de prăpădul din Italia, vă spun drept, am plîns. Și cînd am văzut și la cinematograful ruinele orașelor și pe fetița ceea care au scos-o vie de supt dărîmături, m-am cutremurat. Nu pot uita...

— Ce-o fi diseară la cinematograful ? întrebă Paloș.

— *Othello*, răspunde Odeanu.

— *Othello* ? Luăm o lojă împreună ?

— Luăm.

Stavăr dă cu ochii de carnetul lui Paloș, rămas deschis, pe masă, și zice :

— Ia, Nicule, înseamnă-ți în carnet merele, să nu uiți iar.

Paloș înseamnă, pune carnetul în buzunar, în vreme ce Stavăr înnoadă iar firul vorbei :

— Cîte mere a mai mâncat și bietul Crăciunescu ! Spunea că-i întărește oasele. I le-a întărit așa de bine, că a ajuns la cimitir.

Odeanu sare mirat :

— Ce, a murit ?

— L-a-ngropat alaltăieri.

Paloș rămîne cu gîndul mai în urmă, la întăritul oaselor :

— Eu am auzit că ridichea ar fi mai bună. Dar, la urma urmei, poți mânca orșice ; ce ți-e scris, se împlinește : asta-i adevărul. Și după ce stă puțin pe gînduri : Ei, ce i-a folosit lui Crăciunescu zgîrcenia lui ? A rămas o nisiparniță de bani, să-i pape alții ?

— Ce bani, zise Stavăr, dar cîte perechi de case, cîte lucruri, ce *gobelinuri* împletite...

Paloș îl îndreaptă :

— Ei, și tu : „gobelinuri împletite” !...

— Gobelinurile se țes, zice Odeanu.

— Firește, adeverește Paloș, se țes, în ateliere, de către artiști adevărați : acolo e artă, puiule, nu glumă, ca și în pictură. Ai văzut *Primăvara* ? Era reproducă, mai zilele trecute, de *L'Illustration*. De aceea sînt și atît de scumpe. Apoi se-ntoarce către Stavăr : Numai ciorapii se-mpletesc, amice...

Iar rîd tustrei. Stavăr își aduce aminte de ceva :

— Ia ascultați, dragilor ; ieri mi-am pus mîna în cap. Am fost cu nevasta să-și cumpere niște ciorapi : ghiciți cît am plătit perechea ?

Prietenii tac.

— Cinci lei ! Pentru că erau *ajurați*. Unde, Doamne iartă-mă, o să ajungem cu vama asta ? Negustorii au și ei dreptate.

Paloș îl muștră :

— Negustorii au, dar tu n-ai. Cine te pune să iai nevستی-ti ciorapi cu ajur ? Cu ajur las' să poarte *Mittzi*... Ai văzut-o ?

— Eu, da, răspunde cu ochi lacomi Odeanu.

— Și eu, zice Stavăr ; cum să n-o văd ?

— Ei, așa artistă de operetă mai zic și eu... Și ce mai piciorușe în ciorapii ceia...

Cum vorbea Paloș, Odeanu își aruncă ochii spre ceasornicul din peretele berăriei.

— Ei ! sînt douăsprezece. Nici nu știu cînd a trecut vremea... Chelner !

Cei trei prieteni se opresc în ușa. Pe Odeanu îl muncește însă un gînd :

— Parcă trebuia să facem ceva, zice el prietenilor, ha ? parcă hotărîserăm un lucru, pare-mi-se ; nu-mi aduc amînte.

Paloș și cu Stavăr se gîndesc.

— Habar n-am, zice Paloș.

— Nici eu, încheie Stavăr.

Mai stau cu frunțile încrîțite cîteva clipe : nu-și amintesc și se despart : Stavăr cu Paloș o iau în sus, Odeanu în jos.

Dar pe Odeanu nu-l slăbește gîndul : „Ce Dumnezeu hotărîserăm, frate ? Hotărîserăm ceva.”

Trecătorii sînt grăbiți, e vremea prînzului ; pe zidul din dosul prefecturii un om lipește niște afișe mari, galbene. Odeanu citește fără să vrea : „*Lista provizorie*”... Se bate cu palma peste frunte : „Asta-i ; asta hotărîserăm : lista de subscripție pentru bietu Cropu. Tii !” Fuga înapoi, să-și găsească prietenii, să le spuie. Merge pînă dincolo de cafenea, se uită într-o parte, într-alta : ia-i de unde nu-s. Cine știe încotro apucaseră ? Odeanu se întoarce necăjit, întrebîndu-se în gînd : „Cum dracu am făcut, frate, să plecăm de la lista de subscripție a lui Cropu, să ajungem la ciorapii lui *Mittzi* ? !”

(1 9 1 0)

INTR-UN CIMITIR

Sunetul clopotelor s-a stins ; glasul preoților nu se mai aude. Poarta grea de fier s-a întors pe țîtini și, zăngănind în clanțele mari, a turburat încă o dată liniștea adîncă. Întunecul se presară ușor, se anină ca o ceață de ramurile copacilor, apoi se tîrzie pe pămîntul de care se prinde. Peste tot albesc crucile cu brațele întinse, a deznădejde, în această lume de uitare. Mireasma vișinilor, a caișilor înfloriți se împrăstie în aer, absorbînd în ea mirosul pătrunzător, mirosul de tămîie și de frunze putrezite care plutește totdeauna deasupra locurilor în sînul cărora se topesc trupurile omenești. Un liliac zboară, buimac, dintr-o scorbura. O bufniță se lovește de zidul bisericii. Apoi tăcerea se lasă atotstăpîitoare. De sus, din înălțimi, plîng milioanele de stele.

E tîrziu : miezul nopții. Fără de veste, ca o izbucnire, luna, candelă nestinsă a morților, se înalță tristă în vîlul ei de pribeagă nefericită. Cimitirul se deslușește ca o lume din basme, cu chipurile de piatră încremenite deasupra mormintelor mute. Deodată, din tăcerea aceasta neclintită, un piuit se revarsă — o privighetoare îndrăgostită își cîntă patima într-un tei. Glasul ei argintiu e lîn, e dulce, e străbătător : pare că lacrimile îngerilor cad de lovesc strunele unor harfe nevăzute. Strigătul învăpăiat al paserei se înalță tot mai sus spre ceruri, se pogoară și iar se ridică, se stînge și iar se revarsă, de răsună întreaga boltă. În farmecul dum-

nezeiesc al cîntecului, crengile își scutură, ușor, floarea. Și, ca printr-o minune, o lume a morții, o lume de umbre — lume de vedenii — prinde făptură. Deasupra lespedelor albe, lîngă brațele desfăcute ale crucilor, mulțimea chipurilor de piatră se mișcă, iau ființă. Unele stau ingenuncheate, cu minile întinse spre copacul tainic în frunzișul căruia paserea suspină ; altele își îngroapă fața în palme ; multe își șterg ochii cu faldul vestmîntului lor alb. Colo, în fund, o femeie își leagă copilășul în poală ; pare că ține degetul pe buze și-i spune : „Sst ! ascultă !” Alături, un bătrîn se razimă de umărul cuiva — poate fiul său — iar acela, cu fața-ntoarsă, pare că și el șoptește : „Ascultă !” În preajma unui mormînt greoi și bogat, înconjurat de parmaclîc aurit, s-au adunat o mulțime de umbre și, îndreptate către cel ce în viață nu simțise nimic în sufletul lui, îl silesc să cate către copacul fermecat și parcă-i poruncesc : „Ascultă !” Și-un glas adînc, un glas neomenesc, venit de aiurea, pare că se-mprăstie în văzduh și zice : „Ascultați !”

Paserea cîntă, paserea cîntă în izbucniri pătimașe.

Dar, deodată, un tremur cuprinde această lume ciudată. Albă, înaltă, despletită, cu fruntea încinsă de flori, cu vestmîntul în falduri de sus pînă jos, o vedenie răsare din fundul cărării. Pășește încet, către copacul vrăjit, cu brațele întinse, ca și cînd ar vrea să prindă pe cineva. Iar glasul adînc de odinioară pare că șoptește iarăși : „Plingeți ! E fecioara, fecioara logodită, moartă în ajunul nunții !” Și umbrele pleacă în jos capul și plîng ; și mama își strînge copilul la sîn ; și bătrînul își îmbrățișează fiul. Cu fața țintă înainte, vedenia trece, și din ochi îi picură mîrgăritare luminoase ; trece, ajunge supt copac, se razimă cu minile de trunchiul lui și, cu capul îngropat în bogăția părului, își cutremură vestmîntul de suspine. Paserea parcă simte că cineva care a iubit și n-a putut îmbrățișa o ascultă : cîntă încet, stins, sfișietor de duios. Și

crengile presar cu floarea lor drumul pe care avea să se întoarcă mireasa nefericită, și luceafărul îi împletește în păr beteala razelor lui.

Dar zorii zilei sosesc și șterg această lume de umbre, amuțesc glasul privighetoarei... și risipesc urzeala visului meu dureros.

(1 9 1 0)

UN MOLDOVAN

Tocmai îmi isprăvisem treburile la tribunal, cînd, la capătul unei săli, mă izbesc de cineva așa de tare, că mai să vin pe spate. Ridic ochii : pe trupul lat în umeri, ca un mal, zăresc capul cu barba-n furculiță al conului Ștefan Goruș.

— Ce-i, coane Ștefane, ce ai ? Era să mă turtești.

Conul Ștefan Goruș își ridică sprincenile și, cu un glas ca dintr-o bute, de răsună întreg tribunalul, înalță minile în aer :

— Vor să mă înșele, mă ! Vor să mă prade !

— Cum să te prade, coane Ștefane, ce vorbești ? Doar nu sîntem în codrul Herței !

Conul Ștefan mă ia frumușel de braț și mă duce încolo ; merg mai mult de nevoie decît de voie.

— Cum ? Iată cum. Știi c-am avut procesul cela de moștenire. Îl duc de ani de zile, nu atît pentru mine, că am cu ce trăi, mulțumesc lui Dumnezeu, dar pentru spitalul ce vreau să-l fac.

Conul Ștefan se oprește, mă-ntoarce dintr-o dată, titirez, împrejur, să-i vin în față, și prinde iar să răcnească :

— Fiindcă eu nu-mi vîntur banii, ca voi, prin cafenele, cu muierile și cu cărțile. Să mă păzească Dumnezeu ! Fiecare om, mă, are datorii aici, pe pămînt ; că a mîncă și mai știu eu ce, e ușor. Fă bine, dacă te ține cureaua : asta-i !

— Așa-i, coane Ștefane !

— Păi dacă e așa, ascultă !

Și iar mă umflă înainte, pe sus, de braț.

— Cum îți spuneam ! Am purtat procesul, am cheltuit — că să te ferească Dumnezeu de avocați — și aproape să-l câștig, fiindcă e pe dreptate. Auzi tu, mucosule, pe dreptate !

Și iar se oprește, și iar îmi face o dată vînt, de mă întoarce pe călcîie, și iar îi cad în față.

— Tu să nu te superi că-ți zic mucos, căci sînteți mucoși toți, toți sînteți. Ce știți voi de dreptate ? Mă, eu am cunoscut un ispravnic care în douăzeci de ani de zile n-a umplut nici măcar un catastif cu pricinile oamenilor din tîrgul lui. Acela știa să facă dreptate. O făcea cu gîrbaciul ; oamenii țipau și pe urmă îi sărutau mîna. Că nici pe ispravnic nu-l ținea parale bătaia, nici pe cel ce o primea. Așa fel de dreptate ne trebuie.

— Așa, coane Ștefane.

Și în gînd mă blestemam : „Cine dracul mi-l scose pe zmeul de conul Ștefan Goruș în față ?”

— Apoi dacă-i așa, uite.

Și iar mă ia la primblare.

— Acu, printre alte hîrtii din dosarul procesului, era și o dovadă scrisă de mîna lui moșu-meu, postelnicul. Era singura dovadă scrisă de mîna lui. M-auzi ? Ei, dovada asta, de-abia azi am aflat, nu purta număr în dosar. Auzi dumneata ? Eu de-abia azi am aflat ! Ei, dar doi ticăloși de avocați, puși într-adins pentru asta de către Manolache, au văzut lucrul la vreme, și știi ?

Conul Ștefan se oprește, iar o învîrtitură, și glasul de uriaș cutremură sala :

— Știi ? Au vrut să mi-o fure !

— Nu se poate, coane...

Conul Ștefan mă apucă de umăr de să mi-l strivească.

— Au vrut să mi-o fure ! Mi-a spus chiar arhivarul, care, om cu frica lui Dumnezeu, a înțeles și a numerotat foaia în fața lor. Au vrut să mi-o fure,

dumnealor, *colegii* dumitale ! cuconașii : d-nii Gafencu și Dornescu. Și, deodată, conul Ștefan întinde gîtul, face ochii mici, de privește înainte, își tremură bărbița și strigă : Cela, de colo, nu-i Dornescu ?... El îi. Haide !

Mă înșfacă de braț și : înainte. „Hait ! îmi ziceam în gînd, acum să vezi. Dacă l-o pocni o dată conul Ștefan cu laba lui, îl nenorocește.” Pînă să mai gîndesc una și alta, conul Ștefan se oprește în fața lui Dornescu. Acesta, cu glasul schimbat, mai mult bîlbiește :

— Ce ai, coane Ștefane... pari... pari miniat.

Conul Ștefan înghite o dată în sec și răspunde :

— Sint !

„Taci, îmi zic, nu e tocmai așa de grozav cum credeam.” Conul Ștefan începe :

— Cum să nu fiu ! Închipuiește-ți că era să mi se fure din dosarul procesului meu o dovadă fără de care nu știu dacă aș mai fi câștigat. Era să mi-o fure, domnule !

Dornescu îngălbenește, mișcă buzele, dar nu poate să spuie nici un cuvînt.

„E adevărat”, gîndesc eu. Conul Ștefan urmează :

— Ei, ce zici ? Era să mi-o fure doi ticăloși. Unul știu că-i Gafencu, măgarul cel de Gafencu, ticălosul, hoțul cela (și conul Ștefan adaogă cîteva vorbe moldovenești în cinstea lui), pe dînsul îl știu, dar mult aș da să-l aflu și pe celălalt, să-i dau eu o scărmană, să n-o mai uite. N-o merită, domnule, n-o merită ? Spune !

— Cum... să nu... cum să n-o merite... coane Ștefane, bolborosește Dornescu și, fără să mai aștepte, mai îngînă cîteva cuvinte de iertare : că are treabă, la grefă, și o ia la sănătoasa.

— Ei, așa-i că-i adevărat ? îmi zice conul Ștefan. L-ai văzut ? Era galben ca un mort.

— Văzut, coane Ștefane.

— Păi... Nu mai ai treabă ?

— Nu.

— Hai să plecăm atuncea.

Mă ia de braț, mergem mai domol. Conul Ștefan își scoate batista de se șterge de nădușeală. Străbater coridoarele lungi. Tocmai sîntem gata să ieșim, cînd, din susul scărilor de afară, răsare Gafencu.

Cu ghiozdanul îndopat de hîrtii, cu fața foarte îngrijată — ca a unui om pe care afacerile îl doboară — avocatul intră și dă cu ochii de conul Ștefan. Mai stăpin pe el decît celalt, Gafencu întinde mîna :

— Ce mai faci, coane Ștefane ?

Conul Ștefan se face că nu vede, îl lasă cu mîna întinsă și răspunde scurt :

— Foarte rău fac...

Gafencu își scutură mîna, vrînd să arate că o întinsese ca să-și așeze manșeta, și, fiindcă conul Ștefan i se proptise în cale, întrebă cu glasul mai scăzut :

— De ce, coane ?

— Fiindcă era să-mi pierd procesul. Cred că știi că am un proces. Au vrut să-mi fure o dovadă.

Gafencu întai se-nroșește, apoi se-ngălbenește și el, la rîndul lui, și zice :

— Ei !

— Uite așa am zis și eu : ei ! Dar cel ce mi-a spus a văzut cu ochii și a ascultat cu urechile lui. Da ; au vrut să-mi fure o dovadă, — doi borfași, doi șnapani... Pe unul îl știu eu ; îi măgarul, îi porcul acela de Dornescu ; dar pe celalt aș vrea eu să-l aflu, să-i ung cîteva perechi de palme (și conul Ștefan adaogă și-n cîntea lui cîteva vorbe moldovenești), să ție minte cît o trăi !

Pe Gafencu parcă-l prinde amețeala : clipește din ochi, înghite, încearcă să se mire :

— Auzi !... auzi !... mă iertați...

Conul Ștefan îi împlinește gîndul :

— Ai vreo afacere, la grefă...

— Da... da... la grefă...

Și o șterge. De-abia îmi țin rîsul. Izbucnesc. Dar conul Ștefan mă trage după el, în stradă, și oprește o trăsură. Mă îmbie să mă sui, însă eu rămîn să merg pe jos. După ce se așază bine, sprincenile conului Ștefan se ridică, chipul i se luminează dintr-o dată și dă un hohot puternic de rîs, apoi, întinzîndu-mi mîna, îmi spune :

— Mult aș da să-i văd cînd s-or întilni acuma.

(1 9 1 0)

O PATRULĂ

În cincizeci de ani și jumătate, cîți avea conul Vasile Antohi — de îndeletnicirea dumnisale, negustor de coloniale — nu fusese mai mulțumit ca în zilele aceste de căpitănie în Garda Națională. De copil îi plăcuse oastea; făcuse cinci ani la lăncieri, iar acuma, cînd starea ce avea îi atrăsese un grad așa de înalt în gardă, își trăia visul. Umbla îmbrăcat numai în mundir, își zăngănea sabia de pavele și, cînd se oprea la vorbă cu cineva, își făcănea, scurt, șporii¹, căci fără ei nu înțelegea îmbrăcăminte ostășească.

În odăița din fața casei, în care e și *canțileria* companiei, conul Vasile Antohi primește, în fiecare dimineață, de la sergentul de rînd în ziua ceea, raportul companiei; îl ascultă în picioare, rezimat c-o mîină pe masă, cu cealaltă, vîrită în deschizătura hainei; și fiind cam surd de urechea stingă, stă totdeauna cu partea aceea a feței întoarsă, lăsînd să i se vadă, în toată lungimea, barbișonul, roșcat, de capră. Cu ochii verzi, cu obrajii grași, cam atîrnînd puțin, ca două pungi, cu *zecsurile* cîrlionțate spre sprincenele ridicate, conul Vasile Antohi are o înfățișare deosebită. Dacă îl mai auzi și vorbind, răgușit, totdeauna poruncitor, atunci înțelegi că un om ca el avea ce căuta în gardă. Și-n adevăr, puțini să-și facă datoria cum și-o făcea căpitanul Vasile Antohi. Căci dacă în

¹ Șpori — pinteni.

Iașul pustiu de soldați — căci plecaseră toți în război — n-ar fi fost patrurile trimise de către căpitan să-mpînzească mahalalele, ai fi avut ce vedea și auzi. Numai în Ciurchi rînduise patru patrurile, două în Păcurari, trei în Sărărie, alte trei spre Podul-Roș, și una spre Copou, căci era uliță boierească. Și-a doua zi: vestile și arestații — căci îi închidea pe-un cap. Din pricina aceasta le era frică la toți de căpitanul Antohi. De o bucată de vreme boclucașii înțeleseseră că n-aveau încotro și se astimpăraseră. Oamenii liniștiți erau mulțumiți și se-nchinau cu multă plecăciune cînd întilneau pe căpitan. Iar cînd ieșea cu compania la mustru, căci o scotea în fiecare săptămînă afară, în marș, spre via lui Pester, și trecea pe ulița Copoului, boierii făceau, prietenește, căpitanului cu mîina: „Ce mai faci, Antohi?” Iar căpitanul își susmuța barbișonul și dădea, răgușit, piciorul: „Un-doi!” „Un-doi!”

Venise noiembrie cu un omăt cît casa, cu vifor-nițe de să sufle tîrgul, dar căpitanul nu se lăsa doborît: patrurile erau patrurile; trebuiau să isco-dească toată noptica. Antohi le ținea cîte-o cuvîntare, de-i îmbărbăta: „Ia gîndiți-vă, le zicea el, ce-or fi făcînd bieții căciulari, colo, la Plevna, ș-apoi să-mi veniți cu văicăreli muierești, de vă dă mîina!” Și negustorii tăceau, închideau seara dughenele, își luau mundirul de acasă, pușca de la companie și, hai, în patrulă. Din cînd în cînd venea cîte o veste bună din război; căpitanul se ducea atunci dintr-adins prin cafenele și vorbea aprins, ca și cînd și lui i se cuvenea o pîrticică de laudă în izbînda purtată de către ostașii noștri.

Un singur om pare că-i purta simbetetele căpitanului, un fost tovarăș care-și cheltuia acum venitul, unul Costache Șandrică, un morocănos, căruia nu-i plăcea nimic, care striga împotriva tuturor, și mai ales împotriva gardei: „Ce ne trebuie nouă mămăligari? țipa într-una. Ce? o să deie tătarii în tîrg? Și dac-ar da, cine o să-i oprească? Antohi? Vasile Antohi?” Căpitanul auzise el toate astea și căuta numai prilejul să-i arate el, dar prilejul nu

sosise încă. Așa că, astăzi, când sergentul venise să-i dea seama de starea companiei pe ziua de 28 noiembrie și-i spuse că Șandrică trăgea chefuri și țipa împotriva oastei, și mai ales a gardei, și că asta o face de-o săptămână în șir peste tot, căpitanul porunci ca, în seara aceea, luni, să vie opt oameni în patrulă, căci el singur avea s-o comande. După ce plecă sergentul, căpitanul își pișcă puțin barbișonul și-l răsuci în degete, bucuros, și, mulțumit, așteptă să vie seara.

De cu ziua stătuse ninsoarea, dar seara prinse a ninge din nou, potolit, cu fulgi mari, așa cum îi plăcea conului Vasile Antohi când îl apuca, iarna, dorul de plimbat.

Erau ceasurile 10 jumătate; cei opt gardiști veniseră, cu sergentul, și așteptau în dosul porții. Căpitanul își luă mantaua blănită, chipiul, cizmele de iuft, și porniră. Despicând așa troianul, pe ulițele pustii, căpitanului i se părea că umblă departe, într-o recunoaștere, pe cîmpiile Bulgariei, cu căciularii lui. Glasul sergentului îl trezi:

— O luăm devale, prin Tîrgul-Cucului, spre Tăraș, domnule căpitan?

— Da, da, răspuse căpitanul, și patrula făcu la dreapta, spre biserica Goliei.

Căpitanul prinse să gîndească: de l-ar găsi pe Șandrică acolo, are să-l dascălească el: ori își închide odată pliscul, ori i-o face el. Tovarăș, tovarăș, dar vorba ceea, toate pînă unde pot merge. Putea să facă chefuri, treaba lui, făcea și el cîteodată, dar să fie înainte de toate om cu suflet, ostaș, c-apoi... Și căpitanul se trezi strigînd în gura mare. Gardiștii se strînseră mai la un loc, crezînd că e vorba de ei, mergeau uluiți.

Orbecăiră pe la toate cîrciumile, dar nu dădură de Șandrică. Erau ceasurile 3 de noapte. Mai aveau de căutat într-un loc:

— Ici, pe hudița din dreapta, sîntem „La raiul etern”, domnule căpitan.

— Haidem și acolo!

Ocoliră și, peste cîteva clipe, ajunseră în fața crîșmei joase, cu obloanele închise, prin crăpăturile cărora străbăteau raze de lumini, roșii, verzi, galbene, care cum treceau prin sticlele cu apă văpsită din ferestre. Dinăuntru răsunau glasuri. Căpitanul puse pe sergent să se uite:

— Aici-i?

Sergentul privi cînd printr-o crăpătură a obloanelor, cînd printr-alta.

— Parcă-ar fi... ba... e chiar dumnealui. E aici, domnule căpitan.

Atunci căpitanul Antohi puse mîna pe clanță, trase cu greu ușa proptită de omăt și, el înainte, ceilalți pe urmă, intrară în cîrciumă.

Supt tavanul jos, fumul de țigară învăluia, la o masă din fund, trupurile citorva băutori. La teighea, stăpînul dormita; dar cînd zări patrula, se sculă în sus, mirat. Se închină și întrebă politicos:

— Cu ce vă putem sluji, domnule căpitan?

Căpitanul Antohi alese o masă, o arătă gardiștilor și porunci:

— Două ocă de vin oamenilor!

Iar căpitanul se apropie de masa din fund:

— Bună seara, coane Neculai.

Dintre cei trei băutori, unul se întoarse, și chipul puhav, cu mustățile pleoștite, cu ochii umflați ai conului Neculai Șandrică se arătă în lumină.

— Ce faci, Antohi?

— Bine... coane Neculai... ia, în inspecție; îmi îngădui să stau și eu?

— Cum nu.

Căpitanul își scoase mantaua, își dădu chipiul pe ceafă, se uită la ceilalți doi tovarăși de masă, îi cunoscă și le întinse mîna. Erau: lumînărarul Pande de la Sfînta Vineri și dascălul Zaharia de la biserica Bărboșilor.

Șandrică porunci o ocă de vin roș; iar Antohi înjghebă vorba:

— Da' dumneata, coane Neculai, ce mai ala-bala?

— Ia, mă joc și eu de-a baba-oarba cu norocul. Alta ce să fac dacă n-am ce face ?

Luminărarul și cu dascălul au băut pesemne bine de tot, sau îs mai slabi decît conul Neculai : dau de dușcă paharul, în sănătatea căpitanului, și iar se strîng pe scaune, ghem, ca niște arici, și tac. Conul Neculai începe :

— N-am ce face, măi Antohi, n-am ce face. Dacă aș fi și eu ca tine, căpitan în gardie, aș mai tăia și eu cînilor frunză.

Căpitanul își susmuță barbișonul, scoate pieptul în afară și trage cu ochiul spre masa gardiștilor, să vadă dacă au auzit. Oamenii vorbesc între ei, șopotesc de ale lor. Conul Neculai are gîdilici la limbă :

— Și ce scotocești tu, Antohi ? Ce nu lași tu pe bieții oameni să doarmă liniștiți ? Îi scoți pe vifor-nița asta, ba mai trezești și dulăii de prin ogrăzi !

Căpitanul începe să fiarbă :

— Eu ca eu, strîng borfașii, buclucașii tîrgului ; dar dumneata, om beteag, de ce nu te culci de vreme, și vîi din Sărărie tocmai ici, lîngă cimitir ?

Antohi face din ochi către cei doi, și dascălul tușește pe nas și dă cu cotul luminărarului.

— Ai înțeles 'mneata unde bate căpitanul ?

Conul Neculai își înăcrește buzele :

— Știu eu că ți-ar părea bine să mă vezi colo, cu gura astupată de țărână, dar mai va ! O să vă mai batjocuresc oleacă, n-ai tu grijă.

— Și de ce să ne batjocurești ?

Conul Neculai o dată sare, ca ars :

— Fiindcă n-avem nevoie de păpuși, de păpușoi ca tine. Om bătrîn, bălțat ca un stigleț, cu zdrînga-zdrînga la șold și zur-zur-zur la călcîie...

— Coane Neculai !

— Ce te rățoiești la mine ? Eu am fost împotriva gardiei ; ce ne trebuie gardie ? ce, dau tătarii ? ce, vine Bujor, haiducul, să vă puie ouă răscoapte subțioară ? mă rog, ce ? Stai colo, Antohi, la tețgheaua ta, în Păcurari, nu veni să ne faci pe marele, pe căpitanul de poteră, noaptea, prin crîșme.

— Coane Neculai ! !

— Luați băieții de prin dughene, îi purtați toată nopticica prin coclauri, și-a doua zi dimineța dorm de-a-n picioarele... Spune tu, Pande... așa-i că-i cum zic eu ? Și peste zi, la mustru. Și căpitanul Antohi buhăiește pe străzi, să-l audă lumea. Ha ? „Cel cu paie ! cel cu fîn !” Muncă, la muncă ! Ne-ajunge oastea care-o avem. Nu ne trebuie irozi.

— Coane Neculai !!!

— Irozi, auzi tu ? Conul Neculai se-ntoarce spre gardiști : Măi băieți, lăsați ruginiturile celea și duceți-vă pe-acasă.

Atîta i-a trebuit. Căpitanul Antohi s-a ținut cît s-a ținut, dar cînd a venit vorba la o adică, își susmuță barbișonul și pocni cu pumnul în masă, de se vărsară paharele. Luminărarul și dascălul tresăriră.

— Apoi, bine, vulpe bătrînă, va să zică tot e adevărat că zbieri împotriva gărzii ? Dar ce-ai vrea tu, căzătură, să rămîie tîrgul pe mîinile unor bețivi ca voi ? Să chefuiți noaptea, a doua zi să dormiți, și seara să vă treziți, s-o luați de la capăt ? Și asta-i pilda care o dai tu băieților ? Fiindcă n-ai copii ? Păi dacă ai fi avut un băiat, te-ar fi strîns de gît. Că în trupul tînăr curge sînge tînăr !

— Ca în tine !

— Ca în mine, eu nu sînt rablă bătrînă ca tine... Ascultă-mă, Șandrică, ține-ți gura, că ți-o închid eu. Pe asta m-am pus și de asta te-am căutat : să-ți spun, că altfel o pățești.

Conul Neculai scoase un sunet din buze care făcu pe luminărar și pe dascăl să ridă și porunci o ocă.

— Pentru mine, jumătate, deosebit, porunci cîrciumarului căpitanul.

Conul Neculai rîse :

— Mai bine.

Cîteșitrei ceilalți își torn vin și beau molcum, fără să spuie un cuvînt ; ceasul zăngănește hodorogit ; căpitanul Antohi cheamă la plată ; se gîndește să plece ; atunci, deodată, conul Neculai, pe

care nu-l părăsește gîndul, răsare cu glasul batjocoritor :

— Oastea lui Papuc ! Parcă văd că vă cheamă în Bulgaria...

Antohi se întărește iar în scaun :

— Acolo au cine sta. Nu le ține dumneata de grijă. Aici, cei bătrîni, ca să închidă pe borfași și gura javrelor ; acolo, cei tineri, să rupă gîtul păgînului.

— Ba păgînul o să-i rupă gîtul tineretului dumitale, că-i moale, și turcu-i credincios. Ce-au făcut pînă acuma ?

— Tacă-ți gura !

— Ce-au făcut pînă acuma ? Spune, comandire ! Au mîncat sau nu bătaie ? Au mîncat. Mă, turcu-i vinjos. Cu ofițerași ca ai noștri, cu terchea-berchea trei lei perechea, cu oști unde unul vine opt se duc, nu cade Plevna, mă.

Căpitanul Antohi își umflă pungile obrazului :

— Eu intru în păcat ! Tu pui oastea încercată a osmanliului cu căciularii noștri ! Da' le-au stat ei împotrivă, s-au luptat ei ca zmeii ? Dacă nu veneau și ei, mai rămînea picior de rus ? Ticălosule !...

Dascălul și lumînărarul dormitează. Gardiștii s-au întins unii pe bănci, ceilalți s-au culcat cu capul pe masă. Dar căpitanul nu se mai îndură acuma să plece, îl păzește pe Șandrică cum păzește mîța pe șoarice, și nici unul nu vrea să se ducă mai întii. De la tejghea se aude sforăitul crișmarului.

La urma urmei, conul Neculai cade și el, doborît de somn...

Se luminează. E dimineată în putere.

Căpitanul tocmai vrea să-și deștepte oamenii, să plătească și să plece, cînd se aud bocănituri puternice în ușă. Crișmarul sare buimac. Se uită speriat, ca și cînd nu înțelege ce caută oamenii aceia acolo. Apoi se repede și trage chinga de lemn, de deschide ușa.

Înăuntru se arată șapca înălbită de ninsoare a postașului, care strigă, bucuos :

— A căzut Plevna !

Căpitanul dă buzna spre ușă.

— Ce, ce zici ? De unde știi ?

— Uite gazeta, cu telegrama.

Antohi ia gazeta, citește, apoi, ca sărit din minți, strigă :

— Dreepți !

Gardiștii sar și își iau armele.

Căpitanul se duce la masă și zgîlție pe Neculai de umeri, apoi strigă :

— Scoală, n-auzi, scoală ! A căzut Plevna. Au intrat căciularii...

Șandrică deschide un ochi, apoi cade din nou cu capul pe fața mesei ; atunci Antohi poruncește :

— Ridicați-l doi și țineți-l în picioare, să asculte. Pe ceilalți treziți-i. Așa. La uuu-măr !

Gardiștii ridică pe Neculai în sus ; dînsul mormăiește, buimac ; lumînărarul și dascălul se scoală, îngrijați, iar gardiștii iau arma la umăr.

Căpitanul Antohi poruncește căciularului să deschidă obloanele, apoi, cu glas tunător, dă ordin :

— Ascultați ! Și citește : Telegramă : „Ieri la ceasurile 3, după prînz, Plevna a căzut în mîna căciularilor noștri. Osman-pașa, Leul, și-a dat sabia în mîna colonelului Cerchez. Armatele au intrat biruitoare în Plevna.”

Neculai se dezmeticește, parcă ar vrea să spuie ceva, dar căpitanul poruncește :

— Lăsați-l !

Și Neculai cade, moale, pe scaun.

Iar Antohi, înflăcărat, comandă celor opt gardiști :

— Înainte, marș !

Scoțînd sabia, ca și cum ar fi dus o companie, cu chipiul pe-o ureche, mîndru, căpitanul, în fruntea patrulei, pornește pe ulicioara strîmtă în pas milităresc, supt ninsoarea domoală și deasă ce se cernea de sus. Iar în răstimpuri, cu glasul puternic, dă piciorul, scoțînd pe oameni în portițe, mirați :

— Stîng, drept, stîngo ! stîngoo ! stîngooo !

(1910)

DOMNUL MAIOR

Din colțul în care sînt, stau și-l privesc. E neliniștit. Îl văd cum își încruntă fruntea, cum aruncă priviri furioase, cum strigă la chelner, cum întoarce, pe o parte și alta, gazeta, fără să-și întirzie privirile pe ceva. Îl cunosc de vrun an și mi-a plăcut cum l-am văzut, venind într-o zi, pe ploaie, fără umbrelă, umblind semeț, cu mustățile cărunte, dese, șfichiuite la vîrfuri, ras, zvîrlind din ochii verzi priviri mîndre de om încercat. Fusese în oaste, făcuse războiul și ieșise la pensie cu gradul de maior.

Cei care-l cunosc de pe atunci — spun că vor fi vreo cincisprezece ani — îi zic : „Domnul maior“ ; și așa de bine-i sta să-i spună toți astfel, că nicio dată n-am fost ispitit să cercetez cum l-o fi chemînd.

Îmi părea ciudat să-l văd astăzi așa de tulburat, cînd îl știam atît de liniștit. Mă ridic și mă-ndrept spre masa lui.

— Am onoarea a vă saluta, domnule maior.

Dînsul se scoală în picioare, apropie călcîiele, ca și cînd ar fi vrut să-și zurnăie pintenii, și-mi strînge mîna.

Apoi mă întrebă repede :

— Faci un preferans ?

— Mă iertați, nu știu să-l joc.

O strîmbătură din buze îmi dă să înțeleg că nu i-am fost pe plac.

Mă pofteste :

— Șezi, te rog.

Mă așez, de ceea parte a mesei ; iau o gazetă. Domnul maior bate, nerăbdător, în masă și, cînd vine chelnerul, strigă :

— Nu ți-am spus o dată să-mi aduci *Universul* ?

— Vi l-am adus.

Maiorul caută :

— A, da !

În clipa aceasta se deschide ușa ; un cunoscut se apropie de noi.

— Bună dimineața, domnule maior.

— Bună dimineața. Apoi, deodată, ca și cînd i-ar fi fost frică să nu-i scape : Joci un preferans ?

— Nu, domnule maior ; sînt cam grăbit.

Altă strîmbătură din buze : nici acesta nu i-a fost pe plac.

Stăm tăcuți. În vremea aceasta mă gîndesc și nu-mi pot desluși stăruința aceasta a maiorului să joace preferansul. De un an de cînd tot vin în cafeneaua aceasta, mi se pare că l-am zărit numai o singură dată jucînd cărțile. Veșnic sta la aceeași măsuță de lingă fereastră, citind gazetele, cele romînești și străine, fumînd, moșnegește, țigări peste țigări...

Deodată trîntește gazeta de scaun și-mi curmă gîndul ; apoi se răstește :

— E de nesuferit, domnule ; nu mai am liniște, pentru numele lui Dumnezeu !

— Te văd și nu-nteleg pentru ce, domnule maior.

Maiorul își răsuțește o țigară, o sfarmă, își face alta, apoi începe să-mi vorbească, trunchiat :

— De treizeci de ani, domnule, joc preferansul. Vorba vine, joc o dată, de două ori pe lună : altă dată, cînd luam leafa, acum, cînd ridic pensia... L-am învățat în tabără... cînd eram *activ*. Și, ca să-mi plătesc și eu un gust, puneam lunar, în bu-

getul meu, să-i pierd... Maiorul curmă o clipă şirul : Chelner, un pahar cu apă ! Apoi : Să-i pierd : cincisprezece lei... Când am ieşit la pensie, am tăiat cinci... De când joc, pierd : dar pierd pe toată linia. La dreptul, nici nu ştiu bine preferansul... îmi fac doar obiceiul. Un fel de bir lunar. Dar fiindcă m-am deprins cu el, trebuie să-l dau. Eu, domnule, am totul măsurat, cumpănit : fiecare ban. Dacă n-aş da aşti zece lei lunar, n-aş fi împăcat în mine însumi... Sînt un om ciudat... Ei, dar pierdeam şi mă linişteam. Îmi vedeam de treabă. Închipui-ţi însă că luna asta... Neastîmpărat, iar bate în masă : Chelner, un chibrit ! Şi urmează : Luna asta am cîştigat : o săptămînă în şir. A cinci lei partida : treizeci şi cinci ; patruzeci şi cinci de lei peste tot, cari mă ard... Maiorul se-nflăcărează la faţă, se-nfurie : Şi nu mai am astîmpăr, domnule. Acuma văd că meteahna jocului e o ticăloşie. Nu-mi pot vedea de treabă : gazetele, scrisorile, plimbarea mea obişnuită. Toate — baltă ! Cît i-oi avea în buzunar, trebuie să joc. Am găzduit pe Necuratul în buzunar !... În treizeci de ani să cîştig şi eu o dată ! Piaza-rea ! Poftim ! Asta mi-a căzut pe cap ca o patimă, ca o boală... Trebuie să-i dau numaidecît...

Uşa se deschide ; intră un bătrîn, se-ndreaptă spre maior.

— Bună ziua, domnule maior.

— Faci un preferans ?

— Fac.

— Bravo ! zece lei partida.

— Zece lei partida.

— Bravo ! bravo !

Maiorul răsuflă uşurat, parcă i-ar fi luat cineva un bolovan de pe piept ; dă gazetele la o parte, se scoală şi se duc amîndoi la o masă mai în fund.

Privesc spre dîşii. Au început jocul. Mă scol ; am nişte treburi prin tîrg ; plec...

După vreo două ceasuri, mă întorc.

La masa din fund cei doi parteneri joacă mereu. Cer un şvarţ, o gazetă şi, citind, aştept.

Cînd eram mai cufundat, cineva mă loveşte pe umăr. Tresar, ridic capul. Maiorul.

— Uf ! am scăpat... Bine c-a dat Dumnezeu ! I-am dat ! Eram bolnav, domnule !

Scoate batista, îşi şterge sudoarea de pe faţă, apoi bate în masă :

— Chelner : gazetele ! Şi către mine : Nu mai ştiu ce e pe lume, domnule... Auzi dumneata !

(1 9 1 0)

JUDECĂTOR

Portărelul Petre Stoica e un om liniștit. Nu vede, nu aude, facă ce-o vrea oricine, zică toți ce-or pofti. Fiecare e stăpîn pe el și pe faptele lui ; cine strică, să-și tragă singur păcatele ; care face bine, cu aîft mai frumos pentru dînsul. El, un biet portărel, acolo, se mulțumește să vie dimineața, înainte de slujbă, să-și beie șvarțul, cu o picătură de rom, să citească *Universul*, să se uite la pozele revistelor străine și să privească apoi pe stradă.

Trec trăsurile, automobilele, comisionarii, miniștrii, ofițerii, curtizanele, se duc care-ncotro, la treaba lor, și el petrece. Se uită cum îs îmbrăcați, cum pășesc, cum își țin capul, și tot teatrul ăsta nu-l costă nici un ban. La 11 jumătate o ia spre tribunal, agale. E tînăr, bine îmbrăcat, mustața neagră, sprîncenele groase, ca niște lipitori, deasupra ochilor verzi, mici și cuminți, unele femei îl privesc galeș, și dînsul e mulțumit. „La urma urmei, ce-i fericirea ? gîndește Stoica : mijlocul să te strecorei mai fără durere printr-o lume de patimi.”

Și el n-a avut dureri. Și-a luat bacalaureatul, apoi licența, fără nici o întîrziere. A intrat în slujbă fără nici o greutate, — așa, printr-un noroc, căci n-are pe nimeni — și-acuma își cîștigă traiul făr' de nici o-ncordare : Fericirea !

Azi nu-i mai vesel ca altă dată, dar nici mai mîhnit. A cetit gazeta, s-a uitat la poze, acum a venit

rîndul privelii. Și-a sorbit șvarțul și s-a-ntors într-o rînă spre trotuar. Pe geamul întins și poleit de soare al cafenelei, învălmășagul stradei se perindează ca pe pînza unui cinematogra.

Tocmai privea ușa, cînd aude glasuri ascuțite, ridicare, a ceartă. Fără să vrea, Stoica întoarce capul : dinspre ușă veneau doi prieteni de-ai lui, prieteni de pe băncile școalei, ciondănindu-se. Unul e Ioan Slivneanu, celalt, Ioan Tudurescu, amîndoi slujbași. Cum îl zăresc pe Stoica, se reped la el.

Începe Slivneanu :

— Bine că te găsim pe tine, să te luăm de judecător.

Tudurescu e bucuros și el :

— Foarte bine : așa ; să ne judeci tu.

Sfios, portărelul întrebă :

— Dar ce e, ce-i ?

— Ascultă.

— Ascultă-ne.

— Păi bine, dar nu vă pot asculta decît pe rînd.

— Așa, pe rînd. Tu ești om cinstit, te stimăm...

— Daa, te stimăm !

— Taci, să-i vorbesc eu : te stimăm și te iubim ; ce-i zice tu : aia-i. Hotărit ! Primești ?

Tudurescu se-nvoiește :

— Ce-o zice el, rămîne sfînt.

Slivneanu se așază pe canapea, în fața lui Stoica, și începe :

— Dragă, acum vreo lună...

— Nu e o lună.

— Ba e o lună-n cap peste trei zile.

— Vra să zică încă nu e o lună...

Stoica roagă pe Tudurescu :

— Lasă-l, Tudurescule, să vorbească el întii.

— Acum o lună, vine Tudurescu la mine. Cum intră și-mi vede biblioteca...

— Ei, bibliotecă !

— Bi-bli-o-te-că ! Tu n-o să ai una așa cît ăi trăi ! Cum îmi vede biblioteca, se repede, se uită

peste rafturi, și nu : că să-i împrumut pe *Cei trei mușchetari*, în franțuzește, o ediție rară, aproape epuizată, cu gravuri. „Uite, îi zic, ți-o împrumut, dar de azi într-o săptămână să mi-o aduci, tot așa cum ți-o dau.”

Tudurescu îi curmă povestirea :

— N-am putut, dragă Stoica, n-am putut să citesc, cogeamite ceaslov, într-o săptămână ; m-am dus și l-am rugat să mi-o mai...

— Și i-am mai lăsat-o încă...

— O săptămână. Dar tot nu pridisem...

— Treaba ta. În sfârșit, scurt : mi-o aduce azi. Asta nu-i nimica. Treacă-meargă. Dar când deschid cartea, ce să vezi ? băieții gazdei dumnealui învățaseră desemnul pe cartea mea...

— Ei, numai câteva foi...

— Douăzeci și cinci de foi mîzgălite : le-am numărât în fața ta...

— Ce mîzgălituri, dragă Stoica, câteva linii, să le ștergi cu miez de pîine.

— Auzi d-ta ! Păi de asta ți-am dat cartea, să o șterg cu miez de pîine ? !... Să-mi aduci pe Porthos cu trabucu-n gură, pe Aramis cu șapca de comisionar în cap, pe Richelieu — o stampă admirabilă ! — cu patine-n picioare ! Păi murdăriile astea nu se pot șterge, prietene ! Să-mi plătești polul : atîta mă costă. Asta-i cer, dragă Stoica, fiindcă i-o carte rară... Poftim, i-o las, dar să-mi deie douăzeci de lei, cît am dat pe ea.

— Nu-l crede ; mai mult de cinci lei nu-l poate costa. Să întrebăm la o librărie...

— Ce să-ntrebi, îți spun că e o carte care nu se mai găsește ; atîta am dat, înțelege-mă !

Stoica stă, se gîndește : cine i-a adus pe capul lui ? Ei, ce era de făcut ? Să-ncerce să-i împace.

— Oricum, Tudurescule, dacă mîzgăliturile nu se pot șterge, trebuie să-i plătești cartea ; e drept.

— Firește, zice Slivneanu.

— Bine, răspunde Tudurescu, să zic că să-i plătesc, dar un pol pentru cinci lei ?

— Dă, în privința asta și tu ai dreptate : e poate cam mult.

— Ba nu-i de loc, deoarece eu l-am scos din pungă, se supără Slivneanu.

— Vorbă să fie, n-ai dat nici cinci lei pe ea.

— Ascultați-mă, încercați Stoica, să nu fie nici pe-a unuia, nici pe-a celuilalt : dă-i, Tudurescule, zece lei, și gata.

— Prea puțin, sare Slivneanu.

— Prea mult, se strîmbă Tudurescu.

— Atunci ? întrebă Stoica prost.

— Atunci ? Mă rog, cui dai dumneata dreptate : mie sau lui ? strigă Slivneanu.

— Dragii mei, fiecare aveți dreptate în felul vostru.

— *Merci.*

— Mulțumim !

— Numai că tu ceri prea mult.

— Poftim, prea mult...

— Și el îți dă prea puțin...

— Ei, asta-i, prea puțin...

— Ce puțin, omule ? Ce mult, domnule ? se ridică amîndoi și strigă la portărel, care încremenește pe canapea. Ce puțin ? Ce mult ?

— Nu zic, dar... vezi... că...

Slivneanu își zvîrle pălăria pe ceafă cu o sfirlă.

— Aferim ! am găsit și noi judecător !

Tudurescu își susmuță mustața și arată spre Stoica :

— Strașnic cap mai are domnul ! Hai, Slivnene, că ne-om învoi noi. N-avem nevoie de luminile nîmăru.

— Că chiar... Mergi la o țuică ?

— Haidem !

— Poftim judecată ! Să-ți fie-n nas ! Auzi : prea mult !

— Să spuie că-i prea puțin !...

— Dragii mei... îngină Stoica.

— Ia, să ne slăbești!

— Slăbește-ne!

Și cei doi prieteni pornesc din cafenea la braț. Stoica rămîne buimac pe canapea; într-un tîrziu își vine-n fire și gîndește: „Înțeleg să le fi căzut eu pacoste pe cap, dar așa!”

Și-ntăiași dată portărelul Petru Stoica plecă mîhnit la slujbă.

(1910)

DARUL LUI DUMNEZEU

E într-o duminică din april; o dimineată frumoasă, toată numai floare și lumină. Gheorghe Cornea și-a pus în gînd să se răzbune de năbușeala cancelariei în care stătuse închis o săptămîină și-a plecat la plimbare, sclivisit, cu ochii lucitori de bucurie. Lumea forfotește pe stradă în toate părțile; tîrgul zumzuie ca o prisacă. Cornea își face binișor loc printre oameni, se închină în dreapta și-n stînga, la cunoscuți, aruncă priviri piezișe fetelor frumoase și se simte fericit.

Mergînd așa, își face planuri: avea să mănînce în oraș, apoi, după prînz, să o ieie razna spre Șosea.

Cum se plimba astfel, i se proptește, deodată, cineva în față și-l oprește:

— Uite Cornea!

Cornea privește pe omul din fața lui; parcă l-ar ști și parcă nu. Necunoscutul caută să-i ajute:

— Ce, nu mă mai cunoști? Am învățat doar împreună...

În capul lui Cornea prinde să licărească o amintire:

— Stai... stai... nu-mi spune... Țoprea! Nicu Țoprea!

— Păi vezi? Nicu Țoprea, din Bacău. Am stat într-o bancă, la liceu. Vezi că ți-ai adus aminte?

Lui Cornea îi pare bine că și-a găsit un prieten din copilărie, pe care nu-l mai văzuse de ani. Vrea să-și arate bucuria, dar Țoprea nu-i dă răgaz să

vorbească, îi ia minile, i le ridică în sus, că pe niște aripi, îl întoarce în loc.

— Ia te uită, ia te uită! Și tot băiat frumos ai rămas: rumân la față, sprincene arcuite, ochi cu năbădăi; ei! dar mustața, mustața nu-mi place: la ce nu ți-o îngrijești mai bine? Țoprea lasă minile lui Cornea și-i apucă între degete sfîrcurile mustăților, de i le răsucește frumos: Așaa!

Cornea se trage înapoi; apoi pornesc amîndoi la plimbare. Țoprea ia brațul prietenului și i-l prinde supt al lui, ca într-un laț. Și nu-și mai poate stăpîni plăcerea:

— Tii! ce bine îmi pare că te-am întilnit, nu-ți faci idee. Ți-aduci aminte de pe cînd ne rodeam coatele pe băncile clasei a III-a? Îmi făceai tezele. Te-ai mai gîndit la Anibal?

Cornea l-a uitat:

— La Anibal?

— Ei, la Anibal: A-a-anibal, la domnul Firtea, profesorul de istorie. Nu-ți amintești cum vorbea? De cîte ori nu mă rugați voi, băieții, să „vi-l fac”: „Printre ma-ma-marii cu-cuceritori ai lumii, A-a-anibal”... Și cînd zicea „cu-cuceritorii”, noi îi strigam: *cu-cu!* Și cum strănuta, ha? cum strănuta în mijlocul explicației, cînd îi lăsam, într-adins, fereastra deschisă: „Hapciu! hapciu!” Cum își ștergea nasul cu batista lui popească și iar începea: „A-a-anibal”.

Țoprea își boțeste obrazul, își lărgeste buzele și, bălăbănindu-și limba în gură, începe să facă mai departe pe domnul Firtea, strănutînd din cînd în cînd, tare, cît ce putea.

Cornea se uită la el și, privindu-l, și-l aduce acuma bine aminte, așa cum îl știa în liceu: ghiduş, cu aceeași față spină, moale, gata să se boțască în toate chipurile, să ieie înfățișarea orîșicui; cu același glas mlădios, darul lui Dumnezeu, bun să vorbească și gros, și subțire, și şuierat, și şişăit, cum cereau împrejurările; cu aceiași ochi ciudați, cari se stingeau și luceau ca și cum se-ntorceau mereu pe o față și pe alta în cap, că la

păpuși. Și-i părea bine lui Cornea că-și amintea de vremile acele.

Dar amintirile lui Țoprea erau mai vii, mai puternice. De la domnul Firtea gîndul îi trecu la domnul Poiré, profesorul de franceză:

— L-ai mai întilnit? A ieșit la pensie; e aici, în București. Cum ne mai chinuia și acela. Și ce glas! Ce răget! Cum ne bătea capul cu fabulele lui La Fontaine.

Lungindu-și obrazul, încruntînd sprîncenile, răcnind aspru: cu *aaa, ooo*, și *rrr*, Țoprea începu să zbiere, rărînd mersul, silind și pe Cornea să calce în pas cu recitarea:

„*La raison — du plus fort — est toujours — la meilleure: Nous l'allons — montrer — tout à l'heure.*”¹

Cornea începu să se simtă cam stingherit; toc-mai atunci trecu pe lîngă dîșii un slujbaș de la același birou cu dînsul și-i privi mirat. Alții se uitau, zîmbind, la prichindelul care păsea apăsător, tipa versuri franțuzești și-și schimonosea fața. Cornea încercă să-l oprească:

— Lasă-l la naiba, dragă, că destul ne-a împuiat urechile în școală. Hai mai bine să privim lumea: uite-o cum se lăfăiește de bucuria unei zile așa frumoase.

Țoprea rupe, în sfîrșit, firul fabulei, ia pasul obișnuit și privește în sus:

— Strașnică zi... Apoi, deodată, strînge pe Cornea de braț și-i arată prin aer: Uite-o, uite-o, uite-o!... Au sosit!

Cornea cată mirat și nu se dumirește ce să fie. Țoprea îl face să-nțeleagă:

— Au sosit! O rîndunică!! Își umflă gușa și începe: Le-ai auzit? *Cirrrr-cirrip-rip-rip-ri-ri-rip...* Ha? nu fac așa?

¹ Judecata celui puternic este întotdeauna cea mai bună. O vom demonstra îndată (fr.).

Cornea, plictisit, îngină :

— Da, da, întocmai așa...

— De-acuma iar îmi cîntă supt streșină toată ziulica ; bine c-au venit...

De frică să nu-nceapă iar a ciripi, Cornea încearcă să-l ieie cu vorba :

— Ia spune-mi, dragă Țoprea, ce mai faci tu ? Ești slujbaş aici ? Unde stai ?

— He-he ! sînt slujbaş de opt ani încheiați. Am două sute de lei pe lună. Stau în Laerțiu. Am două odăițe : na, bombonele, nu alta ! Apoi, foarte serios, îl pofteste : Vino la mine ; dar să vii ; să nu cumva să nu vii ; Laerțiu 27, sus la etaj, ușa din dreapta. O să vezi cartă de vizită. Vii ; așa c-o să vii ?

Cornea, încîntat că l-a făcut să vorbească lămurit, ca oamenii, se grăbește să-i răspundă :

— Cum să nu vin ? O să vin îndată ce-oi putea.

Țoprea vrea să-l atragă și mai mult :

— O să pun să-ți cînte gramofonul. A ! am un gramofon și niște plăci scumpe : Caruso, Tamagno, — Tamagno în *Othello* ! E ceva !... Ia ascultă.

Țoprea scoate repede un jurnal din buzunarul pardesiului, îl răsucesce ca un corn și, ducîndu-l la gură, începe să cînte dintru-ntăi înăbușit, cu rîcii-turi, apoi cu izbucniri de trompetă, ca gramofonul : „Chhhh-tu-tu-tuuu-chhh-taaaa ! !“

De data aceasta lumea se oprește de-a binelea, să-i vadă, cîțiva băieți se iau după ei strîmbîndu-se de ris. Țoprea trage cu coada ochiului și, mulțumit că place și altora muzica lui, întetește cîntecul. În vremea aceasta Cornea nu mai poate de rușine ; caută să-și smulgă mîna de supt aceea a prietenului, dar nu izbutește, căci dînsul i se atîrnase, ca o ancoră, de braț.

În sfîrșit, după alte cîteva chhh-ituri, *Othello* moare, iar Țoprea ia, triumfător, cornul de hîrtie de la gură :

— Ce zici ?

Cornea însă nu-i poate răspunde ; galben de ne-caz, nu știe ce să facă, încotro să apuce, să scape de omul acela care acuma îl chinuia. Îi venea să intre într-un gang, într-o casă, oriunde, numai să nu-l mai audă, să nu-l mai vadă.

Dar pe cînd îl munciau gîndurile astfel, Țoprea tresare, se dă la o parte și își scoate repede pălăria în fața unui uscățiv care-i răspunde moțîind. Dar Țoprea, încîntat, se întoarce către Cornea de-î spune, ca într-o mare taină :

— Țasta-i *maestro* Satanda, marele compozitor. Îl cunoști ? Să te duci să-i ascuți vestita simfonie, *Simfonia valurilor*. A, e strașnică !

Pe Cornea îl cuprinse deodată un fel de spaimă grozavă : dacă începea iar să i-o cînte și pe aceasta ? își răsuci brațul, să și-l tragă, în vreme ce Țoprea se și pregătea :

— E strașnică... O știu întregă pe dinafară. E o intrare a violoncelelor ! lucru mare ; numai s-o auzi ! Întinzîndu-și buzele, zbîrcindu-și obrazul, Țoprea începe simfonia : *Mmm-nnn-vvvvnn...*

Apoi, înflăcărat, își trage brațul, să poată *conduce* cu amîndouă mîinile, ca maestrul. Atunci Cornea, deznădăjduit, privește în toate părțile, să găsească o scăpare undeva ; tocmai atunci, la încrucișarea străzilor, trecea, repede, tramvaiul. Cornea se aruncă spre el ca-n spre un liman, sare din fugă pe scara vagonului și se face nevăzut. Țoprea rămîne pe trotuar mirat, dar mai ales furios că-i rupsesse firul simfoniei. Însă mai apoi se mîngîie : pornește mai departe, cîntînd-o în gînd.

(1 9 1 0)

DIN VIAȚA NOASTRĂ

E foarte cald. În grădinița cafenelei totuși adie un vînticel ce ne dezmiardă, răcoritor, fața. Stau la o masă, dimpreună cu prietenii mei : Dumitru Brazi, Corneliu Stîncă și Tănăsescu Cucernicul. Citeșpatru ne uităm cu jind la două vrăbiuți cari fac „idroterapie” în revărsarea picăturilor reci din avuzul de supt copacii umbroși. Fericite lighioane, că pot, așa, de față cu toți, să-și scuture zăduful zilei de iunie. În grădină sînt două-trei mese, acoperite cu halbele deșertate de cîțiva nemți gălăgioși ; încolo, pustiu peste tot ; cîteva din tipurile obișnuite nu se mai văd, — s-or fi dus la băi.

— Tocmai, încep eu, încotro te duci, vara asta, Mitică ?

Poetul, cu barbișonul în vînt, cu ochii pierduți, se reculege repede, ca de obicei, și-mi spune planul de călătorie ce-l înjghebase :

— Dragul meu, aștept să sfîrșesc cu examenele — poetul e profesor — și mă duc la Lausanne. Peste cîteva zile, cel mult la 1 iulie, sînt plecat.

Și hotărîrile prietenilor mei se arată mai încheigate decît totdeauna. Corneliu pleca la München, neapărat :

— De-abia aștept să mă văd în tren. Ce viață la München, dragă ; ce viață ieftină, liniștită, artistică. Muzee vestite, bere cum numai acolo poți bea, obiceiuri patriarhale. Scapi de mutra lui X, a lui Y, de nervozitățile prietenilor...

Mă uit la el și prind ochirea care-o aruncase lui Mitică, o dată cu cele din urmă cuvinte. Băgasem eu de la început seama că se cam pișcaseră.

— Și tu, Tănăsescu ?

A ! Tănăsescu al nostru, mai romanțios, se suia pe un vapor și : Adio ! țară, pentru cel puțin trei luni.

— Mă sui la Constanța în vapor și rătăcesc pe mări pînă-n octomvrie. Unde-oi vedea un colț de umbră, rămîn, stau o zi, două, și, hait ! mai departe, jidove rătăcitor ! În București nu vezi, dragă, că te prăjești ?

Fericiți prieteni !

Deodată, citeșitrei pun coatele pe masă și, într-un glas :

— Dar tu ?

Eu ? Ce-i drept, nu mă gîndisem. Dar mi se părea caraghios ca numai eu singur din quartetul nostru să n-am un plan. Trebuia să am și eu unul, firește, mai puțin avîntat, fiindcă nu-s poet.

— Eu?... eu... da... o să mă duc și eu la o mănăstire, la... Vărătic, poate.

— E mai frumoasă Agapia, spune Corneliu.

— Da, fac eu, la Agapia.

— Dragul meu, du-te la Putna, în Bucovina, mă sfătuieste Mitică.

— Așa ; n-ar fi rău, la Putna, mă grăbesc să o dreg.

— Caută-ți de treabă, zice, ca un om care cunoaște locurile, Tănăsescu. Pune-te pe plută la Dorna și ia-o pe Bistrița pînă la Piatra. E o călătorie dumnezeiască.

— Știi că ai dreptate ? îi răspund eu.

Dar prea le făcusem gustul ! Îmi iau îndrăzneala să le dau un sfat :

— Dragii mei, mi se pare că nici voi n-ați ales locurile unde vreți să vă duceți potrivit cu firea voastră. Eu v-aș sfătui să schimbați : să se ducă Mitică la München, Tănăsescu la Lausanne și Corneliu pe mare.

Prietenii se indignază :

— Nu se poate ! Am hotărît ! S-a sfîrșit !

— Binee !...

Vrăbiuțele își usucă penele la soare ; stau așa câteva clipe, apoi zboară din nou în ploaia avuzului. Chelnerii dormitează ; nemții au plecat.

Peste puțin ne despărțim și noi.

• Ce fierbințeală ! Asfaltul arde supt picioare. Oamenii umblă pe stradă buimaci. Merg, moleșit, spre tipografie. E în mijlocul lui iulie, și încă n-am plecat din București.

În ce umbră s-or fi scaldând Văratecul, Agapia ; ce răcoroase sînt undele Bistriței ; supt ce vînt ocrotitor va fi așteptînd Putna sosirea mea ! Și gîndurile mă fură. Cel puțin, prietenii mei au fost mai norocoși. Au făcut ce-au făcut și-au plecat. De-abia acum mă prinde mirarea că nici unul dintre ei nu s-a gîndit să-și ieie ziua bună de la mine. Ba măcar să-mi trimită, așa, o cartă poștală ilustrată, din Budapesta, spre pildă, pe unde-au trecut. Acuma, pe Tănăsică să-l mai ierți, că pe apă e mai greu : răul de mare, furtunile, porturile depărtate...

Cu o iuțeală vertiginoasă vine din deal tramvaiul electric ; de-abia am vreme să-l prind cu coada ochiului, și l-am și văzut. Să fie cu puțință ? Nu se poate ! Fără de îndoială, mă-nșelasem. Ca o sclipire mi s-a-ntrupat, la una din ferestre, chipul lui Corneliu. Poate unde m-am gîndit la el. Ei ! ce bine o fi petrecînd, ștregarul, în München ! Și iarăși mi se face un învălmășag în minte : Putna, Văratecul, Dorna.

Ce să mă mai gîndesc degeaba ! De s-o putea, bine, de nu, m-oi mîngîia și eu cu Cișmigiul. Chiar așa, diseară, după masă, mă duc în Cișmigiu...

E răcoare. Plopii șopotesc pe malul lacului. Lîngă stîncă avuzului, în mijlocul apei, lebedele dormitează.

E liniște, o liniște adîncă, neturburată de nimic. E aproape de miezul nopții, și-n afară de paznicul grădinei, care trece încet, ca și cînd ar fi împrumutat și el ceva din taina locului, nu se mai zărește nimeni. Ba, mă înșel : pe-o bancă, lîngă peș-

teră, sînt două umbre. Trebuie să fie doi îndrăgostiți. O ciudățenie de om singuratec mă împinge spre dîșii. Trec. Ce Dumnezeu ! întorc iarăși capul. Sînt chiar ei ! Doar nu visez, — și se fac că nu m-au cunoscut ! Mă îndrept, hotărît, spre dîșii :

— Cornelju ! Mitică ! Cum se poate ?!... V-ați întors ? fac eu, ca și cînd aș fi căzut din cer.

S-au sculat în picioare. Mitică rîde încurcat, întretăiat, cu bărbița lui de țap în aer. Văd bine că e cam stingherit.

— M-am întors, da... de la Predeal... Am pierdut două sute de lei... Dracul să ia... Am stat în casă... Stau toată ziua închis...

— Bine, dar tu ?

Corneliu îngăimă un cuvînt, două, apoi celelalte curg la locul lor.

— Eu... eu. Am pus cele șase sute de lei la casa de economie, și cu ce voi strînge la anul, mă duc într-o călătorie mai mare. Ce să umblu cu Münchenul ! Mă duc în America ; ce țară interesantă ! Ce oameni practici ! Ce...

— Zi, îl întrerup eu, tot bine te-am zărit azi în tramvai. Tu erai ?

— Eu... Numai azi am ieșit... Stau toată ziua închis și scriu. Din întîmplare m-am întîlnit cu voi...

Ne așezăm jos.

— Va să zică numai Tănăsică s-a ținut de cuvînt, spun eu.

Mitică își tremură barbișonul, mulțumit :

— Ce, nu știi ? A ! el e fericit. Are o grădiniță, și-a cumpărat o stropitoare, a legat-o de-un copac și face toată ziua dușuri. L-am văzut : aflase că Marea Neagră e infuriată și l-a prins frica !... Închipuiește-ți ! Dar rîsul i se curmă repede și, încruntat : Ei, dar tu ?

— Dar tu ? îl întovărășește Corneliu.

Așa-i, eu mă uitasem.

— Eu ?... eram să plec, dar... așa... a plesnit un motor la tipografie... și m-a lăsat la coala a 3-a. A trebuit să aștept o săptămîină, să reiau corecturile... să...

Tăcem cîteşitrei... Fiecare ne simţim stingheriţi, înciudaţi oarecum. Mitică îşi necăjeşte barbişonul ; Corneliu vrea să-şi dea aere de nepăsare — cască silit. Ei ! nu se poate, trebuie să ne înviorăm, ce Dumnezeu ! Şi-mi vine în minte o propunere care avea să înveselească pe prietenii mei. Mă întorc spre ei şi le-o spun :

— Ştiţi ce ? Hai să scrim cîte o carte cu impresii de pe unde am călătorit.

(1 9 1 0)

CHIPURI DE DEMULT

Nimic nu se desprinde mai lămurit din trecut ca unele chipuri pentru cari inima ţi-a bătut mai tare, de dragoste sau de milă ; oamenii aceia îţi rămîn bine întipăriţi în minte, ca şi cum şi-ar fi apăsât într-însa obrazul, ca-ntr-un aluat ce le-a păstrat, neatinsă, asemănarea. Şi cîteodată, cînd poate nici nu credem, atunci răsar şi ele, ca venite dintr-o altă lume, prin care am trecut şi noi cîndva.

„Bine-aţi venit !” dar, chipuri dragi ale copilăriei mele !

„Bine-aţi venit !” aici, în mintea mea, căci o dată cu voi vin şi împrejurările, şi vremea, şi farmecul zilelor de-atunci !... Staţi, încet, să vă văd pe fiecare, bine-bine, să vă înfăşor cu dragostea sufletului meu, cum atuncea vă petreceam, unora dintre voi, pe după gît braţele mele de copil !

Mătuşa Smaranda. — Mică, mototolită parcă, în fusta ei verde şi în caţaveica roşie căptuşită cu blană de vulpe, pare că o văd ici, pe scaun, în faţa mea. Umbla totdeauna legată la cap cu un tulpan alb, curat, cu capetele înnodate drept în creştet, ca două urechiuşi. Avea sprincenele îmbinate, aşa de îmbinate, că multă vreme nu m-am lămurit de ce mătuşa Smaranda are o singură sprinceană stufoasă, ce pleca de deasupra ochiului stîng, ţinea toată marginea de jos a frunţii, şi la capătul ochiului drept se scobora aşa de mult, ca şi cum s-ar fi unit cu geana. Ochii îi erau verzi, şi supt fie-

care dintre ei, drept în umerii obrajilor, avea cîte o aluniță. Fața îi era zbîrcită ca o smochină. Era iute la treabă și ocăra pe toți. Iar vorba ei era, cîteodată numai, cepeleagă.

Strîngea parale, și cînd aduna mai multe, nu știa ce să facă cu ele.

Într-un an, înainte de sărbătorile Crăciunului, și-a luat, după multă chibzuială, un palton.

Îi plăcea să umble bine îmbrăcată. Și-a luat un palton lung pînă-n pămînt, cu înflorituri de găitan pe la poale, cu gulerul și betițele de blană. S-a arătat la toți cu dînsul, a firitisit-o fiecare ai casei, era mulțumită mătușa Smaranda, și-ar fi fost și mai fericită dacă nu i s-ar fi părut paltonul cam greu.

Să fi avut bătrîna pe atunci vreo șazeci de ani.

Așa, în ajunul Crăciunului, spre seară, fratele meu mai mic mă cheamă să-mi spuie în taină ceva :

— Uite ce-a ascuns mătușa Smaranda ! îmi zise el, și-mi arată o grămăjioară de patăce de plumb, mari cît unul de cinci lei.

Îl întreb :

— De unde le-ai luat ?

Atunci frate-meu mă deslușește : jos, la poalele paltonului cu pricina, la mijlocul fiecărui nod de găitan, fuseseră puse, ca o floare, rotoagoale de plumb, învălîte în postav. Ce nu descoperă copiii ? Frate-meu dăduse de urma lor și le scosese cu briceagul. Dar ce plînsese pe mătușa Smaranda ! Ce suspine, ce ocări !

A doua zi, mătușa Smaranda s-a îmbrăcat și-a plecat în tîrg. La întoarcere aduse un șirag de smochine, și jumătate din ele, da, jumătate, le-a dat lui frate-meu. Spre seară am aflat pricina : frate-meu, scoțîndu-i de la poale bucățile de plumb, îi ușurase paltonul...

...Ce te-i fi făcut, dragă bătrînă ? În ce colț vei fi trăind apăsată de ani, sau supt ce cruce te-i fi odihnind de încordările unei vieți lungi și obositoare, mătușă Smaranda ?

Petrișor-Ghiavolul. — Era cît un mijloc de om, nu mai mare. Era băiatul bariergului de la bariera Copoului. Și tătine-său îl îmbrăca, iarna, cu ciubote cu carîmbi, cojocel cu blană de miel, îi încingea tot mijlocul și pieptul într-un brîu roș și-i turna o căciulă brumărie, țuguiată, în cap, — îmbrăcăminte de haiduc.

Poate să fi fost Petrișor numai cu vreun an, doi mai mare decît mine ; dar era fălcos, îndesat și țeapăn, că părea totdeauna răsărit ca un trunchi din sucupămîntului.

La Crăciun și la Anul nou porțile ne erau deschise ; veneau colindătorii și urătorii, rînduri-rînduri ; veneau oameni mari, veneau băieți și fete. Dar de nici unul nu făceam mai mare haz ca de *Ghiavolul*, cum îl porecliseră ai noștri pe băiatul rohatgiului. Noi îl așteptam în fiecare an, căci sosea întotdeauna cam pe după prînz. Ne uitam spre rohatcă : printre valurile de omăt începea să se zărească o mogildeață cenușie, apoi mogildeața se mărea, se mărea, și-n locul căciulei vedeam, în întregime, trupul lui Petrișor.

Pășea îndrăzneț, împlîntîndu-se pînă la genunchi în troiane. În poartă se oprea, rășchira picioarele, sufla ostenit și ne striga :

— Eu să vă cînt ? Ha ?

Mama îl lăsa să strige de mai multe ori, căci îi plăcea să-l vază înțepenit în glezne, ca mîinile în buzunarele pantalonilor, vorbind cu glasul furios parcă, scuturîndu-și capul la fiecare întrebare, ca și cum ne azvîrlea cuvintele în geam :

— Eu să vă cînt ? Ha ?

Și cînd îl chemam, punea capul în piept, se zvîrlea voinicește, se oprea în fața ferestrei, țintea streșina casei, ca și cînd acolo era scris *Plugușorul*, și, legănîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, începea :

*Aho ! Aho ! copii și frați,
Stați pușin și nu mînați...*

Cînd sfîrșea, își trecea podul palmei pe supt nas, își arunca mai pe ceafă căciula și se uita cu ochii lui albaștri, curați și furioși, la noi :

— V-am urat !

Mama îl chema, îi da bani și bunătăți...

...Ce vei fi făcînd tu, Petrache băiete ? Ți-o mai fi păstrat viața ochiul acela îndrăzneț, trupul acela puternic ? Te vei mai fi repezind tu cu bărbia-n piept, ca la luptă, în vîrtejul grijelor din fiecare zi ? Cine știe ! Dar ce bine-mi pare, Petrache-Ghivole, că nu te-am mai văzut de-atuncea și că-n mințea mea nu te-ai mai putut schimba !

Vasile poștașul. — Nu era bătrîn Vasile poștașul, dar noi, toți copiii, îi ziceam *Moșul*. Poate unde grijile îl încărunțiseră, poate unde-l vedeam schiopătînd, gheboșat, cu geanta mare, plină vraf de scrisori și gazete, atîrnîndu-i ca o piatră de gît. Trebuie să fi fost tras la față moș Vasile, să fi avut ochii șterși, pentru că, din tot chipul lui, nu-i țîn minte decît nasul, nasul înroșit de ger, căci vara, nu știu de ce, nu i-am văzut decît șapca. Cu toate acestea, parcă nici n-am nevoie să știu mai mult din chipul lui moș Vasile, așa îl am de ajuns în minte. Dar ce mi-a rămas încă în auz e glasul acestui om. N-am auzit glas mai jalnic ca al lui. Cînd venea să spuie : „Aveți o scrisoare !” îmi venea să plîng. De cincisprezece ani împărțea scrisori pe dealul Copoului. Tata îl iubea mult. Îl ajuta toți. Avea șase copii ; la Anul nou venea cu cei mai răsăriți.

Odată, într-un ajun, a venit singur. Tata i-a ieșit înainte și i-a dat, ca în fiecare an, darul în bani. Apoi i-a urat :

— Să trăiești, Vasile ; să-ți trăiască și să-ți fie fericiți copiii.

Atunci, cum stam lîngă tata, am auzit glasul jalnic al poștașului răspunzînd numai atît :

— Ah ! aseară mi-a murit fetița...

Tata a tresărit, a băgat repede mîna în buzunar și, fără să se uite, i-a dat bani mulți. Apoi m-a luat în brațe, de m-a sărutat lung pe frunte...

...Va mai fi bătut mult încă moș Vasile ulița Copoului ; va mai fi răsunit de multe ori încă glasul lui adînc la ușile oamenilor de pe acolo : „Aveți o scrisoare !” Dar la casa albă, din preajma grădinii lui vodă Sturza, nu ne-a mai găsit pe noi...

Moșul Alecu. — Era slăbănog ; cu obrazul tras ; cu bărbiță albă, pe care și-o tundeă singur ; avea ochii cenușii și capul chel. Mustățile îi erau îngălbenite de țigară, — fuma așa de mult, că din ele ieșea veșnic fum. Umbla plecat înainte, zîmbea veșnic și citea neînterupt despre stele. Multe știa ; foarte multe ne povestea. Dar despre stele cunoștea lucruri înspăimîntătoare pentru noi, copiii, pe atuncea ; serile, cînd ne puneam în pat, și moș Alecu ne povestea cît e de mare soarele, cîtă pară și cîtă arșiță, cîte riuri de foc sînt într-insul, ne cuprindea fierbințelile și biiguiam prin somn.

În serile de toamnă stăteam în balcon cu moșul. Și parcă-l văd cum urmărea, cu degetul întins, căderea stelelor. Noi pîndeam să-i spunem :

— A căzut încă una, moșule !

Iar mătușa Smaranda, care sta cinchită într-un colț, mormăia :

— A murit un om !

Moșul, ca om învățat, ce știa cum stă rostul lucrurilor, se supăra foc și-i zicea :

— Ia nu mai vorbi fleacuri !

Și ne spunea el : cum acele erau fărămături din stelele ce se loveau între ele...

— Cap în cap... adăoga, batjocoritoare, mătușa Smaranda.

Iar moșul se înfuria și mai tare.

Crescusem mari și-l cam necăjeam, bietul om ! Țin minte că, într-un ajun de Anul nou, la un *revelion*, i-am dat, unul peste altul, pahare cu vin, cu șampanie, cu vișinată, cu de toate :

— De hatîrul meu, moșule ! îi ziceam eu.

— Și de-al meu ! îl ruga fratele meu.

Și-am amețit pe moșul. Atunci s-a supărat și-a vrut să plece acasă. Dar noi l-am dus în odaia noastră de culcare, i-am făcut patul pe o canapea și l-am culcat ca pe-un copil, cum ne culca și el cu doi-trei ani mai înainte. Când l-am văzut cu capul pe pernă, ne-am pus în genunchi lângă el, l-am alintat pe frunte și l-am rugat, rîzînd :

— Rămii, moșule, rămii să te culci la noi.

Atunci, parcă-l văd, moșul a deschis ochii și ne-a spus :

— Tt! mă duc, mă duc acasă.

Și-a adormit !...

...Dragă moșule, ce durere m-a cuprins cînd am auzit că, singur-singurel, în odaia strîmtă și săracă, te-ai dus pentru totdeauna, și eu n-am putut să-ți alint, ca și atunci, fruntea, fruntea largă și lucie de supt care izvorau atîtea povești minunate !...

.

Atîta lăsăm și noi pe lume : cîte o fărămitură din sufletul nostru în amintirea acelor cari ne-au iubit !

(1 9 1 0)

MUȚUNACHE

Povestire pentru Margareta și Rodica

E cald. Lumea s-a ascuns la răcoare, în fundul odăilor cu ferestrele oblonite. În aer aburește fierbințeala. Pămîntul arde ca perețele unui cuptor. Nu se aude ciripit de pasere. Nu se strecoară nici un nor pe cer. Frunzele-s vestejite ; florile tînjesc de dorul ploaiei ; fluturii stau cu aripile arse. Și-n grădina pustie s-ar părea că nu e nimeni.

Cu toate acestea, într-un colț întunecat, în umbră, Muțunache, un copilaș de vreo șase ani, s-a ascuns, să nu-l găsească nimeni. Nu e singur, deși copilul nu e niciodată singur cînd e cu el. Muțunache a luat și pe Bombonel, un cățeluș mic cît o găină, cu blana creată și albă ca de oaie. Și-acum stau la sfat amîndoi. Cățelușul, sprijinit pe labele dinainte, se uită drept în ochii copilului, care, așezat pe-o brazdă, îi vorbește :

— E cald, Bombonel... Nu-i așa că ți-i cald, cățelușule ?...

Cățelușul mișcă din coadă, la dreapta și la stînga, cascade și miriie. Dacă ar putea vorbi, i-ar răspunde :

„Cum să nu-mi fie cald, prietene, nu vezi ce de mai blană am pe mine ?”

Copilașul întinde mîna și-l alintă :

— Mămița n-o să ne găsească. Ne-am ascuns bine. Mămița coase.

Și cum copiii, mai bine decât oamenii mari, înțeleg ce spun căteii, Muțunache pricepu că ochisorii mici și negri ai lui Bombonel se tînguiau :

„Nu mi-e frică doar c-o să ne găsească, dar mi-e cald de mor.”

Tocmai acum copilașul își aminti că luase ceva din casă, din sertar. Duse mînuța în buzunarul pestelcii și scoase ceva ce străluci în bătaia razei de soare ce se strecurase printre două frunze : era o pereche de foarfece.

— Lasă, Bombonel, o să-ți fie răcoare și ție ; vino aici, lîngă mine.

Cu sprincenele încruntate, mușcîndu-și buza de jos cu dințișorii ascuțiți și strînși ca ai unui pieptene, încordîndu-se, Muțunache apucă pe Bombonel de gît, întinse mîna, și mai întăi îi tăie smocul de păr din frunte.

— Așaa !... Ai să fii *pupuia* !...

Apoi îi tunse ceafa, pe urmă spatele, coada și labele. Părul se împrăstie pe jos ; cățelușul se simțea mai ușor ; cum sticleau foarfecele, așa îi sticleau și lui ochii de bucurie.

— Așa !... Ai să fii *pupuia*... Da'... să nu mă spui mămiței !...

Tocmai în clipa aceasta glasul mamei răsună în apropiere :

— Muțunache ! Muțunache !...

Apoi se făcu tăcere ; copilașul incremeni cu foarfecele în mînă. Cățelușul ridică în sus capul, ciuli urechile și, cu botul în vînt, spre alea de unde venise strigătul, se pregătea parcă să-și apere binefăcătorul. Ba, ca să se arate cîine mai bărbătos decât cățel ce era, latră scurt : „Ham !...”

Crengile se dădură la o parte ; mama lui Muțunache rămase locului, împietrită :

— Pentru Dumnezeu, cine mi-a slujit pe Bombonică ?!... Apoi își aruncă ochii în jos : Uita-ți-vă !... Vra să zică tu ai luat foarfecele ; și eu le caut de-un ceas !... De unde le-ai luat, demone ?

Muțunache se sculase în picioare, plecase capul în piept și tăcea.

— Spune-mi, de unde le-ai luat ?

Copilul de-abia îngînă :

— De... nicăieri !...

Bombonel hămăie iar, să adeverească cele spuse de prietenul său. Dar mama nu-i crede. Îi vine să-l certe pe Muțunache și mai tare. Se uită la cățeluș, îi vine să ridă, se stăpînește însă și-l ia pe copilaș cu binele :

— Hai, Muțunache, puiule, de unde ai luat foarfecele ? Mămița vrea să-i spui drept.

Muțunache se gîndește puțin, apoi își lasă buza în jos și răspunde, printre lacrimi :

— Le-am găsit jos... pe drum, și le-am luat... că plîngeau și ele, săracele... și m-au rugat : „Ia-ne, nene, și pe noi, că ne-am pierdut !...”

Muțunache duce mîna la ochi și plînge ; mama îl ia în brațe, îl sărută și ride ; Bombonel latră de bucurie.

(1 9 1 0)

DEMISIA

Ba cu gluma, ba cu un pahar de vin, nici nu știi când fuge vremea : o dată te trezești că se luminează de ziuă ! Ion Șerbescu se plecă, dădu perdeaua la o parte, apoi spuse tovarășului său, Gheorghe Mincu :

— Mă, se face ziuă.

Mincu se-ndoi, făcu ochii mici, să pătrundă întunerecul sur de afară, apoi bătu cu inelul în marmura mesei :

— Încă un rînd !

Dintr-un colț se înalță o umbră, merse, clatinîndu-se, pînă la butoiul de lîngă teighea, dădu drumul canelei și se îndreptă apoi spre masă, cu două halbe cu bere. Pe urmă, fără nici un cuvînt, se duse și se topi iarăși în colțul de unde răsărise adineoare. Mincu dădu din cap :

— Numai chelner să nu fii !

Șerbescu răspuse cu îngîmfarea lui de glas, veșnic batjocoritoare :

— Chelner... și cîntăreț de operetă.

— Prea ne terfelești și tu breasla.

— Ba nu. De cîte ori, ca și ăsta, pentru un cuplet nerod, care a plăcut publicului, nu ți-ai deschis gîtlejul de cinci-șase ori pe rînd ?

— Nu-i totuna.

— Haide... *Prosit !*

— *Prosit !*

Șerbescu își aprinse o țigară. Prietenii tac o clipă și se privesc. Șerbescu e plin la față ; poartă

mustățile rase ; are ochii tăiați, ca migdala ; bărbia ieșită în afară îi dă chipului înfățișarea aceea îndrăzneată și batjocoritoare pe care o are și-n întorsătura vorbei. Deși nu poate să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani, părul, pieptănat cu cărare, e înflorit ici-colo de sclipiri albe.

Mincu, sfrijit ; cu obrazii înfundați ; aproape fără de gene și sprincene ; dar luminat de zîmbetul ascuțit pe care meseria cupletistului îl pecetluiește totdeauna pe buze, se miră parcă : „Îți merge bine la Constanța, Șerbescule”. Șerbescu, drept răspuns, își asmuță buzele și dă drumul la rotogoale de fum care ies, una după alta, se rotesc, apoi se-nșiră-n aer, ca o salbă.

Pe urmă se uită primprejur.

— Mincule, am rămas singuri.

Mincu privește întinzîndu-și gîtul.

— Nu tocmai, uite, colo, la spatele tău, încă un întirziat.

Șerbescu întoarce capul ; tocmai lîngă peretele din fund, un om, cu o halbă dinainte, stă cu ochii pierduți în gol.

— Știi ce, Mincule ? spune Șerbescu. Hai să-l chemăm și pe ăla. Tot sîntem numai noi singuri la vremea asta. Și, fără să mai aștepte răspunsul lui Mincu, Șerbescu se-ntoarce către străin : Domnule, domnule, faceți-ne plăcerea și poftiți la masa noastră. Apoi, către Mincu : Mai petrecem.

Omul se scoală, își ia grăbit halba, pălăria și paltonul și, fără nici o vorbă, vine de se așază, stingherit oarecum, la masă.

Mincu mai bate cu inelul și poruncește : „Un rînd !” Umbra din colț se-nalță, se clatină din nou pe picioare, se oprește o clipă — cînd Șerbescu adaogă : „Trei halbe” — apoi aduce iarăși băutura și se topește în fund.

Cei doi prieteni privesc pe străin. E un om bălan, cu ochii albaștri ; zîmbește fericit ; din părul lins de pomadă i se scoboară un cîrlionț pe frunte.

Mincu ridică halba :

— În sănătatea dumitale, domnule...

Străinul se ridică, uluit, și se-nclină în fața celor doi artiști :

— Petru Știucă.

— În sănătatea dumitale, domnule Știucă.

Mincu și Șerbescu își aruncă o privire veselă pe deasupra halbelor. Petru Știucă bea pe nerăsuflăte halba, apoi, cu ochii în jos, către cei doi :

— V-am admirat astă-seară.

Artiștii, la rîndul lor, se închină, și Mincu bate iar în masă :

— Încă un rînd de trei !

Șerbescu aprinde altă țigară și întreabă pe noul-venit :

— Ce sînteți dumneavoastră ?

Petru Știucă pare încurcat, se-nroșește, se întoarce pe scaun și, în sfîrșit, vorbește :

— Nu sînt mai... mai nimic... Vedeți, am avut multe nenorociri... aș fi vrut să rămîn în gazetărie... dar, vedeți, nici în gazetărie nu-ți poți spune gîndul lămurit... eu sînt pentru libertate... da, am făcut și conservatorul... eu vă cunosc de mult... din București... vedeți, fără libertate, nu e nimic frumos pe lume... și gazetăria... ei, am avut multe nenorociri.

— Ia să bem, să bem, domnule Știucă, zice Șerbescu, iar Mincu poruncește încă un rînd.

— Fără de libertate, începe din nou Șerbescu, nu e nimic frumos pe lume. Nu e așa, Mincule ?

Mincu tușește, se-neacă :

— Nimic, nene Șerbescule.

— Dar, în sfîrșit, ce sînteți, domnule Știucă ?

Știucă iar se mișcă pe scaun, și zîmbetul lui parcă are ceva dureros ; fără de îndoială, îi e greu să facă o mărturisire.

— Vedeți... cum v-am spus, am avut multe neazuri... am luat așa, deocamdată, o slujbă la... percepție. Apoi, repede, ca și cînd ar vrea să dreagă ce-a zis : Dar vă rog... vă rog să nu vă faceți o idee rea de mine... v-am admirat astă-seară... am făcut conservatorul... am fost chiar con-

trolor la teatrele de vară de aici... Pe atunci nu veniserăți încă dumneavoastră...

Șerbescu făcu din ochi lui Mincu, apoi strînse mina poftitului.

— A ! atunci sîntem între colegi. Păi de ce nu ne-ai spus de la început, dragă ?

Mincu iar scoală chelnerul să aducă un rînd... Chelnerul, necăjit la fiecare zece minute, se trezește de-a binele. Dă perdelele la o parte. Pe geamul aburit, lumina cenușie nu poate încă pătrunde ; dar din uluci se aude cum picură bura de ploaie. Petru Știucă a băut trei halbe pe rînd, și acum e la a patra ; ochii i s-au împăinjenit puțin și capul stă aplecat pe un umăr ; privește prostiț ; dar, în schimb, a căpătat gust de vorbă :

— Da, după cum v-am spus, am fost controlor ; am și jucat uneori, da', știți, în roluri mici... ce vreți... necazurile m-au adus la... la percepție...

Și deodată, se înfurie ; cei doi prieteni îl privesc încîntați.

— Și, știți, așa, ca controlor, cîștigam mai mult... și eram liber... Fără libertate...

Mincu îi dă dreptate și-l ațîță :

— Firește : fără libertate, nimic nu e frumos pe lume.

Lui Șerbescu îi trece o idee năstrușnică prin cap. Ridică halba ; golesc băutura cîteșitrei, și mai vine un rînd.

Șerbescu lovește cu pumnul în masă :

— Cît ai pe lună, domnule ?

— O sută douăzeci de lei.

— Și ca controlor cît cîștigai ?

Funcționarul își viră cele trei degete de la mina dreaptă în buzunarul jiletcei, scoate pieptul în afară și dă capul pe spate, de răspunde cu ifos, încîlcindu-se :

— Pin' la o sută șapte-șaaapte-zeeci de... de lei pe lună, bez... bez Vlașca și Te-Teleorman.

Șerbescu se-nfurie :

— Păi bine, ce-ai căutat atunci la percepție, domnule ? Păi dumneata ești de percepție ? Dum-

neata, cu talentele dumitale! Dumneata să-ți pui capul sănătos supt *Evanghelie*?

Mincu își înăbușe risul; Șerbescu pufnește, apoi izbucnește deodată:

— Dă-ți demisia, domnule, ce mai stai? Dă-ți demisia.

Funcționarul se-ndreaptă în scaun, parcă ar vrea să se însuruzeze.

— Așa... ai dreptate... trebuia să mi-o dau... o să mi-o dau... ce mai vorbă... îmi dau demisia. Apoi bătu, înviorat, în masă, la gândul demisiei: Un rînd de trei!

Ia pe Mincu de umăr și, arătînd pe Șerbescu:

— Iacă om... așa, da... îmi dau demisia... hotărît... Libertatea e totul... Ce-mi pun eu cap sănătos supt *Evanghelie*?... Pen'ce, pen'ce, pentr-o sută douăzeci...

Șerbescu iar ridică halba:

— Bravo, domnule; așa-mi plăci... *Prosit!*

Afară s-a luminat de-a binele.

Pe trotuarul ud se strecoară trecătorii rari; zarzavagii trec cu căruțele spre piață. Cei doi artiști au băut tocmai cît le trebuia să fie veseli la culme. Funcționarul însă e topit. Din cînd în cînd mai suges din cea din urmă halbă cîte o înghițitură și strigă scurt, cu ochii întorși spre tavan:

— Demisia! Demisia!

Mincu șoptește, rizînd, lui Șerbescu:

— Bine, nene Șerbescule, ce ți-ai făcut păcat cu ăsta?

Șerbescu răspunde înțelepțește:

— Ce-ar fi, dragă, dacă n-am mai îndulci viața cu cîte o glumă?...

Ceasornicul bate orele șapte. Prietenii sînt cam obosiți, plătesc, iau între ei pe Petru Știucă și pleacă spre casă. Aerul rece de afară îi înviorază. Funcționarul se mai trezește; dar în minte i s-a înfipt un gând care îl stăpînește cu îndărătnicie. După cîțiva pași, se oprește în dreptul unei tutun-

gerii; intră înăuntru, și artiștii, după dinsul. Știucă se clatină cîteva clipe în fața teighelei, parcă a uitat la ce venise, apoi strigă deodată:

— O coală de hîrtie... mi-ministerială... și un timbru de tr'zeci.

Mincu se uită la Șerbescu, și amîndoi holbează ochii:

— La ce iai hîrtia, nene Știucă? îl întreabă Mincu.

— Cum la ce?... Pent' pentru demisie... îmi dau demisia...

Șerbescu îl ia cu binișorul:

— Ia lasă, prietene, n-o să ți-o dai azi doar... mai tîrziu... la vară... cînd or veni trupele de teatru.

Știucă se înfurie:

— Acum... chiar astăzi... îmi dau azi demisia!

Plătește, ia hîrtia și timbrul și iese iar în stradă. Aerul rece iar îi trece peste față, ca un ștergar jilav, și iar îl înviorază.

— Nu ți-am spus eu, nene Șerbescule, că-ți faci păcatul cu ăsta? zice Mincu în urmă.

— Dă, măi, te pomenești că și-o dă, netotul.

Apoi îl ia pe Știucă de braț.

— Ia ascultă, dragă prietene, se poate să iai o glumă în serios? Noi am glumit. Dar ce n-am da noi să avem o slujbă ca a dumitale... o slujbă onorabilă, frumoasă.

Știucă îi pune mîna în piept și-l împinge:

— Îmi dau demisia... ai înțeles?... Demisia!

Artiștii nu știu ce să facă. Merg cîteșitrei tăcuți.

Mincu îl întreabă:

— Încotro, nene Știucă?

— La percepție... mă duc să mi-o dau.

— Ce e de făcut cu nebunul ăsta, nene Șerbescule?

Pe dreapta tocmai se deschidea o prăvălie.

— Ia haidem să mai luăm un vin, zice Șerbescu.

Și, tîriș-grăpiș, îl împing și pe Știucă înăuntru.

În fața mesei rotunde, Șerbescu își tocește limba, să-l aducă la gînduri mai bune:

— Dragă, frate Știucă, a fost o glumă... Am glumit, bătu-m-ar Dumnezeu să mă bată! Uite,

întreabă și pe Mincu dacă n-am glumit. De ce să-ți dai demisia? Păi noi, știi dumneata, cum tragem pe dracul de coadă? Crezi că-i ușor să rămii așa, fără cinci parale? Noi am vrut numai să rîdem, așa, prieteneste. Haide, Știucă băiete, haide, de hatîrul nostru, dacă ne iubești, lasă demisia încolo. Vezi-ți de slujbă. Hai și te culcă, mă duc eu la directorul prefecturii, că-l cunosc, să spun că ți-i cam rău; ba am să-l rog să te și înainteze, puiule, zău am să-l rog. Haide, Știucă dragă, hai acasă...

Sînt aproape 9 ceasuri de cînd îl dăscălesc; artiștii cad de oboseală.

În sfîrșit, cu mare greutate, îl iau, îl urcă într-o trăsură și, după ce îl întreabă unde stă, spun birjarului să mîie...

În odăița sărăcăcioasă și umedă, c-un ochi de geam cît palma, îl dezbracă amîndoi, ca pe-un copil, și-l pun în pat. Cînd să plece, Șerbescu îl ia de mînă:

— Nene Știucă, ne-ai făgăduit: nu demisionezi.

Știucă își deschide ochii și de-abia bolborosește:

— Bine... biine... de... de hatîrul vostru!

(1910)

LA ȚANC !...

De la gară, conul Nicolai Țupea s-a dus întins la hotel. Și-a luat o odaie, s-a dezbrăcat cît ce-a putut mai repede, s-a pus în pat și, om cumpănit și cu rost, cum îl lăsase Dumnezeu, după ce și-a așezat capul pe pernă, a început să-și orînduiască, în gînd, ceasurile de a doua zi dimineață, așa cum i le cereau treburile.

...Vra să zică : țanc, la 9 ceasuri, îl aștepta avocatul Sbiceanu la judecătorie, să iscălească procura ce i-o ceruse ; la 10 trebuia să fie, neapărat, pe sala tribunalului, să ieie niște bani de la fratele dumisale, care se abătea o clipă pe acolo pentru-o hîrtie, în drumul de acasă spre gară, căci pleca în străinătate ; la 12, neîntîrziat, îl poftise să prînzească un prieten, care fusese în ajun prin Ploiești.

Foarte bine ! Acuma, cînd pusese la cale tot ce avea de făcut, putea dormi fără grijă.

Așa, îi mai răsună în urechi huruitul trăsurilor pe stradă ; mai tresări de cîteva ori în sunetul soneriei de pe sală ; îi mai trecu prin minte cuvintele lui Costea, care-l poftise în ajun la masă : „Nene Țupeo, la 12 fix, că-ți leg lingurile de brîu” ; se mai întoarse pe o parte, pe alta ; se mai întinse o dată, apoi rămase pe spate și adormi...

Cum era obișnuit să se scoale devreme, deschise ochii dimineața, la 6. Așadar, mai putea să steie în pat, să-și perindeze în gînd ceasurile : 9 — judecătorie ; 10 — tribunal ; 12 — prînz, Costea.

O rază de soare se strecură printre perdele și-i

luă văzul ; dar îl trezi de-a binele. Se sculă. Potrivi așa ca la 7 jum. să fie spălat, îmbrăcat, cu pălăria în cap, gata de ducă. Peste o clipă ieși în stradă, o luă agale pînă ce ajunse de se opri la o cafenea, să-și bea șvarțul cu lapte, cum obișnuia acasă. Se așează la o masă și, fără să vrea, își aruncă privirea spre ceasornicul din perete : 7 și un sfert ! Cum Dumnezeu, gîndi conul Țupea : plecase de la otel la 7 jum., făcuse pînă aici cel puțin un sfert de oră, și ceasornicul cafenelei arată 7 și un sfert. Chemă chelnerul :

— Ceasornicul dumneavoastră e în urmă !

Chelnerul privi spre perete, scoase ceasul din buzunar și răspunse hotărît :

— Tocmai : șapte ș-un sfert.

Conul Țupea se gîndi atunci că Ploieștiul merge cu cel puțin jumătate de ceas înaintea Bucureștiului. Nu i s-ar fi părut așa de ciudat dacă l-ar fi găsit cu o jumătate de ceas în urmă. Își scoase și dumnealui ceasornicul, îl potrivi binișor la 7 și 20 de minute și începu să-și soarbă șvarțul ; apoi luă să citească *Universul*, trăgînd din cînd în cînd cu coada ochiului sus, pe perete. Citi gazeta de la un cap la altul, și cînd minutarul adăogă lui 8 încă o jumătate, chemă chelnerul, plăti și plecă. Socoti : erau 8 jum., domol-domol, pînă la judecătorie, să tot facă 25 de minute. Tocmai bine.

Cînd zări ușa judecătoriei, scoase ceasornicul : ajunsese cu cinci minute mai devreme. Intră pe sala îmbicsită, căută la arhivă, în sala de ședințe, crăpă ușa de se uită în camera de chibzuință : Sbiceanu nicăieri. Firește, dacă sosise mai curînd de ora întîlnirii, trebuia să-l aștepte. Se așează pe-o bancă, ca să mai răsufle puțin. Cum sta așa, cu minile încrucișate, privind în gol, ochii dumnisale îngropați în obrajii grași, dospiti ca două piini, se opriră, deodată, pe ceva rotund din față, drept deasupra ușii. Conul Țupea deschise dintru-ntăi buzele, apoi își descleștă fălcile și rămase, așa,

cu gura căscată. Lucrul cela rotund era un ceasornic, și ceasornicul arăta tocmai 9 jum. !

După ce-i trecu lui conul Țupea mirarea, scoase repede ceasornicul din vestă : 9 fără un minut. Se ridică de pe bancă și alergă la ușier :

— Mă rog dumnitale, ceasornicul dumneavoastră merge bine ?

Ușierul se uită sus, spre ușă :

— Tocmai așa : 9 și jumătate.

— Atunci, domnul avocat Sbiceanu a fost pe aici ?

— Fost ; acum vreo jumătate de oră : s-a uitat peste tot și-a plecat.

Conul Țupea blestemă cafeneaua, se jură să nu-i mai calce piciorul într-însa și prinse să se gîndească unde ar fi putut pune mîna pe avocat. Dar unde avea să-l caute, așa, în neștire ? Pierduse întîlnirea, ce mai avea să facă ? Își scoase iar ceasul din buzunar, mută, ușurel, minutarul înainte, și cum dădu cu ochii de cifra 10, se bătu cu mîna peste frunte. La 10, neîntîrziat, trebuia să fie la tribunal. Tii ! și ce bucățică de drum. Conul Țupea își zvîrli, c-un bobîrnac, pălăria pe ceafă și-o luă la picior.

Parcă era un făcut ; nici urmă de trăsură în tot lungul străzii. „Să știi, își zise conul Țupea, că-l pierd și pe frățini-meu, fire-ar ale dracului de ceasornice !” În sfîrșit, după ce-i ieșise limba din gură de atita fugă, cînd începu să se zărească, de departe, tribunalul, hait ! și-o trăsură. Conul Țupea se sui într-însa, și-n două minute sta în dreptul scărilor tribunalului, cu capul pe spate, cu gura căscată, cum rămăsese și pe bancă.

Sus de tot, între două femei goale, de piatră, un ceas mare cît o roată de car arăta, obraznic, 9 și 35. Conul Țupea sta și nu se dumirea : plecase la 9 și jum. de la judecătorie ; să fi mers, pe puțin, cu drumul în trăsură cu tot, douăzeci de minute ; și aici să găsească o deosebire numai cu cinci minute între ceasornicul judecătoriei și cel al tribunalului !

Și cum privea așa la ceasul arătos și măreț, așezat între cele două zeiți încremenite, conul Țupea gândi, cu dreptul, că un ceasornic ca acesta nu putea să arate decît adevărul — al judecătoriei o luase razna, de înșelase și pe Sbiceanu. După ce judecă astfel, scoase ceasul din buzunar și, încredințat că-n sfîrșit prinsese adevăratul mers al vremii, purtă acul minutarului iarăși înapoi. Și cum se întorsese puțin spre dreapta, cu coada ochiului prinse, peste drum, geamurile unei berării. „Să beau măcar o bere, își zise conul Țupea, am toată vremea.” Se duse, se așeză la o masă de lîngă fereastră, să poată privi ceasul de deasupra tribunalului, căci, deși îl puse și pe-al dumnealui, parcă pierduse încrederea în toate celelalte ceasornice de pe lume, ceru o halbă și căută să-și reguleze răsufllarea, căci, de alergătură și grabă, inima parcă tot nu i se așezase la loc. Bău halba, mai ceru și un pahar cu apă, îl dădu și pe acesta de dușcă, apoi își aruncă ochii pe geam, sus, spre coperișul tribunalului. Conul Țupea se înroși, apoi îngălbeni, — ceasornicul parcă împietrise și el; minutarele arătau, obraznice, ca și adineoare, 9 și 35 minute!

— Bine, domnule, țipă conul Țupea către chelner, ceasornicul ăsta stă pe loc?

Chelnerul dădu din umăr și răspunse:

— Se vede!

Deznădăjduit, conul Țupea aruncă banii pe masă, ieși ca o furtună, trecu strada și sui dintr-un suflet scările. Ceasornicul dinăuntru îl lămuri îndată: erau tocmai 10 și jumătate, — ora plecării trenului cu care se ducea fratele d-sale. Conul Țupea își scoase pălăria, își șterse sudoarea de pe frunte, își suflă nasul, privi primprejuri, ca și cum căuta să prindă pe cineva care-l urmărea să-l necăjească, și, după ce-și scutură palmele una de alta, ca să-și arate că întîlnirile i se duseseră pe apa sîmbetei, se îndreptă spre banca din față și se puse să gîndească. Vra să zică, tot ceasornicul judecătoriei mergea bine; ia să socotească: plecase la 9 și jum.,

făcuse douăzeci de minute drumul, și cu cele zece minute pierdute în berărie, tocmai jumătate de ceas; la dreptul, ceasornicul trebuia să arate 10 ceasuri în cap, zi 10 și cinci, hai și 10, dar el bătea chiar acum 10 și jumătate! Ori așa, ori altfel, tot nu se putea întîlni atunci cu fratele d-sale... Necăjit, rămase să se odihnească pe bancă, fără să se mai gîndească la nimic.

Intr-un tirziu parcă simți că-l încearcă foamea. Se odihni; se sculă și plecă în oraș, încet-încet, ca omul care nu mai are nimic de făcut în ziua aceea. Cînd dădu de prăvălii, începu să privească pe la geamuri; îi trebuia o cravată; pe cea de la gît o picase cu mîncare. Asta-i! era poftit la prînz la Costea, se dumeri deodată conul Țupea.

O luă mai repede; de cînd se gîndise la mîncare, parcă începuse să-l necăjească foamea de-a binelea. Îngrijat, scoase, din obișnuință, ceasul, să se uite; erau 11 fără douăzeci. „Du-te dracului!” îl blestemă și-l înfundă cu ciudă în buzunar. Chiar atunci, pe aproape, un ceasornic suna sfertul. „Unsprezece ș-un sfert, gîndi conul Țupea, pînă la 12 mai am.” Dar, deodată, un gînd abraș îl cuprinse, într-o clipă își aminti de tot ce i se întîmplase, și acum se întrebă speriat: De cumva ceasul lui Costea arăta în clipa aceea unul după douăsprezece? Rămînea și flămînd!

„Birjar!” strigă conul Țupea din adîncul plămînilor la o trăsură. Se sui în grabă și, spunînd încotro să-l ducă, porunci să miie în goana cailor.

(1 9 1 0)

TABLOUL

După un drum făcut aproape în fugă, din pricina ploaiei care se întetise, nuvelistul Ioan Strat ajunse în gangul întunecos și umed al casei pictorului Alexandru Farca. Urcă scările înguste și sună de două ori scurt, semnul prin care își făcea cunoscută sosirea. Ușa se deschise repede, și o țigăncușă, un popîndoc de fată — modelul pictorului — cu o gherghină la ureche, îl întimpină, arătându-și șiragul dinților sticloși.

— Unde-i maestrul, fetițe ?

Țigăncușa întinse mâna spre ușa atelierului.

Scriitorul păși încet și rămase-n prag. Pictorul se rosti cu glasul lui dulceag :

— Intră, dă !

Își dădură mâna, iar artistul bătu din palme și strigă :

— La loc, Stanco !

Țigăncușa, arătându-și iarăși șiragul dinților licioși, se așază, turcește, în fundul divanului.

Pictorul își luă paleta, iar scriitorul se ținu la o parte, privind la prietenul său. Întotdeauna îi făcea plăcere să-l vadă lucrînd, căci Farca avea un dar deosebit, o frăgezime în culoare, care da lucrurilor și ființelor așternute pe pînză ceva din curățenia dumnezeiască pe care aieveau nu o aveau. Și acum, uitîndu-se la interiorul acela care se deslușea aeric, cu peretele din fund încărcat de covoare și arme

orientale, cu raze piezișe de lumină ce lunecau de pe fereastra îngustă, să se frîngă în oglinda din stînga, scriitorului îi veni în minte o apropiere și nu se putu opri să nu i-o spuie pictorului :

— Ascultă, maistre, toate ființele tale au ceva din eroii *Divinei Comedii*.

Și fiindcă pictorul, deprins cu laudele prietenului, nici nu întorsese capul, el urmă :

— Pentru că tu iai ființe din iadul pămîntului ăstuia, le treci prin purgatoriul paletelor tale și le lași pe pînză în lumină de paradis.

Și fiindcă artistul tot nu răspunse, glumi cu țigăncușa :

— Ce zici, Stăncuțo ?

Țigăncușa îl maimuțări :

— De paradis.

Apoi își arătă șiragul luminos al dinților. Dar pictorul se răsti :

— Stanco !

Modelul își lăsă capul pe umărul stîng și, încetul cu încetul, tăcerea muncii, tăcerea rodniciei, se lăsă peste atelierul pictorului.

Farca muncea, cu capul plecat, cu mâna dreaptă, mișcată numai din cot, răzimată pe sprijinitorul pe care stînga i-l puneă într-ajutor, cu ochii aproape închiși, cu barba, galbenă ca aurul, coborîtă pînă lîngă paleta cu culori.

Prietenul, rămas în picioare, îl privea mereu.

Într-un tîrziu, glasul pictorului curmă tăcerea :

— Așa, mai am de făcut *draperia* de jos... Destul, Stanco...

Se dădu cîțiva pași înapoi, privi pinza, apoi spuse din nou :

— Așa... numai *draperia* de jos, și gata...

Scuturîndu-se, ca și cum ar fi vrut să se smulgă gîndului, sări de gîtul scriitorului :

— Hai să adulmecăm aerul... ca copoi... Vrei ?

— Plouă.

— Ei !

— Uită-te.

Pictorul își aruncă privirea spre luminătorul de sticlă de deasupra.

— Uite, frate... așa-i... Și mie îmi mai străluceau încă razele soarelui de dimineață! Și parcă-l trecu un fior: Brrr!... vine toamna... Atunci ce facem?...

— Draperia!

— Da, să caut draperia... Dar unde?

Stătu puțin pe gânduri, se mai învîrți prin atelier, parcă voia să ieie o hotărîre ce nu-l prea mulțumea. În sfîrșit, vorbi:

— Știu eu una... o văd parcă... Dar nu vreau să o caut... uite-o colo.

Pictorul se puse jos, pe divanul din fundul odăii, lîngă prietenul său, și arătă cu mîna:

— Da... Acolo sînt toate ale tatei, așezate de mîna lui... Apoi se întoarse repede spre Strat: Știi tu, dragul meu, că de atunci... sînt cîți ani?... Așa: nouă, — că de atunci n-am deschis încă lada ceea? Cum n-am deschis biroul din salon... nici scrinul de ici, din sală. Și adaose, pierdut pe gânduri: Nu știu de ce, n-am fost niciodată ispitit să fac lucrul ăsta, parcă m-am sfiit.

Apoi își luă hotărîrea, se sculă în picioare și întrebă prietenul:

— S-o caut?

— Dacă știi că e acolo...

— E acolo. Toate draperiile tatei sînt închise acolo...

— Atunci...

— Atunci... Stanco, dă-mi mănunchiul cela de chei.

Și cîteșitrei rămaseră în fața lăzii deschise, din care se împrăștia un miros vechi de frunză putrezită. Pictorul luă încet, una cîte una, pînzeturile străvezii, colorate aprins, din țesăturile cărora firul de aur scotea luciri stinse. Din fund de tot trase capătul unei draperii galbene ca paiul; pe fața draperiei acesteia erau țesute, împrăștiate, mănun-

chiuri de căpșune cu frunze. Căpșunile atîrnau în afară ca niște ciucuri, rumene, fragede parcă în mătasa îmbinată cu nespusă iscusință. Pictorul se întoarse spre prietenul său:

— Am găsit-o.

Și repede o smulse din fundul lăzii, dar în aceeași clipă se rostogoli dintre faldurile ei, în ladă, un tablou. Pictorul se plecă, îl luă, se uită la el și tresări. Pe urmă fugi lîngă fereastră, cu el în mînă, urmat de către scriitor. Farca mai privi cîteva clipe, apoi întoarse tabloul spre Strat, să-l vadă și dinsul, și, cu glas înăbușit, spuse:

— Am descoperit o taină... Și se dojeni: Vezi de ce nu caut niciodată prin lucrurile rămase?...

Strat privi îndelung schițarea ușoară, neîndeminatecă, a unei priveliști de țară: o cîmpie, cîteva case în fund, un copac cu ramurile rășchirate.

Pictorul, tulburat, se trînti pe marginea divanului. O vreme îndelungă rămaseră cîteșitrei tăcuți. Din cînd în cînd, Stanca își arunca ochii, ca și cînd vroia să iscodească sufletul celor doi bărbați.

Într-un tîrziu, artistul începu să povestească:

— Tu ai copilărit cu mine... știi ce zvăpăiat eram. De cîte ori n-a auzit tatăl tău pe bietul tata plîngîndu-se că nu-i calc pe urmă. Tîrziu, pe la optsprezece ani, mi-a abătut să pictez și eu.

Apoi, fiindcă Strat rămăsese lîngă fereastră, îl chemă:

— Vino ici, lîngă mine... Așa... Într-o zi am luat penelele și culorile tatei, m-am dus la Căldărușani și-am făcut o schiță. Tata, încîntat, a încadrat-o... și eu, mai încîntat, am pus-o, spre vînzare, în geamul unei prăvălii de pe Calea Victoriei... Ceream treizeci de lei pe ea!

Stanca trecuse lîngă fereastră, luase, la rîndul ei, tabloul găsit și-l privea, dar trăgea cu urechea, prefăcîndu-se că n-ascultă.

— ...Peste trei zile... crezi?... tabloul se vînduse. O săptămîină am plutit între cer și pămînt... Căpă-

tasem aripi... Lucrul ăsta a fost hotărîtor... M-am pus pe lucru. Puţinul ce sînt astăzi faptului ăstuia i-l datoresc... Parcă văd : cînd m-am întors acasă cu vestea asta, tatei i s-au umezit ochii, m-a sărutat şi mi-a spus : „Vezi, eu n-am izbutit atît decurînd ca tine. Pune-te pe muncă...”

Pictorul stătu o clipă, pe obraz i se scoborî un rînd de lacrimi. Se duse, luă tabloul din mina fetei şi-l arătă prietenului :

— Uite-l... ăsta-i tabloul. Astăzi aflu că-l cumpărase tata.

(1910)

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

Emil Girleanu (autoportret, 1906)	II—III
Coperta primului număr al revistei <i>Făt-Frumos</i> , condusă de Emil Girleanu la Birlad (1904—1906)	XLVIII— XLIX
Emil Girleanu într-un grup de scriitori (E. Lovinescu, V. Eftimiu şi Cincinat Pavelescu)	240—241
Coperta revistei <i>Proza</i> , scoasă de Emil Girleanu la Craiova (1914)	288—289

C U P R I N S U L

	Pag.
<i>Studiu introductiv</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	LXI
SCHIȚE ȘI NUVELE INCLUSE ÎN VOLUME DE EMIL GIRLEANU	
Puișorii	3
Înșelat	6
Frați	12
Tată	16
Patima	22
Cea dintâi durere	27
În ajunul Crăciunului	32
În ajunul Anului nou	37
Moștenitorul	42
Grușan	46
Înecatul	55
Ucigașul	60
Pe-atunci! (Scrisoare)	64
Flămînd	68
Locul tainic	74
Ochiul lui Turculeț	78
La moarte	83
Bolnavii	89
Ochii	100
Un om de zahăr	105
Colonelul	109
În „turneu”	114
Punga	123
Cine a iubit-o!	136

Părtașul	143
Pe malul Siretului (Însemnări)	147
Om milostiv	150
Un aprețuitor al frumosului	158
Trei vedenii	164
Furnica	171
Fetița mamei	183
Nucul lui Odobac	203
Oratorul	227
O convorbire	232
Într-un cimitir	238
Un moldovan	241
O patulă	246
Domnul maior	254
Judecător	258
Darul lui Dumnezeu	263
Din viața noastră	268
Chipuri de demult	273
Mușunache. Povestire pentru Margareta și Rodica	279
Demisia	282
La țanc !...	289
Tabloul	294
 Tabla ilustrațiilor	 299

